

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

doktorské kombinované studium

PhDr. et Mgr. Martin RYCHLÍK

Dějiny tetování:

Setkání postmoderny s archaismem v kultuře tzv. Modern Primitives

DIZERTAČNÍ PRÁCE

Praha 2011

History of Tattooing: The Postmodern Era meets Archaism. The Culture of “Modern Primitives“

Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Oldřich KAŠPAR, CSc.

Datum obhajoby

Výsledek obhajoby

P r o h l a š u j i ,

že jsem tuto dizertační práci vypracoval zcela samostatně a uvádím v ní veškeré prameny, které jsem k jejímu napsání použil.

.....
datum

.....
podpis studenta

0.0. Obsah

0.0.	Obsah	3
1.0.	Úvod a poděkování	5
2.0.	Teze, struktura a metoda dizertační práce	10
2.1.	Cíle a struktura dizertace	10
2.2.	Inspirace Foucaultovou archeologií vědění	11
2.3.	Etnologie, epistémé a tělesnost v díle Michela Foucaulta	18
3.0.	Pramenná základna a zhodnocení existující literatury	23
3.1.	Literatura v českém jazyce	23
3.2.	Zahraniční literatura	24
3.3.	Psychologická a sexuologická literatura	25
3.4.	Tetování v médiích	27
4.0.	Definice tetování v mezikulturní a dějinné perspektivě	30
4.1.	Definice tetování a skarifikace	30
4.2.	Hlavní techniky a nástroje	31
4.3.	Lidská kůže jako umělecké plátno	32
5.0.	Druhy zdobení lidského těla / Bodyart	34
5.1.	Důvody a významy zdobení těla	34
5.2.	Rozličné druhy zdobení těla	39
5.3.	Úpravy těla mezi tzv. Modern Primitives	42
6.0.	Funkce a významy tetování	44
6.1.	Funkce rituální	45
6.2.	Funkce estetická, dekorativní a erotická	46
6.3.	Funkce magicko-náboženská	48
6.4.	Funkce léčebně-preventivní	51
6.5.	Funkce komunikační a identifikační	52
6.6.	Funkce sociálně-skupinová	55
6.7.	Funkce statutárně-hierarchická	57
6.8.	Funkce individualizační	59
7.0.	Prehistorie a starověk	62
7.1.	Ötztalská tetovaná mumie (tzv. Ötzi)	62
7.2.	Egyptské mumie	64
7.3.	Mumie z Pazyryku a Ukoku	67
8.0.	Polynésie	71
8.1.	Markézy	78
8.2.	Samoa a Tonga	84
8.3.	Nový Zéland	88
9.0.	Austrálie	98
10.0.	Melanésie	101

11.0.	Mikronésie	106
12.0.	Asie	110
12.1.	Pevninská Asie	110
12.2.	Borneo	114
12.3.	Japonsko	118
13.0.	Arktik	126
13.1.	Inuité (Eskymáci)	126
13.2.	Sibiř	129
14.0.	Severní Amerika	132
14.1.	Vybrané kulturní areály	132
14.2.	Jižní oblasti USA	135
14.3.	Severozápadní pobřeží	137
15.0.	Střední a Jižní Amerika	139
15.1.	Mezoamerika	139
15.2.	Jižní Amerika	141
16.0.	Afrika	147
16.1.	Černá Afrika	147
16.2.	Maghreb a Blízký východ	152
17.0.	Evropa	155
17.1.	Antika a středověk	155
17.2.	Moderní společnost	161
17.3.	Námořníci, vězni a cirkusáci	175
18.0.	Hnutí Modern Primitives	188
19.0.	Závěr a zhodnocení	191
20.0.	Použitá literatura	194
21.0.	Příloha A – autorovy vybrané články o tetování z tisku	205
22.0.	Příloha B – resumé v anglickém jazyce (Summary)	
23.0.	Příloha C – DVD s elektronickou verzí textu, podklady a články	

1.0. Úvod a poděkování

S tématem tetování a zdobení lidského těla jsem strávil prakticky celá studia etnologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Prvním výsledkem mého úsilí v poznání dávného fenoménu byla postupová (bakalářská) práce *Univerzálie lidského zdobení těla s důrazem na tetování* (2001), jíž vedl **PhDr. Josef Pargač, CSc.**¹ Následovala pak i diplomová a rigorózní práce *Tetování – variabilní univerzálie zdobení lidského těla* (2003) pod vedením **doc. PhDr. Oldřicha Kašpara, CSc.**,² který se jako školitel ujal i mého doktorského studia, jež bylo napřeno k napsání prvních českých dějin tetování. To se i podařilo, když v roce 2005 – dávno před dokončením doktorských studií – vyšla v renomovaném Nakladatelství Lidových novin (NLN) odborná monografie Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla,³ jejímž jsem autorem a která se dočkala i pozitivního ohlasu nejen v komunitě samé, ale i v akademických kruzích.⁴ Tato kniha je také z převážné většiny základem předkládané dizertační práce, jež je ovšem plně aktualizována, chyby odstraněny a především nechybí ani další část věnovaná hnutí tzv. *Modern Primitives*, které se pro svou inspiraci ohlíží právě za preliterárními společnostmi.

Za uplynulou dekádu, po kterou sleduji fenomén tatuáže v Česku i ve světě jsem se – do jisté míry – stal i součástí tohoto zájmu. Zúčastňuji se řady akcí určených pro „tetované“ (například včetně „conventions“ nebo akcí typu Hellparty), publikoval jsem několik desítek článků v časopisech určených této komunitě (především na téma tetování etnik, *ArtMagazín Tetování* aj.),⁵ uspořádal již čtyři výstavy k dějinám tetování pod názvem *Modrá láska* (Boskovice, Zlín, Jihlava, Praha), pro rozhlasovou stanici s vědecko-populárními pořady Českého rozhlasu Leonardo vznikl desetidílný seriál o tetováži (2008)⁶ a etnologickou problematiku tetování jsem opakovaně vysvětloval například i v pořadech *České televize* či jinde. Tyto zájmy se postupně doplňovaly o další tři sféry mého odborného zájmu. Od ročníku 2009/10 přednáším na Katedře teorie kultury FF UK předmět *Antropologie umění*, v jehož oborovém zájmu tetování rovněž je, a na téže katedře jsem roku 2006 obhájil diplomovou práci *Industriální hudební avantgarda v podobě Electronic Body Music*, věnovanou jednomu z „nehudebních“ stylů, jež je populární i mezi

¹ Rychlík, Martin: *Univerzálie lidského zdobení těla s důrazem na tetování (monografická studie)*, postupová práce při Ústavu etnologie FF UK, Praha 2001, 98 str. + CD

² Rychlík, Martin: *Tetování – variabilní univerzálie zdobení lidského těla (monografická studie)*, diplomová a rigorózní práce při Ústavu etnologie FF UK, Praha 2003, 190 str. + CD

³ Rychlík, Martin: *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*, Praha – NLN 2005, 352 str.

⁴ Recenze: Vrhel, František: in *Český lid*, 1/2006, ročník 92, str. 85-86; Blažková, Markéta: in *Lidové noviny*, příloha Orientace, 17. prosince 2005, str. III; Chuchma, Josef: in *Mladá fronta*, příloha Kavárna, 10. prosince 2005, str. F4; Bušta, Petr: in týdeník *Euro*, příloha E8, říjen 2006, str. 50-52; Vítvar, Jan H.: in *Nedělní svět*, 20. listopadu 2005, str. 13; Hejátka, Pavel J.: in *Art Magazín Tetování*, 1/2006/VII, str. 4; a jinde.

⁵ Vybrané autorské články z nejčtenějšího českého časopisu o tetování jsou přílohou této dizertace.

⁶ Kompletní soubor deseti dílů z ČRo Leonardo je ve formátu *.mp3 na DVD příloze k této dizertaci.

nonkonformními nositeli tetováží.⁷ A konečně třetím směrem, souvisejícím jak s antropologií těla, tak soudobými subkulturami s důrazem na tělesnou sebezprezentaci je sepsání knihy o dějinách účesu, jež vyjde letos opět v NLN.⁸

Proč tetování? Při pouhém vyslovení slova, které označuje trvalé a barevné prorývání kůže, se nabízí mnoho asociací, závislých na tom, kdo o tetováží přemýšlí. Málokteré zdobení nebo módní trend je tak rozporuplný, aby na jedné straně vzbuzoval bezmezné nadšení a na straně druhé znechucený odpor. Tato pradávna forma úpravy těla, zvláštní fyzická mutilace, má v sobě stále něco mysteriózního, něco, co stojí proti onomu běžnému stavu a dokonalému přírodnímu výtvaru, jakým člověk je. Tři úspěšné monoteistické systémy (křesťanství, islám a judaismus) navíc tetováž výslovně zakazují, čímž jí dodávají i jistý „protináboženský“ punc zakázaného. Kromě toho má snaha pozměnit své tělo, udělat se jiným a dotvořit sama sebe skrze pouštění krve, v sobě zvláštní – dá se říci i vzrušující – moment, který jinému kráslení schází. Změna je navíc trvalá. A vykoupená dobrovolně podstoupenou bolestí, díky níž se jedinci dostává vytoužené krásy, vnitřního uspokojení a třeba i uznání okolí, k němuž svým zdobením promlouvá. Tatuáž, jak zní další synonymum pro tetování, může ostatně sdělovat pocity, status i charakter nositele: podvědomě je mnohdy vnímána jako známka čehosi nespoutaného a rebelantského.

Tetování prodělalo během své mnohatisícileté historie dlouhý vývoj. Dějiny tetováže je možno číst jako sled plný pozměněných významů, rozličných technik a také odlišného společenského nazírání. Původní kmenové značky se díky zámořským objevitelům znovuobjevily v euroamerické civilizaci, aby se z námořnického obyčeje, cirkusové či kriminální zvláštnosti transformovaly ve vyvedené obrazce a ceněné šperky i v těch nejvyšších kruzích. Z amatérsky tetovaných značek motorkářských gangů se pod rukama profesionálů vyvinuly vkusné ženské ozdoby. Celkově se změnila zákaznická poptávka. Kérky, populární český výraz pro tetování, už nejsou něčím, za co se lidé stydí a někdy je zakrývají. Naopak: dávají je čím dál více na odiv. Řada západních autorů, zvláště ve Spojených státech amerických, kde je tetována odhadem až šestina obyvatel, hovoří od začátku devadesátých let minulého století dokonce o druhé renesanci tetování: „*Tetování se odtrhlo od svých dělnických kořenů a stalo se záležitostí střední třídy. Badatelé zaznamenávají změny v demografii a vývoji tetování samého; od standardizovaných, předem daných vzorů vytvářených řemeslníky, k individuálním, vlastním obrazcům tetovaným profesionálně školenými výtvarníky...*“⁹ Celosvětově se také tetuje daleko více žen, a přestože tetování nezaniklo ani ve své „hrubé a maskulinní“ podobě, postupný

⁷ Rychlík, Martin: *Industriální hudební avantgarda v podobě Electronic Body Music*, diplomová práce na Katedře teorie kultury FF UK, Praha 2006, 90 str. + CD

⁸ Rychlík, Martin: *Účesy, vlasy, vousy a péče o ně*, Praha 2011 – NLN, 350 str. (rukopis, v tisku)

⁹ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 4

přechod tohoto kulturního jevu do hlavního společenského proudu je evidentní a neoddiskutovatelný.

Při tom, jakou hraje tetování zvláštní, možná i výsadní roli ve zdobení lidského těla, je překvapivé, že je mu věnováno poměrně málo pozornosti ze strany sociologů, historiků či znalců umění a kultury. Jak svého času poznamenal jeden z otců kriminalistiky **Edmond Locard**: „*Umělečtí kritici a dějepisci systematicky opomíjejí jeden z nejzajímavějších aspektů svých disciplín: tetování. Je to totiž jediná forma umění, která jako materiálu využívá živé tkáně, a proto se jedná o nejušlechtlejší umění ze všech.*“¹⁰ Atraktivní, pro někoho snad až pokleslé téma se dá jistě uchopit celou řadou přístupů, ale nejvhodnější bude zpracování tetováže z pozic etnologie, tedy komparativní vědy, která zaznamenává a srovnává kulturní zvyky národů a etnik celého světa. Etnologie, jež je v anglosaských zemích součástí kulturní či sociální antropologie, byla odjakživa fascinovaná světem „těch druhých“. Přehlídka domorodého exotismu a bizarních obyčejů uváděla v úžas nejen čtenáře, ale i autory samotné. Snad nikde jinde než v dobových cestopisech, zprávách misionářů a etnografiích – „*zhuštěných popisech kultury*“ (Geertz) – nenajdeme tolik ohromujících údajů o tom, jak a proč se naši předkové tetovali. Ať již to bývalo z důvodů estetických, rituálních, kvůli určení věkových skupin či za příkladné zásluhy, tak domorodá tatuáž dosud zůstává velkou inspirací moderních tetovacích motivů. A etnologové musejí být připraveni „na intelektuální výzvu, kterou je pro antropologii každým dnem zřejmější existence nevidaných forem současnosti,“ protože „*exotismus je definitivně mrtev nebo umírá,*“ píše Francouz **Marc Augé**.¹¹ I v našich podmínkách musí etnologie prokázat, že není zkosnatělá, kabinetní a příliš historizující, ale naopak, že i dnes má lidem co říci a dokáže být užitečná.

Tato práce je stručnou a prakticky stále jedinou českou sumou znalostí o historii a etnografii tetování. Dějinami od prvých zaznamenaných důkazů na tělech křehkých mumií, přes etnografické tetováže přírodních národů až po orientační výčet „vypiplaných“ celebrit současnosti. Takovou šíři má tetování. Předkládaná publikace se snaží tetování představit komplexně, v co nejširších souvislostech – holisticky. Nastihuje obecná pravidla zdobení těla, druhy tělesných úprav včetně stěžejního tetování a informuje o mnoha jeho funkčních významech. Historii sleduje mimo jiné od 5300 let starého muže z Alp do polynéského „ráje“, mezi bojovné Maory a Dajaky až po ženy Ainů s vytetovanými vousy, Eskymáky, indiány, ale nevyhne se ani tetování v Evropě či dnešní Americe. Samozřejmostí je obsažná bibliografie o tetování, nejrozsáhlejší v ČR. Žádný souhrn se však nevyhne zjednodušením, takže některé pasáže stále čekají na další, detailnější rozpracování. Autor si je kromě toho velmi vědom, že literatura o tetování má velice různorodou relevanci. Při omezeném množství tématických knih se často nekriticky přejímají – a to i poučenými

¹⁰ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. I

¹¹ Augé, Marc: *Antropologie současných světů*, Brno 1999, str. 45 a 18

odborníky – opravdové nesmysly. Tomu se pisatel těchto řádků snažil vyhnout, a proto je na každou přímou citaci odkazováno poznámkou pod čarou, aby údaje byly snadno ověřitelné v literatuře. Ostatní literatura k tématu je uváděna v závorce; výjimečně krátkou citací (à la Novák 2011:242). „*Tetování je kolosální obor. Bylo by velmi těžké zahrnout do jedné knihy většinu z mnoha kultur, ve kterých tetování je nebo bylo praktikováno, právě jako by nebylo možné zahrnout příklady umění každého z tisíců vynikajících tatérů, praktikujících svou zručnost v každé zemi od Spojených států až po Austrálii.*“¹² Toto je dizertace, která o výše uvedené usiluje.

Vedle „úvodu do dějin tetování“ čili vystižení podstatných věcí tohoto archaického zdobení, je jednotící linkou textu i teze, která shledává rozdíl mezi tetováním preliterárních společností a tetováním v civilizaci soudobé. Fenomén upravování kůže je jevem, jež se vyskytuje jak v tradičních, přírodních společnostech, tak i v prostředí moderním a velmi racionálním. Francouzský sociolog **David Le Breton** ve svém díle *Titre signes d'identité* (2002) formuloval myšlenku, že dnes jde především o individuální vyjádření a projev svobody výběru. Modelování těla pak není jen konstruováním těla nového, ale hlavně vytvářením nové vlastní identity. Pakliže je to pravda, a zdá se, že ano, nabízí se otázka, v čem se tedy liší významy tetování, skarifikace či piercingu v kmenových a současných společenstvích. Dějiny tetování bude prokázána hluboká symbolická změna v jeho smyslu, kdy na jedné straně stával mnohovýznamový společností sdílený prvek a na straně druhé stojí individualizovaný soukromý šperk, jenž je sám „*něčím ryze egoistickým, neboť vyzdvihuje svého nositele, zakládá a zvyšuje jeho sebevědomí*“.¹³ Prvotní tatuáž byla svou podstatou kolektivní, v mnoha rovinách symbolická, společným významem integrovala komunitu a brala na sebe řadu funkcí. Dnešní tetování má ve většině případů soukromé významy, v zásadě jedince odlišuje, vyjadřuje odstup od ostatních a původně složitý funkční celek posunuje blíže k primárně estetickému obsahu. Naproti tomu ale existují i jisté subkultury, například právě *Modern Primitives* (viz 19. kapitola), kteří se více než o estetický rozměr zajímají o rituální akt, průběh vnitřní změny skrz bolestný vnější zásah do svého těla.

Zdobený subjekt ostatně nabyl v dnešní době obrovské důležitosti. Tělo je více odhalováno, tělem komunikujeme se světem. Také prožitky tělesného charakteru dodávají modernímu, sekularizovanému člověku to, co mu chybí – pocit jistoty a patřičnosti, pocit vlastního území, kam lze uniknout z nepřehledného i nepřátelského okolí zmatené doby. Sociolog polského původu **Zygmunt Bauman** charakterizoval postmoderní změny těla těmito slovy: „*Lidské tělo je dnes v první řadě orgánem spotřeby, konzumu a mírou jeho náležitého stavu je schopnost absorbovat a přijmout všechno, co konzumní společnost nabízí. Postmoderní tělo je především odběratelem prožitků. Konzumuje i stravuje zážitky. Je nástrojem rozkoše,*

¹² Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 7

¹³ Simmel, Georg: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, Praha 1998, str. 92

protože využívá přirozenou schopnost reagovat na podněty.“¹⁴ Člověk baží po prožitcích, které jsou vzrušující, úchvatné až extatické. Není pochyb, že takovou zkušeností může být pro jedince i pořízení tetování nebo jiné formy extrémního ozdobení.

Je milou povinností poděkovat všem, kteří přispěli radou nebo jinou pomocí. Zvláštní dík patří **doc. PhDr. Oldřichu Kašparovi, CSc.** a **doc. PhDr. Františku Vrhelovi, CSc.** z Ústavu etnologie FF UK a **PhDr. Zdeňkovi Uherkovi, CSc.** z AV ČR za podnětné připomínky k diplomové práci, která předcházela knize o tetování i této dizertaci. Za dodání cenných informací a materiálů autor vděčí **Mgr. Renatě Bosákové, Mgr. Marcele Blatové (Pivoňkové), Mgr. Mahuleně Hromádkové (Nenadálové), Mgr. Markétě Blažkové (Bauerové), PhDr. Martinu Dohnalovi, PhD., PhDr. Tomáši Boukalovi, PhD., ing. Jiřímu Sedláčkovi (alias Fousage), Mgr. Janě Kodydkové** a dalším. Po přečtení rukopisu autorovi dobře poradili **PhDr. Jiří Vesecký, PhD., Mgr. Jiří Janáč, PhDr. Josef Končel** či **JUDr. et PhDr. Miloslav Stingl** a **prof. JUDr. Vladimír Franz**.

¹⁴ Baumann, Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*, Praha 1995, str. 78-79

2.0. Teze, struktura a metoda dizertační práce

2.1. Cíle a struktura dizertace

Jak již bylo uvedeno, mezi archaickou a moderní tetováží shledávám zásadní významové (symbolické) rozdíly a k jejich pochopení je zapotřebí projít úplné dějiny tetování. Teprve pak vysvitnou odlišné významy v preliterární a soudobé společnosti, byť některé funkce se mohou přeměnit nebo uchovat, jak bude ukázáno na řadě konkrétních případů (kapitola 6.0.). Pro co nejvíce vypovídající dizertaci jsem zvolil přístup komparativní případové studie neboli monografie (*case study*). Monografická výzkumná metoda se plně koncentruje na sociální objekt (jev), jednu jednotku, již nahlíží a zpracovává ze všech relevantních aspektů (Petrušek, Vodáková 1996/I:143): v tomto případě z rovin etnologických, antropologických, historických a sociologických. Tomu odpovídá i snaha o komplexní a skutečně celostní pojetí této dizertační práce – holismus.¹⁵

Předkládaná dizertace sestává z celkem 23 kapitol, logicky řazených do tří komplexů: I. úvodní segment (kapitoly 0.0. až 6.0.) je věnován vymezení práce, metodě, základní pramenné základně, relevantní literatuře, definici tetování i kategorizaci funkcí; II. část (kapitoly 7.0. až 16.0.) je etnologicko-areálová, přičemž se od nejstarších nálezů přesouvá v kulturních oblastech světa (od Polynésie, Austrálie, Melanésie, Mikronésie, Asie, Arktiku, Amerik až po Afriku); III. oddíl (kapitoly 17.0. až 19.0.) je věnován tatuáži „moderní“, přítomné v euroamerické civilizaci, přičemž jsou akcentovány i poznatky z mého vlastního dlouhodobého „zúčastněného pozorování“ v české komunitě tetovaných (v letech 2000 až 2011) a rozhovorů s důležitými tuzemskými aktéry.

Na kapitolu s použitou literaturou navazuje rozsáhlá příloha: autorem publikované články k dějinám tetování, případně příbuzným tématům. Ač nejde o texty z odborných, recenzovaných periodik, ale většinou ze specializovaného Art Magazínu Tetování, stěžejního domácího časopisu, obsažené informace k historii a etnografii tatuáže jsou plně validní, vždy obsahují použitou bibliografii nebo přesné citace. Navíc slouží tyto články jako dokument doby: právě tak se konstituuje nejen v ČR vazba mezi tradičním zdobením těla a lidmi, kteří se rozhodli modifikovat podle původních, nativních vzorů. Příložené texty jsou vlastně obrazovou příloha, jež vhodně ilustruje transkulturní barevnost fenoménu tatuáže.

¹⁵ *holismus* = směr zdůrazňující prioritu celku nad částmi a rozhodující úlohu principu celostnosti a strukturovanosti. V etnologii a společenských vědách míněno jako „*zdůraznění souvislosti mezi mnoha různými stránkami podmínek lidského života, což umožňuje pochopit člověka v celé jeho složitosti – kulturní, sociální i biologické.*“ in Salzman, Zdeněk: *Jazyk, kultura a společnost*, Praha – Academia 1996 [supplement *Českého lidu* 83/1996], str. 11

2.2. Inspirace Foucaultovou archeologií vědění

„Psychoanalýza a etnologie mají v našem vědění privilegované místo. Jistě to není proto, že by snad lépe než jiné humanitní vědy stanovily svou pozitivitu a konečně uskutečnily starý projekt opravdové vědeckosti; je to spíše proto, že na hranicích celého lidského poznání nepochybně vytvářejí nevyčerpateľnou zásobárnu zkušeností a pojmů, ale především trvalý zdroj nepokoje, zpochybňování, kritiky a popírání toho, co se jinak zdá přijaté. Má to jeden důvod, jenž se týká jejich předmětů, ale ještě více jejich postavení a funkce v prostoru epistémy“¹⁶ ... „Jako se psychoanalýza umísťuje do dimenze nevědomí, ... tak se etnologie klade do dimenze historicity. Zastávat názor, že etnologie má základní vztah k historicitě, zajisté není lehké, vždyť etnologie je poznáváním lidí bez dějin; v každém případě v kulturách studuje (v důsledku svého systematického zaměření a nedostatku dokumentů) spíše invarianty struktury, nežli následnost událostí. Dlouhý ‚chronologický‘ diskurs, prostřednictvím kterého se pokoušíme zevnitř pochopit naši vlastní kulturu, odsouvá, aby vynikly synchronické korelace jiných kulturních forem.“¹⁷

Tak píše filozof **Michel Foucault**, jehož dílo bylo pro koncept předkládané dizertace v mnohém inspirativní. Není divu, že Foucaulta, objevujícího v dějinách člověka a dějinách idejí „hlubší podzemní vrstvu“ – předmět jeho archeologie myšlení, etnologie (a psychoanalýza) zaujala, protože tyto „antivědy“ užívají moderní epistému, v níž sice centrální místo zaujal člověk, ale ten je rozkládán odhalováním skrytých formálních struktur. Silnou stránkou etnografií, těchto „zhuštěných popisů kultury“ slovy **Clifforda Geertze**, jsou rovněž doklady o jiném světě, než jaký je námi vnímán jako samozřejmý. Práce terénních badatelů donutila přehodnotit řadu tzv. PRAVD v evropské společnosti, jako byly evoluční teorie unilinéárního pokroku či primitivního myšlení „divochů“. Pakliže *Völkerkunde* či *Anthropologie Sociale* výrazně ovlivnila vědecký diskurs, tak pochopitelně i mnozí filosofové předali své nosné myšlenky těmto oborům. Ačkoliv se Foucault domorodými společenstvími nezabýval – „snažil se pracovat jen s jasně definovanými sériemi a nikdy se přímo nezajímal o tzv. primitivní společnosti; byly by neméně dobrým příkladem, možná až příliš dobrým“¹⁸ – tak svými analýzami dobové epistémé, metodou i stylem psaní ukázal cestu sociálním a kulturním antropologům. Jeho práce, zprvu označované za strukturalistické, později pak za postukturalistické a ovlivněné nejen respektem k Lévi-Straussovi, psychoanalytikovi **Jacquesu Lacanovi** či osobně blízkému mytologovi **Georgesu Dumézilovi**, vnesly do společenskovedního bádání nový impuls.

¹⁶ Foucault, Michel: *Slová a věci. Archeológia humanitných vied*, Bratislava 2000, str. 379

¹⁷ Foucault, Michel: *Slová a věci. Archeológia humanitných vied*, Bratislava 2000, str. 382

¹⁸ Deleuze, Gilles: *Foucault*, Praha 1996, str. 56

Co podstatného ve Foucaultově příspěvku k humanitním a zvláště historicko-sociologickým disciplínám spatřuji, lze shrnout následovně:

- a) pojetí diskontinuitního vývoje jako „vrstvení dobových systémů pořádku“¹⁹, odhalování řádu VĚDĚNÍ a zavedení pojmů *historické apriori* a *epistémé*, ne-nepodobného paradigmatu **Thomase S. Kuhna**
- b) teoretické vymezení a aplikace unikátních metod „archeologie“ a „genealogie“, snaha uniknout autoritativní racionalitě – vymanit se z „krunýře dějin“ a nalézt dějiny, jež jsou ukryty za konstitutivními gesty
- c) jiskřivý, působivý literární styl (tehdy ve vědě málo vídaný), vizuální až obrazově imaginativní výpovědi a rovněž vymezení historika/filosofa jako autora s právem na individuální výpověď
- d) skutečně mezioborový, nezařaditelný a holistický přístup, který znemožňuje paušalizovat Foucaultův génus jen jako filosofa či sociologa a historika, jenž si kupříkladu vysloužil i nálepku „transcendentální historik“
- e) novátorský zájem o odvrácenou tvář lidské společnosti (šílenství, sexualita, vězení) a obrácení vědy ku zdánlivě méně důležitým nebo „podivným“ jevům, jež však obecně mohou být normotvorné apod.
- f) fascinace tělem a tělesností, která nabývá v moderní době zvláštního smyslu a podmanění těla se stává nástrojem dohledu, moci; přes sexualitu i cestou ke státní kontrole nad plodností, ekonomikou atd.

Foucaultovo pojetí dějin nelze označit, na rozdíl od klasického historismu či marxistického materialismu jako kauzálně-genetické kontinuum, nýbrž spíše jako vrstvení systémů řádu a pořádku s rozličnými řezy, zvraty i nahodilostmi. Každá epocha je charakterizována jistým řádem obecného VĚDĚNÍ, které určuje všechen dobový diskurs a je autorem nazýváno *historické apriori*. K jeho změnám nedochází na základě nakumulování poznání, ale v důsledku nevědomých, nepostřehnutelných a tudíž skrytých procesů. Co je velmi důležité, je skutečnost, že doba – a ani v ní žijící jedinci – nejsou s to toto *apriori* pochopit a zaznamenat.

Procesy se vymykají vůli lidí, zkrátka se dějí. Invariant dobového vědění nazývá Foucault epistémou. Epistéma je tak vlastně systémem, jenž předem „reguluje to, čím a jak se naše vědění zabývá. Neboť naše vědění a naše teorie se vždy – aniž o tom vím – řídí určitým systémem uspořádání, určitým systémem vztahů; vědění se vždy zabývá výkladem světa, avšak to, jak je tento svět strukturován, jak spolu souvisí jednotlivé věci, ... to vše je něco, co tomuto vědění předchází a vymyká se jeho dosahu. Foucaultova epistémé tedy předem vyznačuje prostor dané kultury,

¹⁹ Suk, Jiří: „Foucaultův příchod do Čech: ‚Archeologická‘ a ‚genealogická‘ metoda z perspektivy historika“, in *Soudobé dějiny IX/2004*, č. 4, str. 53

vymezuje způsob uspořádání světa, a dokonce: nutí myslet tím a ne jiným způsobem,“ shrnuje **Miroslav Petříček**,²⁰

Svou pracovní metodu vyjádřil Foucault zejména v dílech *Slova a věci* (1966) a v *Archeologii vědění* (1969). Zde shrnuje, rozvíjí a dotváří své koncepce a metodiku. Přichází s úsilím odkrýt podmínky vynořování VÝPOVĚDÍ (énoncé), zákon jejich koexistence s dalšími a vůbec specifickou formu jejich způsobu bytí, principy, podle nichž tvají, mění se a hynou. Výpovědi nejsou slova ani věci: Foucault „nepracuje s objekty či se subjekty, ani nezkoumá věty či tvrzení, gramatiku, logiku ani sémantiku. Výpovědi nejsou syntézy slov a věcí či kompozice vět a tvrzení, předcházejí naopak větám a tvrzením, které je implicitně předpokládají a vedou ke slovům a věcem.“²¹ Výpovědi jsou bytostně vzácné. Jsou to formace, které se vynořují z korpusu slov, vět a tvrzení, když se změní ve své podstatě a „zaujmou prostor onoho ŘÍKÁ SE.“²² Pro sumu systémů výpovědí užívá Foucault termínu *archiv*. Toto slovo nicméně neznačí, jak by se snad dalo očekávat, sumu všech textů vypovídajících o kultuře jako dokumenty její minulosti, ale spíše systémy zákonů a norem; co se smí říkat a činit.

„Čte akta, soudní protokoly, záznamy, chorobopisy, anamnézy, rozsudky, předpisy pro výcvik, zповědňi zrcadla, studijní rozvrhy a tímto způsobem otevírá přístup k takovým druhům textu, které se ocitly mimo zorné pole... Takto do hry vstupují rovněž nové druhy textů a materiálů, jako jsou domněle zcela zanedbatelné kartotéční lístky a registry nemocných, psychiatrická dobrozdání a úřední spisy, právní podání a protokoly: ty všechny přispívají svým dílem k tomu, že se zaznamenává vědění o individualitě, že je toto vědění situováno v kulturní paměti a distribuováno v regionálních archivech diskursů.“²³ Foucault mění pojetí dokumentu a namísto toho se snaží pracovat s *monumenty*, tedy něčím, co lze rozvíjet zevnitř, co má vlastní existenci. Zájem vědce se tak stávají především autobiografie, deníky, dopisy, letáky a jiné netradiční okruhy pramenů, z nichž lze abstrahovat výpovědi. „Přímou promluvu buržoazie nenajdeme u Hegela ani Comta,“ řekl jednou. Čím větší pramenný záběr, tím mohou být odhaleny jemnější mechanismy kauzality – proto nestačí číst velká díla slavných jedinců, ale více mohou sdělit texty těch nejprůměrnějších úředníků, nohsledů a vykonavačů. Specifickým příkladem budiž příběh z prvního dílu *Dějin sexuality* (1976), která ukazuje změnu diskursu ve vnímání sexu v 19. století a vznik *scientia sexualis*:

„Jednoho dne roku 1867 došlo udání na sezonního zemědělského dělníka z vesnice Lapcourt, muže poněkud mdlého ducha, zaměstnaného hned u těch, hned u jiných, žijícího z trochy toho

²⁰ Petříček, Miroslav: *Úvod do současné filosofie*, Praha 1997, str. 168-169

²¹ Deleuze, Gilles: Foucault, Praha 1996, str. 26

²² Deleuze, Gilles: Foucault, Praha 1996, str. 33

²³ Rieger, Stefan: „*Memoria a oblivio. Zaznamenávání člověka*“, in Pechlivanos, M., Rieger, S., Stuck, W. a Weitz, M.: *Úvod do literární vědy*, Praha 1999, str. 370-371

milosrdenství a podružné práce, spícího po stodolách či maštalích. Někde na mezi se mu dostalo pomazlení od jakési divenky: už to tak dělal a viděl to tak dělat dělat vesnické chasníky kolem sebe. Někde na okraji lesa či v příkopu cesty vedoucí do Saint-Nicolas si spolu zahráli intimní hru, známou pod jménem ‚du lait caillé‘ (kyselé mléko). Za to na něj rodiče podali oznámení starostovi, starosta ho udal četníkům, četníky byl předveden k soudci, soudcem obviněn a odeslán k místnímu lékaři, dále pak ke dvěma dalším znalcům, kteří své posudky posleze publikovali. Čím je tato historka důležitá? Svou nicotností. Tím, že banální epizoda venkovské sexuality, to pošmajchlování se za humny, se od jistého okamžiku mohlo stát nejen předmětem kolektivní intolerance, ale i právního aktu, medicínské intervence, detailního klinického vyšetření a uceleného vědeckého pojednání...“²⁴

Paměťhodnou ukázkou Foucaultovy práce je též detailní rozbor **Artemidórova Snáře** ze třetí části historie sexuality, tedy z *Péče o sebe* (1984). Obrazy snění, kterými se ve svém oneirokritickém textu antický autor zabíral, slouží novému archiváři/archeologovi k usuzování o dobovém sexuálním diskursu, neboť z trojice kategorií erotických snů: 1) z těch, které jsou ve shodě se zákonem (*kata nomon*), 2) těch, které jsou proti zákonu (*para nomon*) a 3) těch, které jsou proti přírodě (*para fysin*), zjišťuje například jejich pozitivní nebo negativní předpovědi vztažené ke společensky vnímanému rázu pohlavního styku:

„Zvláštní osud mezi těmito ‚variantami‘ sexuálního aktu přisuzuje Artemidóros orální erotice. Jeho odpor k ní je rázný: je to ‚nevyslovitelný způsob‘, morálně pochybný, a je-li představen ve snu, může mít pozitivní hodnotu pouze tehdy, odkazuje-li k nějaké výdělečné činnosti snícího (je-li to řečník, hráč na aulos či učitel rétoriky), zbytečné vypouštění semene je aktivita, která ve snu ohlašuje zbytečné výdaje. Jakožto praktika, jež není ve shodě s přírodou a brání polibku či společnému jídlu, předpovídá nesvár, nepřátelství často i smrt.“²⁵

Vraťme se ale od jedné konkrétní demonstrace Foucaultova stylu k jeho dalšímu metodologickému pojmu; a tím je *genealogie*. Muž, jenž dával svému okolí rád najevo svou intelektuální převahu, nemá na mysli rodopis jako pomocnou vědu historickou, nýbrž zcela novou metodu zkoumání dějin. „V centru pozornosti nestojí velká Historie hledající svou oporu ‚vně času‘, nýbrž malé ‚historie věcí‘, které jsou zdánlivě bez dějin: city, svědomí, láska, nenávisť, morálka, metafyzické pojmy, ideály a podobně. V trpělivých minuciózních zkoumáních nepůjde o vývoj, nýbrž o prozkoumání série stavů a peripetií, jimiž ‚věc‘ procházela, než se stala tím, čím je, jak se nám jeví a zač jí považujeme.“²⁶ Genealogie nepátrá po původu. Jejím úkolem je odhalovat série interpretací, jimiž lidstvo obetkává svou minulost a jejichž prostřednictvím si vytváří dominantní schémata a OBRAZY. Svrchovanou ukázkou genealogické metody je kniha *Dohlžet a trestat* (1975), jež bude ještě zhodnocena v pasáži o těle a tělesnosti. Co nás zajímá zde, je exemplární ukázka dvou dokumentů z úvodu knihy, dvou sdělení o změně formy trestání (a norem) v průběhu

²⁴ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha 1999, str. 39-40

²⁵ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality III. Péče o sebe*, Praha 2003, str. 35

²⁶ Suk, Jiří: „Foucaultův příchod do Čech: ‚Archeologická‘ a ‚genealogická‘ metoda z perspektivy historika“, in *Soudobé dějiny IX/2004*, č. 4, str. 61

necelého století. Prvým je drasticky surový popis popravky královraha Damiense v roce 1757, druhou pak denní řád pařížského vězení pro mladistvé z roku 1834:

„Byl přivezen v popravčí káře, nahý jen v košili, drže hořící voskovou pochodeň o váze dvou liber, ... na popravišti, které tu bylo uchystáno, jeho tělo bylo na prsou, pažích, stehnech a lýtkách trháno kleštěmi, ... do míst, kde bylo jeho tělo trháno kleštěmi, bylo lito zároveň roztavené olovo, vroucí olej, horká smůla, roztavený vosk a síra a poté bylo jeho tělo vlečeno a roztrháno tahem čtvera koní a jeho údy i trup spáleny v ohni, rozdrčeny na popel a tento popel rozprášen byl ve větru... Koně, jichž bylo použito, nebyli zvyklí tahati, takže bylo třeba namísto čtyř koní vzít šest; však ještě ani to nestačilo, bylo tedy nutné pro odtržení nohou toho nešťastníka přesekati mu nervy a přerežati klouby... Bylo nutno řezati maso až na kost... Tak byly čtyři údy jeho odděleny a zpovědníci přistoupili k němu, aby k němu promluvili; avšak popravčí jim pravil, že jest mrtev; ačkoliv pravda je taková, že na vlastní oči viděl jsem toho člověka hýbati se a jeho dolní čelist zdvíhati se a opět klesati, jako by hovořil. Později dokonce jeden z popravčích přiznal, že ještě když tělo jeho vyzdviženo bylo a vhozeno na hranici, byl živ...“²⁷

„Článek 18. Vstávání. Při prvním znamení bubnu musí vězňové vstát a v tichosti se obléknout, zatímco dozorce otevře dveře cel... Článek 19. Ranní modlitba je vedena katechetou a po ní následuje čtení morálních či náboženských textů... Článek 20. Práce. Ve tři čtvrtě na šest v létě, ve tři čtvrtě na sedm v zimě vyjdou vězňové na dvůr... Bezprostředně poté se rozejdou do dílen a nastoupí práci.“²⁸

Dva texty, o veřejném mučení a tichém trestu, postavené vedle sebe zcela zřetelně hovoří o reorganizaci ekonomie trestání – zmizelo tělo jako hlavní terč trestních represí, mizí i trestání jako spektakulární podívaná. Tak jasného sdělení dosáhl Foucault porovnáním dvou dokumentů z různých historických formací, dalo by se říci *performancí textů*. Brilantně naznačený přechod od manifestní teatralnosti „starého“ mučení k „nové“ méně nápadné formě kontroly disciplínou tak předznamenává ve zkratce i téma vlastní knihy. *„Právě toto uvádění určitých typů textů, jež zakládají příslušné diskursivní formace, a s nimi spojená re-archivace stále nového a nového materiálu vedlo k tomu, že byl Foucault označen za jediného historika, který nezdojuje psané a interpretující promluvy. Foucaultův dominantní zájem o materiál má základ v tom, co sám nazval ‚šťastným pozitivismem‘.“²⁹* Tím, čím může být Foucault stále inspirativní pro sociální antropologii, je jeho úsilí vypovědět skrze jedinečnou metodu věci jinak prakticky nesdělitelné, což je i hlavní zásadou této vědecké disciplíny: nevěřit jen oficiálním výpovědím, prezentovaným zákonům či společenským aspiracím, ale přímo v terénu hledat a nacházet ty skutečné mody jednání, míru dodržování norem i odhalování stěžejních (mnohdy zcela nevědomých) motivů konání lidí jako členů jistého společenství.

²⁷ Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 33-36

²⁸ Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 37

²⁹ Rieger, Stefan: *„Exkurs: Analýza diskursu“*, in Pechlivanos, M., Rieger, S., Stuck, W. a Weitz, M.: *Úvod do literární vědy*, Praha 1999, str. 171

Věcí, již Foucault dozajista obohatil společenské vědy, je jeho jiskřivý, energií nabitý styl psaní, jenž ale v posledních pracích ustupuje ve prospěch srozumitelnosti výkladu. Foucaultovu tvorbu cele prostupuje autorský individualizovaný styl, neboť podstatným předmětem genealogie má také být historik sám – nepozdává se mu klasický „objektivní“ dějepravec, jenž pouze slouží mase dokumentů a tvoří v rámci *epistémé*, a který se programově nepřiznává ke své jedinečnosti a vynalézavosti, již však do svého díla vkládá každý autor:

„...je přiveden k zahlázení své vlastní individuality, aby mohli vstoupit na scénu jiní a aby se mohli chopit slova. Musí se tedy obrátit proti sobě samému: musí umlčet svoje vlastní záliby a překonat svoje znechucení, zamlžit svou vlastní perspektivu, aby ji nahradil zdánlivě univerzální geometrií ... musí nabýt jakousi kvaziexistenci bez tváře a beze jména. Poté, kdy se ujal úkolu zahladit ve své vlastní vědě všechny stopy vůle, odhalí na straně předmětu, jenž má být poznán, podobu jakési věčné vůle.“³⁰

Takový Foucault jistě není. Bylo by marné od něj očekávat neutrální a faktografické dílo, což by nejspíš při jeho eruptivním intelektu byla nejspíš i škoda. K citování z archivů „patří podle Foucaulta rovněž jistá nahodilost i volba pěkného materiálu (sic!)... V Životě lidí zlopověstných Foucault líčí, jak četl registry internací z počátku 18. století: „Je to antologie existencí. Životů na pár řádek či stran, nesčetných neštěstí a dobrodružství, sebraných do hrstky slov. Životů krátkých, náhodně nalezených v knihách a dokumentech.“ Jemu jen zbývá, aby je pečlivě prezentoval a uspořádal, a přitom zakouší svou nedostatečnost, která jej odsuzuje ke „střídmému lyrismu citace“.³¹ Foucault tak vystupuje jako jakýsi editor. Obzvláště naturalistický a emotivní obraz, který se mu HODIL, zařadil i do Dohlížet a trestat:

„Zpovědník promluvil k postiženému šeptem a ihned poté, co mu dal požehnání, popravčí železnou palicí, jaké se užívá na jatkách, udeřil nešťastníka vši silou do spánku a ten padl mrtev; v tu chvíli přistoupil mortis exactor s velikým nožem a rozřízl mu hrdlo, jež se mu zalilo krví; takto sledování oné podívané nahánělo hrůzu; vytrhal mu šlachy až k oběma patám a poté mu rozpáral břicho, odkud vyrval srdce, játra, slezinu, plíce, které zavěsil na železný hák a rozřezal je a rozsekal na kousky, jež poté zavěšoval na další háky tak, jak je řezal, tedy tak, jak se to dělá při porcování zvířete. Ať se na to dívá, kdo je takové podívané schopen.“³²

Foucaultovi na rozdíl od jiných nestačí popsat, že to bylo výsostně hnusné divadlo, právě „divadlo pekla“, on čtenáři dění rekonstruuje – nutí jej otevřít oči a podívat se chtíc nechtíc do doby minulé. V dobové citaci ponechává i přímou pobídku: podívejte se. Nicméně nejen těžko verifikovatelná metoda archeologie vědění (pokud lze vůbec pro vědění užít termínu „ověřitelný“ či „kontrolovatelný“), ale právě i jeho virtuózní osobitý styl byl trnem v oku nejednomu tradičnímu dějepisci. „Nikdy jsem nepsal nic než fikce...“ Avšak ještě žádná fikce nepodala tolik

³⁰ Foucault, Michel: *Diskurs, autor, genealogie: Tři studie*, Praha 1994, str. 89

³¹ Rieger, Stefan: „*Exkurs: Analýza diskursu*“, in Pechlivanos, M., Rieger, S., Stuck, W. a Weitz, M.: *Úvod do literární vědy*, Praha 1999, str. 171

³² Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 91

pravdy a skutečnosti,“ komentuje jeho výrok Deleuze.³³ Mnoho dalších, ať už z proslavené školy *Annales* či vycházejících z jiných tradic, se nechalo tímto Francouzem inspirovat. Totéž lze říci i o oblasti tzv. *symbolické antropologie*, která se pohybuje na tenké hraně mezi uměním a krásnou literaturou, přesto zpřístupňuje „skutečnější“ pohledy na svět než klasické opusy s diagramy, údaji a kvantifikacemi.

Sám **Michel Foucault** ve *Slovech a věcech* o etnologii napsal: „*Etnologie, podobně jako psychoanalýza, nezkoumá člověka samotného, jak se může zdát v jiných humanitních vědách, ale oblast, která všeobecně umožňuje vědění o člověku; jako psychoanalýza, i ona proniká celým polem tohoto vědění a pohybem směřujícím k jeho hranicím... Nejsou běžnými humanitními vědami, ale pronikají celou jejich oblastí, ožívují jejich plochu, všude rozšiřují své pojmy a všude mohou nabídnout své metody dešifrování a své interpretace. Ani jedna humanitní disciplína si nemůže být jistá, že je s nimi vyrovnaná, že nezávisí na jejich objevech a nijak jim nepodléhá.*“³⁴

To, že Foucault psal o dějinách jinak, používal jiný přístup, jinou metodu i styl, už víme. Důležitou věcí je ale i obsah a náměty, které si vybíral. Jeho oblíbeným mottem prý býval výrok básníka **Reného Chara**: „*Rozvíjejte svou oprávněnou jinakost!*“. Protože vypracoval dějiny šílenství, dějiny sexuality i dějiny vězeňství, zabýval se do značné míry ustavováním lidských oddělování – „psal historie jistých hranic, které každá společnost považovala za nutné ustavit,“ a také dějiny podmínek, za „*nichž se projevuje vše, co má mentální existenci.*“³⁵ Svůj cílený zájem o poznávání dějin „jiného“ naznačil v *Archeologii vědění* (1969), když mimo jiné upozorňuje: „Pod hektickými dějinami vlád, válek a hladomorů se rýsují dějiny na první pohled téměř nehybné – dějiny s nepatrným gradientem -, dějiny námořních cest, dějiny pšenice či dolování zlata, dějiny sucha a zavlažování, dějiny střídavého polního hospodářství, dějiny usilování lidského rodu o dosažení rovnováhy mezi hladem a hojností...“³⁶

Zjednodušeně lze říci, že před Foucaultem a „novými“ francouzskými historiky neměla velká a vznešená Historie o taková témata zájem – sociální dějiny sice s takovými znalostmi pracovaly, ale zájem o tyto dějiny v malém, tyto mikrohistorie, stál úplně v pozadí. Zde je možné rovněž poukázat na další spojitost Foucaulta s etnologií, ale ne tou, která se zajímá o exotické národy, nýbrž s tou chápanou v národopisném duchu. Právě do sféry Volkskunde tradičně patřily analýzy zemědělských systémů, vývoj nástrojů, rádlá, stavení, folkloristické výzkumy, plynutí roku na vsi, strava, narození a smrt v lidové kultuře atd.; a proto dějiny chleba, kovotepectví nebo třeba strašidel nezvedly z per historiků, ale spíše

³³ Deleuze, Gilles: *Foucault*, Praha 1996, str. 173

³⁴ Foucault, Michel: *Slová a věci. Archeológia humanitných vied*, Bratislava 2000, str. 383 a 384

³⁵ Deleuze, Gilles: *Foucault*, Praha 1996, str. 166-167

³⁶ Foucault, Michel: *Archeologie vědění*, Praha 1999, str. 9

národopisných badatelů. Nezřídka byl interes v těchto „podružnostech“ vysmíván, dnes se dere do nejrenomovanějších prací. To je i velkou zásluhou Foucaultovou. Nikdy dříve by takového věhlasu nedosáhly práce o mlynáři (**Ginzburg**), pojetí smrti (**Aries**), o revenantech (**Schmitt**), vampirismu (u nás **Maiello**), pornografii, penisu, prostituci, homosexualitě nebo třeba tetování. Ostatně snad jen cizokrajná etnografie je zvyklá na ta nejbizarnější či morbidní lidská konání, takže se v ní poučil i sám Foucault, jenž „zcela jistě nebyl myslitelem toho, co angličtina označuje víceznačným slovem *queer*. Je ale nesporné, že celým svým dílem kolem podobných pojmů a s nimi spojených kulturních představ kroužil, že inspiroval ty, kdo se i po něm zabývají všemi podobami jiného, a že se jej tito a jim podobní autoři mohou vždy právem dovolávat, protože tento směr vystihuje i ve Foucaultově díle cosi velmi podstatného. Michel Foucault totiž zcela jistě víc než kdokoli jiný z filosofů či spisovatelů přispěl k jinému hodnocení jiného a odtud k přehodnocování soudů o sociální funkci racionality, která se podle Foucaulta cítí vždy nucena definovat se určitou konstrukcí nerozumného jako svou vymezující hranicí. A právě v tom je také trvalý význam jeho archeologických a genealogických výzkumů,“ říká Petříček v doslovu k nepříliš vyvedené knize zaštitěné slavným Foucaultovým jménem.³⁷

2.3. Etnologie, epistémé a tělesnost v díle Michela Foucaulta

Po zhodnocení přínosů Foucaultových metod, analýze diskursu, tematického záběru či stylu lze konečně přistoupit k jeho výpovědím o těle a tělesnu, kterému chtěl věnovat čtvrtou část dějin sexuality se zamýšleným názvem *Doznání tělesnosti*. Kniha byla vlastně dokončena, nicméně absence posledních korektur (vzhledem k autorově závěti nevydávat jakékoli posmrtné publikace) jejímu vydání zamezila (1984). Toto velké téma stálo v popředí Foucaultova zájmu; v jeho genealogiích připadá tělu obzvláště důležitá role, neboť tělo „není pouze fyziologickou záležitostí, ale také entitou navýsost historickou: „...nachází se v poutech řady stavů, které ho utvářejí; je navyklé rytům práce, odpočinku a svátků; je otráveno jedy – potravou nebo hodnotami, návyky jídla, morálními zákony, obojím dohromady; vytváří si odolnost.“³⁸

V genealogickém zkoumání o zrodu vězení, Foucaultovými vlastními slovy v „genealogii vědecko-soudního komplexu“, pak rozvíjí koncepci dějin těla jako předmětu racionální kontroly, pořádku a disciplíny, jimiž se vyznačují moderní společnosti. *Dohlížet a trestat* ukazuje, jak bylo dosaženo přeměny lidí, aby byli konformní se společenskými normami. Pomocí příslušných prostředků (povinná práce, časový rozvrh, modlitby, jednostranná visibilita na vězně v cele atd.) se má dosáhnout proměny delikventa. Tyto důsledky se však neomezují pouze na

³⁷ Petříček, Miroslav: doslov k Spargo, Tamsin: *Foucault a teorie podivného*, Praha 2001, str. 71

³⁸ Suk, Jiří: „Foucaultův příchod do Čech: ‚Archeologická‘ a ‚genealogická‘ metoda z perspektivy historika“, in *Soudobé dějiny IX/2004*, č. 4, str. 62

vězeňství, ale systém se uplatňuje i ve školství, v polepšovnicích, v armádě, v nemocnicích, v továrnách – je vytvářena „disciplinovaná“ společnost. Tím, co se podmaňuje, je tělo. Mění se i vztah k tělesnu: tělo už nemá být mučeno nebo dokonce mrzačeno /destruováno/, nýbrž zbaveno volnosti, omezeno, schováno, podrobno určitým zákazům a rovněž povinnostem /využíváno/. Trestána je duše. Justice má novou techniku moci, navíc uznanou za přirozenou, obrannou a legitimní – zasáhnout nitro odsouzeného, zlomit jeho srdce a vůli, city i myšlenky; jak řekl v knize citovaný **G. de Malby** (1789): „*Trest, mohl-li to tak říci, by měl zasáhnout spíš duši než tělo.*“³⁹ V závislosti na „humanizaci“ trestů (čili v odstupu od tělesných krutostí) vznikají nové odbornosti jako dozorcí, vychovatelé, lékaři, psychiatři či katechetové, které se zabydlují v právě vytvořeném prostoru. Rodičí se vědění/moc se záhy rozprostře nad celou společností na základě oné „politické technologie těla“. Foucault o pohlcování těla mocí píše:

„Během několika desetiletí zmizelo mučené, čtvrcené, amputované tělo, tělo symbolicky cejchované na tváři či rameni, vystavené, živé či mrtvé, pohledu veřejnosti. Zmizelo tělo jako hlavní terč trestních represí... Tento rituál, který byl ‚vyústěním‘ zločinu, vzbuzuje podezření, že s ním udržuje nekalé příbuzenství: jako kdyby se trestání rovnalo zločinu, či jej dokonce převyšovalo v krutosti, jako kdyby uvykalo diváky krvežíznivosti, od níž je chtělo odvrátit... Trestání se tedy postupně stává tou nejskrytější částí trestního procesu.“⁴⁰ ...

„Avšak vztah trest – tělo není identický s tím, který existoval v případě mučení. Tělo se tu nachází v pozici nástroje nebo prostředníka: jestliže je proti němu zakročeno tak, že je uzavřeno či nuceno pracovat, je to proto, aby bylo individuum zbaveno svobody, považované současně jak za právo, tak za dobro. Tělo je v rámci tohoto trestání součástí systému omezování a zbabování, povinností a zákazů. Fyzické utrpení, bolest samotného těla nejsou již konstitutivními prvky trestu. Trestání prošlo cestou od umění nesnesitelných pocitů k ekonomii suspendovaných práv...“⁴¹

„Avšak tělo je rovněž přímo pohrouženo do pole politického; vztahy moci na něj působí; zmocňují se ho, označují ho, cvičí ho, stráží ho, nutí ho pracovat, podřizují ho různým ceremoniím... Tělo se stává užitečnou silou jen tehdy, je-li zároveň tělem produktivním a tělem podřízeným. Moc, jež zde působí, není pojímána jako vlastnictví, nýbrž jako strategie, její projevy ovládnutí nejsou připisovány jejímu ‚přivlastnění‘, ale disponování s ní, manévrování, taktikám, technikám, uspořádáním... Proč by měla společnost zničit život a tělo, které si může přivlastnit?“⁴²

Tělo bylo objeveno jako objekt i terč moci. Když Foucault rozebírá **La Mettrieho** knihu *Člověk-stroj* (1748, česky 1958), tak upozorňuje, že byla současně psána ve dvou „zápisech“: jednak v anatomicko-metafyzickém, jak jej znal **René Descartes** a pokračovali v něm lékaři i filosofové, ale také v rovině technicko-politické, jež byla sestavena z celého souboru vojenských, nemocničních a školských nařízení s promyšlenými metodami kontroly a nápravy činností těla. Jde o dvě odlišné věci. V jednom případě o tělo poznatelné, pokud jde o fungování a výklad; a

³⁹ Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 49

⁴⁰ Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 39-40

⁴¹ Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 42-43

⁴² Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec 2000, str. 60-61 a 165

ve druhém o tělo užitečné, když se jedná o podřízení a využití. Podle Foucaulta je *L'Homme-machine* současně „materialistickou redukcí duše“ a také „obecnou teorií výcviku“, v jejímž centru vládne pojem poslušnosti. Sociolog **Zygmunt Baumann** mezi postmoderními úvahami zmiňuje, že „moderní kultura a moderní interakční sít formovaly tělo především jako tělo dělníka a vojáka. Být normálním, tělesně zdravým znamenalo totéž, co být způsobilým k práci v továrně nebo službě v armádě.“⁴³

O tom, jak podmaněného těla co nejvíce využít, se píše v knize jiné, ve *Vůli k vědění* (1976). Foucault ukazuje, jak v „*monotónní noci viktoriánské buržoazie*“ byla sexualita ukryta do ústraní, konfiskovalo ji párové manželství a vážnost reprodukční funkce.⁴⁴ Vše je najednou cudné, o sexu se nemluví. Autor vystupuje proti represivní hypotéze; právě nemluvení o sexualitě, dodání tajemného nádechu a přesunutí důrazu z tělesného aktu na nesnadno postřehnutelný a těžko formulovatelný neklid touhy, vytváří *podněcování diskursu*. Pro moderní společnosti tak není příznačné to, že odsoudily sex ke stinné existenci, nýbrž to, že se zaslíbily nepřetržitému mluvení o sexu, přiznávající mu hodnotu velkého TAJEMSTVÍ. Za produkci stále nových promluv je podle Foucaulta zodpovědná *vůle k vědění* – lidé jsou skrze vlastní řeči, skrze produkci vědění, připoutáni k moci. Stávají se „vyznávajícími živočichy“, kteří dobrovolně a rádi mluví o sobě a svých tužbách v kombinaci výslechů-zpovědí. Namísto *ars erotica* vzniká *scientia sexualis*. Ta nyní popisuje mnohost sexuality (diskurs mj. dává vzniknout definované kategorii homosexuála, která byla i Foucaultovým osudem), ale tím vlastně usiluje o zúžení sexuality na „normální“ heterosexuální legitimní pár, přičemž se sex jakoby osamostatňuje od těla. Historik sexuality nachází souvislost i v ekonomickém přínosu nových oborů a spojuje tyto dalekosáhlé změny pojmu slasti s formováním kapitalismu, protože dispozitiv sexuality je s ekonomikou spjat mnoha subtilními přechody, z nichž „klíčovým je tělo – tělo, které produkuje a konzumuje“ zároveň.⁴⁵ Kontrolovaná těla byla medicinalizována a maximálně využita.

*„Sexualita je utlačována s takovou přísností proto, že je neslučitelná s všeobecným a intenzivním pracovním zapojením.“ ... „Jádrem ekonomického a politického problému populace je sexualita: je třeba analyzovat čísla porodnosti, sňatkového věku, legitimních a nelegitimních porodů, předčasnosti a četnosti pohlavních styků, metod, jež je činí plodnými nebo neplodnými, účinek celibátu či praktik zabraňujících početí... Tentokrát poprvé – alespoň soustavně nějaká společnost tvrdí, že její budoucnost a její bohatství se váže nejen k počtu a kvalitě občanů, nejen k pravidlům jejich manželství a organizaci rodin, ale i ke způsobu, jakým každý užívá sex“*⁴⁶ ...

„Moc, která si takto bere na starost sexualitu, si vytváří povinnost dotýkat se těla: laská je očima, posiluje v něm určité slasti, elektrizuje povrchy, dramatizuje chvíle strádání. Objímá sexuální tělo. Moc funguje jako mechanismus výzvy, vynáší na světlo zvláštnosti, nad nimiž dohlíží, a přitahuje

⁴³ Bauman, Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*, Praha 1995, str. 68

⁴⁴ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha 1999, str. 9

⁴⁵ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha 1999, str. 129

⁴⁶ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha 1999, str. 12 a 33

k nim pozornost. Slast se rozptyluje v moci, která ji pronásleduje; moc zakotvuje slast, kterou odhalila. “ ... „Jistý sklon nás během několik století dovedl k tomu, že otázku ‚kdo jsme‘ klademe sexu. A to nikoliv sexu-přírodě, nýbrž spíš sexu-dějinám, sexu-významu, sexu-diskursu. Nesmíme se zde nechat zmást: pod velkou sérií binárních protikladů (tělo-duše, tělesnost-duch, instinkt-rozum, pudy-svědomy), dospěl západ k tomu, že připojil sex k poli racionality, že nás přiměl téměř zcela – nás, naše těla, naše duše, naše individuality, naše dějiny – přejít pod znamení logiky smyslnosti a touhy...“⁴⁷

Vidíme, že stěžejním Foucaultovým tématem je fenomén moci; a akcent klade na zkoumání strategií, kterými tento princip proniká do nitra diskursů, do jejich režimů. Moc totiž cirkuluje uvnitř diskursivních režimů a utváří jejich historický charakter. Moc byla analyzována již v *Dějínách šílenství*, kde zpracoval dějiny moci umlčených, nepatřičných a vykázaných individuí, kteří obydleli útulky, ve kterých se zrodila autorita a bude zde...

„...všechno uspořádáno tak, aby pomateného obklopoval svět soudu, v němž se bude poznávat; musí vědět, že je hlídán, souzen a odsuzován; vazba mezi prohřeškem a trestem musí mít jasnou podobu všemi poznávané provinilosti... Účelem ozřejmovaného trestu – opakovaného tolikrát, kolikrát je třeba – , tohoto zočividňování viny skrze její postih, je přenést soudní instanci do nitra pomateného a probudit v jeho mysli výčitku“⁴⁸ ... „Tento vynález nátlakového místa, kde se administrativním příkazem vyrábí morálka, je významný jev. Poprvé v dějinách jsou tak totiž nastoleny mravnostní instituce, jež podivným způsobem propojují občanský zákon s mravní povinností. Řád států již nepřipouští rozháranost srdcí.“⁴⁹

Stejně tak byla moc ústřední kategorií *Dohlížet a trestat* a prostoupila i *Vůle k věděni*. Moc je úspěšná právě jen tehdy, když část sebe maskuje; její úspěch je přímo úměrný tomu, nakolik se jí daří skrývat své mechanismy, což bylo dále rozpracováno ve studii *Moc a subjekt* (1982). Moc podle Foucaulta není přímo působící síla, ale spíše soubor jednání, působící na jiná potenciální jednání. Vládnout v tomto smyslu pak znamená strukturovat pole možného jednání jiných. Ke konci 18. století se ustavila nová distribuce moci – moderní stát. A jak francouzský myslitel jednou poznamenal, velká „*hra dějin je hrou o to, kdo se zmocní pravidel*“. Moc nad žitím se rozvíjela od 17. století ve dvou hlavních formách. Prvý pól se soustředil na *tělo jako stroj*: na jeho výcvik, zvyšování jeho schopností a na souběžný růst jeho užitečnosti a poslušnosti. Druhý, zformovaný o něco později, měl ve svém středu *tělo-prostor*; tělo prostoupené mechanikou živého a sloužící jako podklad biologických procesů: plodnosti, porodnosti, úmrtnosti a zdravotního stavu.

„Disciplíny těla a regulování populace konstituují dva póly, kolem nichž se rozvíjí moc nad životem. Zavedení této technologie dvou tváří – anatomické a biologické, individualizující a klasifikující, obrácené k projevům těla a zaznamenávající procesy života – během klasického věku charakterizuje moc, jejíž hlavní funkcí již od nynějška nebude zabíjet, nýbrž prosazovat krok za

⁴⁷ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*, Praha 1999, str. 55 a 92

⁴⁸ Foucault, Michel: *Dějiny šílenství*, Praha 1993, str. 189

⁴⁹ Foucault, Michel: *Dějiny šílenství*, Praha 1993, str. 52

krokem život. Starodávná moc smrti, symbol panovníkovi moci, je nyní důsledně zatlačována do pozadí pěstováním těla a racionální správou života. Během klasického věku došlo k rychlému vývoji rozmanitých disciplín – škol, kolejí, kasáren, dilen; objevily se problémy porodnosti, dlouhověkosti, veřejného zdraví, bydlení, migrace na poli praktické politiky a ekonomických pozorování; nastala exploze rozmanitých a početných technik, které mají zajistit podrobení těla a kontrolu populace. Tímto se otevírá éra ‚biomoci‘.“⁵⁰

Velkým tématem moci i otázkou „*po svobodě bez volnosti*“⁵¹ Foucault anticipoval moderní přístupy v tzv. politické antropologii, jež je jednou ze součástí dnešní sociální antropologie (etnologie). Odhalování mocenských vztahů, distribuce moci a odkrývání skrytých funkcí je její hlavní náplní. Ostatně „*vědy o člověku jsou neoddelitelné od vztahů moci, které je umožňují a které podněcují vědění.*“⁵² Velkou inspirací byla též Foucaultova strukturace prostor vězení, kde popisuje architekturu jako *Panoptikon*, tedy „*jako světelnou formu, která zaplavuje obvodové cely světlem, avšak centrální věž ponechává ztemnělou, odděluje tak vězně, kteří jsou viděni, aniž mohou vidět, a pozorovatele, který vidí vše, aniž by mohl být viděn.*“⁵³ Vědci, jako například **Mary Douglasová**, nyní zkoumají naplňování opozic čistého a nečistého nejen v tělesném smyslu, ale i jeho symbolickým umístováním v domorodých bydlíšcích apod. Větší pozornost je věnována i systémům zakázaného a zapovězeného.

Na pozadí vývoje a chápání těla se píše i dějiny tetování. Tatuáž, tento fenomén bytostně spjatý s tělem a tělesností, byl v průběhu dějin nesčetněkrát povolován, zakazován, podmaňován a využíván mocí, jak se jí zachtělo. Vepsání značek na povrch kůže mohlo být stigmatem, ale třeba i pýchou jedince – záleželo na dobové epistémé. V následujícím textu bude se vši inspirativností Foucaultova díla pohlíženo na světové dějiny tetování, ano, na „dějiny podivného“ – a bude tak činěno celistvě prostřednictvím dobových zápisů včetně misionářských zpráv, cestovatelských deníků, zápisů z kronik, enografií, vědeckých děl, soudních zápisů, ale i získaných osobních sdělení nebo populárních magazínů, v nichž lze vyčíst VÝPOVĚDI. Onen archív, z něhož je možné čerpat, je omezený, přesto obrovský. Snad bylo vybíráno dobře, aby na Filozofické fakultě UK vznikly dějiny tetování, jež vypoví o odvěké lidské touze zdobit a upravovat tělo více, nežli parciální mikrostudie jedné oblasti.

⁵⁰ Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha 1999, str. 162-163

⁵¹ Thein, Karel: „*Éros a syntax*“, in Foucault, Michel: *Péče o sebe*, Praha 2003, str. 317

⁵² Deleuze, Gilles: *Foucault*, Praha 1996, str. 107

⁵³ Deleuze, Gilles: *Foucault*, Praha 1996, str. 85

3.0. Pramenná základna a zhodnocení existující literatury

3.1. Literatura v českém jazyce

Atraktivním tématem, jakým tetování je, se zabývala celá řada významných vědců, cestovatelů, sběratelů kuriozit nebo i fanoušků, členů zdobené komunity, nicméně rozšíření tetováže a její popularita by nasvědčovala zájmu mnohem většímu. Obsahově kvalitních, fakty a myšlenkami nabitých publikací, pomineme-li výpravné fotografické publikace či soubory moderních tetovacích prací, není mnoho. Zvláště v českém prostředí je literatura o tetování neuvěřitelně chudá a informace jsou roztroušeny a většinou se omezují na data typu: Maorové a další polynéské národy se tetovali, v minulosti bylo spjato s kriminálními živly, užíváno od nepaměti apod. Podrobnější fakta o samotné technice, dějinách, ornamentech či sociálních funkcích většinou chybí. Prakticky jedinou zajímavou publikací na domácím trhu před vydáním knihy *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla* (2005) byla populární publikace *Umění tetování* autorů **Henry Fergusona** a **Lynn Procterové** (1998) s velmi bohatou, výpravnou obrazovou dokumentací. Textová část bohužel zaostává. Na vině je především zmatený překlad do češtiny, který ničí i hodnotné citace z literatury. Informativní knížečkou na pomezí samizdatu je *Tetování* od žďárského tatéra a nakladatele **Radka Fiksy** (2005).

Z historického hlediska je důležitým pramenem útlá knížečka *Tetování a tetování* z pera doktora **Otakara Nováčka** (1937). Jedná se o naučný spisek ze třicátých let minulého století, který radí „všem postiženým“, jak se vyrovnat se svými problémy. Autor uvádí celou řadu konkrétních příkladů nešťastných lidí, kteří získali tatuáž při vojenské nebo námořní službě, a v dospělosti byli v důsledku toho perzekvováni. Přestože sám lékař brojí proti „tomuto zlořádu“, za tetované jedince se přimlouvá a dokonce sepisuje i modlitbu za očistění jejich mladických hříchů. Zajímá se i o „detatuérství“. Všechny své čtenáře varuje před amatérským odstraňováním tetování, ale v poznámce pod čarou ihned nabízí návod: „*Někteří to činí tak, že používají kvašeného zelí jako obkladu na přepíchaný obrazec...*“⁵⁴ V závěru své knihy se Nováček zamýšlí nad tehdejšími společenskými tabu: „*Proč by měl být vyřazen z t. zv. společnosti člověk, který nosí na ruce vytetovanou svou bývalou milenku? Jaké právo má společnost, aby tyto lidi odsuzovala?*“⁵⁵ V předmluvě na páté straně je sice konstatováno, že „*tato kniha je u nás prvním knižním pokusem, zabývajícím se soustavně tatuáží*“, nicméně to není úplně přesné. Již v roce 1926 byla na pražské Univerzitě Karlově obhajována disertace, o dřívějších národopisných materiálech ani nemluvě.

⁵⁴ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 56

⁵⁵ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 40

I v nedávné době obohatilo akademické prostředí v ČR několik diplomových prací o tatuáži.⁵⁶ Na PřF UK vypracovala **Marcela Blatová** v roce 1995 text *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, na FF UK prezentovala rok nato svou práci diplomantka psychologie **Dagmar Křížová**, která se pokusila „*potvrdit či vyvrátit hypotézu, týkající se úzké vazby projevených kriminálních a asociálních projevů chování, nízké úrovně intelektu a dalších osobnostních charakteristik se skutečností, že se tito jedinci nechali tetovat.*“⁵⁷ V přístupu, odlišujícím zkoumání linie delikventní a nedelikventní, pokračovala její kolegyně **Barbora Grögerová** (1997), jíž zaujalo i téma tatuáže a partnerských vztahů. Socioložku **Renatu Bosákovou** zajímala problematika tetování žen (2002), **Martin Rychlík** se zabýval tetováním z pohledu etnologie a teorie kultury (2003), téhož roku absolvovala antropologickou práci na FHS UK i **Markéta Blažková**. Rok nato připravila **Mahulena Nenadálová** na pražské FSV UK svou sociologickou práci s důrazem na interakce dobrovolně „stigmatizovaných“ osob s okolím a druhými. Po vydání knihy o tetování v NLN přibyly i další akademické kvalifikační texty, jež často citují zmiňované dějiny tetováže nebo kulturní areály (Zrůstová 2008, Buchtová 2009, Kozílková 2009, Vodičková 2009 aj.).

3.2. Zahraniční literatura

Tetováním se za hranicemi českých hájů zaobírá nepoměrně více autorů. Především ve francouzsky či anglicky mluvících zemích je téma *bodyartu* nyní aktuální a sledované. Ač se tatuáží nebo skarifikací zabývali antičtí autoři či kronikáři raného novověku, lze za premiéru etnografického studia považovat monumentální dílo etnografa Wilhelma Joesta (Jösta), které pod názvem *Tätowiren, Narbenzeichnen und Körperbemalen: Ein Beitrage zur vergleichenden Ethnologie* vyšlo v Berlíně roku 1887. Německý cestovatel a antropolog posbíral na svých toulkách světem materiál, jenž prezentoval ve své výpravné publikaci (tetování Polynésie, Afrika, Persie, Moluky, Japonsko, Indonésie, Kamčatka atd.): „*Studiu tomu oddával se Joest náruživě a proputoval mnohé kraje zámořské za tím účelem několikráte, vraceje se odevšad s bohatou kořistí svého sportu sběratelského...*“⁵⁸ Ve své knize se tázal, odkud tetováž pochází, jak a proč vznikla a z jakých důvodů je vlastně celosvětově rozšířená. V souladu s etnografií 19. století, kdy převažoval estetický zájem o „cizokrajnou módu“, našel jednoduchou odpověď: tetování, malování těla a skarifikace i všechny ostatní formy kráslení nejsou motivovány ničím tajuplným a mysteriálním, ale elementární touhou přírodního člověka ozdobit své tělo. Joest nesouhlasil s výklady religiózními a symbolickými. „*Motivy tetování jsem shledal nenáboženskými, byly spíše spjaty se vztahem důvěrným mezi pohlavími. A*

⁵⁶ Všechny autorem získané diplomové či bakalářské práce z ČR jsou přiloženy na DVD k této dizertaci.

⁵⁷ Křížová, Dagmar: *Tetování a jeho sociálně psychologické aspekty*, Praha – UK 1996, str. 5

⁵⁸ Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha 1903, str. 153

proto je lehké odvoditi, že prvotním vlivem je okrasa osobnosti,“ píše Joest v roce 1887.⁵⁹ Své životní záliby se nevzdal ani deset let po vydání knihy, kdy jej na Nových Hebridách zastihla zimnice a 25. listopadu 1897 zemřel.

Pro zájemce o dějiny tetování je nepostradatelná i práce oxfordského antropologa Wilfrida Dysona Hamblyho *The History of Tattooing and Its Significance* z roku 1925, kterou v Americe recenzovala Margaret Meadová. Autor našel šest významů tetování: „1. Výpovědi o estetickém smyslu, 2. umělý příspěvek k procesu přírodního výběru, 3. přežitek prastarých obřadů pouštění krve, 4. zjevné odlišení přátel od nepřátel, 5. atavismus a 6. náboženské pohnutky.“⁶⁰ Do zlatého fondu etnografie a historie tetování je možno zahrnout kompendium lékaře Maurice Berchona (1869), opus Karla von den Steinena z Markéz (1925), egyptologickou práci Ludwiga Keimera (1948), sborník Arnolda Rubina (1988), dílo Alfreda Gella o tetování v Polynésii (1993) a shrnující článek Marka Gustafsona o cejchování v antice (1997). Znamé jsou memoáry Samuela M. Stewarda, jenž coby někdejší tetovač zpracoval „to opravdové tetování“ ve společenstvích gangů, rebelů, pouličních násilníků nebo námořníků (1990). Respektovaná je práce Američanky Margo DeMello (2000), jež podává sociální historii tetováže v moderní společnosti a sleduje její změny. Podle ní je nová komunita demograficky více ženská, patří více do středních vrstev a je vzdělanější, zatímco dříve byla spíše záležitostí dělníků a mužů. Pro sociologa Clintona R. Sanderse pak zůstává zásadním momentem dnešního tetování „odlišení od konformity, vědomé přestoupení kulturních pravidel a hlavně dobrovolnost mutilace“, jež s sebou může přinášet společenskou i mravní ostrakizaci (1989).⁶¹ Precizní dějiny vypichování obrazců podal Stephen G. Gilbert (2001), k němuž se v roce 2005 přidal „areálově koncipovanou“ knihou *The World of Tattoo* i Maarten Hesselt van Dinter. Etnologem, který se v současné době nejvíce zajímá o nativní tetování, je Lars Krutak, jehož recentní práce o tetovaných domorodcích světa je vybavena jednak vysoce erudovaným textem, ale i excelentním obrazovým doprovodem (Krutak 2007).

3.3. Psychologická a sexuologická literatura

Zájem o tetováž ale projeví i psychologové, psychiatři a psychoanalytici, kteří hledali motivaci tetovaných. Jedním z prvních, kdo aplikoval freudiánskou terminologii na tetování, byl Albert Parry, který sestavil retrospektivní bibliografii v angličtině, němčině, arabštině, holandštině, francouzštině, italštině a španělštině. Pro ilustraci, jak lze psát o předmětu této dizertace, postačí citát z úvodu jeho díla (1933): „*Hodně záleží na sexuální symbolice tetovacího procesu: Jsou zde dlouhé,*

⁵⁹ Joest, Wilhelm: *Tätowiren, Narbenzeichnen und Körperbemalen*, Leipzig/Berlin 1887, str. 78

⁶⁰ Hambly, Wilfrid Dyson: *The History of Tattooing and Its Significance*, London 1925, str. 13-25

⁶¹ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 2

*ostré jehly. Je zde též tekutina zanášená do narušené kůže. Jsou zde dva účastníci aktu, jeden aktivní, druhý pasivní. A je tu i zvláštní sepětí rozkoše a bolesti.“*⁶² Odborníky na lidskou duši bolestivost fascinovala. Z propichování kůže byly vyvozovány dalekosáhlé závěry. Obdivovatelem Freuda byl také **Walter Bromberg**, jenž odhaloval patologické motivy tetovaných. Analyzoval nejčastější výjevy a z nich odvozoval tíhnutí k sadismu a agresi, sebedestrukci, narcismus, obsedantní sklony být středem zájmu, incestní touhy i latentní homosexualitu. V jednom svém textu z roku 1935 si povzdychl, že „*není snadné psychologicky nakládat s vytetovanými obrázky Mickey Mouse...*“⁶³ Známymi výzkumníky vztahu tajů duše k tetování jsou **Shirley M. Fergusonová-Rayportová** (1955), **Norman Goldstein** (1979), **Robert F. Raspa** (1990), **Armando R. Favazza** (1996) a další.

O tatuáž delikventů měla zájem i československá psychologie, v jejímž hlavním periodiku se v roce 1966 objevila takováto charakteristika tetovaných: „*Tetovaní jsou ve větší míře osobnosti zatížené jistou mírou psychopatologických tendencí, jako např. narcismem, exhibicionismem, sadismem a masochismem, osobnosti nevyrovnané, emočně labilní s velmi nízkými volnými složkami osobnosti, jenž se projevují v impulsivním a zkratkovitém jednání, s nedostatečně vyvinutými charakterovými rysy, zejména pochybeného poměru k práci, ke kolektivu, ke společnému majetku.*“⁶⁴ S proměnou, jakým tetování prošlo v posledních dvou dekadách, pozbylo takové zobecnění smysl. Namísto dělení linie delikventní a nedelikventní se dnes dá spíše hovořit o tetování amatérském (vězeňské, vojenské, pubescentní) oproti profesionálnímu. Dnes může tetování „*odborníkům sloužit jako diagnostické vodítko při určování zejména osobnostních charakteristik, jako je např. míra extravertze, psychotismu či neurotismu. Na druhou stranu v běžném, laickém, styku je nesmyslné tetování připisovat nějaký význam. Existují důležitější věci, jichž bychom si na druhých měli všimnout, pravda, možná méně viditelné, ale které jsou pro dobré, fungující vztahy mezi lidmi mnohem významnější než nějaký v podstatě neškodný obrázek na kůži,*“ píše psycholožka z FF UK.⁶⁵

Pravdou je, že tetování uspokojuje jisté složky osobnosti. Ozdobením se jedinec přizpůsobuje a vypořádává se sebou samým i s okolím. Tetování mu dodává pocit jedinečnosti, výlučnosti a odlišnosti. „*Je to způsob, jak říci: já jsem unikátní.*“⁶⁶ A volba druhu tetováže mu mnohdy dává smysl, podstatu, pocit atraktivity i

⁶² Parry, Albert: *Tattoo. Secrets of a Strange Art Practiced by the Natives of the U.S.*, New York 1971, str. 1

⁶³ Bromberg, Walter: „Psychological Motives in Tattooing“, in *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry*, 1935/33, str. 230

⁶⁴ Velkoborský, Jan: „Problém tetování u kriminálních osob mužského pohlaví“, in *Československá psychologie* 10, 1966, č. 6, str. 576

⁶⁵ Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, DP na FF UK 1997, str. 82

⁶⁶ Sanders, Clinton R.: „Marks and Mischief: Becoming and Being Tattooed“, in *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 16(4), 1988, str. 416

sounáležitosti a vyjádření stavu, v jakém se dotyčný cítí. Může mít také nezanedbatelnou kompenzační roli v tíživých životních situacích, jak ukázala **Judith Holland Sarnecká** ve studii o traumatech a tetování (2001). Tatuáž bývá často projevem vzdoru, svobody, touhy po uznání a citové odezvě, funguje i jako jistý druh masky, vyzývající k odkrývání nitra. Jiní chtějí naopak ve druhých vzbudit závist. Nelze pominout ani fakt, že tetování mnohdy přispívá takřka k léčebnému efektu ve vztahu k rovnováze, sebevědomí a vyrovnanosti jedince. „*Takovým způsobem, jakým tetování dotváří proporce tělesné, takovým dotváří i dispozice duševní, celou osobnost člověka, jenž hledá co nejlepší harmonii se sebou samým a se světem kolem sebe.*“⁶⁷ Zdaleka nejběžnějším popudem k získání nové kérky je prosté zalíbení, touha, chtění, což je věc, kterou vědy složitě opisují a přesto opomíjejí. Je zajímavé, že dle relevantních výzkumů svého tetování nelituje plných 65 procent lidí a dalším dvaceti procentům vadí pouze jeho špatná kvalita. Jen málo ozdobených uvažuje o úplném odstranění, přestože stát se tetovaným, to je ve všech směrech vysoce sociální čin. Tetování je součástí vlastní identity.

Nelze však zastírat, že tatuáž má skutečně i vazby na sexuální abnormity. Německý antropolog sexuality **Ernest Borneman**, žák Herskovitsův a Malinowského, ve svém fascinujícím díle uvádí: „*Koherenční fetišismus je pojem zavedený Magnusem Hirschfeldem, který má uvést pod jednoho jmenovatele skupinu fetišistů, zaměřených na kůži, např. mušky krásy, tetování, malovátka, pudr, rtěnku...*“⁶⁸ Tato aberace může v důsledku vést až k závislosti – hledání (sbírání) dalších a dalších motivů, podobně jako je tomu u jiných forem fetišismu. Tomu napovídá i obliba specializované pornografie typu tattoo, jejíž protagonisté mají mnoho co do činění s exhibicionismem. Pro moderní vědy o člověku je zajímavějším námětem postoj partnerů či rodičů k novému tetování a také dočasný vztah klienta k tetovači, kde první zažívá „intimní“ událost a druhý jen rutinní akt. V současnosti je tatuáž stále více vnímána jako módní a estetický projev svobodných individualit a radost nabytá z nezczitelného vlastnictví. „*Každé vlastnictví je extenzí osobnosti; mým vlastnictvím je to, co je poslušno mé vůli, tj. v čem se vyjadřuje a vnějškově realizuje moje Já. Nejdříve a nejdokonaleji se to děje u mého těla, a to je proto naším prvním a nejbezáhradnějším vlastnictvím. Je-li tělo ozdobeno, vlastníme něco navíc; máme-li ozdobené tělo jsme takřkajíc pány něčeho dalšího a vznešenějšího,*“ napsal sociolog **Georg Simmel**.⁶⁹

3.4. Tetování v médiích

Zájem dozvědět se více o krášení těla nepochybně vzrůstá. „*Od osmdesátých let je tetování věnována větší pozornost i v populárním tisku. Jen v USA je nyní osm*

⁶⁷ Křížová, Dagmar: *Tetování a jeho sociálně psychologické aspekty*, DP na FF UK 1996, str. 28

⁶⁸ Borneman, Ernest: *Encyklopedie sexuality*, Praha 1993, str. 245

⁶⁹ Simmel, Georg: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, Praha 1998, str. 99

předních pravidelně vydávaných tattoo magazínů, články o tetování se objevují v časopisech, žurnálech a novinách zcela běžně. Vzestup zájmu o tetování, a sama povaha tohoto diskurzu, ve skutečnosti soudobé tetování produkuje a komunitu tetovaných utváří... Novináři a vzdělanci, kteří o tetování píšou, jsou ve velké míře zodpovědní za vytváření nového obrazu tatuáže v myslích svých čtenářů,“ stojí v jedné z prací.⁷⁰ Například k popularizaci a oživení zájmu o tetování preliterárních společností velmi přispěl legendární tatér **Don Ed Hardy**, jenž je považován za excelentního tatéra našeho věku, sběratele, vydavatele a propagátora. Hardymu se v roce 1982 spolu s **Leem Zuluotou** podařilo vydat první číslo magazínu *TattooTime* s podtitulem *The New Tribalism*, v němž přiblížil archaické tatuáže na Samoa, Havaji, Novém Zélandu či v Jižní Americe. Vliv na nový ornamentální styl byl neskutečný, bleskový. Další výraznou osobou je **Chris Wroblewski**, vydavatel série *Skin Shows*.

Časem mezi specializovaná periodika přibyl občasník *Tattoo Historian* produkováný **Lylem Tuttle**m, jenž vydal jedenáct čísel. **Chuck W. Eldridge** zase v Berkeley založil historický fond *Tattoo Archive* (1965) s unikátními fotografiemi a předměty. Mezi lety 1986/87 se k časopisům přidal i šířeji zaměřený magazín *Body Art*. V letech 1988-90 vycházel vlivný *Tattoo Advocate* redigovaný **Shotsie Gormanem**. Ve Velké Británii je na stáncích *Tattoo International*, v Německu *Tattoo Revue* či *Tätowier Magazin*, v USA si lze vybrat z *Tattoo* (od 1988), *Tattoo Savage*, *In The Skin*, *Tattoo Revue*, *Tattoo Ink* (od 1994), *Tattoo Flash*, *Skin and Ink* (od 1993), *International Tattoo Art* (od 1992) a jiných. Od roku 1994 existuje *Tattoo World Quarterly* (TWQ), jehož duchovním otcem je nizozemský tetovač **Henk Schiffmacher**, který se zajímá i o mezikulturní a historickou perspektivu tatuáže. Na českém a slovenském trhu působí obdobný časopis od června 2000 – čtvrtletník, dnes již dvouměsíčník, nese prostý název *Art Magazin Tetování*. Jeho šéfredaktorem a zakladatelem v jedné osobě je **Libor Šmehlík**, o textovou část se stará především **Pavel J. Hejátko**. Prastaré zdobení těla dobylo internet. Stránek různých kvalit existuje nespočítatelné množství.

At' již se o tetování píše kdekoliv, pravdou zůstává, že toto trvalé pomalování není jen nezczitelným šperkem nebo doplňkem. A rozhodně jím ani nikdy nebylo. Odborné „studie jak tradičního (ne-západního), tak i současného tetování Západu její často popisují jako kulturní text, jenž prozrazuje mnohé o individualitách a sociálním či politickém řádu, jímž se řídí.“⁷¹ Původní smysl byl překódován a transformován. Kupříkladu **Claude Lévi-Strauss**, ikona moderní etnologie, shledával v domorodé tetování strukturální souvislosti. „*Tetování, to nejsou jen ornamenty, nejsou to jen značky, důkazy vznešenosti a postavení v sociální hierarchii, ale jsou to zároveň*

⁷⁰ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 13 a 33

⁷¹ Pritchard, Stephen: „Essential Marking. Maori tattooing and the Properties of Identity“, in *Theory, Culture & Society*, Volume 18(4), 2001, str. 29

výpovědi duchovního charakteru a nesou duchovní poučení. Maorské tetování není určeno jen k tomu, aby vrylo kresbu do těla, ale hlavně aby vrylo do mysli všechny tradice a filosofii rasy...,“ napsal ve své učebnici sociální antropologie.⁷²

⁷² Lévi-Strauss, Claude: *Štrukturálna antropológia I.*, Bratislava 2000, str. 268

4.0. Definice tetování v mezikulturní a dějinné perspektivě

4.1. Definice tetování a skarifikace

Od roku 1769, kdy se s domorodým pojmem pro tetování seznámil cestovatel James Cook, se výraz nebo jeho základ prosadil do hlavních světových jazyků. Původní tahitské slovo tatau znamenalo „označovat“, spřízněné samojské tautau značilo „kreslit“ a i malajské tatu, výraz pro „ránu“, nebylo významově ani etymologicky příliš vzdáleno. Angličtina zprvu psané slovo *tattoo* přeměnila v *tattoo*, v němčině vzniklo *Tätowierung*. Tetováž se v dalších jazycích řekne následovně: rusky *tatujrovka*, francouzsky a valonsky *tatouage*, slovensky *tetovanie*, polsky *tatuaż*, italsky *tatuaggio*, španělsky *tatuaje*, portugalsky *tatuagem*, finsky *tatuointi*, švédsky *tatuering*, dánsky a norský *tatovering*, estonsky *tätoveering*, litevsky *tatuiruote*, holandsky a vlámsky *tatoeage*, maďarsky *tetoválas* a třeba slovinsky i chorvatsky *tetoviranje*. Vlastní výraz z původní tradice mají japonské *irezumi*, *horimono* nebo *šisei*, havajské *kakau*, pojem *kakiorneq* v Grónsku a mnoho dalších.

Výraz není ale důležitý tolik jako praxe samotná. Co slovo označuje? *Encyclopaedia Britannica* definuje tetování jako: „Stálou a neodstranitelnou kresbu či ornament vytvořený na těle vpravením barviva pod kůži nositele. Někdy se termín úzce vztahuje k záměrnému vytváření jizev (cikatrizace = skarifikace).“⁷³ Takové vymezení pojmu je pro naše účely plně přijatelné, ale pro srovnání jsou zde uvedeny i definice další. Velmi podobně tatuáž rámuje i *Bolšaja sovětskaja encyklopedija*: „*Pokrytí těla kresbami zanesenými pod kůži prostřednictvím barevných hmot. Provádí se dřevěnou, kostěnou (nebo kovovou) jehlou...*“⁷⁴ a česká osmismisvázková encyklopedie *Diderot*: „*Pigmentace kůže nebo sliznice, která vzniká poraněním nebo úmyslným vpravením pigmentu do tkáně.*“⁷⁵

V roce 1984 se v československém odborném tisku objevila i tato věta: „*Tetování můžeme také definovat jako záměrné poškození kůže, které má vzbudit pozornost okolí s úmyslem je přilákat nebo varovat.*“⁷⁶ Nepoměrně poetičtější popis „tětování, tetovování aneb tatuování“ podává *Ottův slovník naučný*. Autor hesla, podepsaný zkratkou **dš**, napsal v roce 1906 následující popis: „*Zvyk rozšířený téměř u všech národů, který záleží v tom, že kůže lidská ozdobuje se výkresy rázu ornamentálního neb symbolického způsobem tímto: ostrým nástrojem provádějí se do*

⁷³ *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. XI, London – Chicago 1991/92, 15th edition, str. 578

⁷⁴ *Bolšaja sovětskaja encyklopedija*, svazek XXV Str-Tich, Moskva 1976, str. 882

⁷⁵ *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*, svazek VIII, Praha – Diderot 1999, str. 65

⁷⁶ Šnajdr, D.: „Společensko-medicinské aspekty tetování...“, in *Praktický lékař* 64, 1984/20, str. 770

kůže zářezy nebo body, jež spojují se ve výkres, který pak natře se barvou pokud možno trvalou.“⁷⁷

Tetování, v zásadě rozlišitelné na tři hlavní typy: na černé resp. tmavé, polychromové a jizvové, je v této práci mnohde chápáno také v širším významu – jako trvalé vytváření ornamentů na pokožce. Tetování spojené s hloubkovým zjizvováním je především rozšířeno mezi tmavými antropologickými typy (Afrika, Austrálie). Jak již bylo řečeno, jedná se o prastarou formu zdobení těla a její rozšíření je takřka celosvětové. Přestože se mnoho archeologů, etnologů, fyzických i kulturních antropologů či historiků pokoušelo přijít s jasnou a ucelenou teorií o vzniku a rozšíření tetováže na Zemi, není možné kulturní difuzi tetování zjednodušit na model celosvětové postupné transmise. Podobnost mnohých technik i vzorů napříč kontinenty lze spíše vyčíst ze základních, všem lidem společných, daných podmínek: jednak z univerzální touhy (permanentně) zdobit, zvýraznit a odlišit své tělo, a potom také z prakticky jediného dosažitelného způsobu, kterak to kvalitně učinit. Odhlédneme-li od vnějších charakteristik, jde v podstatě o jediné – zanést pigment nastálo pod kůži. A možností, jak toho v prehistorické nebo preliterární komunitě dosáhnout, není příliš mnoho.

4.2. Hlavní techniky a nástroje

Obvyklou a nejjednodušší tetovací technikou bývalo prosté vpichování, jak bylo zaznamenáno u kalifornských indiánů, kteří do takto vzniklých ranek přidávali tmavé barvivo. Středoameričtí Aztékové, jejichž civilizaci si podmanil conquistador **Hernán Cortés**, zase používali speciální hliněná malovací a předtetovací razítka, španělsky nazývané *pintadery*. Tato hliněná pečetidla znali i evropští Thrákové. Řada kmenů obývajících mrazivé arktické a subarktické oblasti, většina Inuitů a východosibiřských národů (Chantové, Mansové, Něnci, Evenkové) vyráběla speciální děrované jehly, jimiž byly protahovány nitě s barvivem, vzniklým nejčastěji ze sazí s příměsí oleje. Čukčové si zvláštním způsobem prorývali celou kůži. V Polynésii, Mikronésii a určitých částech Malajsie se barvivo pod pokožku vnášelo zaostřenými miniaturními hrabičkami. Poklepem. Ve složitém maorském tetování *moko* se jizvové rýhy točitých ornamentálních vzorů vytvářely pomocí malého, ale velmi ostrého kostěného nástroje – dlátka *uhi*. Barevné tetování je záležitostí moderní, i když vícebarevnou škálu znali Haidové (červená) a především Japonci využívající indigo, purpur či kurkumu.

Na japonských ostrovech, kde je historie tetování obzvláště bohatá, se užívalo sady jehliček s dřevěnou rukovětí, jejichž pomocí byly zhotovovány mnohobarevné vzory, často po celém těle. Barmští tetovači používali ostrého měděného nástroje ve

⁷⁷ *Ottův slovník naučný*, díl XXV, Praha 1906, str. 295

tvaru jakéhosi pera. Některé etnické skupiny vnášejí barvivo do hlubších jizev způsobených nožem, trny či jinými ostrými předměty: doložena jsou rovněž ostrá dřívka, lastury, opracované zuby, kůstky i kovové pilky. Těchto technologií se přidržovali například Ainové, Ibové v Nigérii, Pimové v Arizoně, Senojové v Malajsii a národy určitých oblastí Tuniska či Mexika.

V roce 1891 pak Američan **Samuel O'Reilly** patentoval elektrický tetovací strojek, jehož modifikované a modernizované verze se užívají dosud. Ať už ale bylo tetování prováděno jehlou, nitěmi, dlátky nebo dnešní mašinkou, není nejspíš důvod uvažovat o fantastické, všezahrnující vizi kulturní migrace, ale spíše by se měla slavit různorodá invence lidského ducha, výjimečná vlastnost člověka, která dala vzniknout druhové, *generické kultuře*.

4.3. Lidská kůže jako umělecké plátno

Výčet aspektů vztahujících se k tetování by nemohl být kompletní, kdyby chyběly informace o samotném podkladovém materiálu – kůži a pokožce, která „*obepíná lidské tělo, stává se ‚obranou linií‘ mezi tím, co je uvnitř, a tím, co je vně. Chrání nás před množstvím vnějších vlivů. Spojuje nás s naším nejintimnějším fyzickým a psychickým nitrem*“.⁷⁸ Pokryv těla chrání každý organismus nejen před mechanickým a chemickým poškozením, ale účastní se dýchání, vylučuje odpadové látky, udržuje tělesné tekutiny, tuk i teplotu a umožňuje též příjem smyslových informací ze zevního prostředí. Kůže neboli *cutis, derma* je největší plošný orgán lidského těla. Plocha pokožky zabírá u dospělého jedince průměrně 1,5 až 1,8 m² a má celkovou hmotnost až 4,5 kg. Z uvedeného je patrné, že volného „plátna“ pro tatuáž je na lidském těle přinejmenším dostatek: „*Pokožka těla, na němž je nějaký motiv či vytetovaný symbol, je tak jednou z fyzických hranic, oddělujících subjekt od okolního, vnějšího prostředí. Tetování je tedy na rozhraní vnitřního a vnějšího světa.*“⁷⁹

Tloušťka kůže kolísá v rozhraní 1 až 4 mm. Kůže se skládá ze tří vrstev (vyjmenovaných od povrchu): z pokožky (*epidermis*), škóry (*corium*) a podkožního vaziva (*subcutis*). Všechny tetovací techniky mají společný princip – dostat vnášené barvivo přes vrstvy pokožky. Nejčastěji se tak děje propíchnutím kůže a vnesením pigmentu tetovací jehlou. Pokud projde barevná směs přes *membrana propria*, v kůži už neexistuje mechanismus, který by vynesl pigment zpět na povrch těla a tam se ho zbavil. Pozdější fáze průniku pigmentu do kůže zmiňuje ve své diplomové práci fyzická antropoložka **Marcela Blatová**: „*To, co se děje dále, popisuje Zwerling, Christensen a Goldstein ve čtyřech fázích. První fáze je stav těsně po penetraci kůže*

⁷⁸ Swerdlow, Joel L.: „Kůže bez masky“, in *National Geographic*, 2/2002, str. 61

⁷⁹ Nenadálová-Hromádková, Mahulena: *Jak tetování lidé používají svá tetování*, DP na FSV UK 2004, str. 24

jehlou. Nastává zánětlivá odezva tkáně na mechanické poškození a vniknutí pigmentu. Vzniká tkáňový exsudát, roste cévní permeabilita. Dochází k migraci makrofágů a leukocytů do oblasti zranění. Druhá fáze – rozklad tkáňového exsudátu. Začíná se regenerovat epidermis, makrofágy pohlcují pigment a do oblasti migrují eosinofilní lymfocyty. Kolem pátého dne po tetování se remodelují papily kolagenovými vlákny a dochází k širší redistribuci pigmentových částic. Makrofágy zanášejí pigment ke kapilárám. Ve čtvrté, poslední fázi, mizí zánětlivá reakce. Pigment je akumulován okolo krevních cest a zřídka je vázán i na kolagen.“⁸⁰

Tetování je dokončeno a tmavý pigment zůstává permanentně usazen v kůži. Slovo permanentně je zde na místě – v kůži ledem mumifikovaného Ötziho (viz 8. kapitola), který je nejstarším přímým důkazem tatuáže, zůstalo barvivo neporušeno přes 5000 let.

⁸⁰ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha – UK 1995, kap. 3.4. Poznámka: na tuto diplomovou práci z PřF UK je v dalším textu odkazováno pouze čísly jednotlivých kapitol, neboť text byl z knihovny zcizen. Autor jej měl k dispozici pouze v nestránkované elektronické verzi.

5.0. Druhy zdobení lidského těla / Bodyart

Tetování, výjimečný způsob tělesného zdobení neboli *bodyartu*, není jediným způsobem, jak lidé své fyzické schránky v běhu dějin dotvářeli a dotvářejí: malování, jizvení, mutilace a nepřeberné množství šperků a jiných doplňků je přesvědčivým svědectvím. Například **Bryan S. Turner**, jeden ze zakladatelů sociologie těla, tvrdil, že ve všech epochách bylo lidské tělo vlastně „MOŽNOSTÍ utvářenou kulturou a realizovanou v průběhu lidských interakcí“.⁸¹ Skutečnost, že svá těla zdobila všechna známá lidská společenství, potvrdil v roce 1945 americký kulturní antropolog **George P. Murdock**. Autor atlasu světových kultur a kartotéky etnik (HRAF) přispěl do sborníku Kolumbijské univerzity zásadním textem, v němž řešil problematiku tzv. kulturních univerzálií, tedy „vlastností, které jsou obecně platné pro všechna lidská společenství“.⁸² Autor vyjmenoval bohatý seznam charakteristik, které byly v historii zaznamenány u každé kultury. Mezi 67 vyjmenovanými prvky, k nimž například patří přisvojení osobních jmen, dávání darů, pohřby, vaření, instituce manželství, různé formy obětí, incestní tabu či žertování, je i univerzální zdobení (upravování) těla.

Velezkušený systematik a znalec obrovského množství kultur v čase i prostoru neváhal zařadit krášlení těla mezi jevy prokázané u všech společností. Co se týče samotného tetování, je třeba být opatrnější a šetřit dosti ošidným slůvkem „všech“. Přestože existují oblasti, kde nebyla tatuáž běžně známa či praktikována (například tradiční Čína nebo stará Indie), je její užití doloženo skutečně na všech obývaných kontinentech, byť v různé míře. Znalost tatuáže také nemusí znamenat, že jí daná komunita přikládala význam. Ale i u expertů nad jiné povolané lze číst, že „tetování a jiné formy znaků na kůži, vzniklé malováním nebo jizvením, lze pozorovat v každé době u téměř všech národů na zeměkouli“.⁸³ Už Sir **Edward Burnett Tylor**, jeden z otců moderní antropologie, si byl dostatečně vědom univerzálního charakteru tetování, byť o něm psal se stěží potlačitelným despektem: „...tetování jest tou měrou rozšířeno u nižších plemen celého světa jako barvení“.⁸⁴

5.1. Důvody a významy zdobení těla

Co stojí za obecnou touhou „tetovovat a barvit“ či jinak modifikovat svá těla, tento prvotní majetek každého člověka? Touha zalíbit se druhým a k tomu účelu „se vylepšit“, je možná jedním z typických atributů, kterými se lidský rod odlišuje od svých zvířecích předků. Známy zoolog **Desmond Morris** ve svém textu o *Nahé*

⁸¹ Turner, Bryan S.: *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*, London 1992, str. 16

⁸² Murdock, George P.: „The Common Denominator of Culture“, in ed. Ralph Linton: *The Science of Man in the World Crisis*, New York 1945, str. 124-142

⁸³ Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha 1998, str.162

⁸⁴ Tylor, Edward Burnett: *Úvod do studia člověka a civilizace (Anthropologie)*, Praha 1897, str. 265

*opici, již označuje příslušníky rodu homo, uvádí: „Zkrášlování těla k účelům sexuální, útočným nebo společenským je u nahé opice rozšířený jev... Zdá se, že tetování, holení, vytrhávání chlupů, stříhání nehtů, provrtávání uší a primitivnější formy ozdobného zjizvování mají původ v prostých upravovacích činnostech.“*⁸⁵ Tyto kosmetické úpravy a zdobení nicméně neslouží pouze účelům estetickým, ale i účelům magickým, rituálním, hygienickým, rozlišují kmenovou příslušnost, sociální stratifikaci společenstva, ovlivňují sexuální přitažlivost atd.

Jedním z důvodů, proč se lidé kráší, je samozřejmě touha po krásném, zajímavém, ušlechtilém a esteticky dokonalém zjevu. Jestliže je estetické možno podle jedné z definic vnímat jako „*to, co je vnímáním, resp. zkušeností, spojeno s potěšením*“, ⁸⁶ pak je třeba určení krásného relativizovat, neboť teze subjektivisticky orientované estetiky tvrdí, že vše se může stát objektem estetického zájmu. Ošklivost je také kategorie. Zůstaňme ale u tradičního ztotožňování estetiky s naukou o kráse a popisu toho, jaký význam má samo zdobení pro zkrášlení těla a zvýšení atraktivity jedince. Všechna etnika světa se o svá těla, křehké skořápky pozemské existence, pečlivě starají – myjí se, pokožku natírají různou směsí olejů i tuků. V arktických oblastech využívají služeb parních lázní, lidé pouště se čistí pískem. Například islám má pravidla rituální očisty, k níž se právě v pouštních oblastech užívá rozdroleného kamení, pevně kodifikována: před modlitbou musí být umyty ruce, ústa, nos, obličej, paže až k lokti, temeno hlavy, uši a nakonec nohy až ke kotníkům.

Již pravěcí lidé zvýrazňovali své rysy použitím barev a líčidel, o čemž svědčí nálezy kostěných i břidlicových nádobek od barev. **Jiří Neustupný**, jeden z nejvýznamnějších českých archeologů dvacátého století, píše: „*Ani pokožka nezůstala bez ozdoby. K čemu jinému než k malování těla a tváři by mohla sloužiti přírodní barviva (černá, žlutá, červená), jejichž kusy nalézáme na sídlištích a v hrobech? Roztírala se na kamenných destičkách (paletách). Malování těla vidíme už ve starším paleolitu; je to tedy nejstarší způsob ozdoby vůbec Malovali se tehdy lidé asi všude, je to zjištěno v oblasti evropské i africké. Dokonce se našlo práškové barvivo v tubě – v dutině tenké ptačí kosti; to jsou nejstarší pudřenky. Malovali-li se však lidé paleolitičtí každodenně nebo jen při slavnostech a obřadech, nemůžeme zjistiti. Mnozí nebožtíci byli posypáni červeným barvivem, kterým pozůstali asi natřeli i tělo mrtvého. V tom zvyku může býti hlubší smysl spojený s představami o životě posmrtném.*“⁸⁷ Některé barvy, užití ke zdobení těla, mohly mít zvláštní symbolický význam. Aby dobře vynikly, měli lidé ve zvyku vytvářet rozličné geometrické ornamenty. Pro trvalejší efekt – odolný působení prostředí, slunce či vody – vzniklo následně tetování. I kosmetika je pradávnu záležitostí. Dokladem

⁸⁵ Morris, Desmond: *Nahá opice*, Praha 1971, str. 123

⁸⁶ Henckmann, Wolfhart, Lotter, Konrad: *Estetický slovník*, Praha 1995, str. 36

⁸⁷ Neustupný, Jiří: *Pravěk lidstva*, Praha 1946, str. 45

jsou archeologické nálezy malých hliněných kousků zahroceného tvaru: rtěnky. Na základě jedné z teorií sloužila rtěnka k symbolickému zvýraznění úst jako ženského genitálu. Rty byly výsostně důležité třeba i pro melanéské Trobriandány, jak píše Malinowski: „*Měly by být velmi plné, ale dobře vykrojené. Existuje tu i zvláštní kouzlo spjaté s krásou úst. Této magii se říká talo, je to červená barva z betelu, které se užívá k zčervenání rtů.*“⁸⁸ Dnes by se „kouzlu“ říkalo permanentní make-up.

Ve zdobení pokračovaly i preliterární společnosti. Etnolog **Julius Lips**, jenž patřil v zemích východní Evropy k renomovaným odborníkům, o zdobení přírodních národů napsal: „*Ve všech věcech týkajících se dobrého vkusu mají totiž divoši docela přesnou představu o tom, co považují za krásné a přitažlivé, a nevynechají jedinou příležitost, aby své pojetí jak náleží nezdůraznili. Muži i ženy se snaží dát svému tělu, oděvu a celkovému zjevu nádech elegance; a zatímco civilizovaný muž již dávno zaujímá v péči o krásu docela bezvýznamné místo, jeho primitivní bratři se předhánějí s krásným pohlavím a všemožně se snaží nádherou svého zjevu ženy předstihnout.*“⁸⁹ Takovým příkladem jsou Fulani (Fulbové) v západní Africe, jejichž mužové se účastní sedmidenních soutěží krásy a bývají bohatě nalíčení a výrazně učesáni. Doplnkem je pak i bičování jako test fyzické odolnosti.

Podobně o mužském krášení píše filozof **Gilles Lipovetsky** při analýze proměn ženství a hledání tzv. třetí ženy. „*Ornamenty, tetování a tělesné deformace mohou být jistě tu a tam podivuhodnější a bohatší u žen než mužů, avšak to nijak nesvědčí o estetickém zbožňování ženy, protože tato znamení v sobě vždy nesou symbolické, mytologické, totožnostní, magické a rituální významy. Navíc se u některých kmenů muži honosí oslnivějšími ozdobami i než ženy. U Čambuliů v Oceánii, jak zjistila Margaret Meadová, nosí nejkrásnější ozdoby muži a nejvíce se zabývají svým vzhledem. U Masajů v Africe ‚muž představuje zázrak tělesné estetiky‘. U Maorů se muži zdobí náročnějším a hustším tetováním než ženy. U kmene Wodabé v Nigérii ženy při určitém svátku volí nejkrásnějšího muže kmene. Ve společnostech bez znalosti písma se krása obou pohlaví těší společenskému uznání a úctě. Ozdoby a znaky na těle se u muže a u ženy liší, avšak žena není vynášena jako svrchované zosobnění krásy.*“⁹⁰

Tradiční tetování nebo skarifikace byly běžně spjaty s přechodovými rituály a přinášely s sebou bolest, prostředníka, připomínajícího nějaký zlomový okamžik života. „*Sebetřýznění je zmiňováno v rituálním umění předhispánských kultur do příchodu dobyvatelů a krvavé obřady, které musely být neuvěřitelně bolestivé (mezi jinými proděravění penisu, jazyka a dalších orgánů kaktusovými trny, ostny rejnoka*

⁸⁸ Malinowski, Bronislaw: *The Sexual Life of Savages (in NW Melanesia)*, London 1929, str. 251

⁸⁹ Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha 1960, str. 32

⁹⁰ Lipovetsky, Gilles: *Třetí žena – Neměnnost a proměny ženství*, Praha 2000, str. 99-100

a dalšími ostrými předměty), jsou popsány ve staré etnohistorické literatuře o Mayích a zvycích středního Mexika.“⁹¹

Ale i z novějších dějin je známo, že pro krásu se musí trpět. Například proslulé liliové květy neboli zlaté lilie, miniaturní nožky čínských žen, vznikaly výjimečně krutým způsobem. Po celé dlouhé roky jim byly nohy obvazovány pevným obinadlem tak, aby se pata přiblížila co nejbližší k palci. Noha poté nabyla tvaru jakéhosi kopýtka. „*Tato procedura se dělala už v mladém věku. Bolestné mrzačení chodidla se provádělo tak, že se prsty ohýbaly pod chodidlo, noha byla ve směru podélné osy tak stlačována, že nárt vysoce vystupoval, až se noha podobala pahýlu. Takto deformované byly pokládány za krásné a dívky, které se chtěly dobře provdat, musely tento zvyk respektovat. Je přirozené, že žena s ‚liliovými květy‘ chodila jen s námahou nebo pouze s cizí pomocí.*“⁹² Tento zvyk byl v Číně zakázán až počátkem 20. století. Stejně drastickou (přesto dobrovolnou) proceduru prodělávaly v 19. století i Evropanky kvůli tzv. šněrovačkám, korzetům. Tento „*mučící nástroj, jenž sice umožňoval dosáhnout neuvěřitelných 40 až 45 centimetrů v pase, nicméně bránil v dýchání, stlačoval plíce, deformoval hrudní koš i žaludek a tísnil játra,*“ byl příčinou častých mdlob a vážných zdravotních komplikací.⁹³ Jednou z nejznámějších etnografických zvláštností jsou pověstné „žirafí krky“ žen z etnické skupiny Padaung v Barmě, způsobené postupným přidáváním mosazných kruhů, které zdvihnou hlavu o notný kus nahoru. Neúprosný, kulturně podmíněný diktát módy zkrátka na bolest či nepohodlí nijak zvlášť nehledí.

Za zdobením (a také mutilací) lidského těla však nestojí pouhá touha po líbivosti. Člověk se odedávna toužil vymanit ze své přirozenosti, překonat přírodu a její omezení. Zdobení mu tak dávalo pocit jinakosti, zvláštnosti a osvobození, pocit vítězství kultury nad přírodou, a také změnu předem daného stavu. Ostatně toho názoru byl i slavný religionista rumunského původu **Mircea Eliade**, když napsal: „*Náboženský člověk chce být jiný, než jakým se shledává na ‚přirozené‘ úrovni.*“⁹⁴ Fakt, že jevny kulturní jsou ve většině světových společenství stavěny nad záležitostmi bližší přírodě, dokládá například studie americké feministické antropoložky **Sherry Ortnerové**. Ta ve své práci tvrdí, že kultura bývá častěji chápána jako věc čistě mužská, neboť žena je svou fyziologií, sociální rolí a psychikou více zahrnována do přírody. Setrvává tak na své přirozené úrovni. Z tohoto důvodu pak podle Ortnerové nemůže dojít žena stejného uznání jako tradičně vnímaný nositel kultury – muž.

Více o tom, jak důležité je pro člověka dotvoření sama sebe, vypovídají záznamy misionářů, cestovatelů a etnografů. Páteru **Wilhelmu Schmidtovi**,

⁹¹ Furst, Peter T.: *Halucinogeny a kultura*, Praha 1996, str. 20

⁹² Böttger, Walter: *Kultura ve staré Číně*, Praha 1984, str. 123

⁹³ Lenderová, Milena: *K hříchu i modlitbě*, Praha 1999, str. 153

⁹⁴ Eliade, Mircea: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, str. 13

hlavnímu představiteli vlivné difuzionistické školy *Wiener Kreislehre*, vydavateli časopisu *Anthropos* a učiteli českého experta na negritské populace **Pavla Šebesty** (1887-1967), se na otázku, proč súdánci Nuerové vytrhávají dětem dolní řezáky, dostalo výstižné odpovědi: „Děláme to, abychom zdůraznili rozdíl mezi člověkem a zvířetem.“⁹⁵ Že se toto odlišení nevztahuje jen na uvedenou zubní extrakci, je zcela zřejmé a platí pro veškeré mutilace, malování a permanentní tělesné zákroky. V jedné klasické práci o tetování se mimo jiné píše: „*Praxe zdobení kůže je tak stará jako lidstvo samo. Možná to byly vůbec první pokusy o uvědomění si sebe sama, které člověka odlišovaly od království zvířat.*“⁹⁶ Bafiové z Kamerunu říkají, že muž, který není zjizven, vypadá jako prase či šimpanz. Na Jávě se začerňovaly zuby, aby nevypadaly jako obyčejné psí. Čokvové z Angoly, kteří si zase potrpěli na zašpičatělé zuby, tvrdili, že jinak by vypadali jako zvěř. Někdo by naopak kacířsky dodal, že jako dravá zvěř vypadali až po oné operaci. Obzvláštní důležitosti nabývaly iniciační, přechodové zkoušky, které „změní tělesné vzezření, činíce z přirozené bytosti kulturního člověka...“⁹⁷

Ve své knize *Smutné tropy* z roku 1955 se k této problematice jasně stavěl **Claude Lévi-Strauss**, zřejmě nejcitovanější sociální antropolog 20. století. Po svých brazilských výzkumech došel k těmto závěrům: „*Malováním obličejů stejně jako zvykem provádět potrat a zabíjet nemluvnata Mbayové vyjadřovali vždy týž odpor k přírodě. Domorodé umění dává najevo suverénní pohrdání k hlině, z níž jsme zhnětení; v tomto smyslu hraničí s hříchem... Člověk musel být omalovaný, aby byl člověkem; ten, kdo zůstal v přirozeném stavu, nelišil se nijak od zvířete.*“⁹⁸ V následném textu uvádí strukturalista charakteristický případ. „*Proč jste tak hloupi?*“ ptali se Kaduvejové, indiáni s bohatým zdobením, místních misionářů. „*A proč máme být hloupi?*“ odpovídali oni. „*Protože se nemalujete jako Eyguayeguiové (my),*“ odpovídali jim dle své logiky domorodci (ibidem). Slovy téhož vědce a jeho pověstných *binárních opozic*: je to jakýsi přerod od „syrového“ k „uvařenému“, tedy pozměněnému tělu.

K touze po krásném zjevu a snaze o překonání přírody se přičleňuje ještě složka třetí, složka magická. V etnologii je magie běžně chápána jako „*provádění rituálního aktu k dosažení praktických a specifických výsledků; je založena na víře v empiricky neověřitelné kauzální spojení mezi aktem a (příležitostným) žádoucím výsledkem... Magie je účinná pro ty, kteří jí věří.*“⁹⁹ A právě tato skutečnost, fenomén víry, je též podnětem mnohého tradičního zdobení těla, tetování nevyjímaje. Náboženský, vpravdě religiózní člověk skutečně věří v ochrannou, preventivní či léčebnou funkci své ozdoby, jak bude ukázáno například na spojení tetování

⁹⁵ cit. dle Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha 1960, str. 46

⁹⁶ Scutt, R. W. B., Gotch, Christopher: *Art, Sex and Symbol*, New York 1974, str. 21

⁹⁷ Murphy, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha 1998, str. 189

⁹⁸ Lévi-Strauss, Claude: *Smutné tropy*, Praha 1966, str. 129

⁹⁹ Pospíšil, Leopold: „Systémy víry: náboženství a magie“, in *Český lid* 80/1993, str. 406

s medicínou a šamanismem, což je nejzřetelnější u arktických etnik. Dalšími impulzy pro tělesné „zdobení“ může být provázanost s totemickými motivy, žádost božstev a nadpřirozených sil, vliv nápodoby, záliba ve svérázném image, individuální popudy apod. Při krášení lidského těla ale vždy stával některý z uvedených důvodů nebo i komplexní souhrn všech aspektů, který bodyartu propůjčuje výsadní úlohu v životě jakékoliv společnosti.

5.2. Rozličné druhy zdobení těla

Nyní prozkoumáme typy tělesných modifikací a mutilací, které jsou systematicky rozčleněny a charakterizují je reprezentativní příklady. „*Šperkem, jímž člověk tělo své zdobí, hledí jak (na) nejnižším stupni vzdělanosti tak i na nejvyšším zjevu svému dodati vážnosti a lesku. Bezohledně sáhne na své tělo, aby po překonání značných muk a bolestného nepohodlí došel vyznamenání své osobnosti,*“ napsal před stoletím (s jistou dávkou naivity a dobovým kouzlem) národopisec **Jaroslav Vlach.**¹⁰⁰ Lidé všech epoch a míst světa se skutečně nebáli operativně napravit, dle kulturně daných ideálů, své fyzično, a tak se mutilační úkony nevyhnuly ani hlavě, genitáliím, údům (rukám a nohám), trupu či pokožce. Mutilace jsou výrazným etnickým znakem – „každá kultura, která takové hrubé deformace provádí, je shledává stejně pěknými, jako shledává ošklivými deformace, které praktikuje kultura jiná.“¹⁰¹

Hlava jako nejvýraznější část člověka byla upravována od nepaměti. Dobře zdokumentované je umělé zplošťování čela a deformace lebky (Mezoamerika, Kavkaz, Borneo, Andamany, Ainu, Činukové, negritské skupiny). Například staří Mayové považovali za známku krásy dozadu ubíhající čela a také šilhavost, uměle stimulovanou navazováním korálek do vlasů spadajících před obličej. V Africe (obzvláště v Čadu či Malawi) jsou rozšířené tzv. retní terče. Spodní ret si propichovali původní obyvatelé obou Amerik nebo střední Afriky. Známí Botokudové z Brazílie dostali podle svých ústních ozdob dokonce *exoetnonymum*, tedy název vlastního kmene mezi těmi „druhými“. Jméno vzniklo z portugalského slova *botoque*, jež značí zátku nebo čep, neboť se honosili nápadnými kotouči pod ústy. „*Do dírek nacpou nejprve malé a potom postupně stále větší dřívka, která nakonec dolní ret ohromně rozšíří... Dolní ret pak vypadá jen jako tenký prstenec okolo dřívka. Když chtějí, mohou dřívka vytáhnout, okraj rtů potom ochable visí a spodní zuby jsou celkem obnaženy. Protože čep ve rtu ustavičně tlačí na prostřední zuby dolní čelisti, tyto vypadávají už ve dvacátém až třicátém roce nebo jsou znetvořeny a posunuty.*“¹⁰²

¹⁰⁰ Vlach, Jaroslav: *Národopis všech světadílů*, Praha 1911, str. 40

¹⁰¹ Borneman, Ernest: *Encyklopedie sexuality*, Praha 1993, str. 88

¹⁰² Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 152

Uši se výrazně upravovaly na Madagaskaru, v Mozambiku i v Mikronésii. „Někteří propichují též svrchní kraj ucha. Na Raliku dávalo se tím způsobem, že někteří domorodci propíchnutý a natržený boltec i přes hlavu si mohli přetáhnouti; tamtéž otvor býval u mužů v průměru 8 cm, u žen pak menší. Ostrovanům skupiny Gilbertovy visely boltce často úplně naříznuté až na ramena...“¹⁰³ Globálně rozšířen je též zvyk nosit náušnice. Propíchování nosu se praktikovalo kupříkladu v Melanésii, v Jižní Americe a Indii. Na Nové Guineji se dírkami protahovaly celé šňůry perel. Deformován může být i nos samotný – široký a plochý nos býval ideálem na Sumatře, Celebesu, Samoy, v Nové Kaledonii či u Sanů, pejorativně přejmenovaných na Křováky. Naopak cejlonští Veddové jej uměle zužovali. Časté jsou různé dentální zásahy od rituálního vyražení zubů v Peru či Austrálii, přes pilování do špičky (Filipíny, Afrika, výrazně Malgaši) a černění (Kalimantan, někdejší Barma, jih Indie) až po inkrustaci, kdy je do zubů vkládán kov nebo drahé kameny (etnika v Ekvádoru, Dajakové, Batakové). Úplně samostatnou kapitolou, která též okrajově souvisí s úpravami hlavy, je též zvláštní péče věnovaná vlasům a vousům, jíž se kulturní historie v minulosti bohatě věnovala a z účesů vyvozovala i dalekosáhlé hypotézy (obsáhle Rychlík 2011).

Také mutilace genitálií je univerzálním fenoménem. Nejrozšířenější jsou různé formy obřízky: cirkumcize označuje klasické odstranění předkožky u mužů, incize je zářezem do předkožky; zatímco excize přivodila ženám vyříznutí klitorisu i stydkých pysků, klitoridektomie odstranila jen poštěváček. Někde se z důvodů dočasného zabránění pohlavnímu styku užívalo zákroku zvaného infibulace neboli kynodesma, kdy byly rozmnožovací orgány zašity. Specifické zdůvodnění úpravy genitálií měly některé australské kmeny: „Asi za rok po obřadu obřízky podstupuje uchazeč o přijetí mezi muže další rituální operaci – naříznutí spodní strany penisu, kdy se vytvoří permanentní štěrbina v močové trubici. Otvor je označován jako ‚děloha v penisu‘. Je to symbolická mužská vagina. Hrdina se tímto obřadem stává něčím více než mužem.“¹⁰⁴

Z dalších příbuzných zásahů lze uvést závažím prodlužované stydké pysky le tablier (v Jižní Africe, u indiánek Mandanů a na Karolínách) a unilaterální (Alžír, Bedžové, Etiopie) i bilaterální kastraci (eunuchové, trest u Azandů). Velké publicity se dočkaly ampallangy, což byl – a mezi fanoušky piercingu dosud i je (sic!) – název pro naříznuté a propíchnuté pyje Dajaků nebo také Sadangů na Celebesu. Pro zvýšení rozkoše svých partnerek si Alfurové dokonce do penisu vkládali oblázky a perličky. „Batakové na Sumatře nařezávají si předkožku a vsunují si pod kůži zvláštní kaménky nebo plátky zlata... Dajakové propichují si žalud údu a zastrkují do otvoru holubí péro olejem natřené, aby otvor nemohl zarůstati. Před souloží vytáhnou péro a zastrkují si do údu zvláštní přístroj, který silným třením zvyšovati má ženskou

¹⁰³ Vlach, Jaroslav: *Národopis všech světadílů*, Praha 1911, str. 47

¹⁰⁴ Campbell, Joseph: *Tisíc tváří hrdiny*, Praha 2000, str. 142

rozkoš... Ženy vynucují si jejich používání tím, že odmítají muže, kteří takového přístrojku nemají,“ je zapsáno v *Dějínách lásky* z roku 1925.¹⁰⁵ Podle jedné Dayačky chutná obyčejný sex jako rýže, ale s dotyčnou pomůckou je to rýže šťavnatá.

Častá je i modifikace rukou, paží a nohou, které se dosahuje buď natahováním, těsným ovinutím nebo částečnou amputací. Nejběžnější je useknutí článku prstu jako výrazu smutku (Nová Guinea, Fidži, Tonga, Austrálie, Jižní Afrika, Severní Amerika), ale i z archeologie jsou známy kosterní pozůstatky s amputovanými prsty. Důležitost věnují mnohé kmeny a národy péči o nehty. Hojně rozšířené je jejich malování, dlouhé ženské nehty bývaly znakem vznešenosti na Havaji i v Číně. Obdobně jako čínské *zlaté lilie* vznikaly deformované nohy u aljašských Kučinů (Athabaskové), byť v ne tak drastické podobě. Protahování údů kvůli zvýšení atraktivity bylo zaznamenáno ve východní Africe i Jižní Americe.

Celými lidskými dějinami se táhne úmyslná deformace trupu. Výrazně se upravovala ženská ňadra. Například afričtí Azandové, o jejichž čarodějnictví napsal monografii **E. E. Evans-Pritchard**, vyžadovali u svých žen povislé prsy, takže ty byly ovinovány těsnou bandáží a rostly svisle dolů. Stejně tomu bylo v Ugandě, Kongu i Angole. Paraguayští Payaguové zase roztahovali ženská prsa do šíře i délky: „*Jen co děvčata dorostou, stahují jim prsy pláštěm nebo koženým řemenem a natahují je na záda, takže před 24. rokem jim visí jako pytle.*“¹⁰⁶ Naproti tomu některé ruské křesťanské sekty trvaly na odstranění bradavek z náboženských důvodů. Mnozí cestovatelé spatřili v 19. století u jezera Tanganjika černošky s vyříznutými prsními dvorci, což mohl být uplatňovaný způsob trestu. Ostatně pro příklady úpravy ňader nemusíme chodit daleko: stačí sledovat současnou módu, plastickou chirurgii a médii jitřenou posedlost po dokonalých prsou, tradičním symbolu ženskosti. Proměnnost vkusu lze ilustrovat i jinak. Zatímco v Mauretánii, v arabských harémech, u Tuaregů, ve střední Africe, na Havaji nebo u mexických Zapotéků byla dřívějším ideálem obézní, rozuměj dobře živená žena, v dnešní dominantní euroamerické civilizaci převládl kult štíhlých dívek, na něž se váží i mnohé patologické projevy jakými jsou *bulimie* nebo *anorexie*.

Poslední částí těla, která prochází operativními zákroky, je kůže – nejhodnotnější „umělecké plátno“ na Zemi. Pokožka však nemusí být zdobena a dotvářena jen tatuáží či skarifikací, ale též implementací podkožních předmětů (například drobné amulety v Barmě/Myanmaru), umělým opálením či zesvětlováním pokožky. „*V 19. století mnoho lidí evropského původu považovalo za žádoucí kůži bělostnou – znamenalo to, že její majitel patří k lepším vrstvám, mimo jiné i proto, že nemusí pracovat na slunci. Ženy dokonce riskovaly nemoc a smrt a jedly arzén, aby*

¹⁰⁵ Záruba, Hynek, Votoček, Jiří: *Dějiny lásky. Láska primitivní – díl I.*, Praha 1925, str. 63

¹⁰⁶ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 158

jim pokožka vybledla. Mezi lidmi s tmavou pletí v některých částech světa jsou i dnes populární bělidla a zesvětlovače kůže.“¹⁰⁷ V leccems podobný příklad popisuje v knize věnované dějinám ženy **Stanislav Kostka Neumann**, jenž vycházel z anglosaských odborných pramenů. „*Cosí společného s tetováním má podivný zvyk indonéských žen. Na středním Celebesu označují slovem talata, malajsky panau, bílé skvrny na kůži, které vznikají po určité kožní nemoci (snad Pityriasis versicolor) a jsou u žen velmi oblíbené. A tak na sebe často přenášejí tuto nemoc uměle.*“¹⁰⁸

5.3. Úpravy těla mezi tzv. Modern Primitives

Krátký exkurz světem tělesných mutilací, zákroků a deformací se zaobíral předně společnostmi původními a „divošskými“, přesto jsou tyto formy dotvoření svého image stálou inspirací, jak je třeba zdůraznit. Příbuzné techniky jsou užívány i v moderní společnosti, převážně mezi sympatizanty tribalismu, zástupci rozličných subkultur, vyznavači sexuálního fetišismu a BD/SM vztahů či u tzv. Modern Primitives. Uvedený pojem je spjat s osobností **Fakira Musafara**, bývalého reklamního pracovníka z Jižní Dakoty, jenž v roce 1967 tento výraz prvně použil. Myslel jím „ne-kmenovou osobu, která reaguje na prvotní nutkání a provádí něco se svým tělem.“¹⁰⁹ Jako ono „něco“ mínil rituální tělesné modifikace (branding, piercing, skarifikaci nebo tetování), které se mělo stát drastickým prostředkem v duchovní transformaci a základem pro větší spirituální citlivost. Třeba „*tetování se pak pro mnohé stalo posláním, hledáním identity, přechodovým rituálem, sebepoznávacím obřadem, magickým aktem, spirituální léčbou nebo spojením s Bohem, Bohyní, velkou Matkou či divokým mužem.*“¹¹⁰ Na Západě se tímto životním stylem zabývá řada sociologů a antropologů, nicméně mnozí praktikující specialisté na body adornment se k takovému duchovnímu vysvětlení staví spíše skepticky. Dávají si hlavně záležet na profesionální kvalitě práce a v údajně neuchopitelné rétorice vidí dle DeMello kýč, ne-li přetvářku.

K nejrozšířenějším způsobům tělesného zdobení patří piercing, již běžně vnímané propichování různých částí těla pomocí šperků, jež za mnohé vděčí punkovému hnutí. Doplňky z ušlechtilých kovů se zdobí ušní boltce, nosní přepážky, brada, prsní bradavky, pupík, jazyk, ale třeba i klitoris, stydké pysky, penis a šourek. „*V devadesátých letech se body-piercing vymanil z obskurních, částečně ilegálních undergroundových aktivit homosexuálních, fetišistických či tribalistických subkultur a přerostl ve významný kulturní fenomén. Přesunul se z podzemí na hlavní třídy, ze S/M klubů na pařížské bulváry a od Modern Primitives k obětem módy teenagerů.*“

¹⁰⁷ Swerdlow, Joel L.: „Kůže bez masky“, in *National Geographic*, 2/2002, str. 76

¹⁰⁸ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 148

¹⁰⁹ Vale, V., Juno, A.: *Modern Primitives*, San Francisco 1989, str. 13

¹¹⁰ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 176

¹¹¹ Jinou variantou zdobení jsou tzv. suspensions, připevněné háčky a kroužky, jež mohou sloužit k proplétání lanek, svazování či dokonce na zavěšování. Inspirace indiánskými slavnostmi Mandanů, kteří tak dosahovali pozměněného stavu vědomí, je zřejmý: „Adeptům, značně zesláblým hladem, žízni a čtyřmi dny a nocemi bez spánku, byly nožem vyříznuty otvory do masa ramen či prsou. Pomocí řemenů a špalíků byli za tyto otvory vyvěšeni z ústředního sloupu velkého medicinského stanu. Na dalších řemenech procházejících jinými částmi těl dychtivých vizionářů visely jejich štíty, luky, toulce a další osobní předměty. V mnoha případech byla dokonce na každý úd zavěšena bizoní hlava. Pomocníci s dlouhými bidly roztáčeli visící těla velkou rychlostí, dokud adept, pokrytý prýšticí krví, neodmlel, jeho kouzelný váček nevypadl z bezvládné ruky a tělo nezůstalo viset viditelně bez života...“ popisuje etnolog dávné rituály, které i dnes ožívají. ¹¹²

Více známé než zavěšování těla za kroužky je cejchování neboli branding, během něhož jsou do kůže tepelnou nebo chemickou cestou vypalovány ornamenty a znaky. Cutting představuje vyřezávání symbolů ostrými nástroji, výrazu *implantace* nebo *3D-art* se užívá pro vkládání roztodivných kovových (plastických) částí pod kůži, takže například vzniknou špičaté růžky na hlavě, bulky na zádech, hrbolky v penisu atd. Transdermální implantáty mají jednu část pod kůží, ale ta druhá vystupuje na povrch. Extrémní formou tělesných zákroků, o nichž by medicína snad raději nevěděla, jsou zásahy a úpravy v dutině ústní, anglicky oral mods. K těm kromě splittingu, podélného rozpůlení jazyka do hadí podoby, a jiných částečných jazykových mutilací, patří též méně drastické zasazení kovu nebo drahokamů do zubu, zašpičatělé „elfí uši“ a další. Těmto druhům úpravy těla bude již v této dizertaci věnována jen okrajová zmínka, stěžejním tématem je tetování, doplněné o jizvení.

¹¹¹ Randall, Housk: *Piercing – Moderní antologie*, Praha 1998, str. 7

¹¹² Furst, Peter T.: *Halucinogeny a kultura*, Praha 1996, str. 19

6.0. Funkce a významy tetování

Každému, kdo o tetování přemýšlí, je zjevné, že tyto permanentní zákroky nejsou jen pouhým zdobením. Tatuáže, obrazce na kůži, mají širokou varietu významů, které se měnily v čase, prostoru a také s osobností nositelů samých. Například antropolog **Konrad Spindler** z Innsbrucku při hledání pohnutek, které k tatuáži vedly mumifikovaného Ůtziho, popsal funkce tetování těmito slovy: *„Vytváření znaků na kůži lidského těla má buď psychologický, nebo praktický význam, přičemž oba významy se mohou překrývat. V první řadě, pokud jde o výmluvné obrazce, či dokonce umělecké výtvary, slouží tetování ke zkrášlení kůže. Nezřídka dokládá dosažení jistých životních mezníků, velmi často kupříkladu pohlavní zralost. Tetováním mohou být vysílány i sexuální signály nebo může vyjadřovat niterný stav člověka – lásku, nenávisť, smutek či touhu po pomstě. Kromě toho mohou skrytě nošená znamení odrážet politické přesvědčení nebo náboženské vyznání. Další skupina tetování upozorňuje například na zařazení ve společnosti, vlastnická práva, zmocnění, původ nebo identitu, příslušnost k nějaké skupině; v neposlední řadě lze tetováním vyjádřit i výkony, například počet usmrčených nepřátel, množství skolených zvířat či dobytých žen. Konečně existují tetování nebo i vypalování určitých znaků (tzv. kauterizace) s údajným léčebným účinkem“.*¹¹³ Historik **W. D. Hambly** znal i tetováže, které měly své nositele chránit před utopením, čarodějnictvím, měly udržovat mladost, zvětšovat moc šamana a tak dále.

Soubor těchto významů je takřka nekonečný a souhrnně nepostižitelný, což dokazují příklady z etnografie a historie tetování. Přesto je vhodné tuto symboliku nějakým způsobem systematizovat. Funkce jsou proto v této kapitole rozčleněny do osmi skupin. Svá specifika mají tyto funkce: rituální, esteticko-erotická, magicko-náboženská, léčebně-preventivní, komunikační a identifikační, sociálně-skupinová, statutárně-hierarchická a konečně i individualizační. U jevu tak komplexního, jakým tetování bylo a je, není prakticky možné jednotlivé významy striktně oddělovat – spíše se překrývají a vzájemně doplňují. Lze rovněž souhlasit s americkým sociologem **Clintonem R. Sandersem**, že *„ať je hlavní účel tělesných zákroků jakýkoliv – ochrana před nadpřirozenými silami, komunikování sexuální dostupnosti, ukázka statečnosti, symbol členství, nebo cokoliv – všechny typy tělesných modifikací mají společnou dekorativní funkci“.*¹¹⁴ Porovnáním symboliky tetování v tradiční a současné společnosti vysvitnou u všech osmi funkcí zajímavé, dobově proměnné skutečnosti.

¹¹³ Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha 1998, str. 162

¹¹⁴ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 6

6.1. Funkce rituální

U preliterárních a kmenových společností je tetování často spojeno s přechodovými rituály – tzv. iniciací, obřadným a nezapomenutelným momentem změny. Opuštění dětství (či jiné skupiny) je obvykle symbolizováno novým oděvem, pomalováním těla barvami nebo hlinkou, vyražením zubu, pomazáním krví, změněným jménem či právě skarifikací a tetováním, které vyžaduje oběť krve: dar vlastní životodárné tekutiny. I proto někteří autoři, vesměs aplikující poznatky sociobiologie a etologie, hovoří o rituálním jizvení a tatuáži jako o „testu imunitní zdatnosti“, kdy se tělo musí bránit infekci a parazitům, a ten kdo přežije bez úhony, stává se atraktivním (= silným, odolným, žádoucím) partnerem pro společnou budoucnost. Detailním studiem *rites de passage* se zabýval především francouzský etnolog **Arnold van Gennep**, který ve své klasické práci upozornil na tři fáze samotného přechodu. Prvou částí je rituál odloučení od minulého stavu (*preliminarita*), následuje fáze prahovosti (pomezí – *marge*) a třetí částí je tzv. přijetí, sloučení (*postliminarita*). Jedinec je „znovuzrozen“, přechází do jiného stavu svého bytí. Z hlediska zde diskutovaného tetování je výjimečně důležité, že „mrzačený jedinec je vyjímán z obecného lidstva rituálem odluky, který ho automaticky připojuje k určité skupině lidí, a jelikož operace zanechává nesmazatelné stopy, toto přijetí je definitivní...“¹¹⁵

Důležitou součástí přechodových rituálů bývá především obřadné provedení, tradicí daná sekvence úkonů a mnohdy právě velmi bolestná, doslova trvalá památka na uskutečněný rituál. Tetování bylo v řadě společností spjato s dalšími iniciačními praktikami. Tak kupříkladu *„vstup do tajné společnosti žen Bundu v Africe je doprovázen pomalováním novicky bílou barvou, obřezáním a tetováním v okolí pupku. Přijatá dívka pak nosí usušený kousek klitorisu na ruce jako náramek“.*¹¹⁶ Drastické formy *excize, cirkumcize, incize* či *infibulace* mohou být v dnešní době, tolik fandící „etno“ trendům, dokladem faktu, že život původních společností nepřinášel jen ono ušlechtilé sepětí s přírodou a radostné okamžiky.

To, jak se s takovými nepříjemnostmi, *„momenty zažité pravdy“*, vyrovnával rituálně zdobený jedinec, bývalo i hodnocením jeho osobní statečnosti, odvahy. Kulturní antropoložka **Victoria Ebinová** přinesla v monografii dokonce etymologickou souvislost z Markézského souostroví. Na jednom z ostrovů se tam pro celoplošně potetovaného člověka užíval termín *ne'one'o*, jehož doslovný význam je „brečet po dlouhou dobu nebo hrozně. Jeden pozorovatel z Markéz poznamenal, že kdykoliv lidé hovořili o tetovacích vzorech, zmiňovali bolest, která musela být podstoupena“.¹¹⁷ Ve zprávách misionářů či cestovatelů lze nalézt i výjimečně

¹¹⁵ Gennep van, Arnold: *Přechodové rituály – systematické studium rituálů*, Praha 1997, str. 73

¹¹⁶ Bellinger, Gerhard J.: *Sexualita v náboženstvích světa*, Praha 1998, str. 38

¹¹⁷ Ebinová, Victoria: *The Body Decorated*, London 1979, str. 88-89

odolné jedince. Jeden panovník Tonga měl prý tatuáží pokryt žalud svého pyje, aby svému okolí demonstroval svou absolutní nevšimavost k bolesti. Na Společenských ostrovech byli netetovaní mladí muži považováni za děti, dokud se neodvážili podstoupit bolestivý proces. „*Jestli budeš moc bulet, lidé si budou myslet, že jsi ještě malý hošík,*“ říkali jim místní tatěři.¹¹⁸ Podobně tomu bylo i na ostrovech Samoy, kde tatuáž rovněž značila vstup do dospělosti a doklad mužnosti: „*Když chlapec dosáhl šestnácti let věku, musel se dát tetovat. Za netetovaného mládence by se nevdala žádná dívka; vrstevníci a starší chlapci by se mu posmívali a jeho hlas by ve společnosti neměl žádnou váhu.*“¹¹⁹

Díky vynálezu a zdokonalování strojků je pak současné (profesionální) tetování takřka bezbolestnou náhražkou krvavého rituálu. Romský amatérský tatér **Laco Jánoš** z Jarovnic u Prešova třeba tvrdí: „*Jak to nejde přes bolest a slzy, tak tomu zkrátka nevěřím.*“¹²⁰ Naráží tak na jistý chlad profesionálních výtvořů, které podle něj postrádají ono nespecifikované kouzlo překonaného bolestného prožitku. Je však pravdou, že některé alternativní a nonkonformní subkultury (např. tzv. Modern Primitives) vnímají tetování jako obřad v původním významu. Redaktor časopisu Reflex **Jiří X. Doležal**, jenž o sobě tvrdí, že „*byl v ČR první, kdo začal o tetování psát*“, popsal v jednom svém textu dvojí význam mutilačního obřadu. „*Jednak bývaly rituály zkouškou, kterou musel (obvykle nedospělý) jedinec podstoupit, aby mohl pokročit v sociální hierarchii. To je vnější, sociální funkce krvavého, bolestivého a náročného rituálu... V této podobě v postmoderní době naprosto vymizel. Druhý, skrytý význam rituálu, význam osobní, však nikdy nezmizel a ani zmizet nemůže. Člověk nevykonává rituál proto, aby získal uznání okolí, ale proto, aby sám sobě vystavil certifikát o zvládnutí dalšího úseku cesty k vlastní dospělosti, k cíli vlastní identity.*“¹²¹

6.2. Funkce estetická, dekorativní a erotická

Dát tělu nový šperk, zkrášlit sebe sama. Taková je zcela jistě jedna z nejdůležitějších a určitě nejzjevnějších funkcí tetování, jež se zvláště dnes dostává do popředí. Stejně tak fungovala i u preliterárních společností, kde však samotný zjev nemusel působit výhradně jen esteticky, ale též třeba jako jistá forma zastrašení v boji, jak dokládá lícní spirálové *moko* bojovních Maorů z Nového Zélandu. K čistě okrasné funkci se vždy přidružovaly záležitosti příbuzné. Malíř **Josef Čapek** se ve své stati, již mimo jiné zavedl do českého povědomí výraz „přírodní národy“, zamýšlel takto: „*Snad nejprvnějším materiálem výtvarným bylo právě jen to nejbližší, právě už samo člověkově tělo. Že bylo první plochou, první sochou, prvním*

¹¹⁸ Hambly, Wilfrid Dyson: *The History of Tattooing and Its Significance*, London 1925, str. 204

¹¹⁹ Krupa, Viktor: *Polynézia*, Bratislava 1988, str. 109

¹²⁰ Ukázka z denního tisku, podobně se vyjadřovali někteří romští tatěři i v osobních sděleních.

¹²¹ Doležal, Jiří X.: „Scarification“, in *Reflex*, 10. prosince 1998, str. 70

výtvarným prostorem; a první barvou, které se chopilo malířství, byla snad jenom teplá, čerstvá krev. Máme si mysliti, že to byl počátek zdobení, ornamentu? Neřekl bych; divoký primitiv se pomalovává, tetuje, ověšuje trofejemi i cetkami, ne aby se ozdobil, ale aby se zvýraznil, zvýznamnil. Mohl to býti nejprvněji spíš výraz síly, vítězství, triumfu, ne však ještě bohatství a přepychu; ovšem lze nám tuze dobře pochopiti, že s prvotní člověkovou bází kráčela ruku v ruce už také i prvotní zpupnost... ”¹²²

Estetická funkce tetování je samozřejmě důležitá, ale není možno ji označovat za jedinou a primární, kterak to činil národopis 19. století. Totéž tvrdil i **Wilhelm Joest** ve své práci o tetování z roku 1887. Ostatně i takový velikán, jakým byl **Sir Edward Burnett Tylor**, zakladatel sociální antropologie jako komplexní vědy o člověku, napsal: „*Když se kůže tetovuje, hlavní účel toho je nepochybně krása, jako když na př. Novozélandčan se pokryje vzorky křivých čar, jakými by jindy okrášlil svůj kyj nebo člun; bylo pokládáno u ženy za hanbu, nemíti ústa tetována, neboť by lidé s ošklivostí řekli: ‚Ona má červené rty.‘*“¹²³ Evolucionistická etnologie zkoumala lidský rod s důrazem na „psychickou jednotu lidstva“, věřila ve vývojová společenská stadia a jednotlivé jevy vytrhávala z kulturních, funkčních kontextů. Převažovala popisnost a zaměření na vnější prvky kultury. Etnografii zaujalo především „zakrývání a odění“ jistých tělesných partií, a tak se čtenáři dozvídali, že třeba ženy Kajanů na Borneu měly na pažích tetování připomínající krajkové rukavice. Obyvatelé Samoy byli zase zdobeni tetováním od pasu ke kolenům, takže Samoané prý vypadali, jako by byli oděni do tmavomodrých kalhot. Tak psal i **Jaroslav Vlach**, autor jedné z prvních českých příruček o národech celého světa: „*Že tetování do veliké míry může zastříti tělesnou nahotu, dosvědčí všichni, jimž popřáno bylo viděti úplně tetovaného obyvatele ostrovů Markézských. Tetovaný Markézan podobá se muži zahalenému v trikot, jenž nejzdobnějšími vzorci protkán jest. K tomu druží se temná, mdlé se lesknoucí kůže lidí barevných, o nichž právem může se říci, že její barva a lesk dobře se k tomu hodí.*“¹²⁴

Svých extenzivních obličejových tatuáží využívali maorští bojovníci. Tak jako dnešní vojáci úderných složek (výsadkáři, průzkumníci, elitní útvary) si vlastně „*maskovacím vzorem*“ narušovali pravidelné kontury tváře, aby nepříteli znesnadnili své prozrazení a lépe se přizpůsobili okolnímu porostu. Takové lícní moko dávalo mužům kromě těchto praktických výhod i vysoký stupeň sebejistoty, neboť protivníkovi běžně nahánělo strach. Nepěkně zapůsobily maorské obličejy rovněž na přírodovědce **Charlese Darwina**, jenž Nový Zéland navštívil v roce 1835. „*Není pochyby, že nepřijemný výraz propůjčuje jejich obličejům prapodivný způsob, jakým se zde tetují. Složitě, ale souměrné kresby, pokrývající celý obličej, uvádějí nezkušené*

¹²² Čapek, Josef: *Umění přírodních národů*, Liberec 1996, str. 55

¹²³ Tylor, Edward Burnett: *Úvod do studia člověka a civilizace (Anthropologie)*, Praha 1897, str. 263

¹²⁴ Vlach, Jaroslav: *Národopis všech světadílů*, Praha 1911, str. 41-42

oko do rozpaků a matou je; kromě toho je pravděpodobné, že hlubokými řezy se naruší mimika povrchových svalů, a pak vypadá celý obličej nehybně a ztrnule. Avšak lesk jejich očí nemůže vyjadřovat nic jiného než prohnanost a divokost,“ napsal si Darwin do svých cestopisných poznámek.¹²⁵

Využití tetování pro hrozivý efekt je méně početné, spíše mělo tělu dodávat novou, zajímavou a pokud možno nevšední krásu. Velkou vážnost ozdobnému přínosu přikládaly i samy domorodé kmeny, pro něž takto zdobená osobnost mívala obzvláštní erotickou přitažlivost. „*Estetická a erotická funkce koexistují, podporují se navzájem, neboť je milováno to, co je krásné. Podle způsobu tetování na různých částech těla můžeme soudit, co v určitém africkém kmeni muži na ženách nejvíce oceňují*“.¹²⁶ Estetický – a hluboce erotický – účel tetování je ostatně patrný dodnes. Postačí se podívat na záplavu intimních ozdob dámských pozadí, lýtek, ramen, bříšek, ňader či klínů. Nejinak je tomu u mužských protějšků. Muži tak podtrhují tradičně vnímané rysy maskulinity, síly, dravosti nebo distance od zavedených norem. Tetováž je zkrátka prostředkem, jak u žen zvýraznit jejich ženskost a u mužů jejich mužnost. V tomto zdobení je přítomen i další charakteristický prvek lidské sexuality. „*Je zde jasný element sexuálního podtextu: tetování mohou být skryta pod oděvem*“ a v ten pravý okamžik odhalena, čímž zvyšují atraktivitu dobývané bytosti.¹²⁷ S tím dokonce kalkulují i mnozí undergroundoví módní návrháři, kteří vymýšlejí svérázné styly založené na rafinovaném odhalování tatuáží a *piercingu* prostřednictvím zipů a roztodivných otvorů. **Samuel M. Steward** (1990) došel k závěru, že hlavní motivací mladých lidí k tetování je chuť provokovat a dát novou tvář lidské sexualitě. Ve svém výzkumném vzorku teenagerů registroval sexuální kontakt záhy po prvním, případně dalším viditelném tetování.

6.3. Funkce magicko-náboženská

Skutečnost, že v tetování preliterárních komunit je silně zastoupen prvek magie, byla již dostatečně prokázána v předchozích pasážích. Toto zdobení často splňuje rysy jak magie homeopatické, spočívající na zákonu podobnosti, tak i magie kontaktní založené na tzv. zákonu doteku. Co bylo jednou ve spojení (podobnostním nebo kontaktním), zůstává spjato i nadále. Oba principy formuloval britský evolucionistický antropolog **James George Frazer** ve svém monumentálním díle *Zlatá ratolest*, které se dočkalo popularity i mimo akademickou obec. Nadpřirozený prvek je zastoupen zejména v preventivních a ochranných ornamentech tatuáže. Symboly napodobují buď ochranná božstva, přímo odrazují konkrétní nebezpečí, či dodávají jedinci zvláštní schopnosti. „*Z antropologického hlediska jsou magie a náboženství komplementárními způsoby, jak zacházet s nadpřirozenem, přičemž*

¹²⁵ Darwin, Charles: *Cesta kolem světa*, Praha 1955 [1845], str. 387

¹²⁶ Fuchs, P.: „Člověk a tetování“, in *Věda a život*, 1967/7, str. 443

¹²⁷ Krakow, Amy: *The Total Tattoo Book*, New York 1994, str. 9

náboženství spoléhá na vytvoření žádoucích osobních vztahů s nadpřirozeným světem, kdežto magie užívá techniky, které ho automaticky ovládají.“¹²⁸

Například indiáni Matsesové ze severovýchodního Peru věřili, že podobá-li se člověk jaguárovi, získá veškerou jeho sílu a lovecké dovednosti – proto si všichni dospělí příslušníci kmene zdobili obličej tetováním, které má jaguáří tlamu napodobit. Dle antropologa **Larse Krutaka** měli zase někteří Inuité (Eskymáci) kolem úst vytetovánu „velrybí vábničku“, jiní zase mroží kly nebo tečky jako symbol zabijáckých velryb *mesungesak*. Taková stylizace do podoby živočichů může mít spojitost i s vírou v totemové předky. O vztahu tetování a *totemismu* psal sociolog **Émile Durkheim**: *„Obrazy totemu však nejsou jen opakovány na zdech domů, na bočnicích člunů, na zbraních, nástrojích a náhrobcích; setkáváme se s nimi i na lidském těle. Lidé totiž neumísťují svůj znak pouze na předměty, které jsou jejich vlastnictvím, stávají se sami jeho nositeli. Doslova si jej otiskují do svého těla, totem se stává součástí jich samých – a právě tam je jeho nejdůležitější místo...I sám domorodec si je vědom toho, že mu tyto deformace mají alespoň konvenčně dát vzhled jeho totemu.*“¹²⁹

Magie doteková je pak zastoupena přímo aktem tetováže pomocí sakrálních předmětů anebo častěji kontaktem s postiženou oblastí na těle, která vyžaduje léčebně-terapeutický zákrok apod. Na havajských ostrovech byla dokonce rituální tatuáž využívána jako platná nadpozemská obrana válečníků v bitvě, jimž správně zvolené a obřadně vytetované obrazce měly zajistit bezúhonnost. Časté uplatnění našla tetováž i jako soukromý amulet a talisman. Jak je silná víra lidí, kteří účinky kouzelnictví (pozitivní, „bílá“ magie) a čarodějnictví (negativní, „černá“ magie) berou vážně, může dokumentovat tento – s tetováním do jisté míry analogický – příklad. *„Malajci kmene Patane věří, že když se pomaluje obličej spícího člověka, duše, která vystoupila z těla spáče, jej nepozná a člověk bude spát tak dlouho, dokud mu někdo obličej neumyje. Pomalování spáčova obličeje fantastickými barvami nebo přidělení knírů spící ženě se v Bombaji považuje za rovnocenné vraždě.*“¹³⁰ Další takových příkladů z etnografie lze nalézt bezpočet, např. u autorů jako **Reo Fortune** (ostrovy Dobu), **Leslie A. White** (pueblo Sia), **V. G. Bogoraz** (Čukčové), **Lucien Lévy-Bruhl** (světově) aj.

Kupříkladu pro obyvatele ostrovů Fidži bylo dle záznamů historika **Wilfrida D. Hamblyho** tetování tak důležité, že ženy, jež skonalily bez této ozdoby, prý byly po smrti napadány duchy jiných žen a měly jim v posmrtném žití vzorně sloužit. Duchům mrtvých žen z Glatu na Borneu měly být zadávány posmrtné úkoly právě podle bohatosti tělesné tatuáže. Magicko-náboženské představy zmiňují tetování i

¹²⁸ Benedictová, Ruth: *Kulturní vzorce*, Praha 1999, str. 114

¹²⁹ Durkheim, Émile: *Elementární formy náboženského života*, Praha 2002, str. 127-128

¹³⁰ Frazer, James George: *Zlatá ratolest*, Praha 1994, str. 166

v Nepálu, kde je nutné mít toto „zranění“ během pozemského života, neboť je výhodné pro posmrtné bytí: „Říká se, že když zemře ten, kdo je tetován, může své tetování prodat v ráji“. ¹³¹ Dosti podobná představa existovala též u některých severoamerických Siouxů (Dakotů), kde duch zemřelého putuje dle folklórních vyprávění pustinou v sedle přízračného koně a poté je stařenou vyzván k předvedení svých tatuáží: pokud žádnou nemá, musí se vrátit a je odsouzen k věčnému životu toulavého umrlce.

S magií bývá úzce spjata náboženská víra, která se mnohdy může odrazit i v motivech tetováže. Za prvé tomu tak je ve zpodobnění uznávaných božstev, sil a jejich symboliky na pokožce, za druhé pak i v souvislosti se skupinovým tetováním náboženských komunit, k čemuž více řekne oddíl o funkci sociálně-skupinové. Již první křesťané se například tetovali křížky a jménem Ježíše Krista. „*Běžná křesťanská tetování zahrnovala znak kříže, IXΘΥΣ (akronym Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel), INRI (zkratka Ježíš Nazaretský, král Židů), A a Ω (alfa a omega), vyobrazení ryby, jehňátka, kotvy, portréty Ježíše a Marie, kamene věků a další.*“ ¹³² Tetování bylo později v souvislosti s biblickým výkladem omezováno a církevními nařízeními také zakazováno – například koncilem v Chelcyth (Chelsea) roku 787 a jindy.

O tom, že tetování jako znak skupiny s totožným světonázorem není pouze záležitostí let minulých, přinesly roku 1998 svědectví sdělovací prostředky. Příklad je z indického města Džajpur v Rádžasthánu. „*Stoupenci Rámovy sekty uctívají svého boha tak, že dny tráví při práci, bohoslužbách a tetování. Od mládí si totiž každý z nich vytetovává na tělo Rámovo jméno. Starší členové mají kromě těla božím jménem potetovaný i celý obličej včetně uší. Psaní na vlastní kůži považují za nejdůstojnější akt uctívání svého božstva,*“ stálo v časopiseckém článku. ¹³³ Je ale pravdou, že čistě magická funkce tetování se v souvislosti s globálním poklesem religiozity nenávratně vytrácí. Výjimkami mohou být snad jen pověrečné představy u vězňů v moderní společnosti (v SSSR měl vytetovaný Lenin či Stalin chránit před popravou, v Rakousku-Uhersku měly údajně stejný smysl znaky mocnářství) nebo zneužití dětské naivity v Kongu. Tam v řadách povstaleckých vojsk Laurenta-Désirého Kabily bojovali nedospělí chlapci, nazývaní *kadogové*, kteří si nechali dělat „tetování, jež jim mělo zaručit neviditelnost“. Toto „kouzlo“ však v příliš mnoha situacích selhalo.

¹³¹ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 17

¹³² Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, str. 99

¹³³ lim: „Božské tetování“ in *Reflex*, 5. února 1998, str. 34

6.4. Funkce léčebně-preventivní

K nejstarším funkcím tatuáže patří její léčebně-preventivní užití. Úzce souvisí s tématem předchozím, s magií. Již na těle vůbec nejstaršího nálezů tetovaného člověka, alpské mumie přezdívané Ötzi, bylo nalezeno bohaté tetování v oblasti kolem kloubů a významných akupunkturních míst. „*Kdyby ke mně přišel dnes pacient s takovým rentgenovým nálezem, aplikoval bych mu akupunkturu v 80 procentech bodů, kde ji měl již Ötzi,*“ prohlásil ve Vídni předseda německé společnosti pro akupunkturu **Frank Bahr** v roce 1998. Podle jeho kolegy doktora **Leopolda Dorfera** vtíral zřejmě „pravěký medicinman“, který byl díky pozdějším výzkumům prohlášen spíše za pastevce, do vpichů dřevěné uhlí proto, aby bylo dosaženo dlouhodobějšího dráždění příslušného bodu. „*Názory odborníků ze tří akupunkturních společností potvrdily, že devět tatuáží bylo umístěno zcela přesně nebo maximálně 6 mm od tradičně propichovaných míst. Dvě další tetování jsou umístěna na akupunkturním průsečíku, ale ne blízko bodů. Jedno tetování je lokální. Tři tetování jsou v rozmezí 6 až 13 mm od nejbližších akupunkturních bodů.*“¹³⁴ Léčba prováděná ostrým úlomkem kosti a spojená s tetováním měla mít pravděpodobně magicko-terapeutický účinek. Kromě bolestivých míst však měl nebohý Ötzi tetovačnickou akupunkturu i v bodech celkově posilujících organismus. Dle vyjádření odborníků to nejspíš byla vědomá příprava člověka – pastýře, vyslaného hlídat stáda do velmi náročných horských podmínek.

Z uvedeného je možno konstatovat, že tetování mohlo být našimi předky objeveno dokonce až jako druhotný výsledek léčebných či terapeutických postupů. Rozšíření víry v léčivé účinky tatuáže bývalo ve světě poměrně časté a lze je doložit i etnografickými případy. Na ostrově Borneo měla tetování prstů a zápěstí odhánět celou řadu chorob. Dle sociologa **Clintona R. Sanderse** praktikovaly totéž nomádky kmeny v Jemenu a africkém Maghrebu na obličeji i dlaních, což mělo nositeli přinést štěstí, zvýšit plodnost a také léčit oční choroby. Terapeutická tetováž se dodnes provádí v Africe a na mnohých místech Indie. V antickém lékařském spise *Corpus Hippocraticum* byli zmiňováni Skytové, mezi archeology proslulí svým zvěrným ornamentálním stylem, jako lidé, kteří „*měli na těle všude spáleniny jakožto známky terapeutických kauterizací*“.¹³⁵

Velkou důležitost mělo tetování pro „jedlíky syrového masa“, tedy Eskymáky, jejichž pejorativní označení *aškimeg* pochází z jazyka indiánů Krí. Například u Inuitů z ostrova St. Lawrence „*měla krev z tetování léčebné účinky, a*

¹³⁴ Dorfer, L., Moser, M., Bahr, F., Spindler, K., Egarter-Vigl, E., Giullén, S., Dohr, G., Kenner, T.: „A Medical Report from the Stone Age?“, in *Lancet* 1999/354, str. 1023

¹³⁵ Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha 1998, str. 163

*proto ji ženy tatérky někdy lízaly přímo z rány“.*¹³⁶ K léčbě bolestí očí i zlepšení zraku zde sloužily příčné linky přes oční víčka a tito obyvatelé drsného prostředí také, podobně jako Číňané ale i jiné národy, věřili v přímé akupunkturální souvislosti mezi kožními body a orgány v těle. Medicínské užití tetováže lze doložit i případem odžibwejské indiánky, křížně tetované na obou lících, která v roce 1909 uvedla, že „to má proti bolestem zubů“. Tento konkrétní údaj byl získán z osobní konzultace s kulturním antropologem českého původu **Zdeňkem Salzmannelm** z Arizony, ale namnoze i další autoři se shodují, že terapeutická funkce tetováže (proti bolestem zubů a hlavy) byla u indiánských kmenů Severní Ameriky vcelku běžným jevem.

Naproti tomu v současné euroamerické společnosti, jíž sociologové dodali přívlastky industriální, postmoderní, racionální, informační, masová, mcdonaldizovaná, credit-card society a další, tato léčebně-preventivní funkce zcela a beze zbytku zanikla. Spíše než léčivé účinky může neodborné a pokoutné tetování přinášet evidentní zdravotní rizika. Asi první doklad o potenciální škodlivosti, pomineme-li běžné infekce, pochází z roku 1853, kdy francouzský lékař zaznamenal přenos syfilidy: „*Voják se nechal tetovat od muže majícího syfilitické onemocnění a vředy na rtech. Aby zvlhčil jehly, plivl na ně a inkoust smísil se svými slinami.*“¹³⁷ Pakliže se ještě v půli devadesátých let 20. století jen spekulovalo o přenosu viru HIV či žloutenky touto cestou, případy z Itálie, Francie či USA dodaly jistotu. V České republice je těm, kteří byli během posledního roku tetováni, zakázáno darovat krev. Vedle smrtelných nemocí z infikovaných jehliček nejsou zanedbatelné ani kožní alergie či různé infekce, a proto je třeba vybírat seriózní a zavedený salon s dobrou pověstí.

6.5. Funkce komunikační a identifikační

Fakt, že tetování sděluje jisté pocity, výraz, názory, postoje či přesvědčení svých nositelů, je zřejmý. Vyryté obrazce na kůži fungují jako svébytný komunikační nástroj a prostředek nonverbálního sdělení – který často vypovídá o svém majiteli více, než by si sám přál sdělit. Takovým typem jednostranné komunikace je stigmatizační (identifikační) tetování jako forma cejchu. V historii není toto využití nějakou marginální kuriozitou, ale spíše častým doplňkem a variací k vypalování značek a dalším, ostrakizujícím trestům. Záznamy pocházejí nejen z antického Řecka a Říma, nýbrž dokonce z dob starověké Mezopotámie.

V řecké a římské společnosti byli tetováni zločinci a otroci za účelem označení. Filozof **Platón** (427-347 př. n. l.), jehož spisy inspirovaly i politiky mnoha staletí, navrhol tetovat vykradače svatyní symbolem na čele, **Cicero** (106-43 př. n.

¹³⁶ Krutak, Lars: *Tattoos in the Arctic*, Fairbanks 2000 (www.vanishingtattoo.com) získáno k 1. květnu 2005

¹³⁷ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XII

I.) zase zmiňuje vyražené písmeno „K“ jako trest za křivé obvinění (*calumnia*) a spisovatel **Gaius Petronius** (zemřel 66 n. l.) uvádí v *Satyriconu* nápisy na hlavách uprchlých otroků: „F“ nebo „FGV“ značící *fugitivus*, což mělo stejný význam jako železné okovy často popsané slovy: „Zastavte mě, prchám, a vraťte mě mému pánovi“. ¹³⁸ Stejně tak tomu bylo i v kolébce civilizace, v meziříčí Eufratu a Tigridu, kde se dělalo „...vpálení otrocké značky (tetování), jímž byl pověřen zvláštní značkovatel, vybíraný z řad holičů. Podle Chammurabiho zákonů byl trestán utětím ruky, jestliže označoval otroka pro někoho, komu tento otrok nepatřil – pokud přísahou nestvrdil svou nezaviněnou nevědomost (§§ 226 a 227)“. ¹³⁹

Podobný identifikační význam se zachoval i v době novější. V pozdním středověku, ale i novověku byli arcizločinci značeni liliovým květem na rameni (*fleur-de-lis*). Z beletrie je rovněž známa „ozdobená“ hraběnka de la Fère, Mylady de Winter ze *Tří mušketýrů* od **Alexandra Dumase**, jemuž dodával podklady jeden tehdejší význačný profesor historie 16. a 17. století. Ve Francii byli trestanci, které vlast vyslala na nucené práce, tetování písmeny TF jako „travaux forcés“. ¹⁴⁰ Galejníky zdobila zkratka GAL. Obdobné cejchování bylo na britských ostrovech praktikováno až do jeho výslovného zákazu v roce 1829. Do té doby znamenala jednotlivá písmena různá provinění a statut individuí: V = Vagabond (tulák), S = Slave (otrok/sluga), F = Fraymaker (rváč). V amerických koloniích zase vytetované měkké I údajně značilo „ten, co prodával zbraně, prach a střelivo indiánům“. ¹⁴¹ Američan **A. M. Earle** tyto zvláštní tresty v roce 1896 popsal: na těle zvěčněné písmeno H identifikovalo kacíře (*Heresy*), B rouhače (*Blasphemy*), M vraha (*Manslaughter*) a F padělatele cenin (*Forgery*). Vypalování písmen označujících spáchaný čin a značku země mocnářství se nevyhnulo ani Rakousko-Uhersku za vlády Marie Terezie. Vyslanci na nehostinnou Sibiř měli na těle stigma KAT (*Katorga*). V roce 1994 „obletěly svět novinové fotografie čtyřech sikhských žen, jimž bylo na čelo vytetováno paňdžábské slovo značící ‚kapsárky‘“. ¹⁴²

Tetování sehrálo důležitou roli i v jednom slavném soudním procesu. Roku 1854 se na moři ztratil pan **Roger Charles Tichborne**. Po mnoha letech, v roce 1871, se ve Francii a Anglii zjevil muž, jenž tvrdil, že se zachránil a nárokoval si „svůj“ majetek. V Tasmánii prý po pádu z koně utrpěl poranění mozku, a proto si některé detaily nepamatoval. Mnoho svědků – včetně své matky – přesvědčil, jedinou trhlinou výpovědi byla absence kěrky: pravý „Tichborne měl na levé paži kříž, kotvu a iniciály RCT.“ ¹⁴³ Vychytralý výlupek říkal, že trpí vážnou amnézií,

¹³⁸ Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, str. 93-94

¹³⁹ Klíma, Josef: *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, Praha 1963, str. 90

¹⁴⁰ Joest, Wilhelm: *Tätowiren, Narbenzeichnen und Körperbemalen*, Leipzig/Berlin 1887, str. 106

¹⁴¹ Scutt, R. W. B., Gotch, Christopher: *Art, Sex and Symbol. The Mystery of Tattooing*, New York 1974, str. 162

¹⁴² Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, str. 94

¹⁴³ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XII

alkoholismem a zdravotními potížemi, tudíž se tatuáž vytratila. Tomu soud neuvěřil a vyplatil jej čtrnácti léty v káznici s dozorem. Trochu jiný význam tatuáže pochází z USA. „Poté, co bylo v roce 1932 uneseno Lindberghovo dítě, mnoho vyděšených rodičů nechalo své děti tetovat a po zavedení prvních kartiček sociálního zabezpečení roku 1936 přicházeli mužové i ženy do studií, aby si pořídili toto vytetované číslo“.¹⁴⁴

Dokladem, že tetováž mohla být využita i k utilitárním cílům, budiž případ z dějin kryptologie. „Utajování zpráv nemělo vždy charakter šifry. Například řecký vyslanec v Persii jménem Histaios (asi v 5. stol. př. n. l.) poslal svému zeti Aristagorovi tajný vzkaz, že je vhodná doba, aby se vzbouřil proti Dareiovi I. Velikému (550 – 486 př. n. l.). Oholil hlavu svému otroku, vytetoval do kůže zprávu a nechal ji zarůst vlasy. Potom ho poslal do Řecka. Aristagorás se po přijetí zprávy skutečně vzbouřil. Peršané chtěli pokořit vzpurné Řeky, ale v roce 490 byli poraženi v bitvě u Marathónu. Tento způsob utajení bychom mohli přirovnat k pozdějšímu používání tajného inkoustu.“¹⁴⁵ Někteří kryptologové nevyklučují užití nějakého odolného barviva namísto tetování. Kabinetní etnolingvista **Čestmír Loukotka**, jenž se zajímal o klasifikaci indiánských jazyků, se o tetování zmiňuje dokonce ve své studii o vývoji písma: „Polynésané měli i tetování, které přímo, to jest na těle dotyčného jedince, vyznačovalo jeho závazky i nároky vůči kolektivu.“¹⁴⁶

Známe je tetování vězňů nacistických a komunistických koncentračních táborů identifikačními čísly na ruce. Totální kontrolou zase zavánějí některé názory bezpečnostních expertů, kteří nedávno, v souvislosti s teroristickými útoky v New Yorku, na Bali či v Madridu, uvažovali o využití tetování ve formě osobních čárových kódů nebo trvalých záznamů o krevní skupině nositele, jeho nemocech, původu, trestním rejstříku apod. Tyto vize následně vystřídaly myšlenky o skrytých čípech, ale obé spíše připomíná výjevy z totalitních antiutopií **George Orwella**, **Jevgenije Zamjatina** nebo **Aldouse Huxleyho**.

Velice složitá a neveřejná komunikační pravidla si dosud zachovávají „kérky“ (anglicky *tats*) mezi skinheady, rozličnými subkulturami nebo vězňenými. Jejich vysoce anti-autoritativní pojetí, znevažující státní moc, je mnohdy doprovázeno tajným kódem se specifickými významy, navíc závislými na zemi původu. Kupříkladu **Joseph Agris**, plastický chirurg ze Spojených států amerických, uvedl v jednom článku z roku 1977, že si hispánští vězni v Los Angeles tetují oční koutky stylizovanými slzami – jejich počet pak značí počet strávených let za mřížemi. Totéž může napovídat i počet takto vytetovaných hrobů, a písmena SWP (Supreme White Power) mají naopak tetováno bílí rasisté. „Pár dobře vybraných značek gangu může

¹⁴⁴ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 65

¹⁴⁵ Janeček, Jiří: *Gentleman (ne)čtou cizí dopisy*, Brno 1998, str. 15

¹⁴⁶ Loukotka, Čestmír: *Vývoj písma*, Praha 1946, str. 14

těžký život v cele ulehčit a učinit jej bezpečnějším. Na druhou stranu falešný či nesprávný symbol dokáže způsobit vážné komplikace a vést i k zabití...“ píše **Douglas Kent Hall** v knížce o tom „pravém a drsném“ tetování ve věznicích (více kapitola 18.3).¹⁴⁷

Komunikační či identifikační funkce tetování se ale nemusí pojit jen s takto negativními konotacemi ani dnes, a tím méně u preliterárních etnik. Lidé dávali svou tetováží najevo například mužovu pohlavní zdatnost, počet dobytých žen, válečnické nebo lovecké schopnosti, důkaz výjimečného činu nebo dokonce symboliku osobních charakterových vlastností, jak bude prokázáno v kapitolách věnovaných kulturním areálům světa. Třeba mořští Čukčové si své klouby potetovali po zabití první velryby či polárního medvěda. V Jižní Americe se mohly ženy, které porodily určitý počet dětí mužského pohlaví, okrášlit odpovídajícím množstvím podélných, souměrných jizev na nohou. Když se francouzský cestovatel **Jules Nicolas Crévaux** (1847-1882) „zeptal indiánky v severovýchodě Jižní Americe: ‚Kolik jste měla děti?‘ odpovíděla tím, že mu ukázala tři čáry v horní části stehna.“¹⁴⁸ Tetovaný spodní ret v Polynésii pak značil, podobně jako odseknutý prst u žen na Nové Guineji, velký smutek – zvláště při úmrtí někoho blízkého v rodině. Tetování obecně se díky své trvalosti užívalo a užívá i jako památka na milované osoby. A na Havaji sloužilo bohatě zdobené tělo jako možný doklad váženého, respektovaného rodokmenu.

6.6. Funkce sociálně-skupinová

Každý člověk je členem jistých sociálních skupin. Znaků příslušnosti, ať viditelných či skrytých, může být celá řada, přesto právě tetování patří k těm nejzjevnějším, což je odedávna i jeho charakteristickým aspektem. Tetovaz fakticky prokazuje příslušnost k rozličným kmenovým, společenským, profesním nebo náboženským komunitám. Například u účastníka francouzské revoluce (1793) **Jeana Baptiste Bernadotta** „bylo po smrti nalezeno následující tetování: *jakobínská čapka, datum narození, iniciály a text Liberté, Egalité, Fraternité.*“¹⁴⁹ Jak již bylo řečeno, i první křesťané byli zdobeni křížky a tento zvyk dokonce přežil staletí u dnešní křesťanské minority v Egyptě. Domorodci v Súdánu, kde tzv. nilotský typ představuje jedny z nejvyšších lidí světa, v dětství plasticky tetují členy svého kmene a odlišují je tak od podobně zdobených, sousedních etnik. Indiánky kmene Karažá nosily od puberty znak svého kmene vepsaný ve tváři, u žen západního pobřeží Severní Ameriky upozorňovalo tetování brady na různé stupně rodinného stavu.

¹⁴⁷ Hall, Douglas Kent: *Prison Tattoos*, New York 2000, str. 10

¹⁴⁸ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 149

¹⁴⁹ Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, Praha – FF UK 1997, str. 14

Tetování, odlišující jedince od (cizí) většiny a dávající mu shodu s myšlenkově či jinak spřízněnou (vlastní) skupinou, se dodnes udrželo jako odznak fotbalových, pouličních nebo motorkářských gangů. V USA je oblíbeno tetované „1%“ jako certifikát drsných majitelů motorek, neboť Americká motocyklová asociace (AMA) tvrdila, že problémová je jen setina jezdců. Shodující se symboly si nechávají vyznačit členové odnoží skinheads. Specifické kέρky vyžadují ruská či japonská mafie. Trvale pokreslený muž nesmí vstoupit do japonských veřejných lázní nebo sauny, neboť tetování je do jisté míry stále vnímáno ve spojitosti se zločinností a též s případným členstvím v obávané *Jakuze*.¹⁵⁰ Dalšími dobře známými majiteli takového „skupinového“ tetování jsou příslušníci elitních vojenských útvarů, kteří se pyšní vytetovanými insigniemi svých jednotek. Tak je tomu především u výsadkářů, průzkumníků, zásahových S.W.A.T. týmů nebo „mariňáků“ v USA. Bylo tomu tak i za Rakouska-Uherska: „*Dříve si nosili někteří vojáci do civilu na kůži své jméno i odznak a číslo pluku, dobu vojenské služby, popřípadě i znak města, kde sloužili.*“¹⁵¹ Památeční obrazce bývají i svědectvím dočasných pospolitostí (internáty). Ve sféře popkultury se proslavil případ herců fantastické trilogie *Pán Prstenů*, doslova kompletního Společenstva, které se na Novém Zélandu nechalo na paměť několikaletého společného natáčení identicky potetovat elfskou runou, devítkou.

V současnosti již patří vypíchané ornamenty do standardní výbavy celebrit a adoraných hvězd světového zábavního průmyslu. Ne vždy tomu tak bylo. Jestliže ve středověku byla tatuáž v podobě srpku měsíce, ať domnělá či skutečná, vnímána jako stigma vlkodlaka či jiného lykantropa, ještě v předminulém i minulém věku byla tetování jakýmsi apriorními znaky kriminality. Vědecky absurdní, přesto vlivnou teorií tzv. zločinného člověka se koncem 19. století prezentoval italský lékař **Cesare Lombroso**. „*Lombroso považoval tetování za znak vrozené zločinnosti (sic!)... Tetování odráží necitlivost zločinců k bolesti stejně jako jejich atavistickou lásku k ozdobám,*“ domníval se.¹⁵²

Takové nahlížení se udrželo řadu let. A zasáhlo i české prostředí. Ještě ve třicátých letech 20. století se můžeme dočíst v učebnici kriminální psychologie z pera **Josefa Šejnohy** následující: „*Vkusem svým prozrazuje zločinec svoji příslušnost k nižším společenským třídám. Stejně jako cikáni miluje silné zlaté kruhy, řetězy, náramky, ale napodobuje také nižší úroveň i v jiných ozdobách těla a tetováním... Někteří kriminalisté se domnívají, že na rozšíření tetování působí napodobovací pud a moda. Obrazce, jež nalézáme u zločince, nejsou rozdílné od těch, které jsou*

¹⁵⁰ Tuto skutečnost mohu doložit osobní zkušeností, když jsem nápisy se zákazem vstupu tetovaných opakovaně viděl v tokijských veřejných lázních (*onsen*). Nápisy byly vyvedeny v japonštině, angličtině a ruštině [bylo tomu tak jistě v létě 2009, kdy jsem na vládní stipendium *The Japan Foundation* studoval na University of Tokyo].

¹⁵¹ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 12

¹⁵² Gould, Stephen Jay: *Jak neměřit člověka*, Praha 1998, str. 152-153

všeobecně užívány k tetování. Vedle různých výjevů ze života a z práce se nejčastěji vyskytují kotvy, srdce s monogramem event. s dýkou neb hadi, náramky, vytetované prsteny, lodě nebo obrazce koní, koňské hlavy a ženy vedle stojící a pod. U některých zločinců nejnižšího druhu nalézáme v obličejí vytetovaný modrý bod pravidelně na tváři pod okem.“¹⁵³ I když připustíme jistou výpovědní hodnotu tetování jako atributu dřívějších zločinců, jen stěží lze tento zástupný znak paušalizovat. V sociologii se pro toto (většinou negativní) permanentní značení skupiny vžil termín labelling nebo stigmatizace, k jejímuž objasnění v sociálních kontextech obsáhle přispěl kanadský sociolog **Erving Goffman**. „Řekové, kteří si očividně potrpěli na vizuální pomůcky, uvedli v život termín stigma s úmyslem označovat jím tělesné znaky určené k tomu, aby vyšlo najevo cosi neobvyklého a špatného o morálním statusu označovaného. Tyto znaky se vyřezávaly nebo vpalovaly do těla a upozorňovaly, že jejich nositel je otrok, zločinec či zrádce – osoba pošpiněná, rituálně nečistá, již je radno se vyhýbat.“¹⁵⁴

Taková odsuzující stigmatizace není však jen jevem doby minulé, zvláště v případech extrémní nebo extenzivní tatuáže. Zajímavým příkladem oběti se stal „leopardí muž“ **Tom Worlich** – ortodoxní katolík ze severní Anglie. Ten si v roce 1985 nechal za finanční úplatu potetovat celé tělo, ale od té doby mu už nikdo nedal žádnou práci. „Ve vesnici se mnou nikdo moc nemluví... Lidi si myslí, že když má někdo takové tetování, musí být automaticky zločinec anebo blázen. Mám horší reputaci než kterýkoli kriminálník ve vesnici, přestože jsem nikdy nikomu nic neudělal.“¹⁵⁵ Sám vůbec netušil jaké bude mít jeho ozdoba následky. Ta jej nekompromisně a automaticky zařadila mezi největší vyvrhele společnosti. „Nevěděl jsem, že mě lidi budou odsuzovat až tak strašně. Že mě budou považovat za idiota, který jim nestojí ani za to, aby mu odpověděli na pozdrav. Že se tak nenávratně dostanu na úplný a poslední okraj společnosti. Že budu níž než bahno.“¹⁵⁶

6.7. Funkce statutárně-hierarchická

Na výše popsanou funkci navazuje, neřku-li se s ní překrývá, účel rozlišovací. Podle druhu zdobení bylo možno zjistit společenský status člověka, jeho věkové zařazení či stupeň jeho postavení v tajných společnostech. Této distinktivní funkce tetování si mezi prvními povšiml etnolog **Arnold van Gennep**, který ve svých pracích zmínil specifická tetování dle nových stupňů uchazeče iniciace či dle členství v tzv. tajných svazech. Například „politická, válečnická a loupeživá společnost Areoi na Tahiti i jinde v Polynésii se skládala ze sedmi tříd, hodností nebo stupňů, jejichž příslušníci se poznali podle tetování, které bylo tím složitější a rozsáhlejší, čím

¹⁵³ Šejnoha, Josef: *Kriminální psychologie*, Praha 1930, str. 141-142

¹⁵⁴ Goffman, Erving: *Stigma*, Praha 2003, str. 9

¹⁵⁵ Ciglerová, Jana: „Leopardí muž“, in *Reflex*, 27. května 1999, str. 66-67

¹⁵⁶ Ciglerová, Jana: „Leopardí muž“, in *Reflex*, 27. května 1999, str. 66-67

hierarchicky výše byl jeho nositel.“¹⁵⁷ To, že základními podmínkami ke vstupu mezi *Areoi* byla změna jména a zabití vlastních dětí, nutí k zamýšlení nad dogmatem tzv. *kulturního relativismu*, který omlouvá a „objektivně“ se snaží v kontextu dané kultury vysvětlit jakýkoliv, tedy i sebenegativnější jev.

Tetování, podobně jako jiné společenské instituce, musí být ovšem nahlíženo právě z pohledu kultury samé, jak k jejímu fungování přispívá. Příkladem, kdy celá společnost byla obeznámena s přesným statutárním významem tatuáže, může být vyznačení změny manželského stavu. Bolestivý rituál tak byl nejen důkazem zdatnosti, statečnosti a zralosti, ale i svědectvím, že obřadem prošlý jedinec má schopnosti zvládat sociální roli muže/ženy a manžela/manželky. Například na Markézách byly dle etnografů vdané ženy značeny na pravé ruce a levé noze, družky většiny Inuitů měly tetování bradu i líce, což ve své monografii z roku 1888 popisuje zakladatel americké vědecké antropologie **Franz Boas**. Výrazného zdobení se dočkaly manželky japonských Ainů, které si postupně rozšiřovaly dětskou tatuáž kolem úst, až se mohly chlubit tmavými masivními „kníry“.

Podobně tetování odlišovalo i věkové stupně dívek na Palauských ostrovech. Dívky byly nejprve tetovány dětskými motivy, v době sexuální zralosti pak získaly rozsáhlejší tatuáž v okolí pohlavních orgánů zvanou *telengékel*, která mohla být podle urozenosti ještě dále doplňována. „*Bohaté ženy si s přibývajícím rokem musely obstarat úplné ženské tetování podle jejich významu a hodnosti, které v podstatě záviselo na sociálním postavení.*“¹⁵⁸ Stejný účel (odlišit děti od dospělých) mělo i tetování mezi některými Eskymačkami – Inuitky dostaly své stálé ozdoby po první menstruaci. Jak velkou důležitost přikládaly vybrané komunity pubescentní tetováži, dokazuje zpráva z ostrova v jižním Pacifiku. Pokud se zde narodilo dítě matce, která tetování – zajišťující status dospělé ženy – neměla, muselo být tabuizované, a tím pádem nebezpečné novorozeně bez slitování usmrceno.

U přírodních národů vždy existovaly a existují rozsáhlé kodifikované systémy, jak koho, kdy a jakým přesným způsobem tetovat. Kupříkladu mezi novozélandskými Maory byla složitost tatuáže měřítkem urozenosti, prestiže, kvality rodu, a tedy vlastně i celé sociální hierarchie. Otrokům nebylo zdobení povoleno. V jiných případech sloužilo rituální zjizvení jako odznak nějakého významného vykonaného činu, projevené statečnosti či dalších zásluh. Dajakové z Bornea, kteří byli ještě před několika desítkami let obávanými válečníky a kanibaly, si mohli své svalnaté paže zdobit tetováním pouze v případě, když byli úspěšní v lovu lidských lebek. Taková respektu hodná sebe-prezentace není u přírodních národů nijak ojedinělá. Již v jedné z jezuitských relací zaslaných na starý kontinent (1663) byl uveden příklad proslulého Irokéze, známého Francouzům v Kanadě jen jako **Nero**,

¹⁵⁷ Gennep van, Arnold: *Přechodové rituály – systematické studium rituálů*, Praha 1997, str. 83

¹⁵⁸ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 147

jenž měl na obou stehnech vytetováno na šedesát symbolů, z nichž údajně každý představoval nepřítele zabitého jeho vlastní rukou. Na jiném konci světa, u kolymských Čukčů, byla po zabití kmenového nepřítele zdatnému bojovníkovi vytetována tečka na pravém zápěstí. Stejně tak etiopští Karové dosud povolují jizvení jen mužům honosícím se zabitím soka kmene.

Ani takové pohnutky k tetování ještě z naší „civilizované“ společnosti nevymizely. V roce 1995 bylo mezi vojáky elitní americké 82. výsadkové divize ve Fort Braggi nařízeno vyšetřování, poté co jeden z bílých vojáků **James Burmeister** byl obviněn z vraždy černošského páru, aby si zasloužil vytetovat na tělo černou pavučinu – znamení mezi divizními skinheady, že zavraždili černocho. Obviněný voják a spolu s ním jistý kolega **Malcolm Wright**, který už černou pavučinu na těle měl, byli odsouzeni k doživotnímu žaláři. Obzvláště dehonestující formou tetování, protínající hned několik zde vymezených funkcí, je hlavně mezi motorkáři v USA rozšířená tzv. vlastnická značka. Milenky gangu mívají nad hýžděmi vytetována slova „Property of [jméno klubu]”, čímž se stávají společným majetkem celé komunity. Takový „status” si musejí většinou vysloužit pohlavním stykem se všemi členy gangu nebo přímo skupinovým sexem.

6.8. Funkce individualizační

Stejně jako v minulosti i dnes si každý vlastník svého tetování váží: je jeho trvalou součástí, dotváří jej a neoddělitelně patří k jeho osobitosti. Proto kvalitě provedení přisuzuje nebyvalou důležitost. Typů tetováže a důvodů k jejímu získání je nekonečné množství. Jako příklad individualizačního zdobení v původní společnosti poslouží opět obyvatelé Nového Zélandu – každý maorský hodnostář považoval své moko za výraz jedinečnosti, důstojnosti a vážnosti. „*Jistý běloch namaloval jednou zdařilý portrét starého Maora a s hrdostí mu jej dával, ale Maor odložil obraz s pohrdlivým úsměvem; když se ho malíř ptal, jak tedy podle svého mínění vypadá, namaloval stařec důstojně ornament, který měl vytetován na obličeji, a řekl: ‚Tohle jsem já. To, co tys tady namaloval, nemá žádný smysl’.*“¹⁵⁹ Maorští náčelníci dokonce užívali svůj osobní tetovací ornament i jako podpis důležitých smluv! V roce 1978 publikoval etnohistorik **Michael King** článek, v němž připomněl, že „mnoho (maorských) vůdců 19. století dávalo při podepisování smluv nebo dokonce Dohody z Waitangi přednost jejich moko před prostými podpisy, aby zvýšili tapu těchto listin“.¹⁶⁰ Spirálovité kresby z tváří maorských pohlavárů tak měly zajistit magickou ochranu dohodnutých kontraktů.

¹⁵⁹ Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha 1960, str. 39

¹⁶⁰ cit. dle Pritchard, Stephen: „Essential Marking. Maori tattooing and the Properties of Identity“, in *Theory, Culture & Society*, Volume 18(4), 2001, str. 40

V dnešní době se tatuáž stala symbolem prosazování vlastní individuality, revolty či odmítáním společenských norem a konvencí. Funkce individualizační tedy slouží minimálně stejně dobře jako v minulosti, spíše je možno usuzovat na posílení jejího významu v moderní éře. „*Je to zkrátka způsob, jak říci: jsem výjimečný.*“¹⁶¹ Klasické osobní vzory se proto váží ke koníčkům, zájmům (hudba, sport, umění), přezdívkám, jménům idolů, přátel, žen, mužů, dětí, znamením zvěrokruhu, k členstvím v sociálních, etnických nebo profesních skupinách. Sociolog **Clinton R. Sanders** z USA zjistil celou řadu výjimečných motivů, jež byly přímo podloženy zaměstnáním tetovaného. Z těch vůbec nejkurióznějších zmiňuje vytetovaného králíka u krmiče těchto zvířat, obrázek plamenného oka u odborného optika nebo hořící kříž s požárnickými odznaky u hasiče.

Fakt, že díky stálosti tetování lze docílit i jakéhosi nejosobnějšího *curriculum vitae*, popsal nejen lékař **Otakar Nováček** ve své výchovné knížečce z roku 1937. „*Mezi tetováním lze najít i obrazce neobyčejně kuriosní. Byla individua, která měla vytetována na těle celý svůj život v datech a symbolech.*“¹⁶² Už v 19. století se proslavila dáma, jež si svá záda nechala popsat pěti sty slovy vlastní závěti. I dnes se můžeme s podobným záznamem zlomových životních událostí setkat. Takové tetování totiž staví na dvou zcela esenciálních faktech tatuáže: na permanenci a na bolesti, které společně vrací nositele k momentu provedení zdobení a přinášejí mu jasnou vzpomínku, fixovanou v čase i osobním prožitku.

Závěrem je nutno opětovně zdůraznit, že interpretace některých tetování může protínat řadu zde vytyčených účelů nebo dokonce zahrnovat i funkce úplně jiné, na něž tu nebylo ani pamatováno. Dokladem, že všechny možnosti tetování nelze postihnout, může být i příhoda z první světové války: „*V Brně prý žije jakýsi muž, který byl za světové války odsouzen válečným soudem pro velezradu k smrti zastřelením. Poněvadž měl na prsou vytetovaného rakouského orla, byla prý mu dána milost, protože by to bylo ostudné, aby se střílelo do státního znaku. Je-li tomu tak, budiž to důkazem, kdy tetování zachránilo lidský život...*“¹⁶³

Už před sto lety se čtenář *Ottova slovníku naučného* dozvěděl, že „*tetování pozbylo již úplně svého původního významu*“,¹⁶⁴ nicméně to nebyla pravda tehdy a není ani dnes. Můžeme sice operovat s hypotézou, že se symbolické, rituální, magické nebo léčebné významy vytrácejí, ale v žádném případě ještě nezanikly úplně, jak dosvědčují i citované příklady. Tetování je kulturní jev, jemuž vlastní smysl udílí nositel (majitel, pořizovatel) a pokud on sám shledává – a bude shledávat – své zdobení smysluplným (v symbolickém, rituálním, magickém, ale třeba i

¹⁶¹ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 51

¹⁶² Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 22-23

¹⁶³ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 36-37

¹⁶⁴ *Ottův slovník naučný*, díl XXV., Praha 1906, str. 296

léčebném významu) nelze obecně hovořit o zániku původní tatuáže. Přesto nesmíme zapomínat ani na druhou stranu mince: samotná podstata tetování je sociální – každý jedinec vnímá, jak jej posuzují ostatní. Jestliže by tetování nemohlo být hodnoceno jinými lidmi, ztratilo by pro svého majitele význam, minimálně ten vnější – estetický a dekorativní. Diskutovaný problém, zda tetováž ztrácí či mění své významové stránky, tak hlavně závisí především na vnímání „těch druhých“, ne tolik samotných nositelů tetování. Jak se toto nahlížení proměňovalo od doby nejstarší po věk moderní ve světových regionech vyprávějí následující části této dizertační práce.

7.0. Prehistorie a starověk

Archaická, prastará, dávná, prapůvodní. Tyto a další podobné přívlastky mívá téměř každý text o tatuáži v úvodu a řadí ji k vůbec nejstarším formám umění. Většina autorů sice o tetování hovoří jako o krášlení známém „již od nepaměti“, ale málokdo si troufne uvádět bližší data. Až do září 1991 se odhady maximálního stáří omezovaly na hypotézy, zmiňující různě vzdálená časová údobí v minulosti. Například oxfordský antropolog a historik **Wilfrid Dyson Hambly** v roce 1925 předpokládal, že výzkum dějin tetování přivede zájemce daleko za hranici 6000 let zaznamenané historie. Řada dřívějších archeologů přispěla také domněnkami, že některé doložené zářezy na lebkách či kostech mohou naznačovat hloubkové rituální jizvení a možná i doprovodné tetování před 14 000 lety. Na podobně staré či ještě starší etapy lidských dějin poukazují úvahy spekulativního rázu: „*Na tetování ukazují některé ženské sošky („venuše“), ale bezpečně je nemůžeme doložit; může tu totiž jít i o malování.*“¹⁶⁵ Ono prvotní tetování sice kvůli omezené trvanlivosti lidské pokožky zůstane tajemstvím jednou provždy, nicméně ode dne, kdy němečtí turisté **Erika a Helmut Simonovi** našli v Ötzském údolí v rakouských Alpách zmrzlou mrtvolu pravěkého muže, je jasno o nejstarším prokazatelném nálezu tatuáže – jejím nositelem je Ötzi, 5100 až 5350 let starý „Ledový muž“, jehož v horách pravděpodobně zastihla silná bouře.

7.1. Ötzalská tetovaná mumie (tzv. Ötzi)

Dne 19. září 1991 měla archeologie obrovské štěstí. Náhodní nálezci a příznivé klimatické podmínky jí přinesli fenomenální objev, jeden z vůbec největších v dějinách tohoto vědního oboru. Z ledového hrobu, kde söldenská mumie spočívala nerušeně několik tisíciletí, se vynořila na svět takřka netknutá a umožnila bezpočet nedocenitelných poznatků. O tělo Ötziho, jak mu média i vědci začali říkat, se zajímaly stovky světových odborníků. S mumií byli v roce 1992 seznámeni i českoslovenští anatomové. Platné vědecké označení nálezů zní „mladoneolitická mumie z ledovce na Hauslabově sedle, obec Schnals, Tridentsko-Horní Adiže, provincie Bolzano, Itálie“, neboť tělo bylo nalezeno pouze 92 metrů od italsko-rakouské hranice. Nemá smysl zdůrazňovat význam konzervovaného těla (se zachovalými zbytky oblečení i výbavou) pro antropology, anatomy, archeology, genetiky, botaniky, biology, dietology či obuvníky. Hlavní zájem směřuje k Ötziho unikátnímu tetování, jež bylo zprvu považováno za popáleniny a stopy po bičování. Tyto úvahy o sadistické vraždě přivedly k mrtvole, samozřejmě ještě před určením jejího stáří, i rakouské kriminalisty, státního návladního a dokonce vyšetřujícího soudce.

¹⁶⁵ Neustupný, Jiří: *Pravěk lidstva*, Praha 1946, str. 45

Pro popis tetováže umrlce není povolanejšího zprostředkovatele než profesora **Konrada Spindlera** z univerzity v Innsbrucku, školeného lékaře, anatoma i archeologa, jenž byl řadu let vedoucím výzkumného týmu asi 150 lidí. „*Kůže mumie byla částečně ztmavlá, takže se tyto úkazy dají na těle jen těžko objevit. Celkem bylo nalezeno čtrnáct skupin znamení v podobě jedné až sedmi čárek a dvou křížů: dva paralelní kroužky kolem levého zápěstí, čtyři svazky čárek vlevo od bederní páteře, jedna skupina čárek vpravo od bederní páteře, znamení ve tvaru kříže na vnitřní straně pravého kolena, tři skupiny čárek na levém lýtku, malé znamení ve tvaru kříže vlevo vedle levé Achillovy šlachy, skupina čárek na pravém chodidle, skupina čárek vedle pravého vnějšího kotníku a skupina čárek nad pravým vnitřním kotníkem. Lékaři dosud [1995] nedokázali rozhodnout, zda u proužků na levém zápěstí jde o tetování, nebo o důsledek pevně staženého ovázání, třeba provázkem, které sice nepřerušilo krevní oběh, ale zanechalo na pokožce výrazné stopy...*“¹⁶⁶ Sám Spindler uvádí, že muž mohl na zápěstí nosit zavěšené předměty nebo měl chránič zápěstí (nátepní destičku), nicméně nevyklučuje ani patnácté tetování. Převážná většina svislých čárek není delší tří centimetrů. Další tatuáže mohly být i na příliš tmavých místech či tam, kde po letech kůže zcela chybí.

Vzorky kůže z oblastí barevných znaků zkoumala skupina dr. **Bernarda Naafse** z Dermatologického ústavu v Rotterdamu a „*preparáty tkáně pod mikroskopem ukázaly, že technika tetování v mladší době kamenné je velmi podobná metodám dnešním.*“¹⁶⁷ Obvykle se totiž kůže napíchne, rozškrábne nebo rozřízne velmi jemným, často špičatým nástrojem a do vzniklých ran se vtírá kašovitě barvivo. Nejběžnějším pigmentem bývá prášek z dřevěného uhlí smíchaný se slinami nebo vlažnou sladkou vodou. Z takové směsi vzniká pověstný modrý tón tetování. Tým odborných dermatologů došel k závěru, že i pro Ötziho tetování bylo nejspíše užito drceného dřevěného uhlí. U všech tatuáží – kromě jediné zádové – nelze vyloučit, že si je pravěký lovec nebo pastevec zhotovil sám, možná dokonce kostěným šídlem z kapsičky na opasku, jež mělo i v době nálezů velmi ostrý hrot. Taková forma sebemutilace je však v etnografické praxi ojedinělá. Spíše se zdá, že se na četném tetování pravěkého muže podílela nějaká další osoba, snad léčitel, šaman nebo kouzelník.

Další pozorování zachovalého těla ukázala, jak již bylo zmíněno v kapitole 6.4., obdivuhodnou shodu s terapeutickým tetováním, které se dosud praktikuje třeba u afrických kmenů. „*Tyto značky mohly být terapeutické a možná měly za cíl zmírnit bolest starých ran a osteoartritidu, kterou rentgen objevil v krční páteři, kříži a pravé kyčli.*“¹⁶⁸ Taktéž mumii z druhé mohyly na pohřebišti v Pazyryku (viz část 8.3.) zdobí vedle skvostných obrazců i řada šesti do oblouku vytetovaných teček na nártu,

¹⁶⁶ Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha 1998, str. 158

¹⁶⁷ Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha 1998, str. 159

¹⁶⁸ Bahn, Paul G.: *Hroby, hrobky a mumie*, Praha 1997, str. 141

jež vykazují neuvěřitelnou místně somatickou shodu s tetovanými čarami u zmrzlého Ötziho. Z ucelených etnologických materiálů víme, že nejrůznější znamení na kůži hrála výraznou roli v medicínských postupech i lidovém léčitelství. Jde hlavně o „spálení nemoci“ – do nedávné minulosti praktikované eurasijskými stepními nomády nebo současnými Tibetany. Ti se pokoušejí pomocí nahřívání napadených kloubů léčit revmatická a artritická onemocnění, k čemuž užívají rozličných nástrojů jako jsou děrovací a vypalovací želízka. Právě předpokládaná léčebná či rituální funkce Ötziho tetování, spolu s nalezeným kamenným diskem na koženém pásku i trochou sušených léčivých hub, vedla některé autory k hypotézám, že se jednalo o pravěkého šamana na obřadní cestě. Většina akademiků však hájí Ötziho lovecko-pastevecké povolání, byť se vyskytly i úvahy o možném prospektorství, hledání rud nebo o ztraceném poslu či vyvrženci.

7.2. Egyptské mumie

Každopádně je nesporné, že před nálezem umrzlého poutníka „byly za nejstarší tetování považovány barevné znaky na kůži egyptské kněžky Hathor, jejíž mumii lze zařadit do Střední říše, tedy mezi roky 2040 – 1780 před Kristem. Muž z ledovce je ovšem podstatně starší, takže tetování na jeho těle se rázem stává absolutně nejstarším známým tetováním lidského těla.“¹⁶⁹ Od Ötziho tak vede pátrání po starobylém tetování do Egypta. Uvedená kněžka, která před staletími nosila jméno **Amunet** a sloužila bohyni Hathor, kosmické matce, se z temnot hrobky v údolí Dér-el Bahrí vynořila díky vykopávkám v roce 1891. V jedné ze dvou dřevěných rakví ležela ve skvělém stavu. Na těle dámy patřící nejspíš do královského harému **Mentuhotepe II.** z Théb (Vésetu) bylo tetování dobře viditelné. Mrtvou ženu zdobily kromě šperků, náramků a prstenů podélné čáry na ruce i stehnech. Amunet, uložená v muzeu v Káhiře, měla vytetován rovněž eliptický útvar z teček na podbřišku, o němž **Robert S. Bianchi** prohlásil, že mělo „*nepochybně smyslný podtón*“. ¹⁷⁰ Sošky s podobnými vzory byly nalezeny v řadě hrodek a dle egyptologů mohou symbolizovat plodnost a sexualitu. Takové „nevěsty smrti“ měly doprovázet muže na cestě zásvětim a přispět k pozdějšímu vzkříšení.

Nejstarší hliněné figurky – nepřímé důkazy o tetování v Egyptě – pocházejí z doby před asi 6000 lety. Tyto ženské, předdynastické postavičky disponovaly „tetováním“ (nebo malováním) v oblasti podbřišku, což by nasvědčovalo zmíněnému rituálu fertility. Jiné takové postavičky popsal profesor **W. M. Flinders Petrie** (1909): „*Vápencové nebo hliněné figurky mají linkou odlišené nohy, některé stojí, ty mají tetovací značky vymalovány na kameni, jiné mají bezrukou podobu, sedí a jsou*

¹⁶⁹ Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha 1998, str. 164

¹⁷⁰ Bianchi, Robert S.: „Tattoo in Ancient Egypt“, in ed. Arnold Rubin: *Marks of Civilization*, Los Angeles 1988, str. 22

zjevně křováckého stylu se steatopygií.“¹⁷¹ Přímé důkazy, mumifikovaná těla, se uchovala až z doby Střední říše a mladší, kdy byla tatuáž zřejmě už běžně praktikována. Převážná většina nálezů je ženského pohlaví. Jedná se o tanečnice, konkubíny, zpěvačky, harémové milenky nebo kněžky. Ty mívaly vedle teček a linek na těle i stálý symbol groteskního trpasličího bůžka Bese, ochránce a patrona bujarých radovánek.

Jak byly ženy tetovány, popisuje v práci z roku 1948 pracovník Egyptologického institutu **Ludwig Keimer**, když obsáhle cituje dopis jednoho z kolegů: „*Hroby obsahující tyto dvě mumie byly nalezeny panem H. E. Winlockem na počátku roku 1923 při vykopávkách vnějšího obvodu Mentuhotepova chrámu v Dér el-Bahrí. Jsou zajímavé, neboť obě z nich mají tetování. Dvě ženy, jež jsou předmětem této poznámky, byly pravděpodobně tanečnicemi u dvora. Vedle obrázků vytetovaných na pažích, nohou a hřbetu chodidel, mají obě stejný vzor v břišní oblasti nad ohanbím. Výrazná cicatrix vede i k páteři. Zářezy, jakkoli byly provedeny, ať nožem či vypalováním, se projeví výhradně na kůži a nezasáhly břišní svalovinu, která je úplně nedotčena. Je evidentní, že se rána hojila pomalu... Vysvětlení těchto incizí lze asi nalézt ve faktu, že obě byly tanečnicemi, chlubícími se jizvením a tetováním. Zářezy do kůže jsou časté mezi súdánskými kmeny: buď jako léčebná metoda pouštěním krve nebo čistě jako ozdoba. Ženy, o nichž vypovídá tato zpráva, tančily patrně zcela bez oděvu.*“¹⁷² Cenná publikace i s kresbami a fotografiemi Amunet je ve fondu Egyptologického ústavu UK.

I další tetované mumie jsou vesměs ženy, to však neznamená, že by se egyptští muži nikdy netetovali. Na dobových vyobrazeních jsou takto krásleni i příslušníci silnějšího pohlaví. Výrazem pro tetování mohl být hieroglyf mentenu, jenž má široký významový repertoár překladu od slov vyrytý, vyleptaný, vypálený až po vyřezaný. Leckteré takto označené mumie jsou posléze i mužské. Podle některých autorů bývala těla zdobena řadou kultovních a ochranných symbolů, známý je například obraz ptáka se zavřenými očima jako symbolická ochrana před uhrnutím. Jiní piší, že „v období egyptské Nové říše bylo tetování rozmanité a těšilo se velké popularitě. Bylo určeno výhradně ženám a mohlo být inspirováno jak náboženskými, tak i světskými náměty.“¹⁷³

Dle informací, které nebylo možno ověřit z více zdrojů, zaznamenala tetováž bouřlivý rozvoj za vlády panovníka **Achnatona** (asi 1364–1347 př. n. l.), náboženského reformátora uznávajícího jediného boha Atona, jehož symbolem bylo Slunce – snad častý motiv tehdejšího tetování. Jisté znaky svého božského původu,

¹⁷¹ Flinders Petrie, W. M.: *The Arts & Crafts of Ancient Egypt*, Edinburgh & London 1909, str. 29

¹⁷² Keimer, Ludwig: *Remarques sur le Tatouage dans l’Egypte ancienne*, Le Caire 1948, str. 14-15

¹⁷³ Bianchi, Robert S.: „Tattoo in Ancient Egypt“, in ed. Arnold Rubin: *Marks of Civilization*, Los Angeles – Museum of Cultural History 1988, str. 28

možná tetování, měl na předloktí i faraón **Ramesse II. Veliký** (asi 1298–1230 př. n. l.), latinsky známý jako Ramses. „*Chtěli se podobat bohům a ti byli také tetovaní, jak o tom svědčí papyrus Aniho kde stojí, že bůh Usír (Osiris) je po celém těle tetovaný drobným vzorečkem.*“¹⁷⁴ V pozdější době se tatuáž vytrácí. Podobně jako v antice mohlo tetování upadnout na úroveň „barbarského zvyku“, čemuž by nasvědčovaly občasné zmínky v papyrech zmiňujících tuto mutilaci jako značení dělníků, otroků nebo válečných zajatců. Například panovník Nové říše **Ramesse III.** (asi 1182–1151 před Kr.) v libyjské válce prohlásil: „*Všem, kteří byli pokořeni mým mečem a stali se tak mými otroky a také jejich ženám a dětem bude vyznačeno moje jméno.*“¹⁷⁵ Takto vyznačené jméno může nicméně značit i cejchování nebo leptání, nikoliv přímo jen tetování.

Je nutno upřesnit, že výše uvedené nálezy lidských ostatků nevypovídají o starověkém omezení tetování výhradně na země Nilu. Nejspíše se tetovalo i jinde, ale rozvoj medicíny, mumifikace a fascinace posmrtným kultem umožnil egyptským lidem promlouvat o svých životech i z onoho světa. Egypt udržoval dlouhodobé obchodní kontakty s okolními i vzdálenějšími zeměmi: s Persií, celým arabským světem, Súdánem, Libyí, Krétou, snad i Čínou, Řeckem či nakonec s antickým Římem. Proto není radno podcenit eventualitu, která hovoří o šíření tetování jakožto kulturního prvku všemi těmito směry. Přesto je třeba rázně odmítnout teorie, jež tvrdí, že Egypt je jakousi nádhernou, moudrou pravlastí tetováže a kultury vůbec. Odtud se prý tetování rozšířilo do celého světa, dokonce i k Mayům nebo Inkům do Peru (sic!), kde byly roku 1920 odhalena tetovaná mumifikovaná těla. Takové zjednodušující přístupy až příliš připomínají monocentrické, difuzionistické období sociální antropologie, kdy muži jako **Grafton Elliot Smith** nebo **William James Perry** kladli vznik analogických jevů či zvyků do jednoho pracentra – mnohdy díky mumifikaci, pyramidám či kultu Slunce právě do Egypta. Smith říkal: „*Ozdoby na prsou, jaké nosili faraoni ve věku pyramid, se dochovaly v Indii, a hrubší kopie téhož předmětu nosí potentáti v Zadní Indii, Indočíně, Indonésii a Oceánii, jako je nosili Mayové a Inkové v Nové světě. Studium odívání vypráví historii difuse kultury po celém světě. Vrhá také jasné světlo na psychologii lidských motivů a lidského chování. Poskytuje také jednoduchou rozlišovací zkoušku mezi Sběračem potravy, který je nahý a beze studu, a Vyraběčem potravy, který je oděný a stydlivý.*“¹⁷⁶

Zvláště v populární literatuře o tetování se super-difúzní teze poměrně často opakuje a opisuje. Taková tvrzení přinášejí ale i uznávaní pisatelé s akademickými tituly: „*Rané tetování 2000 let před Kristem se rozšířilo z Blízkého východu na Tichomořské ostrovy přes Indii, Čínu a Japonsko. Nejpravděpodobnější je, že*

¹⁷⁴ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.1.

¹⁷⁵ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.1.

¹⁷⁶ Smith, Grafton Elliot: *Dějiny člověka*, Praha 1938, str. 421

*nositelem této praxe byli Ainuové, nomádská kavkazská skupina (sic!), obývající nyní severní ostrovy Japonska. Samoanští cestovatelé si mohli zvyk tetování osvojit při svých západních poutích a rozšířit jej na Fidži, do Austrálie, na Nový Zéland a Havaj. Alternativním vysvětlením difúze je zanesení tohoto obyčeje do Polynésie a na Zéland zásluhou jihoamerických objevitelů.“*¹⁷⁷ Opodstatněnost přenosu kulturních prvků či celých komplexů je jistě možná, ale jen tehdy, když ke styku dvou nebo více společností dochází prokazatelně a v delším čase. Jistý stupeň kulturní difúze (včetně tetování) lze tedy připustit, ale radikální teorie o mnoha tisícikilometrové transmissi jsou empiricky i logicky jen těžko udržitelné.

Takové obrovské vzdálenosti ale nedělí Egypt od Libye, Núbie a Arábie. V hrobce libyjského hodnostáře **Setiho I.**, pohřbeného asi 1330 let př. n. l., se našly figurky s „vytetovanými“ symboly bohyně Net, patronkou lovu, bitev a ztělesněním vod. Do zhruba stejné doby lze zařadit i pozůstatky tetovaných mužských mumií, které zdobí symboly slunce. Na odkrytém nubijském hřbitově v Kubbanu z období Střední říše (kolem 1800 př. n. l.) byla nalezena tetovaná lidská torza i kusy zjizvené kůže. V hrobce se též vyskytly sošky s obdobnou tatuáží, což svědčí o možné nápodobě zesnulých lidí a že „*vešebti měli být nejen otroky podřízenými zesnulému, ale zároveň jeho dvojníky stejnými do takových podrobností, jako byly vzory tetování. Snad měli oklamat božstva na onom světě a podstoupit tak za svého lidského majitele různé nepříjemnosti. Nejčastějším motivem byla opět sluneční božstva nebo geometrické vzory složené z velkého množství malých černých nebo modročerných bodů*“.¹⁷⁸ Podobné zdobení těla přetrvalo v Núbii celé generace. „*Příklady tetování stejných konfigurací byly nalezeny na dospělých i dětských ženských mumiích datovaných do 4. století před naším letopočtem. Najdeme je rovněž na malbách nubijských pohárků z období zhruba tisíc let př. n. l.*“¹⁷⁹ Ženské mumie z doby před 2400 lety měly na stehnech zpodobněného i bůžka Bese. Některé skalní útvary s malbami naznačují, že i v Arábii se lidé před příchodem proroka **Muhammada** tetovali. Mnozí tak činí dodnes, například proti revmatismu, ač Korán i *sunna* tetování zakazují, jak bude zdůrazněno v kapitole o Africe a Blízkém východu.

7.3. Mumie z Pazyryku a Ukoku

Vedle alpského Ötziho a egyptské kněžky Amunet je nejslavnějším – a také nejkrásnějším – dokladem tetování zachovalé tělo knížete z druhého kurhanu (II) v Pazyryku, v horách východního Altaje na jižní Sibiři v dnešním Rusku poblíž mongolských hranic. Přesný název nálezové oblasti je údolí Usť Ulagan, ale běžně se

¹⁷⁷ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 9-10

¹⁷⁸ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.2.

¹⁷⁹ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 12

hovoří o „*pazyryckých hrobkách nebo pohřbech*“, pocházejících z doby 400 let před Kristem. Ledové hrobky v nehostinném koutě světa vydaly zmrzlé, mumifikované pozůstatky potetovaných jezdců a pastevců z doby železné i s jejich koňmi a bohatými obětinami. Odkrýváním hrobů z tohoto období se v letech 1929 až 1949 zabýval sovětský etnoarcheolog **Sergej Ivanovič Ruděnko**, jemuž se roku 1947 podařil úchvatný objev. Ve skupině větších mohyl, které díky sražené páře přetvořené v ledový příkrov konzervovaly lidské ostatky, byla nájezdy dávných vykradačů nejméně postižena druhá z nich. „*V pohřební komoře ověšené plstěnými závěsy ležela v rakvi nabalzamovaná těla muže a ženy. Rakev byla vydlabaná z modřínového kmene a zdobená siluetami vysoké zvěře vyřezanými z kůže. Mužovy paže a část nohy pokrývalo fantastické tetování zobrazující skutečná i bájná zvířata včetně gryfů, beranů, ptáků, hadů a jelenů. Rakev obsahovala i vlněnou příkrývku, do níž byla těla zabalena, a lněné součásti oděvu. V jiné části pohřební komory se našlo další oblečení a látky, kožené předměty, dřevěný nábytek, zlaté i stříbrné ozdoby a zrcadla. Předměty z Pazyryku jsou nyní umístěny v st. petěrburské Ermitáži. Lupiči se téměř nedotkli početných koňských hrobů uložených stranou od komory; v každé hrobce jich bylo sedm až čtrnáct. Těla koní se v některých případech (např. v mohyle č. 5) dochovala i s postrojem tvořeným uzdami, sedly a přehozy.*“¹⁸⁰

Objev vzbudil nebývalou pozornost: v odborném časopise *Sovětskaja etnografija* vyšel obsáhlý text věnovaný výhradně tetování asi padesátiletého muže, jenž se kromě extenzivně příkrášlených paží, ramen a pravého lýtka s rybou zažíva holedbal i tečkovanou tatuáží kolem bederní páteře. Ta sloužila patně terapeutickým/akupunkturním účelům, jak je prokázáno ještě u novodobých sibiřských etnik. Rozsáhlé obrazce mohly být naopak dokladem vznešenosti nomádského náčelníka nebo se jednalo o svědectví prokázaných válečnických schopností. Podobně tomu bylo například u aztéckých bojovníků, takže „*těla starých hrdinů byla kompletně zakryta obrázkovým písmem*“.¹⁸¹ Pazyrycké tetování bylo příkladem tzv. zvěrného stylu, typického pro Skyty i další nomády oblasti, který měl vysokou uměleckou úroveň a motivy „*hrály i ochrannou roli; nejenže chránily lidi před neštěstím, ale dodávaly jim vlastnosti charakteristické pro zobrazená zvířata: sílu, obratnost a hbitost*“.¹⁸² Nelze opomenout ani další totemické významy. Co však mezi nonkonformními příznivci tetování na Západě vzbudilo nadšení, byl hrobový nález několika předmětů, jež sám Ruděnko popsal jako „aparát k inhalaci dýmu z konopí“, tedy ke kouření hašiše či marihuany. „*Mezi různými důležitými nálezy byla i dvě měděná vykuřovadla, která obsahovala ohořelé zbytky konopných semínek a kameny k jejich pálení, a také stanová kostra skládající se z šesti kovových tyčí.*“¹⁸³ Totéž náčiní popsal u dva tisíce kilometrů vzdálených Skytů dějepisec

¹⁸⁰ Bahn, Paul G.: *Příběh archeologie*, Praha 1997, str. 156-157

¹⁸¹ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XI

¹⁸² Smirnov, A. P.: *Skytové*, Praha 1980, str. 153

¹⁸³ Rudgley, Richard: *Kulturní alchymie. Omamné látky v dějinách a kultuře*, Praha 1996, str. 40-41

Hérodotos: „Berou si konopné semeno, zalezou s ním pod plstěné pokrývky [stan] a potom je házejí na kameny ohněm rozžhavené. Semeno začne dýmat a vyvíjet tolik par, že by to nedokázala žádná řecká parní lázeň. Skythové takovou lázeň mají rádi a výskají radostí.“¹⁸⁴

Ačkoliv sovětští archeologové a anatomové ze sebe vydali ve čtyřicátých letech to nejlepší, výzkumné metody nebyly natolik pokročilé, aby hrobky a mumie neutrpěly škody. O to větší příležitosti se dostalo moderní metodice v červenci 1993, kdy se archeoložka **Natália Polosmaková** zasloužila o další epochální nález. V Ukoku, vysoko v altajských stepích na hranici s Čínou, objevila chladnou hrobku, v níž ležely přírodně mumifikované ostatky nezvykle vysoké ženy. „Po opatrném odkrytí mohly se objevila nedotčená zmrzlá hrobka s tetovaným tělem asi pětadvacetileté ženy v rakvi z kmene stromu, látkami, předměty z kůže a dřevěnými tácy s plátky skopového a koňského masa. Mrtvá měla na sobě umně vypracovanou vysokou pokrývku hlavy. Hned za pohřební komorou se našlo šest koní, usmrčených ranou do hlavy, s mimořádně dobře zachovanými částmi kaštanově hnědých hřív a plstěnými pokrývkami sedel.“¹⁸⁵ Mrtvou ženu, tuto „Zmrzlou princeznu z Ukoku“, jak se jí začalo přezdívat, zdobila tetováž podobná té z Pazyryku. Zvěrný styl byl přítomen i zde; tetován měla i palec. „Žena byla ozdobena nádherným tetováním – motivy zvířat, které zahrnují obrazy koz, vlků, kočkovitých šelem, a dokonce, pro ně tak důležité, vysoké zvěře. Tetování bylo zhotoveno, když byla mladá a bylo provedeno kostěnými jehlicemi a sazemi. Nemůžeme si být jisti, proč byla tetována, ale pravděpodobně to vypadá, že tyto obrazy měly nějaký mystický význam: je zřejmé, že nebyly nakresleny na mladou ženu jenom z estetických důvodů.“¹⁸⁶ Toto „Ledové děvče“, další z oslovení mrtvé, muselo mít významné společenské postavení – mohlo jít o dceru knížat, léčitelku, vypravěčku nebo vyhlášenou věštkyni. Jedno z jejích tetování – skvostně provedený stylizovaný jelen s parohy na zápěstí – má tak jasnou, skoro až identickou podobnost s obrazem pazyryckého muže, že některé badatele přiměla k odvážným teoriím o vůbec prvních vzornících pro tetování.

Na Ukokské náhorní plošině byl v létě 1995 odhalen další ledový rov, v jehož útrobách dlela mumie válečníka starého asi 2500 let. „Tato mumie, muž přezdívaný Bojovník nebo Jezdec, byla objevena ve stejné oblasti jako Princezna v nadmořské výšce 2200 metrů. Podobně jako Princezna byl pochován v dřevěné rakvi v komoře z kmenů, vykopané v trvale zamrzlé půdě, která zachovala pozůstatky pod více než dva metry silnou vrstvou ledu. Věk muže se odhaduje na 25 až 30 let a zřejmě byl zabit v souboji s nepřítelem nebo nějakým zvířetem, soudě podle poranění na břiše. Tvář a ruce se příliš dobře nedochovaly, ale zbytek pokožky a svalstva a dva dlouhé

¹⁸⁴ Hérodotos: *Dějiny*, Praha 2004, str. 247, kniha IV:75 (přeložil Jaroslav Šonka)

¹⁸⁵ Bahn, Paul G.: *Hroby, hrobky a mumie*, Praha 1997, str. 150

¹⁸⁶ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 12-13

*copy jsou v dobrém stavu, stejně jako nádherné velké tetování zobrazující jelena na pravém rameni. Muž měl na sobě čapku z tlusté vlny, vysoké kožené boty a plášť z kožky sviště a ovčí kůže ve výjimečně neporušeném stavu.“*¹⁸⁷ Většina cenných předmětů z Ukoku se dostala do moskevských depozitářů. Na Sibíři byly v 90. letech nalezeny ještě další ostatky tetovaných lidí z pozdější doby, těm však již nebude v tomto textu věnována pozornost. Naopak popis tzv. etnografického tetování, tedy zdobení původních domorodých komunit, není možné zahájit nikde jinde než tam, kde nejužívanější pojem pro vypichování obrázků – tetování – vznikl. V Polynésii.

¹⁸⁷ Bahn, Paul G.: *Hroby, hrobky a mumie*, Praha 1997, str. 150

8.0. Polynésie

Polynésie znamená Mnohoostroví, a jde o stovky ostrovů, které se rozkládají v Tichém oceánu po obou stranách rovníku mezi 165° východní až 105° západní délky a mezi 37° severní a 49° jižní šířky. Celý tento prostor vytváří pomyslný trojúhelník s vrcholy v podobě Havajských ostrovů (sever), Nového Zélandu (jih) a Velikonočního ostrova (východ). Rozloha ostrovů a ostrůvků, sopečného či korálového původu, tvoří v porovnání s plochou moře nicotných 295 000 km². První lidé se sem vydali asi před čtyřmi tisíci lety z jihovýchodní Asie. Teorie i čiré smyšlenky o osídlení obrovského areálu Polynésie se měnily: obyvatelé prý byli potomky židovské diaspory (misionáři **S. Marsden**, **W. Ellis**), patřili k europoidní rase a cestovali až z Indie (**S. Percy Smith**), přicházeli z Moluk přes Fidži (**H. Hale**), z Asie (**F. Gräbner**) a dle jiných mohli pocházet i z Ameriky. Známa je plavba Nora **Thora Heyerdahla** (1914-2002) s vorem *Kon Tiki*, jíž se v roce 1947 pokusil svou domněnku prokázat. V současnosti panuje o osídlení Polynésie z Indonésie a Filipín dále na východ poměrně jasná shoda, doložená lingvistickými i archeologickými výzkumy. Díky Polynésanům pronikla do běžného podvědomí a hlavně i antropologického úzu slova jako *tabu* (zapovězené), *mana* (magická síla) a především též pojem *tatu* nebo *tatau* čili tetování.

*„Všichni Polynésané se tetovali. Rozsah tetování se měnil podle souostroví, a nejvyšší dokonalosti dosáhlo toto zvláštní umění na Markézách. Markézané se tetovali doslova od hlavy k patě a trvalo i třicet let, než byl tetovaný vzor hotov. I Maorové vynikali v tetování; náčelníci měli tváře pokryté mimořádně složitými obrázky. Ženám tetovali jen horní ret a bradu.“*¹⁸⁸ Lidé v Polynésii tak činili po dlouhé generace. Hmotnými doklady jsou nálezy tzv. lapitské kultury, jejíž keramika – nezvykle podobná – byla archeology nalezena na území od Papuy či Nové Británie přes Fidži až po ostrovy Samoa. Vůbec nejstarší nálezy pocházejí z Melanésie a z období 1500 let př. n. l. Na pozdějších artefaktech jsou čitelné prosté rovnoběžné čáry, křivky a jednoduché antropomorfní prvky jako stylizované oči apod. Některé náměty nejspíš představují tetovací motivy. Možnou vazbou raného lapitského umění na tatuáž v „Mikro-Polynésii“ se zabýval R. C. Green (1979).

V době nepoměrně pozdější se tichomořské tetování stalo sociálně-etnickým znakem, „jak vizuálně vyjádřit svou příslušnost k Tonganům, Maršalanům nebo Gilbertánům,“ kteří prosluli i zásluhou pleteného brnění.¹⁸⁹ Tetováž vypovídala i o stratifikaci společnosti. Například tajná společnost Ariori na Raiatey odlišovala hierarchické stupně dle bohatosti ozdob. „*Novic-kandidát neměl právo na tetování. Příslušníci druhé třídy si směli vytetovat kroužek kolem obou kotníků. Otoro – členové třetí třídy připojovali ještě vytetovanou čáru na levé straně zadnice. Noua –*

¹⁸⁸ Krupa, Viktor: *Polynézania*, Bratislava 1988, str. 66

¹⁸⁹ Spennemann, Dirk H. R.: *Tattooing in the Marshall Islands*, Albury 1998, kap. I

čtvrtá třída si směla vytetovat na každé rameno dvě až tři malé figury. Členové páté třídy měli pak právo na úplné tetování dolní části těla. Příslušníci třídy šesté si směli pokrýt tetováním také celé paže od ramen po konečky prstů a konečně příslušníci poslední třídy přidávali i úplné tetování dolních končetin od kolen níže.“¹⁹⁰

Tradiční představa Evropanů o životě na jižních ostrovech je romanticky idealizována. Každý si představí písčité pláže, mořský vzduch, zahálku a spoře oděné, ke všemu svolné krásky s květy vpletenými do vlasů. K takovému stereotypu notně přispěli cestovatelé, kteří byli v 18. a 19. století tímto „pozemským rájem“ podmaněni. Polynésané měli být tím pravým obrazem onoho uslechlého divocha, nezátíženého předsudky, jak si ho vybájl filozof **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778). Důkazem, jak se museli námořníci v exotických krajích cítit, budiž tahitský zápis **Antoine de Bougainvilleho** z dubna 1768: „*Brzy bylo kolem nás tolik pirog, že jsme se stěží mohli přivázat k břehu. Všichni přicházeli, volajíce tájo, což znamená přítel, a podávající nám tisíce důkazy přátelství. Pirogy byly plny žen, které půvabnou tváří vyrovnají se většině Evropanek a které krásou těla by mohly výhodně závoditi se všemi. Tyto nymfy byly většinou nahé... Muži, daleko prostší či volnější, brzy se vyslovili jasněji, nutili nás, abychom si vybrali ženu a šli s ní na ostrov a jejich nedvojmyslné posunky naznačovaly způsob, jakým se s nimi seznámiti. Táži se, jak při takové podívané udržeti při práci čtyři sta Francouzů, námořníků, kteří po šest měsíců neviděli ženu?*“¹⁹¹ Zpěvy, tanec, hry, rybaření, rukodělná řemesla i milování v příboji, to vše do Pacifiku patří, ale každodenní realita byla méně poetická. „*Kdo už něco o pravém způsobu života v Polynésii přečetl, ví velmi dobře, že ostrované museli (a musí) pracovat, že vztahy mezi lidmi tu nebyli o nic ideálnější než v Evropě, že tu zuřily krvavé války i boje o moc, a volná láska nebyla ani zdaleka tak volná, jak by se ze vzdálenosti téměř dvaceti tisíc kilometrů mohlo zdát,*“ píše lingvista a orientalista **Viktor Krupa**.¹⁹² Vedle válek zde byla známa i *infanticida*, tedy zabíjení „nežádoucích“ novorozenců, a také lidojedství. Právě přítomnost tetování byla v půli 19. století považována za znak národa s kanibalskými sklony, jenž má zvýšenou agresivitu vepsanu na kůži.

Je pravdou, že tatuaž dosáhla v Polynésii svého uměleckého vrcholu. Výjimečnou dekorativní kvalitu, patrně nepoměřitelnou se zdobením těla u jiných přírodních národů, mělo tetování na Markézách, Novém Zélandu či na Samoy, a proto bude těmto oblastem věnována zvláštní pozornost. „Tetování bylo svým způsobem ‚svatým řemeslem‘. Vykonávali je specializovaní mistři-tetovači. Každé tetování, vážící se zpravidla k určité důležité události v životě člověka, bylo

¹⁹⁰ Stingl, Miloslav: *Poslední ráj. Polynésie mezi včerejškem a zítřkem*, Praha 1974, str. 150

¹⁹¹ cit. dle Martínkové, J. a M.: *Kdo byl kdo – světoví cestovatelé a mořeplavci*, Praha 2003, str. 101-102

¹⁹² Krupa, Viktor: *Polynésania*, Bratislava 1988, str. 108

spojováno i s výkonem k té příležitosti určených náboženských obřadů.“¹⁹³ Tatérovi, jenž býval důležitou osobou společenského života, se říkalo stejně jako kněžím a jiným velebeným umělcům: *tahuna, tohuna* či *tohunga*, na Markézách *tuhuna*, na Tahiti *taua* a na Havaji *kahuna*. Zde se i slovo *tatau* přeměnilo na *kakau*. Všude v Tichomoří se používalo podobné metody. Na kostěný hřebínek s řadou hrotů, který vypadal jako motyčka nebo dětské hrabičky, se poklepávalo paličkou a do drobných ranek se vtírala kašovitá barva. Pouze Novozélandčané používali k hlubšímu jizvení rydel; Havajci tetovali i jehličkami v dřívku nebo nařízli kůži. Pigment se vyráběl z pečených a drcených jader oříšku (*Aleurites trilobata*) nebo z černících semen (*Calophyllum inophyllum*) smíšených s rostlinnými šťávami či olejem. Operaci vždy doprovázela striktní tabu a rituály. Dle reverenda **William Ellise**, jenž sledoval (a přetvářel) zdejší kulturu v první třetině 19. věku, se tetovalo „*tak dlouho, dokud dotyčná osoba byla s to snést bolest, avšak jen zřídka se zdařilo obrazec najednou dokončit a celé ozdobné schéma se běžně protáhlo na několik roků.*“¹⁹⁴

Respektovaným znalcem polynéské tetováže byl oxfordský antropolog **Alfred Gell**, jenž vydal práci *Wrapping in Images: Tattooing in Polynesia* (1993). Ve fundovaném textu o západní Polynésii (Samoa, Tonga) a Fidži rozvinul teorii, která dává do souvislosti tetování, sociální pozici jednotlivce, hypogamické / hypergamické sňatky a také posvatební usídlením manželů. Tato pravidla tzv. postmaritální rezidence určují, kde budou novomanželé žít. Etnologie zná šest možností, jedna je jen teoretická bez empirických důkazů. Nejčastější usídlení je patrilokální, kdy pár žije u rodičů manžela (68% společností evidovaných Murdockem), u matrilokálního se muž stěhuje k partnerčiny rodičům (13%), u ambilokálního – běžného právě v Tichomoří – si mladí mohou vybrat (8%), v neolokálním žijí na zcela novém místě (5%) a duolokální počítá s variantou, že oba novomanželé zůstávají tam, kde se narodili (1%). Podobně nezvyklá je pro Evropana i avunkulokalita, kdy dvojice žije u strýce z matčiny strany (5%). Zrcadlovým opakem, bez etnografického důkazu, je usídlení amitolokální. Obecné pravidlo, kdy jdou manželé bydlet za příbuznými muže nebo ženy, se nazývá virilokální a uxorilokální. S těmito dvěma kategoriemi pracuje Gell, který se domnívá, že kombinace všech zmiňovaných regulí vytváří v Polynésii šestnáct možných párů s různým statutem, v nichž jsou tetováni oba manželé, jen jeden z páru nebo nikdo.

Po odbočce k antropologické teorii se lze jinak dívat na konkrétní data. Například ostrováné z Viti zdobili jen své ženy, zatímco na Tonga byla tetováž mužskou záležitostí. Dívky z fidžijského Viti Levu, které měly tetovány hýždě, oblast genitálií a stehna, se často vdávaly za Tongany. Známe-li hlubší souvislosti, pak se nám zaznamenaná pověst jeví jinak než jako pouhá příhoda: „*Stalo se to prý tak, že z ostrovů Tonga poslali jednoho muže na Viti, aby se přesvědčil, jak se tetují.*

¹⁹³ Stingl, Miloslav: *Vládcové jižních moří*, Praha 1996, str. 146-147

¹⁹⁴ cit. dle Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 41

Na zpáteční cestě si stále opakoval: je třeba tetovat ženy, ne muže. Zakopl však, spadl a zapomněl svou větu, proto po svém návratu řekl: Je třeba tetovat muže, a ne ženy. Tak se i stalo.“¹⁹⁵ Podobnou legendu, v níž vystupují božská dvojčata cestující z Fidži, mají i Samoané, kteří si tetují bedra a stehna. Nejen zde tetování „mladíkům vštěpuje étos násilí, ... potenciál a možnost přemoci střet hrubých sil“.¹⁹⁶ Důležitý byl tetovací obřad, který přispíval ke sjednocení celé komunity. Dle poznámek **Margaret Meadové** bývalo samojské tetování na nose zvláštním trestem mužů i žen.

Specifické místo si pro smuteční tetováže zvolili Havajané, známí jemně prováděnými operacemi. Krom svých pověstných šachovnicových motivů, náramků a geometrických tvarů na nohou či pažích tetovali jazyk. „*Litost nad ztrátou velikého panovníka vyjadřovali však jeho pozůstalí, zejména jeho ženy, nápadnějším a pro ně dost neobvyklým způsobem – tetováním jazyka. Při svých cestách jsem se – pravda – setkal už s různými způsoby tetování. Avšak až zde, na Havaji, jsem uslyšel o tetování této části těla,*“ napsal etnolog **Miloslav Stingl**, „*Truchlícím pozůstalým zdobili vládní tetovači jazyk několika řadami bodů. Motivy tohoto smutečního tetování připomínají ornamenty používané na havajských lýkových látkách. Tetování vytvářeli havajští umělci jakýmsi pery, vyrobenými z ptačích kostí. Černý inkoust, používaný na takovou smuteční kresbu, později získal jasnější modrou barvu.*“¹⁹⁷

Doplňkem pohřebních ceremonií bylo též vypalování skvrn, odseknutí malíčku nebo vyražení předních zubů. Hned čtyři si nechala vyrazit královna **Keapuolani**, když skončil její manžel, sjednotitel havajského státu **Kamehameha** (1758-1819), jemuž Evropané přezdávali „Napoleon Jižních moří“. V zemi květin i dvojice sopek Mauna Kea a Mauna Loa pobýval v těch časech malíř Freycinetovy výpravy **Jacques Arago**, jehož služeb vdova následně využila. „*Truchlící Keapuolani ho požádala, aby jí na rameno (které dosud nezdobila žádná tatuáž) nakreslil Kamehamehovu podobiznu. Umělec souhlasil. Sotva však portrét krále na královnině těle dokončil, přistoupil opět vládní tetovač a Aragovu kresbu zvětšil hlubokými vpichy tetovacího pera.*“¹⁹⁸ Na pravou paži si ještě dala vytetovat jméno a datum skonu svého druha. Ale nezdobila se jen havajská aristokracie. Mužové si tmavě zvýrazňovali jednu z polovin těla (*pahupahu*), tetováže měly mít i magickou moc jako ochrana v bitvě. Je znám i případ ženy, která měla kolem kotníku trojúhelníky jako amulet proti žralokům. Asymetrické tetováže mívaly rituální význam, symetrické bývaly dekorativní.

Exkluzivní místo v dějinách tetování patří též Tahiti. Nejrozlehlejší ostrov dnešní Francouzské Polynésie je místem, odkud se termín *tatau* vypravil do celého

¹⁹⁵ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 145

¹⁹⁶ Gell, Alfred: *Wrapping in Images: Tattooing in Polynesia*, Oxford 1993, str. 58

¹⁹⁷ Stingl, Miloslav: *Očarovaná Havaj*, Praha 1981, str. 173

¹⁹⁸ Stingl, Miloslav: *Očarovaná Havaj*, Praha 1981, str. 227

světa. Pro prvou renesanci tetování, jež díky námořníkům zasáhla Evropu, byly zcela zásadní výpravy Brita **Jamese Cooka** (1728-1779). Kapitán, jenž se ke své první cestě po Pacifiku vydal v květnu 1768, dorazil následujícího roku na Tahiti. Do deníku si poznamenal: „Obě pohlaví si malují svá těla, tatuji (tattoo), jak to nazývají svým jazykem. To je děláno barvou černou pod kůži, což je nastálo. Někteří mají pokřivené postavy lidské, zvířecí či ptačí; ženy obecně mají značku Z na každém článku prstů i palců: muži mají je obráceně a oboje mají další znaky jako kruhy, oblouky atd. na svých pažích a nohou. Metodu jejich tatování popíšu. Barvou, kterou používají, je tmavá čern, získaná z drti druhu olejového oříšku, jinak užívaného místo svíček. Nástroj na propichování kůže je sdělán z velmi tenké ostré kosti neb mušle, čtvrt palce až palec a půl široké, k účelu tomu určenému, a okolo palce a půl dlouhé...“¹⁹⁹ Kapitán Cook (nebo jeho pobočník **Joseph Banks**, jak někteří znalci tvrdí) v podrobném popisu tahitského tetování pokračuje, nicméně tato pasáž je důležitá – poprvé se zde v angličtině objevují nativní termíny přepisované jako tatu, tattoo či tattaw. I když ani dřívějším mořeplavcům nebylo tetování Polynésanů neznámé, popisovali je svými slovy, a ne *emicky* – to znamená v konceptech domorodců, jichž si Cook vážil a nepovažoval je za žádné barbary.

Přestože Cookovy lodní deníky vyšly tiskem až později, datem prvního výskytu zapsaného slova „tetování“ v západní civilizaci je s největší pravděpodobností červenec roku 1769. Tento výraz se běžně objevuje ve třech kompendiích vyšlých v Londýně (1773) i v objevitelově spise *První plavba* (1776), kde pojmu užívá pro všechna zdobení kůže vypalováním, jizvením nebo klasickým tetováním. Slyšel ho na ostrovech Oceánie v různých, ale podobných formách: *ta, tetau, tatau, tatu* nebo *tatau* a překládal je jako onomatopoické „tukat, poklepávat“ a v přeneseném významu i jako „libé“, „správné“ a „umělecké“. Výraz se ujal a brzy nahradil opisné tvary jako „píchání“, „vybodávání“ nebo „značení“ (anglicky *prick, sting, mark, stitch*). Dne 5. července 1769 si poznámku o tahitském tetování zapsal i všimavý Banks. „Činí tak mezi čtrnácti a osmnácti léty věku a důležitě jest to tolik, že jsem neviděl jedinou dospělou osobu prostou toho. Co může být dostatečným popudem k tomu, že vytrpí tolik bolesti, jest těžko říci... Možná pověrečnost má s tím co do činění, neboť nic jiného dle mého nemůže vysvětlit tak zjevně absurdní zvyk. Ale malé značky na prstech, pažích, et cetera, mohou ku kráse pouze přispívati.“²⁰⁰ Tahit'anky si pořizovaly „boty“, které jen těsně přesahovaly kotníky, a rovněž si tetovaly hýždě i Venušin pahorek. Obličej nikdy. Znakem urozenosti bývaly dlouhé nehty, ubezpečení, že dotyčný nepracuje, a také světlá pleť, takže se místní lidé dle možností vyhýbali slunečním paprskům. Když loď *Endeavour* odplouvala, zdobily modré ornamenty nejednu bělejší pokožku – britští námořníci si odváželi své suvenýry, po nichž měla již brzy začít veliká shánka i mezi ostatními námořníky.

¹⁹⁹ cit. dle Caplan, Jane: *Written on the Body*, Princeton 2000, str. 1

²⁰⁰ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. IV

Cook se na Tahiti vrátil roku 1773 s lodí *Resolution* (Odvaha). Se svým otcem jej doprovázel i teprve devatenáctiletý **Johann Georg Forster** (1754-1794), z jehož cestopisu bude citováno: „Muži i ženy byli ozdobeni, spíše však zohaveni, zvláštními černými tečkami, jichž se docílí tetováním a vtíráním černé barvy, jak to popsali už jiní cestovatelé. Prostí lidé byli většinou nazí a tetování na bocích, což svědčí o tom, jak různě lidé chápou vnější ozdobu, ale jak shodně usilují o to, tak či onak zvýšit svou krásu.“²⁰¹ Pozorného mladíka, jemuž se na Tahiti muselo líbit, překvapil svou obezitou muž, sedící vedle pohlavára O-Tahiti-iti. „Jeden z nich byl tetován zvláštním způsobem, jaký jsme dosud nikdy nespatriili. Paže, nohy, stehna a boky měl totiž téměř úplně pokryté velkými černými skvrnami nejrůznějších tvarů. A právě tento muž, jménem E-Tieh, vynikal nad ostatní tloušťkou; měl asi vynikající postavení, neboť se ho král při každé příležitosti ptal o radu.“²⁰² Forster brzy po návratu svůj cestopis vydal tiskem (1777), ale později se zapletl do politiky a zemřel v chudobě a opuštění.

Dobové svědectví o tetování na Tahiti podal v roce 1835 přírodovědec **Charles R. Darwin** (1809-1882), pozdější autor evoluční teorie a díla *O původu druhů přírodním výběrem*. Při své cestě kolem světa si 15. listopadu poznamenal: „Většina mužů je tetována a ozdoby sledují tak ladně linie těla, že působí neobyčejně půvabně. Obvyklý vzor s menšími obměnami se podobá koruně palmy. Vychází ze střední linie zad a půvabně se vine po obou stranách těla. Snad se bude mé přirovnání zdát fantastickým, ale připadalo mi, že tělo takto ozdobeného člověka vypadá jako kmen ušlechtilého stromu ovinutého něžnou lianou... Mnozí starší lidé měli na nohou drobné kresbičky, vytetované tak, že vypadaly jako ponožky. Tato ozdoba však již vyšla skoro z módy a po ní přišly nové a nové nápady. Móda tu zdaleka není neměnná, ale každý musí zůstat věrný té, která panovala v jeho mládí, a tak má starý muž navždy vyznačen svůj věk na svém těle a nemůže si hrát na mladého šviháka. Ženy mají stejné tetování jako muži a velmi často i na prstech.“²⁰³ Tetování v podobě ponožek a sandálů, jak tomu bylo na Velikonočním ostrově, zaujalo jednoho odborníka natolik, že jej dosti odvázně označil za imitativní relikv obléčení, které „bylo při migraci ze studenějšího do teplejšího podnebí odloženo a vystřídáno tetovanou náhražkou.“²⁰⁴

Podrobně byl popsán příběh prince **Giola**, prvého Polynésana s tetováním, který vystoupil na evropský břeh. Stalo se tak překvapivě brzy – už v září 1691. „Slavného malovaného prince Giola“ (též Jeolyho), jak hlásaly dobové letáky, dopravil do Londýna dobrodruh **William Dampier** (1651-1715). Korzár a mořeplavec, pozdější objevitel Nové Británie, proslul tvrdým přístupem ke své

²⁰¹ Forster, Johann Georg: *Cesta kolem světa*, Praha 1964, str. 116

²⁰² Forster, Johann Georg: *Cesta kolem světa*, Praha 1964, str. 135

²⁰³ Darwin, Charles: *Cesta kolem světa*, Praha 1955, str. 371

²⁰⁴ Brown, J. Macmillan: *Maori and Polynesian. Their Origin, History and Culture*, London 1907, str. 188

posádce a prý byl i tím, kdo vysadil na pustý ostrov námořníka Selkirka, jehož samota se stala předobrazem literárního Robinsona. Dampier aneb muž mnoha tváří se plavil světem, raboval v Peru i těžil mexické dřevo. Chvilí také obchodoval na Filipínách. Činorodý chlapík vydal v roce 1697 populární cestopis *Nová cesta kolem světa, který se stal opravdovým „trhákem“ a kromě oceánografických postřehů je v něm i pasáž o získání Giola, asi Markézana: „Když jsem byl ve Fort St. George, asi v dubnu 1690, tak připlula tam loď Mindanao Merchant. Byl tam jistý pan Moody, jenž na Mindanau koupil Malovaného prince Jeolyho a jeho matku. Měli jsme spolu nějaká jednání a já je oba získal. Narodili se na malém ostrůvku jménem Meangis. Jeho otec byl údajně rádcem ostrova, na kterém nežilo přes třicet mužů. Sám měl pět žen a osmero dětí, jedna z manželek pokreslila jej. On měl pomalovaná celá prsa, záda mezi lopatkami, stehna... Vyobrazení nemohu připodobnit ke zvířatům, nebo tak, však byly velmi zvláštní, plny rozličných čar, mizející, kostkované práce atd... Pochopil jsem, že malba byla tvořena stejným způsobem jak jeruzalémský kříž dělán bývá vojákům, propichováním kůže a vnesením barvy. Ale tam, kde na kříž jeruzalémský je použito střelného prachu, oni na Meangisu užívají šťávu ze stromu... Řekl mi, že většina mužů i žen na ostrově byla též malována, a stejně tak měli náušnice ze zlata zhotovené a náramky zlaté.“*²⁰⁵ Dampier otroka ukazoval za peníze, ale příliš nezbohatl. Zvědavcům bylo řečeno, že „mysteriózní a nesmývatelná malba“ měla divocha ochránit před jedy všeho druhu. Před neštovicemi ho však zachránit nedokázala a polynéský nešťastník brzy zemřel. Roku 1723 byli na evropských trzích předváděni i dva tetovaní indiáni. Lepší osud než Giola stihl **Omaie**, Huahinčana, jehož si v roce 1774 dovezl domů kapitán Cook. „Hřbet jeho rukou byl tetován příčnými linkami, ne nepřetržitě, ale výraznými modravými tečkami je tetována jeho zadnice.“²⁰⁶ Světoběžník z nízkého stavu, jenž toužil spatřit Anglii a pak zde šířil zvěsti, že je „knězem Slunce“, se po třech letech v pořádku vrátil do své vlasti.

Jestliže se domorodci do Evropy podívali jen ojediněle, bělochů v Tichomoří valem přibývalo. Přicházející misionáři a kolonizátoři se nespokojili s nějakým díváním. Ostrovy a jejich kultura se začaly měnit. Tatuáž spolu s jinými obyčejí byla (mimo specifické Samoy) zakazována. Třeba právě v Omaiově domovině, na maličkých Huahiné (Společenské ostrovy), kde je dnes skanzen polynéské architektury, byl vyhlášen zákon, který nakazoval, že „nikdo se nenechá tetovat. V tomto zvyku nebude vůbec pokračováno, neboť to náleží ke starým a zlým obyčejům. Muž či žena, kteří by sebe takto ozdobili, a bude jim to jasně prokázáno, stanou před soudem a budou potrestáni.“²⁰⁷ Do pozemského „ráje“, o němž roku 1835 podal první českou přírodovědnou zprávu **Jan Nepomuk Filčík**, se vydali i Češi. Asi prvním, kdo okusil zdejší čarovné klima, byl námořník **František Vantoch**

²⁰⁵ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. III

²⁰⁶ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 22

²⁰⁷ cit. dle Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 41

(1840) následovaný prvním známějším usídlencem malířem **Bohumírem Lindauerem** (1874) a muzejním pracovníkem **Ondřejem Rejškem** (1878). Druhou vlastní posledně jmenovaných se stal Nový Zéland, kam se v roce 1863 vydali i přistěhovalci ze Stodu na Plzeňsku. Domorodé obyvatele nesčetných ostrovů, ostrůvků a atolů Polynésie počaly decimovat choroby a letargie. Znamý spisovatel, léčící se na Markézách koncem 19. století, uvedl: „*Civilní správa, která vytáhla na křižácké tažení proti kanibalismu, prozkoumala všechny druhy markézského umění a zábav a shledala, že jsou všechny poznamenány kanibalismem; proto je dala všechny na černou listinu. Ať již jde o tetování, které vyniká překrásnými složitými vzory, nebo o písně a tance – všechno je zakázáno. Domorodci jsou odsouzeni k životu bez jakýchkoli událostí, k nudě a prázdnotě a nikomu jich není líto.*“²⁰⁸

Avšak ani lítost ani prolité slzy by mnoho nesvedly, pokud by neožili sami litovaní. To se však stalo. **Tricia Allenová**, jež se o polynéské tetování zajímá od roku 1991 a mj. nashromáždila stovky údajů z lodních deníků či kronik, říká: „*Existuje jisté vzkříšení dávných dovedností – tetování, výroba tapy, tkaní, řezbářství, tance, zpěvy i chůze v ohni. Je tu celé vzednutí polynéské kultury a tatuáž je jen součástí toho všeho. Podle mého je to však jedna z nejzjevnějších částí tohoto oživení. Je to jasné a trvalé prohlášení: ‚Jsem Polynésan.‘ A do jisté míry je v tom i politický podtext, je to prohlášení vazeb s tradiční kulturou.*“²⁰⁹ Tetování se stalo symbolem vzdoru a rezistence. Pro někoho je dost možná opět i etnickým znakem. U tanečníka jménem **Teve**, který se v roce 1981 vydal do Německa, aby z knih vyčetl více o původních tatuážích, tomu tak ještě nebylo. Rodilý Tahit'án se nechal na Samoy potetovat tradičním způsobem, ale v celotělovém markézském provedení. Měl úspěch. Získal si obdiv, vystupoval v televizi, objevil se na plakátech a reklamách. Ostatním Polynésanům ukázal, že klasická nativní tetováž do Tichomoří patří. Mnohé inspiroval, a tak dnes již není výjimkou, že noví obrození *tahunové* čerpají znalosti z xeroxovaných knih Krämera, von den Steinena, Marquardta, Langsdorfa, Handyové, Robleyho či barevných pláten Plzeňana Lindauera. Zásluhou etnografů, cestovatelů i umělců může vzniknout „druhá“, živá polynéská kultura.

8.1. Markézy

Poměrně drsné podmínky, alespoň v kontextu Tichomoří, panují na Markézách. Těchto dvanáct ostrovů ve východní Polynésii (1274 km²) je sopečného původu, takže mají různě hornatý reliéf. Na největším ostrově Nuku Hiva dosahuje vyhaslý sopečný masív výšky až 1185 metrů nad mořem. Lidé sem připluli asi ve druhém století př. n. l. Mezi roky 1400 a 1790 dospěli Markézané do tzv. klasického období, kdy opouštěli pobřežní oblasti a ve vnitrozemí si budovali terasovitá pole a velké kamenné stavby. Zdejší domorodci vynikali i v práci se dřevem. „*Markézané*

²⁰⁸ Stevenson, Robert Louis: *Do jižních moří*, Praha 1973, str. 70

²⁰⁹ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XVIII

patřili, hned po Novozéland'anech, k nejlepším řezbářům v Polynésii. Vyřezávali do svých dřevěných nástrojů a zbraní tak bohaté a složité ornamenty, že je upřímně obdivujeme. Dřevo a kost jim však jako výtvarný materiál dost nevyhovovaly, a proto přenesli některé své nejlepší kresby na lidské tělo tetováním. A tetovali je po celé ploše, od konečků vlasů až po nehty na noze. Vypadá to, jako by dávný umělec nesnesl pohled na sebemenší prázdnou plošku lidské kůže. V řezbářství a v tetování se uplatňovaly původní motivy, v nichž byly křivky i závitnice.²¹⁰ Markézské tetování se řadilo k nejumělečtějším projevům Pacifiku a mnoho konkurence by nenašlo ani v celosvětovém měřítku.

V roce 1521 proplula kolem Markéz slavná **Magalhãesova** expedice, ale souostroví znovuobjevil až roku 1595 španělský mořeplavec **Alvaro Mendaña de Neyra** (1545-1595) plující z peruánské Limy a hledající bájnou říši krále Šalamouna se zlatými doly. Půvabné ostrovy oplývající zdroji pramenité vody se posádkám čtyř korábů zalíbily. Méně se tito návštěvníci pozdávali domorodcům. Španělé během své anabáze bezdůvodně pobili přes dvě stovky lidí včetně žen a dětí, za což se Mendaňovi de Neyrovi vyšší moc pomstila – objevitel zemřel několik měsíců po návštěvě Markéz. Velení výpravy, která pokračovala na Filipíny, se ujal kormidelník **Pedro Fernández de Quirós** (1565-1615), velký zastánce existence *Terra australis incognita*. Z jeho poznámek pochází tento popis Markézanů: „Zdejší ostrované jsou téměř bílé pleti. Nosí dlouhé vlasy, někteří je nechávají volně rozpuštěné, jiní je svazují na temeni hlavy do uzlu. Často se u nich vyskytují lidé s ryšavými vlasy. Tělo mají tak krásné a dokonale rostlé, že fyzicky daleko předčí Španěly. Snad ničeho mi nebylo tak líto jako toho, že tak nádherná stvoření žijí v téhle ztracené zemi.“²¹¹

Na dlouhou dobu se k markézským břehům další Evropan nepodíval. V roce 1774 sem zavítal **James Cook**. V zápisu ze dne 12. dubna 1774 obsáhleji píše o místních lidech. „Obyvatelé těchto ostrovů jsou úhrnem vzato nejhezčí plemeno, jaké v tomto moři žije: mají pěkné postavy, dobře utvářené a pravidelné rysy, možná hezčí než všechny ostatní národy, leč podobnost jejich jazyka s tím, kterým se mluví na Otaheite na Společenských ostrovech, ukazuje, že je to týž národ... Muži jsou rozpícháni nebo podivně tetováni od hlavy až k patě, obrazce mají různé. Toto tetování způsobuje, že se zdají tmaví, leč ženy, jež jsou rozpíchány toliko málo, a mládež a děti, které nejsou vůbec, jsou stejně světlé jako někteří Evropané. Muži jsou většinou velcí, leč neviděl jsem nikoho, kdo by byl tučný a otlý, a rovněž jsem neviděl nikoho, kdo by se dal nazvat hubeným... Zřídka vidíme lidi, kteří by měli na sobě více, než je zapotřebí k zakrytí přirození.“²¹² Cook, který si jako později básník **Adalbert von Chamisso** povšiml velkých podobností v polynéských jazycích, dále upozorňuje, že dle jednotlivců nelze určit zvyky celého národa.

²¹⁰ Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa): *Vikingové jižních moří*, Praha 1963, str. 99

²¹¹ cit. dle. Bisschop de, Eric: *Polynéská záhada*, Praha 1965, str. 41

²¹² Cook, James: *Cesta kolem světa*, Praha 1982, str. 187

A některé obyčejně nebyly civilizovanému oku právě libé. Ostrovy měly zprvu celkem špatnou pověst kvůli lidojedství, které se místní pokoušeli před bělochy tajit. Se svými zajatci zacházeli velmi krutě – lámali jim nohy a ruce, aby se nemohli vzpírat neodvratnému osudu. Pro své náboženské obřady budovali kamenné terasy *me'ae*, kde byli obětovány i lidské životy. Na ostrovech bylo známo mnohoženství. Pro zapamatování rodokmenů užívali Markézané uzlové provazce z kokosových vláken (*ta'o mata*). Zvláštní nápaditost uplatňovali i ve výrobě šperků: ať již to byly pěkné náušnice z vorvaních zubů nebo náramky, kroužky na nohy či suknice zkrášené chomáči z lidských vlasů. Na ozdoby pro čerstvě narozené dítě se užívalo ceněných šedých vousů, které si starci pro tento účel obzvláště pěstili. Hlava se zdobila čelenkami z želvovinových destiček, zvláštní kapitolou byly rozličné pokrývky hlavy a účesy. Všichni muži, kteří měli nějakou hodnost, třímali v ruce hůl s lidskými kadeřemi.

Když v květnu 1804 připlul k tomuto souostroví ruský cestovatel **Ivan Fjodorovič Kruzenštern** (1770-1846), našel ke svému údivu i dva bělochy, kteří na Nuku Hivě několik let žili. Oba muži, kteří tu dříve opustili francouzský koráb, byli tetováni domorodým způsobem. Prvým byl Angličan **Edward Robarts**, druhým Francouz **Jean Baptiste Cabri**, jehož jméno je v dějinách tetování pojmem. Pakliže Kruzenštern oba pány najal jako průvodce a poradce, o jiné znalosti se zajímal přírodovědec **Georg Heinrich Langsdorf** (1774-1852). Němec v ruských službách, jenž mapoval brazilské řeky a chystal se prozkoumat Ruskou Ameriku (Aljašku), se zajímal o způsob života původních obyvatel. V roce 1813 vydal kreslířem **Tilenaum** ilustrovanou knihu, v níž pečlivě charakterizoval markézské tetování a popsal samotný proces: „Při našem pobytu na ostrově měl býti tetován syn náčelníka Katanuaha. Za tímto účelem byl jakožto význačná osoba ostrova umístěn do odděleného domu a několik týdnů byl tabu; to znamená, že každému, kromě těch, které z tabu vyňal jeho otec, bylo zakázáno přiblížit se k domu. Všechny ženy, dokonce i matka, mají zakázáno vidět mladíka, dokud je na něm tabu. Operátorovi i operovanému je servírováno to nejlepší jídlo... V prvním roce se dělá základní práce na hlavních vzorech pokrývajících prsa, paže, záda a stehna; při tom se musejí první vpichy zcela zahojiti a strupy zmizet, jinak se nedá pokračovat. Každá jednotlivá značka vyžaduje tři až čtyři dny k uzdravení; první sezení, pokud se to tak dá nazvat, trvá obvykle tři až čtyři týdny. Když se započne se zdobením, další dodatky jsou přidávány v odstupech tří až šesti měsíců, a tak se nezřídka pokračuje třicet či čtyřicet let, než je celé tetování dokončeno.“²¹³

Langsdorf uvádí, že žádný z národů světa nedotáhl umění tetování k takové dokonalosti, jako se to povedlo Markézanům a jejich pohlavárům. Ti byli natolik

²¹³ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VII

zámožní, že si mohli zaplatit nejlepší tetovače (tuhuna). Za povedené ornamenty se platilo prasaty, šperky, zbraněmi nebo stloukanou látkou *tapa*. Každý tatér si z řad svých pomocníků (ka'ioi) vybíral talentované jedince, jimž své dovednosti předával. Mladí a nezkušení umělci si své první vyrývané motivy zkoušeli na chudších občanech. Ti úplně nemajetní zůstávali nepotetovaní. Ženy se tetovaly nepoměrně méně než mužové, ani nebyly separovány ve speciálních domech a netýkala se jich tak závažná *tabu*. Jejich zdobení se omezovala na ruce a nohy, takže to vypadalo, jako by měly dlouhé krajkové rukavice a „podvazkové“ punčochy. Některé dámy si zdobily i uši a okraje úst. Torzo však zůstávalo vždy nepopsané. Naproti tomu příslušníci silnějšího pohlaví, jejichž tetování začínalo v pubertě, si na hrud' tetovali výrazný „štít“, údy byly přepásány čarami, záda a páteř někdy zkrášloval velký kříž a barva vyplnila i obličejové partie. Vždy se ale nechávala i volná světlá místa, aby tmavomodré vzory krásně vynikaly. Přesto si obchodník a konzul **Jacques A. Moerenhout** mohl v roce 1837 zapsat do poznámek, že místní lidé mu kvůli tmavé barvě tetování připomínají „*hrozivé negry*“.

Jednotlivé figury měly, podobně jako třeba na ostrovech Tonga, své vlastní názvy. Přesné umístění určovala tradice. Tetovalo se hřebínky se třemi až dvaceti jehlami, na které se poklepávalo dřevěnou hůlkou. Barvivem býval popel z ořechů smíšený s vodou a olejem. Skvostné markézské tetování ovlivnilo i další kultury, kupříkladu jižněji ležící skupinu sopečných ostrovů Mangareva. „*Obyvatelé Mangarevy se tetovali od hlavy až po kotníky. Členové královské rodiny byli tetováni na nohou a význačnější válečníci mívali široký tetovaný pruh od ucha k uchu přes kořen nosu. Tetování po celém těle i vytetovaný pruh naznačují příbuznost s Markézany, odkud zřejmě pochází mnoho z mangarevské kultury.*“²¹⁴ Hotové markézské tetování, které se stejně jako celá těla natíralo kokosovým mlékem, bylo pak s hrdostí předvedeno rodině, sousedům a celé komunitě.

V průběhu 19. století však bylo takových příležitostí méně a méně. Na Markézy totiž Evropané nedodali jen své výtobytky, ale rovněž i neduhy: syfilis, tuberkulózu, neštovice a dokonce lepru. Nemoci kosily domorodce. A tak z původních asi 90 000 Markézanů žilo v roce 1887 pouhých 5246 lidí a roku 1911 již jen 2890. I proto si mohl spisovatel **Robert Louis Stevenson**, který sem přicestoval před koncem 19. věku, zapsat: „*Myšlenka na smrt sužuje Markézany neustále a bylo by také divné, kdyby tomu bylo jinak. Markézané jsou snad nejhezčí lidé na světě. Vypadají tak zdravě, že budí dojem neobyčejně životaschopné rasy – a přece rychle vymírají.*“²¹⁵ Když se vytrácejí lidé, vytrácí se i jejich kultura, jejíž plody se přesouvaly do ztichlých sálů muzeí a soukromých sbírek. Mužem, jenž se rozhodl zanechat příštím generacím svědectví, byl německý badatel **Karl von den Steinen**. Do Tichomoří přijel v roce 1897. S nejstaršími obyvateli Markéz hovořil o

²¹⁴ Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa): *Vikingové jižních moří*, Praha 1963, str. 131

²¹⁵ Stevenson, Robert Louis: *Do jižních moří*, Praha 1973, str. 26

mizejících mýtech, folklóru, umění a rituálech. Samozřejmě nevynechal tetování, jež ho fascinovalo. Po více než dvaceti letech studia a sběru vydal monumentální trojsvazkové dílo *Die Marquesaner und ihre Kunst* (1925-28), jehož úvodní část je věnována tatuáži a obsahuje nákresy, fotografie a popis zdejších námětů. Dle mnohých se jedná o vůbec nejlepší knihu věnovanou umění tetování.

Ve dvacátých letech zde pracovali i antropologové **Ralph Linton** či **E. S. Craighill Handy** s manželkou **Willowdean Handyovou**. Zatímco jejího muže zajímaly polynéské legendy, o jejichž zaznamenání se velkou měrou zasloužil, ona sama studovala tetování – od roku 1884 zakázané francouzskými zákony. Nicméně relikty ještě nevymizely. „Handyová pěšky prošla odlehlá údolí, mluvila se starými lidmi a zapisovala si vše, co by mohlo být částečným záznamem překrásných motivů, jímž se snad někdy dostane zasloužené pocty v dějinách umění.’ Na svých výpravách nalezla 125 částečně tetovaných zestárých lidí a jediného žijícího umělce, jenž v mládí tetoval. Setkala se pouze s několika ozdobenými ženami a jedním vetším starcem, kterého krásnilo kompletní tetování v tradičním stylu. Handyová identifikovala a zapsala čtyřicet vzorů, které přidala do své publikace. Terénní zápisky jich obsahují skoro sto. Informátoři jí také sdělili, že ornamenty mívaly v dávných dobách přesný důvod a význam, ale s mizející markézskou kulturou se jejich smysl vytratil...“²¹⁶ Autorka též zmiňuje etnografickou zvláštnost, jež se týkala alimentárních tabu. Dívkám starším dvanácti let byly povinně tetovány ruce, protože v případě, že se tak nestalo, nesměla dotyčná jíst ze stejné mísy jako ostatní a nemohla ani pomáhat v přípravě chlebovníkového těsta (popoi). Kniha *Tattooing in the Marquesas* vyšla v Honolulu péčí Muzea Bernice Bishopové (1923).

Na Markézy se však nevydávali jen etnografové, nýbrž i umělci, kteří zde hledali okouzlení múzami a ozdravný vzduch pro churavá těla. Vedle pobytu na Tahiti i zde pracoval francouzský malíř **Paul Gauguin** (1848-1903), jenž zastihl pamětníky pokryté nádhernými ornamenty od čela až po konečky prstů u nohou. Do deníku si zapsal: „V Evropě nemá nikdo ani tušení, že Maorové na Novém Zélandu nebo Markézané měli tak velmi pokročilé dekorativní umění. Pan chytrý kritik se velmi mylí, když tohle všechno považuje pouze za papuánské umění! Zvláště Markézané mají nevyčerpatelný smysl pro dekoraci. Dejte Markézanovi jakýkoli předmět geometrických tvarů, třeba kouli, a on dokáže – zcela harmonicky – na něm nezanechat jediné šokující a zbytečné prázdno. Tomuto umění základně slouží lidské tělo nebo tvář. Především tvář. Udivuje nás, když objevíme tvář tam, kde jsme si vždycky mysleli pouze na geometrický obrazec. Stále tatáž věc, a přitom neustále jiná.“²¹⁷

²¹⁶ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VII

²¹⁷ Danielsson, Bengt: *Gauguin na Tahiti a Markézách*, Praha 1983, str. 260-261

V téže době si přijel léčit souchotiny i **R. L. Stevenson**. Nebyl jediný, kdo obdivoval tetování a kouzlo zdejších žen. „Jeden z mužů, který často sedával v přístavišti a hleděl do dálky, zasluhuje obšírnější zmínku. Před mnoha lety se zamiloval do domorodky, nejvyšší náčelnice na Ua-pu. Když se s ní seznámil, prohlásila, že by nemohla nikdy milovat muže, který by nebyl potetován, protože vypadá jako nahý. Náš hrdina se svěřil do rukou odborníků a vytrval přes finanční náklady a značné bolesti až do konce. Náčelník Kooamua, který byl tetovaný jen z části, nám řekl, že nemohl tu bolest vydržet. Náš zamilovaný krajan měl silnější vůli a dal se tetovat od hlavy k patě nejkrásnějšími vzory – jenže přelétavá kráska na něj od té doby nemohla pohlédnout, aniž by propukla ve smích. Já jsem ho však obdivoval, protože o něm lze říci s Othellem, že sice nemiloval moudře, ale zato hodně,“ napsal Stevenson.²¹⁸

Umění, které se vyvíjelo stovky let, zemřelo na Markézách během pár desetiletí. Dlouho mohli lidé obdivovat jen popis zaniklé tatuáže, jako je tomu v románovém díle *Taipei* z pera **Hermana Melvilla** (1819-1888), který v roce 1841 dezertoval z lodi, žil s místními lidmi a jako spisovatel těžil ze životních zkušeností. „Nejpozoruhodnější na tomto nádherném domorodci bylo umění tetování, jímž se honosil každý jeho úd. Po celém jeho těle se proplétaly všelijaké přímky, křivky a figury, jež svojí groteskní rozmanitostí a neuvěřitelnou spletností připomínaly jediné husté vzorky na drahých krajkách. Nejprostší, ale nejpozoruhodnější z těchto ornamentů zdobily náčelníkovu tvář. Z temene jeho hlavy vycházely dva široké pruhy tetování, šikmo přetínaly jeho obě oči – včetně očních víček – a vedly trochu níže pod uši, kde se spojovaly s jiným pruhem, který šel přímo podél rtů, a tvořil tak základnu trojúhelníku. Bojovník, už pro svou skvělou postavu, musel býti považován za urozeného muže a kresby na jeho obličejí byly snad erbovním znakem jeho rodu.“²¹⁹ Je zajímavé, jak Melville, jehož autobiografické vyprávění z Nuku Hivy je jen lehce příkrášleno, tetování obdivoval, ale sám se mu vzpíral. Umělec „se rozhodl, že nebude mé tvrzení bráti na váhu a chopiv se svých nástrojů, mával jimi v hrozné blízkosti mé tváře a předvedl mi imaginární ukázky svého umu a co chvíli vybuchl v nadšený obdivný křik nad krásou svého návrhu. Zděšen pouhým pomyslením, že bych mohl býti na celý život takto hrozně zohaven, hleděl jsem, abych se dostal od něho dále... Představa, že by mohl provést své tetování na bílé kůži naplnila ho malířským nadšením. Znova a znova se díval do mého obličejí... Vždy, jakmile mne zahlédl, rozběhl se za mnou se svojí paličkou a bodcem a mával mi jimi před obličejem, jako by chtěl začít svou práci. Jakou ohavu by ze mne udělal!“²²⁰

V současnosti už tetování nepřijde „ohavné“ ani těm nejmladším Markézánům, kteří se vracejí k tradicím a hledají odpovědi na otázky, které si položil

²¹⁸ Stevenson, Robert Louis: *Do jižních moří*, Praha 1973, str. 51-52

²¹⁹ Melville, Herman: *Ráj kanibalů* (Typee), Praha 1941, str. 72 (přeložil Theodor Hejl)

²²⁰ Melville, Herman: *Ráj kanibalů* (Typee), Praha 1941, str. 194-197 (přeložil Theodor Hejl)

Gauguin ve svém opusu *Odkud přicházíme? Kdo jsme? Kam jdeme?* Užívání klasických polynéských instrumentů k tetování bylo sice zakázáno v roce 1986 (z racionálních důvodů nemožnosti sterilizace), ale dnes se běžně tetuje moderními strojky. Markézané jsou na své ornamenty pyšní, a podobně jako jiní tetovači z Polynésie zjistili, že se mohou uměním živit i při toulkách světem. Symbolickou pečeť dodalo renesanci zdejšího tetování razítko, které označilo sérii poštovních známek Francouzské Polynésie, na nichž se opět skví kompletně „odění“ mužové.

8.2. Samoa a Tonga

Nejvýznamnějšími regiony západní Polynésie jsou Tonga (Přátelské ostrovy) a Samoa (Plavecké ostrovy), tzv. polynéské jádro. Prvně jmenované souostroví, sestávající ze tří větších skupin Vava'u, Ha'apai a Tongatapu, bylo objeveno v květnu 1616 **Willemem van Schoutenem** a **Jacobem LeMairem** plavíci se pod nizozemskou vlajkou. Od Fidži vzdálenější Samojské ostrovy, jimž bude kvůli tetování věnována hlavní pozornost, byly Evropany prvně navštíveny až v červnu 1722. Další Holanďan **Jacob Roggeveen** (1659-1729) sem dospěl po objevu Velikonočního ostrova, na němž žili dlouhou lidé, jimž prý tetování v podobě flóry a fauny přinesli duchové. O Samoáncích z ostrova Manu'a napsal jeden z Roggeveenových lodníků: „*Jsou přátelští v řeči a zdvořilí ve svých mravech, s pražádnou stopou prudkosti či divoštví. Nemalují se, jako to činí domorodci na některých jiných ostrovech, ale na spodní části těl nosí umělecky utkané hedvábné punčochy nebo pumpky ke kolenům. Jsou to vcelku nejkouzelnější a nejmilejší domorodci, jaké jsme v jižních mořích vůbec viděli.*“²²¹ Kdyby mělo osazenstvo lodí více času a příležitostí se s místními poznat, zjistilo by, že se nejednalo o oděv, nýbrž že šlo s největší pravděpodobností o tatuáž.

Dalším, kdo navázal na cestu vyslance Západoindické společnosti, byl Francouz **Antoine de Bougainville** (1729-1811), jenž na Samoa dorazil s lodí *Boudeuse* (Tvrdohlavá) v létě 1768. Zde se posádka jen krátce zdržela, a protože se vyhýbala bližším kontaktům s obyvateli, obdivoval kapitán pouze jejich kánoe (odtud užívaný název Plavecké ostrovy) a podívoval se zvyku natírat si nohy od stehna až po kolena tmavomodrou barvou. Patrně prvými Evropany, kteří na nějakou dobu vystoupili na zdejší pevnou půdu byli námořníci Bougainvilleho krajana **Jeana-Francoise de La Pérouseho** v roce 1787. Ještě než došlo k odplutí a rozmíšce, jež stála život tucet Francouzů, zaznamenal si velitel do lodního deníku tento úryvek: „*Mužové mají svá stehna pomalována nebo tetována takovým způsobem, že by jeden nabyl dojmu, že jsou oblečeni, ačkoliv vystupují téměř nazi.*“²²²

²²² U samojských břehů pak kotvili další a další vyslanci bílé civilizace.

²²¹ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VI

²²² cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VI

Samojské souostroví (3022 km²), jež je sopečného původu, tvoří čtrnáct ostrovů. Původní obyvatelé, zastarale Samojsci, osídlili ostrovy jako jedny z prvních už před rokem 800 př. n. l. „Obyvatelé ostrovů Samoa jsou natolik ovlivnění mytologií a místními legendami, že se považují za skutečně autochtonní. Při ceremoniálu kava na ostrově Tau mě tamní náčelník přivítal nabubřelými frázemi svého úřadu. Odpověděl jsem mu a zmínil jsem se o společném původu všech Polynésanů, jejichž kolébka stála někde v Asii, a o obdivuhodných plavbách, kteří naši předkové vykonali při zalidňování. Náčelník, pověřený funkcí mluvčího, odpověděl: ‚Děkuji vám za vaši zajímavou řeč. Možná že Polynésané opravdu přišli z Asie, ale Samojsci rozhodně ne. My jsme vznikli zde, na Samoji,‘“ dostalo se v roce 1938 poučení **Peteru H. Buckovi**, významnému vědci, jenž si po svém strýci z matčiny strany zachovával i původní maorské jméno – **Te Rangi Hiroa**.²²³

V roce 1830 přibyli do oblasti samojské kultury i londýnští misionáři a reverendi **John Williams** s **Charlesem Barffem**. Vzhledem k tomu, že Samoánci byli známi svým vlažným vztahem k božstvům – nižší, málo prospěšné bohy klidně zavrhl – narazilo křesťanství na plodnou půdu. Pragmatičtí lidé viděli, že Bůh bílých je jaksi úspěšnější a dodává jim lepší zbraně i lodě, takže si neváhali náboženství přizpůsobit. V masovém měřítku se synkretický kult zvaný *cargo* projevil ve 20. století hlavně v Melanésii. „Tetování bylo jedním z mnoha domorodých zvyků, které se misionáři pokusili vymýtit. Samoánci však křesťanství viděli jako něco, co má být k jejich kultuře přidáno, ale nemá ji nahradit. Pro mladíky ze Samoy byla tetováž přechodovým rituálem z dětství do dospělosti. Netetovaný mladý muž byl považován za chlapce. Nemohl se oženit; nemohl promluvit v přítomnosti dospělých a musel dělat podřadné práce. Skutečnost, že občas navštěvoval nedělní mši misionářů nebyla důvodem, aby se vzdal tetování.“²²⁴ Kdo se zdobení vyhýbal, byl zbabělcem, jemuž se ženy vysmívaly.

O tom, jak a proč se Samoánci tetovali, vyprávějí dva mýty. Prvý je o sestřích a bohyních Pi'ilua. „Dvě ženy jménem Taema a Tilafaiga plavaly z Fidži zpět na Samou; na Fidži si asi povšimly, že je tam zvykem tetovat ženy, ne však muže. Když doplávaly na Samou, trásly se chladem – protože byly dlouho ve vodě – a skrze drkotající zuby ze sebe vypravily převrácené poselství: Když muži dorostou, tetuj je!“²²⁵ Nicméně i ženy se občas tetovaly (*malu*), ale daleko drobnějším, filigránským vzorkem. Ani obřady nenabýly takové komplexnosti jako ty k mužskému *tatau*. Ve druhém folklórním příběhu se vypráví o dobrodruhovi, který dovednost tetování přinesl z říše duchů – díky němu prý Samoánci poznali jehličky a kladívka pro krásnění svých těl. K dobru německé koloniální správy, která se ve druhé polovině 19. věku ujala velké části ostrovů, lze přičíst toleranci ke zdejším obyčejům včetně

²²³ Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa): *Vikingové jižních moří*, Praha 1963, str. 177-178

²²⁴ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VI

²²⁵ Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa): *Vikingové jižních moří*, Praha 1963, str. 179

tatuáže, jež se tak udržela až do současnosti. Druhý guvernér Německé Samoy a několik jeho úředníků bylo prý dokonce tetováno tradičním způsobem místním umělcem. Dva němečtí badatelé také přinesli o tetování výtečná svědectví. Prvním byl **Karl Marquardt**, autor specializované studie *Die Tätowierung in Samoa* (1899), a druhým **Augustin Krämer**, jehož dvousvazkové dílo *Die Samoa Inseln* (1902/03) je klasickým dílem polynéské etnologie. Velký prostor věnoval i předmětu, jenž je obsahem této dizertace.

Tradiční samojské tetování se nazývá *pe'a*. Tetováž „*se táhne od výše beder po kolena a vzadu vystupuje tak vysoko, aby je bylo vidět jako černý pás nad okrajem lavy-lavy (ovázaná látka kolem beder). O něco níž, v krajině křížové, přechází v trojúhelník obrácený vrcholem dolů, a ten zas v druhý pruh, z něhož vystřelují do stran jakési paprsky, které končí na pokožce břicha nad pánevní kosti. Nad lůnem se někdy tetuje několik ozdobných rovnoběžných proužků a kolem pupku nevelký čtverec. Stehna jsou zdobena rozsáhlými plochami, které jsou vyplněny vzory v podobě trojúhelníků nebo stuh. Takové tetování při pohledu zezadu vypadá jako krátké krajkové kalhoty,*“ stojí v textu z roku 1971.²²⁶ Práce trvala několik týdnů až měsíců a než byla vyhotovena, vyžádala si mnoho osobní statečnosti a trpělivosti. Bolestivost tak rozsáhlého tetování musela být opravdu značná. Podle Krämera byla za hodinu potetována kůže o velikosti dlaně.

Zdobení doprovázela *tabu* a přesně dané rituály, každá čára – tlustá i tenká – měla své jméno, musela se dodržet sekvence tetování od shora dolů, ale k ornamentům přidával tatér i vlastní invenci. „*Jednotlivé vzory byly považovány za posvátné (řady bodů, rovné, spirálovité a cikcakovité linie, polokroužky apod.*“²²⁷ Někdy se nechávala tetovat i celá skupinka pěti šesti mladíků ve věku 18 až 25 let, o jejichž „utrpení“ se staralo více samojských řemeslníků najednou. Při druhém sezení se tetovaly genitálie, což byla extrémně náročná část operace. Tetovač se neobešel bez pomocníků, neboť pigmentu neušla štěrbina mezi hýžděmi, rozkrok, třísla, scrotum ani penis samotný. Zdobení šourku se říkalo *tafumiti*, pyje se *týkala tetováž známá jako tafito*. Další citlivou oblastí byl ohyb a jamka za kolenem. Tetování rozhodně nebylo levnou záležitostí a přinášelo též zdravotní rizika: před vynálezem antibiotik zaplatil nejeden Samoánek i cenu nejvyšší.

Na Samoy se užívalo více typů tetovacích instrumentů, povětšinou vyrobených z želvích krunýřů. Široký hřeben *autapulu* zanášel barvu na rozsáhlé plochy, hrabičky *ausogi'aso tele* byly určeny pro tlusté čáry a *ausogi'aso laititi* pro tenké. Jehličkovým hřebínkem *aumogo* se prováděly drobné body. Do všech nástrojů se klepalo paličkou *sausau*, jejíž i půl metru dlouhé topůrko bylo zhotoveno z tvrdého řapíku palmového listu. Kbelíček na nářadí se jmenoval *tuluma*. Směs ze spálených

²²⁶ Wolaková, Ewa: *Plavecké ostrovy*, Praha 1975, str. 217

²²⁷ Stuchlík, Milan: *Etnografie mimoevropských oblastí. Austrálie a Oceánie*, Praha 1964, str. 101

ořechů a cukrové šťávy se připravovala v mističce ipulama, v níž se barvivo nejemno drtilo a míchalo tloučkem zvaným tu'i. Teoreticky mohlo být celé tetování hotovo za deset dní, ovšem bolest by to nedovolila. Jako důkaz, že pro samojské pe'a platila složitá pravidla, poslouží ve stručnosti přibližovaná posloupnost pěti tetovacích fází. Prvá se nazývala o le taga tapulu (spodní část zad), druhá o le taga fai'aso (rozkrok a podbřišek), třetí taga tapau (stehna), čtvrtá taga o fusi a ulumanu (dokončení nohou a třísel) a závěrečná 'umaga (podbřišek a pupek). Během celého procesu pomáhal tetovači (tufunga tatatau) sbor asistentů, z něhož se pak rekrutovali další mistři oboru. Jeden míchal barvu, další namáčel instrumenty, jiný je ostřil anebo napínal pokožku. Operaci přihlížely dívky a ženy, jež zpívaly, a tak odváděly pozornost zdoobeného od nepříjemných pocitů. Tetovaných čar a vzorků byla celá řada: od prostých teček, přímek, vlnovek, až k rozličným ozubnicím, šipovým vzorům a mřížkovaným plochám. Muž, jenž bažil po titulu matai, podstoupil odpovídající tetování. Trochu jinak tomu bylo na Tonga: „Za dávných dob se tetovali všichni muži mimo nejvyšších hodnostářů. Vytetované obrazce pokrývali celou spodní část těla. Ženské tetování se omezovalo na vnitřní stranu rukou a na nohy.“²²⁸

O měnící se kulturu Samoánců se ve 20. století zajímala řada odborníků. Dvěma nejproslavenějšími zůstávají jména antropologů **Margaret Meadové** a **Dereka Freemana**, které spojil jeden z největších sporů v dějinách společenských věd. Meadová, píšící beletrizujícím stylem oslavujícím červánky i šepot milenců, popsala v práci *Dospívání na Samoa* (1928) místní poměry jako velmi idylické, nahrávající volné lásce a harmonickému dospívání. Kniha byla silným argumentem v souboji biologického a kulturního determinismu o vlivu kultury a výchovy na člověka. Jenže v roce 1983 proti jejím závěrům ostře vystoupil Freeman, jenž její tvrzení označil za „zásadně chybná a některá z nich jsou až komicky nepravdivá. Nejenže se Samoánci neoddávali nezávaznému milování, ale kult panenství je pravděpodobně doveden do ještě většího extrému než v jakékoliv jiné kultuře známé antropologii.“²²⁹ Spor vyvolal polemiku o nutnosti verifikace výzkumů, ale přístup, jakým profesor z Austrálie napadl dávno mrtvou dámu, jež se v jednom svém textu zabývala i tetováním a prý byla na Samoa i tetována, vzbudil odpor. Podobné závěry jako Freeman přinesl totiž ve stejném roce další expert na Samou **R. A. Goodman**, nicméně knihu neprosadil na stránky novin, nehýřil emocemi a tudíž se nestal antropologickou „celebritou“. Z mnoha lidí zabývajících se těmito ostrovy v jižních mořích je třeba ještě uvést průkopníka dokumentárních filmů **Roberta Flahertyho**. Ten se svou ženou Frances pořídil v roce 1925 filmový materiál mapující tradiční tetováž.

Jiný úhel pohledu na tetování nabídla polská lékařka **Ewa Wolaková**, která zde žila koncem šedesátých let s manželem, expertem OSN. „*Dříve jsme*

²²⁸ Krupa, Viktor: *Polynézia*, Bratislava 1988, str. 113

²²⁹ Hellman, Hal: *Velké spory na poli vědy*, Ostrava 2000, str. 157-158

připravovali barvivo ze sazí, které se vytvořily po spálení oříšků lama, vysvětluje mi zdvořile mistr z Palauli a ukazuje nám své pracovní nástroje. ‚Ale teď máme modernější metody. Užíváme sazí vzniklých po spálení petroleje, ukazuje na zakoptěný primus, který stojí v koutě fale. Naskakuje mi husí kůže při pomyslení, jaká spousta rakovinových substancí se tak dostává pod kůži společně se spoustou bakterií... Dříve se nástroje vůbec nedezinfikovaly.‘²³⁰

Po tetování byla na ozdobené jedince uvržena tabu, takže až do sejmutí kouzla – postříkání kokosovým mlékem z rukou tetovače – museli žít v izolaci ve zvláštním domě, samojsky fale. Dnes už se nedávají tetovat ani všichni mataiové, což bylo donedávna věcí přímo neslýchanou, i když i zde došlo v nedávných letech k oživení tradic. *„Kde jsou ty doby, kdy dívky zpívaly: ‚Příteli, přestaň sténat a bědovat, to není bolest z choroby, to je bolest nováčka‘, aby osladily mataiovi chvíle, kdy: ‚Kladívko dopadá na hřeben, ostří hřebene proráží kůži, barvivo musí vydržet do smrti. Krev teče jako voda.‘ A utěšovaly ho slovy prastaré písně:*

*‚Ty sténáš, já zpívám,
ženy musí rodit děti,
muži podstupovat muka tetování.
Mistra strhává víchř nápadů,
odpočiň si, náčelníku.
Náhrdelník se potrhá a rozsype,
Ale tetování ti vydrží do smrti,
Budeš je nosit až do hrobu...‘²³¹*

8.3. Nový Zéland

Co Maor, to tetování. Taková je rovnice, která platí i na začátku třetího tisíciletí. Žádný jiný národ planety není s tetováním spjat tak, jako lidé z Nového Zélandu. Důvod je zjevný na první pohled: Maorové se odhodlali zdobit své tváře, nejosobitější část těla, jíž komunikujeme. Podle obličeje jsme sami posuzováni a okolí sdělujeme své emoce. A činili tak vysoce uměleckým stylem – vyrývanými spirálami u mužského lícního zdobení zvaného moko a ornamenty na bradách žen. Složitost tatuáže značila místo ve společenské hierarchii. Krom toho měli Maoriové, jak správně zní jejich jméno s významem Domáci či Místní, výjimečnou kulturu, byli vyspělými řezbáři a ze všech polynéských národů se nejdůrazněji vzepřeli koloniálnímu panství. I proto patří Novozélandanům, kteří v 19. století vedli krvavé boje s Brity, vlastní kapitola, ač by si zasloužili publikaci věnovanou jen tetováním, jejichž estetickou hodnotu znal už reprezentant klasické filozofie **Immanuel Kant** (1724-1804): *„Bylo by možné zkrášlit postavu četnými ozdobami a lehkými, ale*

²³⁰ Wolaková, Ewa: *Plavecké ostrovy*, Praha 1975, str. 217-219

²³¹ Wolaková, Ewa: *Plavecké ostrovy*, Praha 1975, str. 219

pravidelnými tahy, jako to dělají Novozélandané se svým tetováním...“ napsal v *Kritice soudnosti* z roku 1790.²³²

Předkové Maorů osídlili Zéland, domorodým názvem Aotearoa (mohutná záře), asi ve 12. až 14. století, kdy asimilovali starší vlnu osadníků kultury Morimori. I ti se možná tetovali, o čemž svědčí nálezy kostěných nástrojů z konce prvního tisíciletí, ale širší dlátka nasvědčují rovným čarám jako ve východním Tichomoří. Spirála je dle etnoarcheologů novozélandskou novinkou, někteří odborníci zdůrazňují i melanéský kulturní vliv. Dle maorských mýtů přinesl umění spirálové tetováže bájný předek Mataora. Starší forma tetování se jmenovala *moko kuri* a tvořily ji tečky a čárky vytvářející čerchované linky. Nový Zéland, sestávající z Jižního (150 660 km²), Severního (114 470 km²), Stewartova a Chathamských ostrovů, je v Polynésii unikátní svou rozlohou, listnatými a smíšenými lesy a také studenějším klimatem. Evropa se o existenci lidnatých ostrovů dozvěděla v roce 1642, kdy sem připlul nizozemský mořeplavec **Abel Janszoon Tasman** (1603-1659). Objevitel Van Diemenovy země (dnešní Tasmánie) vystoupil na pobřeží, ale v boji s Maory hned ztratil čtyři muže, a proto odplul směrem k Tonga a Fidži.

V říjnu 1769 u novozélandského břehu zakotvila Cookova loď *Endeavour* neboli Snaha. Na palubě tehdy byl i mladý přírodovědec, student Etonu a Oxfordu jménem **Joseph Banks** (1743-1820). Tento bystrý muž, jenž se brzy stal členem vědecké *Royal Society*, si po jedné ze šarvátek nad mrtvým maorským válečníkem poznamenal: *„Byl to muž střední postavy, v obličeji na líci tetovaný spirálou tvaru velmi pravidelného,“* což je nejspíš první písemná zmínka o typické maorské tatuáži *moko*.²³³ Po utišení nepřátelství a během cesty kolem ostrova vytvořil malíř výpravy **Sydney Parkinson**, jenž předtím namaloval i Tahitěany, první podobizny místních bojovníků a obrázky tetovacího náčiní. Sám Banks začal důkladněji studovat tetování. Do deníku z března 1770 si poznamenal: *„Jejich tváře jsou na nich nejpozoruhodnější, nějakým uměním mě neznámým si do lící hloubí brázdy tak široké a hluboké, jejichž kraje jsou zařízlé a dokonale černé. Tak činí možná proto, aby děsivěji vypadali ve válce; každopádně jim to dodává enormní ošklivosti, alespoň starým, kteří mají celou tvář takto pokrytou... I když vypadá to ošklivě, je nemožné se vyhnout obdivu nesmírné elegance a pravosti vzorů, které jsou vždy jinak vykroužené a dokončené s mistrovským citem a zpracováním. Ze stovek, které by se vám na první pohled jevily jako totožné, nejsou při bližším ohledání ani dva stejné“*.²³⁴ V těch slovech jako by byly vystiženy pocity, které se prolínají i dalšími zprávami Evropanů: údiv, odpor, ale i čirá fascinace dosud neviděným.

²³² Kant, Immanuel: *Kritika soudnosti*, Praha 1975, str. 70

²³³ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. IV

²³⁴ ed. Beaglehole, John C.: *The Endeavour Journal of Joseph Banks 1768-1771*, vol. II., Sydney 1962, str. 13-14

Počátkem 19. století přibýlo do maorské domoviny množství misionářů anglikánské církve. První z nich, **Samuel Marsden**, připlul v roce 1814 a neváhal odsoudit *ta moko*, což je výraz pro sloveso tetovat. „Tooi nám sdělil, že jeho bratr Korro Korro si přál, aby byl tetován. My jsme mu řekli, že to je velice bláhový a směšný zvyk, a protože viděl již mnoho z občanského života, měl by stranou odložit barbarské obyčeje této země a přivyknout těm civilizovaným národům.“²³⁵ Dalším zprostředkovatelem slova Božího byl Londýňan **William Yate**, kterého dlátkem vyrývané tetováže natolik ohromily, že je v dopise domů líčil jako hluboké vrásky, ve kterých se ztratí i položený špendlík s hlavičkou.

Křesťané to na Zélandu neměli snadné. Maoři bývali výbojnými a krutými válečníky, u nichž se každá urážka trestala smrtí a mstivé mezikmenové boje takřka neustávaly. Nejlepší postavení v božském panteonu měl Tu, bůh války. Náčelník **Hongi Hika**, jemuž se dostalo cti vypravit se do Londýna a hovořit s králem **Jiřím IV.** (1820), se neváhal poučit ve vojenské praxi Evropanů a hned po návratu vyměnil dary za muškety a střelivo. Jeho rivalové nemohli síle odolat. K domorodé válce rovněž patřil zastrašující tanec s vyplazenými jazyky (*haka*) a také tetování. „Jeho hlavním účelem, s přihlédnutím k důležitosti obličejů, bylo bezpochyby válečnictví. Bojujícímu muži mělo dodat více výhrůžnosti, a spolu s divokými grimasami a vystrkováním jazyka patřilo k základům válečného umění.“²³⁶

Mnoho bylo napsáno o kanibalských choutkách Maorů. Zhrozeni byli Cook i Banks, kteří viděli okousané lidské ostatky a dostalo se jim poučení, že snědení bývají poražení nepřátelé a mozek z jejich hlav. Mrtvoly se běžně napichovaly na kůl *turuturu*, některé hlavy byly kouřem konzervovány. Bezcenným se ženy vysmívaly. „Sníst tělo je pokládáno za těžkou urážku; a je považováno za výhodné sníst waidoua – duši poraženého, protože ta se pak smísí s vlastní duší. Tato pověrečná představa je v době války všemocná. Obvykle po boji začnou svou hostinu tím, že snědí těla nejstarších a nejodvážnějších bojovníků, těch, jejichž tetování je nejúplnější, a ponechají stranou mrtvoly mladších mužů, kteří byli ve válčení nováčky, i když jejich maso vypadá třebaš chutněji.“²³⁷ Obvykle vítěz pozvedl uříznutou hlavu za vlasy, okusil teplé krve a spolkl levé oko. Velký znalec Maorů a autor obsáhlého slovníku jejich jazyka **Edward Tregear** znal i případy, kdy došlo k lidojedským hodům, při nichž byly obětovány stovky zajatců. Maso se peklo v pecích. Jedla se i srdce poražených nešťastníků. „Někdy se tak dělo z jiných důvodů. Tak například Uenuku snědl srdce své ženy, jež se dopustila cizoložství. Srdce lidské oběti bylo snědno při obřadu spojeném se stavbou domu a také při tetování rtů náčelníkovy dcery.“²³⁸

²³⁵ ed. Elder, John Rawson: *The Letters and Journals of Samuel Marsden 1765-1838*, Dunedin 1932, str. 167

²³⁶ Brown, J. Macmillan: *Maori and Polynesian. Their Origin, History and Culture*, London 1907, str. 190

²³⁷ cit. dle Hogg, Gary: *Kanibalové a jejich oběti*, Praha 1995, str. 215

²³⁸ Hogg, Gary: *Kanibalové a jejich oběti*, Praha 1995, str. 221

„Chladné podnebí způsobilo, že Maorové nebyli právě nejčistotnější. Tento dojem posilovalo ještě tabu a zvyk natírat si tělo směsí okru a oleje. Co se týče účesu, Maorové, tak jako ostatní Polynésané, si nechávali dlouhé vlasy, pravda, kromě většiny žen, jež se stříhaly nakrátko. Muži si do uzlů na hlavě zastrkávali ptačí pířka. Oděv doplňovaly rozličné ozdoby, přívěsky z nefritu (tiki), náušnice z kamene anebo ze žraločích, případně lidských zubů. Především nosili na krku zavěšené pytlíčky nacpané vonnými bylinkami. Květy se nezdobili. K osobní výbavě patřilo tetování. Ženy si tetovaly jen bradu a rty, zatímco mužové celou tvář a stehna“.²³⁹ Český cestovatel, pobývajcí na Zélandě koncem 19. století, si zapsal: „Na obličejích Maorů může cizinec oči nechati. Příšerné tetování na čele, nose, rtech, bradě a lících dodává i dnešním Maorům vzezření lidožroutského. Rozedraný oděv pouličních pobudů maorských připomínal mi povahu cikánů,“ píše **Josef Kořenský**.²⁴⁰

Autoritativní prací k etnografii a dějinám místní tetováže je dílo generálmajora **Horatia G. Robleyho**, jenž potlačoval maorská povstání a později publikoval své *Moko, or Maori Tattooing* (1896). Voják, spisovatel, ilustrátor a otec tří smíšených dětí v jedné osobě měl respekt k domorodému válečnictví, ale zajímal se i o místní umění: řezby a tetování. Ve svém textu shrnul vše, co bylo do té doby o moko napsáno, doplnil vlastní zkušenosti a přidal 180 kreseb a fotografií. Výjimečnou pozornost věnoval slavnému pohlavárovi: „Dalším pamětihodným uměleckým dílem je vlastnoruční kresba od Te Pehi Kupeho, pěkný kousek moko, který musí být považován za správný... Jeho tělo bylo těž bohatě pokryto značkami; a jeho svalnaté paže byly částečně pořezány několika černými pruhy, jež – jak uvedl – znamenaly počet zranění, která utřil v bitvě. Te Pehi Kupe (jehož dcera byla zabita a uvařena) byl v roce 1826 v Anglii, aby si opatřil pušky k pomstě na útočících severních kmenech. Zatímco byl portrétován, podal mnoho cenných informací o moko a úzkostlivě dbal na to, aby byly vzory z jeho tváře přesně okopírovány. Jedna značka nad nosem, řekl, je mé jméno ... a na papír zakreslil i odpovídající znamení či jména svého bratra a syna. Každou linku, na obličej i jinde po těle, měl hluboce vštípenou v paměti. Náčrt svého moko nakreslil bez pomoci zrcadla...Te Pehiho prohlášení, že čím propracovanější moko, tím vyšší hodnota, může být pravda, ale jistě tomu tak nebylo vždy... Mnoho velkých náčelníků bylo jen částečně dekorováno... a dokonce i sám král Tawhiao byl ve složitosti zdobení daleko za Te Pehim,“ píše Robley.²⁴¹ Pod smlouvou z Waitangi (6. února 1840), i na dalších dokumentech o nároku na půdu, se často vyjímají zakreslená lícní *moko* jakožto podpisy vznešených hodnostářů.

²³⁹ Krupa, Viktor: *Polynézania*, Bratislava 1988, str. 124

²⁴⁰ Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha 1903, str. 152

²⁴¹ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VIII

Klasické maorské prorývání spirál bývalo dokladem urozenosti. Před bojem se někdy tvář dozdobila červenou hlinkou (*otaga*). Symbolický význam umístění obličejového tetování byl následující: vrchol čela znamenal hodnost, levá a pravá strana nad obočím pozici, levé a pravé znaky pod očima vyjadřovaly genealogii, obě lící strany k uším značily manželství, prostor mezi nosem, obočím i ústy individualizoval a nahrazoval podpis, místo pod ušima sloužilo k vyjádření zaměstnání, oblast brady pak moc a sílu a části vedoucí ke krku naznačovaly sociální postavení při narození. Jednotlivé komponenty měly své jméno. K práci se užívalo kostěných (později i kovových) dlátek uhi, do nichž se klepalo paličkou, nebo ostrých škeblí a kamenů, jimiž se dělal zářez do hloubky až tři milimetrů! Srdnatí mužové přitom prý nehnuli ani brvou. Vzniklá rýha se pak obarvila šťávou z rostlin smíchaných se spáleným popelem. Bolestivý a časově náročný zjizvující proces *ta moko* byl spojen s řadou rituálů, zpěvů a alimentárních tabů. Nesměla se jíst tuhá strava a pokrmy z ryb – tetovanému se kašovitá jídla podávala do úst dřevěným trychtýřem, aby se nedotkla ran. „*Každý muž, jenž by si dovolil pozvednout prst k ústům před dokončením tatuáže, by měl břicho rázem zaplaveno atua neboli démony, kteří by ho spolkli zaživa.*“²⁴² Samozřejmostí byl dočasný celibát. Na bolavá místa se přikládaly obklady z listů stromu *karaka*. Celý proces tetování se vázal na *tapu* (výraz pro *tabu*) a s tím související energii *mana*, neindividualizovanou životní sílu, jež byla definována **R. H. Codringtonem** a **R. R. Margettem**. Takové magické síle říkali Irokézové *orenda*, Algonkinové *mani-tu*, Huróni *oki*, Dakotové *wakonda*, Eskymáci *sila* a Batakové *tondi*. Dle Maorů se *mana* soustřeďovala především v hlavě.

Odtud také pramení úcta ke kulatým trofejím zabitých protivníků. Maorové si ozdobených lebek nevýslovně vážili a přikládali jim posvátnou důležitost. Lidé často válčících novozélandských kmenů si useknuté tetované hlavy – obsahující duševní energii – schovávali, říkali jim *pakipaki*, zatímco nezdobené holé hlavy *papateas* bez úcty a s posměchem vyhazovali či odkopávali stranou. Pokud probíhala kmenová jednání o smíru, byly druhé straně navraceny tetované ostatky urozených předků. Ale dokonce i „*Evropané byli těmito hlavami zaujati natolik, že začal výměnný obchod za zbraně, jenž trval až do roku 1831, kdy byl zakázán koloniální správou... První taková hlava vlastněná Evropanem byla zakoupena v roce 1770 Josephem Banksem.*“²⁴³ Obskurní poptávka po ozdobených hlavách nabyta zvláště ve dvacátých letech 19. století obrovských rozměrů, takže bývali tetováni i zajatí nepřátelé a nemajetní, jimž byla ihned odřata hlava a obratem prodána Angličanům, zásobujícím kolekce boháčů i vznikajících muzeí: „*Obchodníci londýnští mohli žádati za maorskou hlavu sebe více, dostali, co za trofej chtěli. A v čem záležela hrozná cena uříznuté hlavy maorské? Skvělé umělecké výzdoby provedené v kůži proslulým tetováním maorským učinily z maorských hlav nejcennější kus každého*

²⁴² Hambly, Wilfrid Dyson: *The History of Tattooing and Its Significance*, London 1925, str. 39

²⁴³ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 46-47

musea anthropologického a každého kabinetu s raritami.“²⁴⁴ V dobách, kdy tento hon na lebky vrcholil, bývalo nebezpečné nosit pěkné *moko* a ocitnout se sám proti přesile „sběratelů kuriozit“. Jak sami Maori třídili zajímavé od nezajímavého, může vypovědět citace dobového dopisu: „*Třiadvacátého začal masakr zajatců. Byli nacpáni do chatrčí a dobře střeženi, a hlavní náčelník, který plnil funkci popravičího, s ostrým tomahavkem v ruce, byl připraven je přijmout. Volali je jednoho po druhém. Těm, kteří měli pěkně tvarovanou anebo potetovanou hlavu, byla hlava useknuta na špalku a rozčtvrcené tělo pověšeno na plot, postavený k tomuto účelu. Ti, jejichž hlava nebyla ničím zajímavá, byli zabiti, a pak odvléčeni k nějaké jámě, aby tam vykrváceli...*“²⁴⁵

I jiné části těla však bývaly tetovány, ale ne tak hlubokým stylem. Třeba bojovníci ze severního Aucklandu měli spirálami zkrášleny obě pŕlky zadku i nohy až ke kolenům. Odlišného zdobení dolních končetin u různých kmenových skupin si všiml i Cook: někde při pobřeží měli zcela černá stehna, jinde jen pár kreseb. Dle Browna se nohy krásily i stylizovanými stromovými lístky. Takové tetování mohlo sloužit k identifikaci muže, jenž byl obětí dekapitace. A dobové zápisy uvádějí, že svlečený Maor vypadal daleko lépe, než když se jeho silné tělo ztrácelo v tradičním oděni. *Ženy mívaly ornamentáží z výrazněnou bradu, pusy, řidčeji nos a prsa. „Některé ženy na Jižním ostrově měly obličej potetovaný stejně jako muži; veliká to zvláštnost,*“ píše Tregear.²⁴⁶

Moko na bradě žen, jež se pojilo s ideálem krásy a vdavkami, se udrželo až do sedmdesátých let 20. století, neboť nebylo zatíženo agresivitou – tolik spojovanou s pánským celoobličejovým tetováním zvaným pukanohi. Dříve „bývalo zvykem, že při nářku za blízké příbuzné si truchlící nařizli kůži hrotem obsidiánu, aby se prýštlící krev a kanoucí slzy smísily v nejopravdovějším výrazu bolesti a zármutku. Někdy se do řezů vtíralo dřevěné uhlí, po němž zůstávaly nesmazatelné stopy. Moje babička měla těchto znaků zármutku plná prsa; a za zesnulé, kterých obzvláště želela, si udělala zářezy do tváří. Byl jsem neobyčejně pyšný na její tetování. Na obou rtech měla ortodoxní vzor pro ženy a po celé bradě umělecky krouženou kresbu. Nadto měla okolo obou nosních dírek krásně provedené dvojité spirály a na čele krátké vlnité čáry, které se táhly obloučkem z vnitřních koutků očí,“ s láskou zavzpomínal na své dětství etnolog **Te Rangi Hiroa**, poloviční Ir a poloviční Maor.²⁴⁷

Když Buckovu babičku tetovali, nejspíš si rovněž ona vyslechla tradiční píseň, zpívanou tetované ženě:

²⁴⁴ Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha 1903, str. 145

²⁴⁵ cit. dle Hogg, Gary: *Kanibalové a jejich oběti*, Praha 1995, str. 224-225

²⁴⁶ Tregear, Edward: „The Maoris of New Zealand“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 19, 1890, str. 100

²⁴⁷ Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa): *Vikingové jižních moří*, Praha 1963, str. 162

„Lehni si, dcero, ať ti pokreslí, vytetují bradu!
 Aby, až přijdeš do cizího domu, neřekli:
 Odkud je tato ošklivá žena?
 Lehni si, dcero, ať ti pokreslí, vytetují bradu!
 Aby ses, hezkou, slušnou stala,
 aby až přijdeš na slavnost neřekli:
 Odkud je tato žena s rudým pyskem?
 Abychom tě udělaly půvabnou, pojd' a tetovat se dej...
 Ozdobujeme tě, tetujeme v duchu Hine-te-iwa-iwa;
 Tetujeme tě, aby pobřežního ducha,
 poslal Randi do hlubin jezera, do pěnících se vln.
 Tvoje krása se spojí s okrasou!“²⁴⁸

Tak pěkné „šperky“ mohl vytvořit jen zručný umělec; muž. Na Novém Zélandu byli tetovači (tohunga-ta-moko) dobře placené a vyhledávané osoby – otroci, kteří výtečně ovládali toto umění, se prý stali svobodnými. Pakliže se dřevořezbě věnovaly celé rody, tetování bylo věcí individuální: „Umělec věděl, že jeho práce mu zajistí dlouhotrvající slávu; že tváře, které ozdobil, zasáhnou srdce jednoho pokolení za druhým, protože hlavy budou ochraňovány jako rodinné dědictví, jako je tomu s portréty předků v Evropě, jež ztvárnili velcí malíři.“²⁴⁹ Tatér, při jehož práci tekla krev, byl obzvláště tabuizovaným, nedotknutelným mužem. Chudší lidé se nechávali tetovat amatérsky, jen aby nebyli zdobení prosti. Otrokům bylo i toto přísně zapovězeno. Jednomu zvláště šikovnému umělci se dostalo slávy a ocenění. Byl jím tetovač Aranghie. Tento domorodý „profesor“ tetování se stal natolik vyhledávanou osobou, že za ním putovali i nejvyšší předáci vzdálených kmenů, aby svou kůži svěřili do jeho pečlivých rukou. Nebylo výjimkou, že se jím tetovaná pokožka po smrti ze stehen nositele stáhla a doma vystavila na přední místo. Aranghie patřil původně k nejnižší vrstvě společnosti, snad neměl zaručeny ani osobní svobody. Zásluhou šikovných rukou však získal úctu a prestiž, stal se bohatým mužem a jeho návštěvy si považovala i bílá elita Nového Zélandu. Přesto nezpychl. „Byl jsem ohromen, s jakou smělostí a péčí kreslil Aranghie vzorky na kůži, a jak nádherné ornamenty vytvářel; žádné pravítko či kružítko by nebylo tak přesné jako linky a kroužky, jež on vytvaroval,“ uvedl evropský umělec s expedicí Beagle.²⁵⁰

Jiným malířem ze Starého kontinentu, jehož oslovilo maorské tetování, byl Čech, plzeňský rodák **Bohumír (Gottfried) Lindauer** (1839-1926). Na umělecké akademii ve Vídni vystudoval u profesorů **Josefa von Führicha** a **Leopolda Kupelwiesera** obor portrétní malba, čehož využil k přivýdělku i během vojenské služby. Je zajímavé, že v době, kdy bylo Lindauerovi něco přes dvacet, navštívili

²⁴⁸ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 146

²⁴⁹ Brown, J. Macmillan: *Maori and Polynesian. Their Origin, History and Culture*, London 1907, str. 189

²⁵⁰ ed. McCormick, Eric Hall: *Augustus Earle: Narrative of a Residence in New Zealand Journal of a Residence in Tristan Da Cunha*, Oxford 1966, str. 124

rakouskou metropolí dva maorští náčelníci, kteří tu způsobili hotové pozdvižení. Není však známo, zda je malíř viděl. Později si zařídil vlastní ateliér, jehož zakázkám ale konkurovala vzkvétající fotografie. „*V roce 1873 se setkal s cestovatelem, který se právě vrátil z cesty na Nový Zéland a básnil o vznešené rase místního domorodého obyvatelstva – Maorů. Zvlášť způsob, jakým si tetovali obličej, na něj velmi zapůsobil. Lindauer byl v srdci romantikem a dal se zvábit jeho vyprávěním.*“²⁵¹ Po dalších peripetiích odplul na lodi *Reichstag* směrem na Nový Zéland. Ve Wellingtonu přistál 6. srpna 1874. Přišel sem krátce po ukončení válek mezi Maory a Brity, tedy v době, kdy ještě žila řada náčelníků domorodého odboje. Rok nato se seznámil se zámožným obchodníkem **Henry E. Partridgem**, jenž si objednal první práci – portrét náčelníka **Hori Ngakapa**. Lindauerova barevná podobizna ukázala své kvality, jež byly na hony vzdálené matným černobílým snímkům. „*Po dokončení si nadšený Partridge objednává další a další obrazy, zachycující tváře a život maorského obyvatelstva a kterých vzniklo na dvě stě. V roce 1877 namaloval Lindauer svůj nejslavnější obraz mladé Maorky Any Rupene s dítětem, za který dostal v roce 1904 zlatou medaili na výstavě v americkém St. Louis.*“²⁵² Hodnota Lindauerových autentických pláten je pro poznání moko i celé maorské kultury nedocenitelná, i když objektivně je nutno přiznat, že malby nejsou etnologicky stoprocentně akurátní a i pro kunsthistoriky byl autor spíše řemeslník než invenční umělec. Jejich hodnotě to nic neubírá. U samotných Maorů měl největší ohlas výjev, na němž je zachycen slepý věštec *tohunga* **Te Ao Katoa**, jenž je *tabu*, a proto musí být s rukama za zády krměn dívkou. „*Umělec zavděčil se etnografům velice, že přenesl svou úchvatnou myšlenku na plátno a že zobrazil kus maorského života zručností zřídka vídanou,*“ stálo v týdeníku *The British Australasian* z 9. srpna 1900.

Téhož roku se tu se svým krajanem sešel **Josef Kořenský** (1847-1938), první Čech, jenž podnikl cestu kolem světa. „*K neuvěření, že osud zavál právě malíře Čecha do dálných krajů našich protinožců, aby uprostřed horské přírody novozélandské maloval tetované pohlaváry vymírajících Maorů a zachoval tak po nich trvalou památku. Vyslovte jméno Lindauer, a každý maorský náčelník bude kývati hlavou, aby dal najevo, že svého podobiznáře zná... Sám měl jsem příležitost poznati na Novém Zélandě Lindauerových obrazů několik. Tetované obličejy působí sice v cit evropského diváka trochu příšerně, ale pomníme-li, že jsme v ostrovních končinách nedávných kanibalů, mluví obrazy výrazně, a podobizny jsou plny věrného života,*“ napsal v knize *K protinožcům II*, jež autora této práce před lety přivedla k zájmu o tetováž.²⁵³ Kořenský, který Náprstkovu muzeu daroval od malíře získané pláštiky Maorů, dále uvádí, že „ještě větší úžas budí souborná kolekce obrazů

²⁵¹ Sinclair, Keith a kol.: *Dějiny Nového Zélandu*, Praha 2003, str. 327-328

²⁵² Vaculík, Pavel: *Čeští malíři domorodců ve světě*, DP v Ústavu etnologie FF UK, Praha 1997, str.

58

²⁵³ Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha 1903, str. 116-117

Lindauerových v galerii bohatého mecenáše E. H. Partridgea v Aucklandě. Tam vystavuje Lindauer portréty vynikajících osob novozélandských. Mezi nimi neschází ovšem ani poslední maorský král Tawhiao ani bohatí pohlaváři Vahanui, Revi Manga Maniapoto, Tamati Vaka Nene, Patuone, Te Hira, Te Kavau, Ropata Vahavaha. Neschází též známá průvodkyně po gejserech vakarevarevských, zvaná Tepaea Hinerangi čili po křesťansku Žofie, a m. j.“²⁵⁴ Potomci vyobrazených osob sem často přicházeli a celé hodiny se vydrželi dívat na své vzpomínky.

Lindauer, jemuž se po vlasti stýskalo tak, že ji několikrát navštívil, skonal 13. června 1926 v novozélandském Woodville. Většina jeho pláten s maorskou tematikou, považovaných za národní poklad, je majetkem *Auckland Art Gallery*. Další jsou v soukromých sbírkách a dva obrazy leží i v depozitáři pražského Náprstkova muzea (náčelník Harawira Te Mahikai a paní Háromi). Jedna z maleb se přímo jmenuje Tetování a ukazuje, jak takové zdobení vznikalo. „*Lindauerovy obrazy jsou z hlediska etnologie jedněmi z nejvýznamnějších a nejvíce ceněných dokladů života Maorů. Z těchto velmi realistických a pečlivě malovaných (většinou dle fotografií, protože podrobné zachycování detailů tetování bylo velmi pracné a zdlouhavé) obrazů lze vyčíst nejen druhy a styl oděvů, účesů, ozdob, zbraní a architektury, ale i různé vzory, ornamentiku a styly a způsoby tetování tváří novozélandských domorodců. Lindauer rozhodně nepatřil k jediným malířům uchváceným tímto tetováním (dále např. A. A. Orlovski aj.), ale určitě k prvním, kdo se této práci soustavně (42 let) věnoval. Svým množstvím, ale hlavně kvalitou, nemůžou s Lindauerovými portréty soupeřit ani známé fotografie maorských pohlavárů.*“²⁵⁵ V roce 1965 vyšlo péčí editora **J. C. Grahama** dílo s reprodukcemi Lindauerových pláten. Dalším malířem tetovaných domorodců, jemuž je rovněž vytýkána jistá romantizace, byl **Charles F. Goldie** (1870-1947).

Zájem bělochů o tatuáž se ale neprojevoval jen malbami, nýbrž i touhou mít obrazce ve své tváři. Pomineme-li **Johna Rutherforda**, o němž ještě uslyšíme, tak Angličany, které v 19. století *moko* okrášlilo, jsou přinejmenším dvě osoby. **Fredrick Manning** byl osadníkem, jenž se rozhodl odvrátit od evropské civilizace a přijmout maorský způsob života – včetně tetování. Takovému zavržení vlastní kultury se říká *sekundární etnocentrismus*. Někdejší obchodník **Barnet Burns** po tetovázích ani tak neprahnul, nicméně byl Maory zajat, a protože se jevil jako velice užitečný, bylo mu tetováním vryto „nezrušitelné, svaté pouto mezi ním a kmenem: „Mělo to zajistit, abych s nimi zůstal, staral se o obchod, bojoval za ně a choval se

²⁵⁴ Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha 1903, str. 118

²⁵⁵ Vaculík, Pavel: *Čeští malíři domorodců ve světě*, DP v Ústavu etnologie FF UK, Praha 1997, str. 61

vždy jako jejich druh.“ popsal muž, který se později podepisoval jako „náčelník Maorů“.²⁵⁶

Klasické spirálové *moko* je samozřejmě ne-Maorům striktně zakázáno; jednalo se nejspíše o jiné vzory. Evropanům, kteří žili mezi domorodci a přijali jejich zvyky, se říkalo *Pakeha Maori* čili bílí Maoři. Ale častěji tomu bylo naopak: po skončení britsko-maorských válek (1843-1872) přejímali domorodí lidé obyčeje Evropanů. A jak rostla záliba v alkoholu, tabáku nebo živobytí na dluh, tak skomíraly i tradice, folklór a tetování. Z „pokreslených“ Maorů, kteří místo válčení vypomáhali na ovčích farmách a v přístavech, si noví pánové činili posměch. Zaslouhou křesťanství vymizel kanibalismus a agrese, ale i celý maorský světonázor prošel změnou. Jakou měla tatuáž kulturní danost, dokládá, že „dokonce i nahá madona, kterou si několik pokřtěných Maorů vyřezalo ze dřeva pro svůj kostel, má tyto ornamenty po celém těle.“²⁵⁷ Rozsáhlé obličejové *pukanohi* bylo k vidění již jen ojediněle.

Ve druhé polovině 20. století však došlo k oživení zájmu o hodnoty předešlých generací. Maoři, jichž bylo v roce 1986 napočítáno 294 201, se opět ve tváři tetují. Namísto dlátek už užívají elektrických strojků. Moderní *moko* se do jisté míry stalo znakem „maorství“: identity, integrity a životního elánu. Například současný *tohunga-ta-moko* jménem **Rangi Skipper** říká, „že inkoust, který vpravuje do kůže, symbolizuje vzkříšení unikátního umění a maorskou touhu po suverenitě, vytaženou z minulosti a přetvořenou pro dnešek. Je to důležitý krok k tomu, co to znamená být Maorem.“²⁵⁸ V prosinci 1994 bylo Maorům nabídnuto jednorázové odškodnění ve výši jedné miliardy novozélandských dolarů za způsobené bezprávi a krivdy v období koloniální nadvlády. Nabídka byla maorskými představiteli zprvu odmítnuta, ale později tyto kompenzace od premiéra **Jamese Bolgera** přijali.

Podobně jako na Samoy, nechť i zde promluví místní zkušenost:

„Všechn svůj majetek ztratit můžeš, vinou roztodivných nehod.

Přijít lze o dům, o své patupounamu, o ženu, i jiné poklady.

Zcizena ti může být většina vlastnictví cenného,

přesto moko nemůže vzít ti nikdo.

Jen smrt.

*Proto bude tvým ornamentem, tvým druhem, až do posledního dne.“*²⁵⁹

²⁵⁶ Pritchard, Stephen: „Essential Marking. Maori tattooing and the Properties of Identity“, in *Theory, Culture & Society*, Volume 18(4), 2001, str. 36

²⁵⁷ Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha 1960, str. 39

²⁵⁸ Pritchard, Stephen: „Essential Marking. Maori tattooing and the Properties of Identity“, in *Theory, Culture & Society*, Volume 18(4), 2001, str. 34

²⁵⁹ Cowan, James: „Maori Tattooing Survivals – Some Notes on Moko“, in *Journal of the Polynesian Society*, Vol. 30/1921, str. 241

9.0. Austrálie

Původními obyvateli nejmenšího světadílu, jehož břehy v červnu 1606 obeplul Nizozemec **Willem Janszoon** (asi 1570-1636), jsou Austrálci (angl. *Aborigines*). Koncem 18. století se jejich počet odhadoval až na 300 tisíc jedinců. Většinou obývali pobřežní oblasti. Evropští přistěhovalci je ale postupem času zatlačovali do pouštního a skalnatého vnitrozemí. Domorodci, kteří měli prostou materiální kulturu, byli vybíjeni. Dnes zůstává nepromíšených Austrálců jen několik desítek tisíc. Nejznámějšími artefakty jsou pověstné házečí *bumerangy*, vrhače oštěpů *wumery*, hudební nástroje *dydžerydů* a kultovní předměty *čuringy*. V protikladu k poměrně primitivnímu hmotnému zaopatření vždy stál neskutečně pestrý duchovní život: bohatá mytologie, slovní i hudební folklór, slavnosti *koro-borí*, složitý příbuzenský systém, tanec, skalní malby i zdobení těla. „*Muži si zdobili tělo pomalováním – hlinkovými barvami, bílou a odstíny okru. K typickým projevům patří také umělé jizvení, známé u mužů i žen.*“²⁶⁰

Klasické, barevné tetování bylo rozšířeno pouze na australském pobřeží, vnitrozemské kmeny se spíše masivně zjizvovaly. Důvodem je tmavší pokožka. Tetování a skarifikace jsou na nejmenším světadílu spojeny s rituály, přivoláváním deště, iniciací a také pohřby. Příkladem může být ceremoniál středoaustralských Arandů (Arantů, Aruntů). „*Obřad probíhá na skalní římse. Muži vylezou co nejvýše a za zpěvu si nařezávají kůži na ramenou, až jim krev stéká na skálu. V jejich písni prosí klokany, aby se množili a neubývali. Arantové věří, že krev oplodní zemi a dá klokánům sílu se množit. Krev a červená barva je vůbec symbolem života a plodnosti... Když zemře příslušník kmene, jeho potomci si na znamení smutku nařezávají kůži, ale nenechají krev téci a zatírají rány bílou barvou. Mladí chlapci si v období dospívání nechají naříznout kůži kolem dokola hrudníku, asi v místech mezi prsními bradavkami a pupkem a zatírají do rány prach podobně, jako to činí černoši v Africe. Výsledkem je mohutná jizva kolem těla. Často nezůstává u jedné, přibývají se vzrůstající vážnosti a hrdinskými činy.*“²⁶¹ Všechny tyto rituály mají pro domorodce obrovskou důležitost a jak píše jeden z největších znalců Austrálců **A. P. Elkin**: „*Ti, kteří takový obřad nikdy neviděli, nemohou ani v nejmenším pochopit, co to všechno pro jedince znamená a jakou to hraje roli v citovém upevnění vztahu individua k pospolitosti, rodu, celku.*“²⁶²

Zmínka o klokanovi není náhodná; Austrálci patřili k nejvýznamnějším etnikům, jež žila *totemismem*. Tímto pojmem se označuje klasifikační sociálně-náboženská soustava, která předpokládá mytickou spřízněnost mezi totemovým

²⁶⁰ Stuchlík, Milan: *Etnografie mimoevropských oblastí. Austrálie a Oceánie*, Praha 1964, str. 19

²⁶¹ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.9.

²⁶² Elkin, A. P.: *Korenoje naselenije Avstralii*, Moskva 1952, str. 162

předkem (zvířetem, rostlinou, vodou, kamenem atd.) a rodem. U australských kmenů, které užívaly na šest set jazyků, došly totemické představy velkého uplatnění, a tak není divu, že si **Émile Durkheim** odtud vybral etnografický materiál pro výzkum elementárních struktur náboženství. „Během iniciačních obřadů kmene Yerkla utrží mladý muž určitý počet šrámů, po nichž mu zůstanou jizvy – jejich počet i tvar se liší podle jednotlivých totemů. Jeden z Fisonových informátorů upozornil na stejnou skutečnost také u jím sledovaných kmenů. Podle Howitta existoval stejný vztah u kmen Dieri, a to mezi skarifikací a totemem vody...“ píše v textu z počátku dvacátého století.²⁶³

Rozsah australského zjizvování byl skutečně extenzivní: „Hladké plochy zvrásnili, někdy vpravdě hýřivě, například v Austrálii“.²⁶⁴ Rozrývala se záda, ramena i hrud’. Jako výraz truchlení a smutku jsou vnímány jizvy na stehnech. Hlubkové a plastické jizvení nebylo cizí ani ženám. Na řece Murray probíhal proces následovně: „Mladá žena si klekne a položí si hlavu mezi kolena starší silné ženy a operatér, vždy muž, udělá kouskem lastury nebo pazourkem řadu hlubokých zářezů napříč zády, zprava doleva až těsně k rameni. Pohled na to je hrozný. Krev stéká proudem a ubohá oběť křičí bolestí. A přece se děvčata ochotně podrobují těmto mukám, neboť jejich zbrzděný hřbet je velmi obdivován.“²⁶⁵ Výrazné skobovité výstupky na celých zádech poskytují bizarní pohled.

Plastické jizvy se ale nedělaly jen lasturou, nýbrž i odštěpky pazourku a jednoduchými kamennými noži. Vytvořená rána byla „dezinfikována“ žhavou tyčkou na rozdělávání ohně. Tou se zhotovovaly i tečkovité cejchy. Antropolog **Herbert Basedow** se ve své práci z roku 1929 pokusil jizvení Australců systematizovat, i když hned v úvodu píše, že „by snaha o schematizování kmenových značek byla marná. V některých oblastech se jen jedna či dvě dělají, jinde je zase většina těla pokryta. Pravidlem je ale to, že mužové bývají zvrásněni více než ženy... Obecně vzato, kmeny ze střední Austrálie neužívají cikatrizace těla tolik jako lidé ze severu.“²⁶⁶ Kmeny Yantowannta, Ngameni a další domorodci z oblasti Copper Creeku nechávají hrud’ od prsou vzhůru čistou, ale dolů k břichu vytvářejí skupinu vodorovných řezů. Dieriové mají dvě nepravidelné značky. Ženy z Durham Downs jsou ozdobeny dvěma horizontálními čarami na nadrech. Lidé Aluridža, Aranda a Arrabonna vykazují krátké vodorovné jizvy na hrudi a bříše, jen občas doplněné svislými pruhy – nejvíce na ramenech. „Na severním pobřeží může být studována větší různorodost značek. Kmeny východně a západně od Port Darwin mají velmi výrazné jizvy... V žádném případě se však nelze domnívat, že zmiňované jizvy má každý jedinec, kterého potkáte. Naopak. Je výjimečné vidět osobu s kompletním

²⁶³ Durkheim, Émile: *Elementární formy náboženského života*, Praha 2002, str. 128-129

²⁶⁴ Gennep van, Arnold: *Přechodové rituály – systematické studium rituálů*, Praha 1997, str. 74

²⁶⁵ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 148; přejato z Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 136

²⁶⁶ Basedow, Herbert: *The Australian Aboriginal*, Adelaide 1929, str. 237

jizvením, spíše mají jednu dvě linky.“²⁶⁷ Obyvatelé ostrovů Melville a Bathurst imitovali část palmy *Cycas media* vyřezáváním několika obrazců ve tvaru písmene V na zádech. Lidé z Cambridgeského zálivu, muži i ženy, se zdobili řadou horizontálních čar zvaných gummanda na prsou, břichu, zadcích, stehnech a vedli vertikální linky na svých pažích až k zádům. Zvláštností byl „pásek“ (*naualla*) kolem lýtky. Wororové jizvili celá záda.

Kromě skarifikací užívali Australci často i malování svých tělesných schránek. Každá barva měla svůj význam. K tomu Durkheim uvádí: „*Pokud tetování v podobě jizev či znetvoření nemusí mít vždy totemistický význam, zcela jinak je tomu s prostými obrazci kreslenými na tělo: obecně vzato nejčastěji představují totem. Jeden z hlavních iniciačních rituálů, jehož prostřednictvím adept vstupuje do náboženského života kmene, spočívá právě v tom, že je mu na tělo namalován symbol totemu.*“²⁶⁸ U jižnějších sousedů, Tasmánců, byla zaznamenána skarifikace. „*Oděv téměř neznám, ozdoby řídké, zato častá malba těla a zjizvení.*“²⁶⁹ Kmeny se odlišovaly třeba i účesem, ale jejich kultura nemohla být detailněji prozkoumána – i proto jsou všechny údaje tak stručné. Několik tisícovek tasmánských obyvatel, na něž se svého času pořádaly lovy, bylo v letech 1803 až 1877 úplně vyvražďeno. O to se postarali bílí mužové, v jejichž transportech z Evropy se hojně vyskytovaly tetováže s náboženskými motivy, jak prokázali anglosaští historikové. Tklivý osud prapůvodních obyvatel Tasmánie vylíčil v „černé knize smrti“ **Clive Turnbull**.

²⁶⁷ Basedow, Herbert: *The Australian Aboriginal*, Adelaide 1929, str. 237-238

²⁶⁸ Durkheim, Émile: *Elementární formy náboženského života*, Praha 2002, str. 129

²⁶⁹ Stuchlík, Milan: *Etnografie mimoevropských oblastí. Austrálie a Oceánie*, Praha 1964, str. 30

10.0. Melanésie

Melanésie, tedy Ostrovy černých lidí, je geografické označení pro rozsáhlou oblast jihozápadního Tichého oceánu. S trojúhelníkem Polynésie přímo sousedí Fidži, následují Nové Hebridy (Vanuatu), Nová Kaledonie, Šalomounovy ostrovy, Nová Británie a Irsko (Bismarckovo soustroví) a též Nová Guinea, druhý největší ostrov planety se 772 000 km² rozlohy, který však zaujímá v rámci regionu specifické postavení. Jméno získala Melanésie zásluhou obyvatel, kteří prvním objevitelům připomínali barvou kůže a kudrnatými vlasy Afričany. Kulturně je celý areál rozmanitý, antropologicky i jazykově takřka roztržštěný. Jen na Nové Guineji žijí celé stovky kmenů s asi osmi sty odlišnými jazyky.

Český zeměpisec **Jiří V. Daneš** popsal v roce 1924 zdejší podmínky následovně: „*Pro svou přirozenou nepřístupnost, pro vražednost podnebí i pro sveřepou povahu svých kanibalských obyvatelů Nová Guinea i ostatní Melanésie byly až donedávna pravým postrachem cizinců. Proto jak prozkoumání jejich po stránce vědecké, tak i hospodářské využití a politické opanování příslušníky bílého plemene započalo mnohem později nežli v Austrálii samé nebo na sousedních oblastech ostrovních, ať v Malajském soustroví, či v oceánských skupinách Polynésie i Mikronésie. Ještě dnes jest vnitrozemí velkých ostrovů i Nové Guineje samé jen povrchně známo...*“²⁷⁰ I když se za osmdesát let mnohé změnilo, tato část světa zůstává – jistě ne nadlouho – jedním z posledních útočišť málo pozměněného světa přírodních lidí. A tito lidé Melanésie si na tělesné kráslení potrpí. „*Oděv nepředstavoval ochranu před chladem, nýbrž spíše ozdobu. Základními typy oděvu jsou krátké zástěrky, široké opasky, suknice z rohoží, na některých souostrovích rovněž kápě a pokrývky proti dešti. Horní polovina těla zůstávala zcela neoděna. Základními způsoby ozdoby těla bylo jizvení a pomalování.*“²⁷¹ Muži a ženy se zdobí i jinak. Nosí ozdoby z peří, želvoviny a mušlí, v nose mají terčíky, kůstky z ptáků či prasat, proslulá jsou tykvovitá pouzdra na penis (*koteka*). Domorodci se také tetují. V zásadě lze odlišit tři typy melanéské tetováže: klasické tetování zaváděním barvy pod kůži, jizvovou cikatrizací narušením kůže a pak také úmyslné, řízené infekce, vyvolávané šťávou některých rostlin. Melanéskými tetovačkami jsou ponejvíce ženy.

Vzhledem k tmavé pokožce se prvně uvedené tetování užívá rozsáhleji jen na Admiralitách, v Nové Kaledonii, na Nových Hebridách, na Šalomounových a Banksových ostrovech a na Fidži, kde vykazuje polynéský vliv. Admiralitanky si líce a hrud' kráší sérií kruhových jizev, do nichž je následně vnášeno tmavé barvivo. Na Šalomounových ostrovech si ženy vedle tetováže „obstarávají jizvy po celém těle; řezy se dělají nabroušenou lasturou a jsou také velmi bolestivé. Cena ženy

²⁷⁰ Daneš, Jiří V.: *Původ a zanikání domorodců v Austrálii a Oceánii*, Praha 1924, str. 68

²⁷¹ Stuchlík, Milan: *Etnografie mimoevropských oblastí. Austrálie a Oceánie*, Praha 1964, str. 61

stoupá podle krásy vzorku.”²⁷² Někde si muži, Šalomouňané, tetovali i celý obličej. „Na Fidži, podobně jako na Admiralitách, je dekorace vyhrazena ženám a operatérky jsou stejného pohlaví. Práce začíná v raném věku. Operující obvykle pokračuje až do té doby, kdy se bolest nedá vydržet, a to propracované vzory vyžadují několik měsíců k dokončení. Tetované body v koutcích úst znamenají, že žena porodila dítě, ale často mají jen skrýt vrásky vzniklé věkem. V Hades na Fidži jsou netetované ženy pronásledovány svými kolegyněmi, jež je vláčejí a škrábou ostrými mušlemi, nenechávajíc tomu odkladu; jinak by měly potíže a staly by se potravou bohů.“²⁷³ Podle některých autorů se fidžijské náradíčko k tetování vyrábělo někdy z lidských kostí. Tetovaly se i prsty.

Zmapovat tetování na Irian Jaya je prakticky nemožné, takže spíše lze uvést několik reprezentativních svědectví. Respekt domorodců si zde vydobyl ruský zoolog a později také národopisec **Nikolaj Nikolajevič Miklucho-Maklaj** (1846-1888), jenž se roku 1870 vylodil na severovýchodním pobřeží ostrova. Učenec, absolvent univerzit v Heidelbergu, Lipsku a Jeně, se stal zastáncem práv Papuánců a svými deníky s výtečnými kresbami obohatil poznání místních etnik. Jeho zájmu pochopitelně neuniklo ani tetování. „Tetování představuje pro etnologa významný materiál: za první, protože se slavné ornamenty dědí z pokolení na pokolení a při přesídlení putují spolu s jazykem a fyzickými zvláštnostmi na nové místo, ... za druhé, protože proti tetování vedou misionáři urputný boj a kvůli šíření křesťanství se tento zvyk vytrácí, a s ním zaniká i cenný etnologický materiál.“²⁷⁴ Proto Miklucho-Maklaj tetování zakresloval. Fotografie tmavých Melanésanů by měly skrovnou vypovídající hodnotu. Zaznamenal například lícní a retní tetováže náčelníků v Rapanui. Na jižním pobřeží seznal, že se muži tetovali málo a zdobením se mohli honosit jen v případě zabití nepřítele.

Dost místa věnoval poznámkám z vesnice Chula. „U dívek kolem deseti let věku byly tetovány tváře, paže, jindy ramena, spodní část břicha, ale i vyholený Venušin pahorek.“²⁷⁵ Na svá zdobení byla děvčata náležitě hrdá a ráda je ukazovala. V období deseti až patnácti let se přidávaly ornamenty, které měly svá jména, na bederní páteř a nohy ke kolenům. Do dvaceti let měly mladé dámy ozdobenu hrud' i nohy pod kolena. K tomu si ruský humanista poznamenal, že taková pětadvacetiletá žena musela do té doby podstoupit značnou bolest. „Cestovatel se rozhodl ověřit si svoji domněnku. Dal ženám k dispozici levé rameno. Uložily ho na rohožku; jedna namočila hůlku do vody s uhlím a nakreslila na Maklajově kůži vzor, který si zvolil; jiná se ozbrojila ostrým šípem a kladívkem, začala rychle vbodávat šíp do kůže a tloukla na něj kladívkem. Šíp pronikal, asi dva milimetry do hloubky, sděluje

²⁷² Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 148

²⁷³ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 87

²⁷⁴ Miklucho-Maklaj, N. N.: *Sobranije sočiněnij v pjati tomach*, Moskva 1950, díl II., str. 542

²⁷⁵ Miklucho-Maklaj, N. N.: *Sobranije sočiněnij v pjati tomach*, Moskva 1950, díl II., str. 546-547

*Maklaj, jenž má rád přesnost. „Brzy celá černá kresba zčervenala od krve, tryskající při každém bodnutí... Když jsem zaplatil operatérkám a jejich pomocnicím, ... vrátil jsem se domů, přesvědčiv se, že operace je spojena s poměrně nepatrnou bolestí.“*²⁷⁶ Miklucho-Maklaj, oslavovaný vědec, jenž k básni inspiroval i **Jaroslava Vrchlického**, zemřel v Petrohradě v roce 1888.

Ženy se tetovaly i nedaleko současného hlavního města Papuy. Ženy kmene Motů „v Port Moresby na Nové Guineji dostávají při zasnoubení tetovaný pás z ostrých úhlů od podpaždí až do středu prsou. Na Siaře v jižním Novém Meklenbursku vytetují ženám po svatbě tvář jednotvárnou modročernou čárkovanou kresbou.“²⁷⁷ Méně se tetují domorodci ve vnitrozemí, „tetování je obvyklejší na pobřeží, zejména u jižních kmenů“.²⁷⁸ U mužů dokladovalo kmenovou příslušnost. Ozdobné jizvení se provádělo obsidiánovými čepeli nebo též ohněm. Tetovali se i lidé z Torresovy úžiny, která dělí gigantický ostrov od severu Austrálie. Lidé tu uctívají žraloka, jež je častým námětem jejich tatuáží, a také želvu pro její dlouhý život. Na zdejších ostrovech bylo běžné tetování ramen, zvláště u mužů, což je zapsáno i v denících objevitelů jako **Jules Sébastien C. Dumont-D'Urville** (1790-1842), který brázdil Melanésii s lodí *Coquille* (Skořápka), později *Astrolabe*. Kromě pátrání po La Pérousově výpravě a zmapování oblastí se tento Francouz zasloužil o dnes zařazené členění Oceánie na Polynésii, Mikronésii a Melanésii. „Oni [domorodci z Tutu] vytvářejí reliéfní tetováže, jež jejich ramena značí masitými polštářky či otoky sestavenými jako třásně epolet,” píše v posmrtně vydaném cestopisu z roku 1846.²⁷⁹ Slovy i náčrty tuto praxi potvrdili další (**Macgillivray, Brockett**). Tyto v mládí pořizované jizvy se nazývaly *koimai* či *koima* a pro ženy byl takto zušlechťený protějšek neodolatelný. Během slavností se spirálová skarifikace natírala červenou a bílou barvou, aby více vynikla.

Cikatrizacemi se někde zvrásňoval obličej, velmi časté bylo ornamentální zdobení hrudníku a prsou. Na jednom ostrově „byla stonožka, isi, velmi oblíbený vzor, vyřezávaný na obou prsou, nano isi, nebo na horní části paže pod ramenem, tugar isi. Jizvily se výhradně ženy. Stonožka byla ztvárněna, jak leze nahoru. Měla asi 125 mm na délku. Ostrované odlišovali její části: zuby (tereg), zakroucená tykadla (pis mus), hlavu (kerem), nohy a ruce (teter a tag), tělo (buber gem) a ocasní zuby (upi tereg), protože si mysleli, že je stonožka může ocasem kousnout. Proč si vybrali tento obrázek, to nelze objasnit, ale byl velmi efektivní a snadný ku kreslení,“ píše vědci ze slavné expedice vedené **A. C. Haddonem**.²⁸⁰ Důvodem mohla být

²⁷⁶ Miklucho-Maklaj, N. N.: *Rytíř černého plemene*, Praha 1953, str. 326

²⁷⁷ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 147

²⁷⁸ Stingl, Miloslav: *Ostrovny lidojedů*, Praha 1970, str. 195

²⁷⁹ Dumont-D'Urville, Jules Sébastien C.: *Voyage sur Pole Sud et dans l'Océanie sur le corvettes l'Astrolabe et Zelée...*, vol. IX, Paris 1846, str. 236

²⁸⁰ Haddon, A. C. ed.: *Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits*, vol. IV. *Arts and Crafts*, Cambridge 1912 (reprint 1971), str. 20

klanová příslušnost, nebo totemický význam, jako tomu je u tetování stylizovanými rybami, krokodýly, faunou i flórou (značka palmy nebo listy). „Často používají místo portrétu určitého zvířete jen symbol jeho charakteristického pohybu, například místo plameňáka tetují čáru znázorňující jeho houpavý let. Tuto čáru tetuje na stehno své dcery otec, když je dívka dospělá a zralá na vdávání. Pro dívky je obřad tetování zároveň koncem některých potravních a činnostních tabu.“²⁸¹ Na všech ostrovech je tetování hojně spojeno s obřady dospělosti dívek. Skarifikovala se stehna, předloktí i záda. Známý je náčrt cambridgeské expedice do oblasti Torresovy úžiny, na němž má stará Mabuaička spirálovité klanové symboly nad zadkem. Dvě další ženy zde mají vyřezané ryby.

Skarifikace je běžná v celé Melanésii; širokého rozšíření pak dosáhla v Novém Irsku i u kmenů Irian Jayi. Jedno z etnik si zvrásňuje kůži zad takovým způsobem, aby byla podobna krokodýlímu hřbetu. Poměrně málo se ví o nástrojích, jimiž se zdobení provádělo. „Velká část materiální kultury stála mimo pozornost a tak mohlo dojít často až k paradoxním situacím: např. o tetování domorodců z oblasti korvarového stylu psali snad všichni autoři knih z minulého století, kteří se touto kulturou zabývali. Avšak o předmětu, jímž se tetovalo, se žádný z nich nezminil,“ napsal etnolog **Stanislav Novotný** v diplomové práci o kmeni Numfor ze severozápadu Nové Guineje (1968), jenž vytvářel korvary – dřevěné plastiky předků.²⁸² Naopak žádný zvláštní instrument nevyžadovalo zvláštní zhotovování jizev na Nové Kaledonii. „V Nové Kaledonii jsou jizvy vytvářeny výjimečně bolestivou metodou. Do kůže se udělá malá dírka, dovnitř je zaveden suchý stonek, který je zapálen a vyhoří pod kůží. To se opakuje v několika tisících otvorů, až je rozsáhlé místo takto ozdobeno.“²⁸³

Opačným směrem, severně vstříc Mikronésii, o jejímž tetování bude vyprávět následující kapitola, leží poblíž Nového Irska ostrov Tanga. Informace o místní tatuáži byly popsány sociálním antropologem **F. L. S. Bellem** (1949). Asi díky vlivu Polynésie se zde pro kráslení užívalo totožného pojmu tatau. Muže i ženy tetovaly výhradně ženské specialistky. Cennou upomínkou byly vyhlášené tetováže získané na cestách ke spřízněné kultuře ostrovů Feni. Příslušnice slabšího pohlaví se mohly chlubit komplikovanějšími vzory, zdobily se tváře, nos, brada a čelo. Takřka žádné tetování nekleslo pod krk. Ženy měly ve tváři vepsané slzičky či stopy ptáků, mužům se dostávalo rybích ploutví nebo listů. „Tetovací sada obsahovala plátek bambusu ostrého jako žiletka, nebo kus britkého obsidiánu, či, v dnešních časech, střep skla, polovinu kokosové skořápky s barvivem, podložku či podložky ze stromových vláken, malý košík se sypaným popelem, proužkované listy kokosové palmy a misku mléčné

²⁸¹ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.8.

²⁸² Novotný, Stanislav: *Materiální kultura kmene Numfor SZ Nová Guinea*, Praha – DP na FF UK 1968, str. 34

²⁸³ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 87

mízy z listů rostliny Euphorbia.“²⁸⁴ Operovalo se na volném prostranství. Celý proces vyřezávání drobných vzorečků trval většinou dva měsíce, a v případě, že se pigment dobře nevstřebal, tak se po roce tetovalo znovu. Taterky dostávaly za svou práci drobné dárky. Děti se nezdobily, pouze dospělí. „*Mnoho domorodců pořízení tatuáže odkládá až do té doby, než se ožení, nebo v mnoha případech, zvláště u mužů, nikdy ani žádnou nezískají. Jak jsem ale viděl, absence tetování nijak nesnižuje prestiž osoby... Jsem přesvědčen, že funkce tetování na Tanga je skoro čistě estetická.*“²⁸⁵ Naopak skarifikace, vesměs mužská záležitost, byla vyžadována jako doklad členství v různých společnostech.

„*V celé Melanésii bylo přijetí do země duchů ovlivněno bohatostí pohřebních hostin a dáváním darů do hrobu jako důkazů zámožnosti, postavení či štedrosti zemřelého, přestože otázku statusu často určí strážce zásvětí, který prohlédne tetovací nebo jiné kmenové značky ducha, jenž vchází do říše mrtvých.*“²⁸⁶ Tímto pomyslným mostem, jak si vstup představují šalomounští Ysabelové i novoguinejští Kwatové, prošly zástupy Melanésanů.

²⁸⁴ Bell, F. L. S.: „Tattooing and Scarification in Tanga“, in *Man* vol. 49/1949, str. 30

²⁸⁵ Bell, F. L. S.: „Tattooing and Scarification in Tanga“, in *Man* vol. 49/1949, str. 31

²⁸⁶ Moss, Rosalind: *The Life after Death in Oceania*, Humphrey, Milford 1925, kap. X, § I. Ordeals

11.0. Mikronésie

Severně od Melanésie se rozprostírá rozsáhlá oblast asi dvou tisíc ostrovů, ostrůvků a atolů, která dostala jméno Mikronésie – česky Maloostroví. Do tohoto shluku kousků země na severozápadě Oceánie patří Mariánské ostrovy, souostroví Palau, Yap, Ponape, Nauru, Karolíny, Marshallovy ostrovy a s Polynésií hraničící Gilbertovy ostrovy (Kiribati). Zmíněné Mariany objevili Evropané dříve nežli jiná souostroví celé Oceánie. **Fernão Magalhães** (asi 1480-1521), Portugalec ve španělských službách, připlul ke Guamu už v roce 1521 v závěru první plavby kolem světa. Jeho společník **Antonio Pigafetta** (1491-1534) zanechal i nejstarší popis zvyků a náboženských představ místních obyvatel. Mikronésané byli k cizincům přeci jen přátelštější a měli širší obzory než tmaví Melanésané. V jejich kultuře lze najít jak vliv indonésko-filipínský, tak i polynéský. Mikronéské komunity se běžně tetovaly. „Tetování bylo hlavní formou umění v Mikronésii. Mělo mnoho stejných funkcí jako v Polynésii: dekorativní, ochrannou (jako druh schránky i zbroje), erotickou a sociální,“ píše moderní antropologové a akcentují vazby tetováže na pravidla hypogamických a hypergamických sňatků.²⁸⁷ Těmito výrazy se označují manželství mezi vyššími a nižšími třídami.

Estetické, pouze vnější stránky ornamentů si všímal národopisec **Jaroslav Vlach**. „Z Mikronésů Palavští pokryti jsou od kotníků po střed stehna malými tečkami tak vzorně, že nohy podobají se jako by vězely v kalhotách. Na Ponapi pokrývá tetování ve vzorech velmi úhledných nohy od stehna až po kotníky a ruku od lokte až po kloub ruční. Na Kusaji bývají ruce i nohy zdobeny pruhy barvy modrošedé. Na Rataku byli muži zdobeni čtverci těžké barvy, kdežto ženy jen na prsou a krku byly tetovány.“²⁸⁸ Obyvatelé Gilbertových ostrovů měli tělo zdobené od ramenou až po kolena malými pruhy ve čtyřech až pěti řadách. Čáry byly jak na prsou a na nohou, tak i na zádech po obou stranách kříže. „Na Nukuoru (v Karolínách) ženy žijí tři měsíce v nedotknutelném domě, obřadně se koupou v moři a teprve pak jsou tetovány – a to pouze na malé části spodních partií těla.“²⁸⁹ Palauské tetování *telengékel* zdobilo ženské genitálie. V západní Mikronésii bývalo též oblíbeno mělké jizvové tetování žen.

Řada autorů se obsáhle zmiňuje o tetování na Ponape. Důvodem je i příběh britského velrybáře **Jamese F. O'Connella**, jenž se zde v 19. století oženil, byl hustě potetován, aby se později dozvěděl, že „ornamenty na jeho kůži jsou vlastně jakousi kronikou zaznamenávající jména zemřelých náčelníků a vynikajících mužů kmene“.

²⁸⁷ Hage, Per, Harary, Frank, Milicic, Bojka: „Tattooing, Gender and Social Stratification in Micro-Polynesia“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 2, 1996, str. 339

²⁸⁸ Vlach, Jaroslav: *Národopis všech světadílů*, Praha 1911, str. 42

²⁸⁹ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 126-127

²⁹⁰ Mladý Ir s cirkusovými zkušenostmi ztroskotal na Ponape (na Nettu) v roce 1826. Místní lidé si jej a jeho dublinského druha **George Keenana** údajně oblíbili, jen se jim nelíbila jejich holá bílá těla. Sami měli totiž zdobené končetiny i trup. Brzy se O'Connell dočkal nápravy. Místní dívky nejprve ochlupené tělo depilovaly škeblemi, pak tetovaly údy, hrud' i lopatky, takže se prvý mikronésky tetovaný běloch musel z operace přes měsíc zotavovat. Pohlavár ostrova byl na své hosty pyšný, ukazoval je sousedům a osmnáctiletému jinochovi věnoval svou dceru za manželku. Ač si tu bílý námořník pořídil i dva potomky, při prvé příležitosti, když v zálivu zakotvil anglický škuner, z ostrovů odplul a přes Filipíny, Peking či Cařihrad dorazil v roce 1835 do New Yorku. Rok nato vydal v Bostonu o svých fantastických dobrodružstvích knihu *A Residence of Eleven Years in New Holland and the Caroline Islands* (1822-1833), jejíž český překlad vyzdobila malířka **Toyen**. V osmé a jedenácté kapitole O'Connell popisuje svou tatuáž. Pokouší se i o etnografický záznam: „*Když jsou dětem asi čtyři roky, začíná se s tetováním. Nejprve se rukou na záda předkreslí linky, to se děje v domě rodičů. V šesti a osmi letech odvádějí děti do tetovací chýše, kterou musejí dále navštěvovat než je tetování v jedenácti letech dokončeno. V mém případě jsem měl mezi vytvářením tetovacích značek různě dlouhé přestávky.*“ ²⁹¹ O'Connell poté působil v Barnumově Americkém muzeu jako atrakce, údajně první svého druhu v USA, což přibliží kapitola 17.3.). Naposledy vystoupil asi v roce 1851. O svých eskapádách a pořízení tetování šířil stále bláznivější historky, takže jeho vyprávění je třeba brát s rezervou. Odbornice na tichomořské tetování **Tricia Allenová** v roce 1991 připustila, že „*jak O'Connell tak Rutherford mohli být v jižních mořích tetováni, ale klidně i na jiných ostrovech než uváděli, a jejich příběhy jsou skoro určitě vylepšené.*“ ²⁹²

V našem prostředí přiblížil O'Connellův osud cestovatel a etnograf **Miloslav Stingl**, jenž se rozepsal o ponapské tatuáži: „*Jako národopisce mě mikronéské tetování velice zajímá. Navíc právě třeba ponapské tetování, jehož ornamenty jsou, nebo alespoň byly, vytvářeny s mimořádným výtvarným vkusem. Ponapský tetovač nebo ponapská tetovačka (ženy nejen častěji tetovaly, ale jejich těla byla také vždycky na ostrově ozdobena nesrovnatelně rozsáhlejšími vzory) používala v první řadě kaliz, jakési tetovací pero zakončené ostrými trny místních keřů. Rukojeť kalizu bývala často vyrobena z kostí. Vlastní ornament byl do pokožky vnášen domácí ,tuší' – leneirem, vyráběným z rozdrceného ořechu *Aleuritas triloba*, smíšeného s kokosovým olejem. Mužům Ponapané tetovali zejména paže několika pruhovými náramky a ovšem i vlastní ruce opět několika pásky. Zatímco při zdobení horních končetin mohl tetovač pracovat podle vlastního vkusu, mělo zdobení dolních končetin přesný řád; každá noha byla vždy rozdělena na čtyři pole, vyplněná předepsanými vzory. Například druhé pole musí být vždy ozdobeno ornamentem zvaným ,tarový*

²⁹⁰ Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha 1960, str. 40

²⁹¹ O'Connell, James F.: *Elf Jahre in Australien und auf der Insel Ponape*, Berlin 1929, str. 127

²⁹² DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 200

*list' (Lap en pan uot). Ženy bývaly tetovány bohatěji. Takřka celé tělo pokrýval nádherný ornament, a to i v těch místech, o nichž ve slušné společnosti nelze hovořit. Nejsložitěji se tu tetovala vnitřní část stehen a pak čtyřúhelníkové pole pod pupkem, vyplněné symetrickými přímkami a vlnovkami.“*²⁹³ To dokládají i jiní autoři. Významné a posvěcené bylo místo nad kolenem. „Na tetováž bylo pohlíženo jako na ženin skvostný ornament, a žena bez tetování byla terčem posměchu.“²⁹⁴

Důležitou roli hrálo permanentní zdobení i na Marshallových ostrovech ležících na východ od Ponape. Zde bylo vyhrazeno náčelníkům a vznešeným rodům. Tetování bylo mytickým darem dvojice bohů (Lewōj a Lanij), podobně jako od siamských dvojčat na Samoa, a jako takové muselo být stráženo pro své ušlechtilé, mladost a erotiku dodávající kvality. Na rozdíl od ponapské tatuáže se zde tetovali především muži. Dělo se tak na rukou i nohou, celém trupu včetně hrudníku, zad, ramenou a krku. Pouze nejvyšší pohlaváři na Rataku měli privilegium tetovat si obličej. Dle německého vědce **Augustina Krämera**, který o zdejším tetování publikoval v roce 1906 text, měly lícní ornamenty dodat lídrům prestiž a démonické vzezření stejně „jako u novozélandských Maorů, nicméně umělecké provedení nedosáhlo takové kvality jako jejich spirály“.²⁹⁵ Na Marshallech sestávaly vzory z lineárních i vertikálních čar. Není od věci podniknout výpravu do tzv. *folk taxonomie*, tedy pojmů, které užívali pro tatuáže sami domorodci. Tetovacímu vzorku se tu říkalo *ar*, proces tetování byl nazýván *eo*. Ozdobení tváře tak mělo název *eon-māj*, tetování krku zase *eooten-bōro*. Muži si nechávali na prsa vytetovat *eo kat*. Ramena zdobilo *waurok*. I u Marshallanů se tetovači (*rieo*) odváděl poplatek za práci (*kabwijeran*). Místní náčelníci své zářezy celý život vylepšovali, a tím zvyšovali svou *mana* neboli *debbo*, svou magickou sílu.

*„Ostatní marshallské tetovací motivy jsou velmi abstraktní piktogramy; jejich význam má kořeny v místním prostředí: značky a tvary ryb, kousnutí od rybích zubů, motivy podobné mušlím a jejich tvarům atd. V žádném případě nejsou marshallské motivy propracované, žádné realistické obrázky, jaké lze nalézt jinde v Pacifiku. To také může naznačovat, že tetování zde prošlo dlouhým vývojem a transformací ve více ikonický typ.“*²⁹⁶ Antropolog z Austrálie **Dirk H. R. Spennemann**, jenž vypracoval podrobnou studii o symbolice, technikách a funkcích pigmentového křášení (1998),²⁹⁷ si v úvodu textu postěžoval, že k tradičnímu tématu může přistupovat *post mortem* a jen na základě studia dobové literatury. Nejinak tomu bude i v jiných koutech Mikronésie. Legenda moderní tetováže, Američan **Don Ed**

²⁹³ Stingl, Miloslav: *Neznámou Mikronésií*, Praha 1976, str. 110-111

²⁹⁴ Hage, Per, Harary, Frank, Milicic, Bojka: „Tattooing, Gender and Social Stratification in Micro-Polynesia“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 2, 1996, str. 340

²⁹⁵ Krämer, Augustin: *Hawaii, Ostmikronesien und Samoa*, Stuttgart 1906, str. 407

²⁹⁶ Spennemann, Dirk H. R.: *Tattooing in the Marshall Islands*, Albury 1998, kap. I

²⁹⁷ V nepříliš podařeném překladu vyšla kniha i česky jako Spennemann, Dirk H. R.: *Tetování na Marshallových ostrovech*, Žďár nad Sázavou 2007

Hardy, vyprávěl, jakých forem může nabývat globalizace světa. Po odletu z Japonska v roce 1983 „jsem si udělal zastávku na Guamu a Palau. Na Palauských ostrovech jsem tetoval fůru domorodců americkými věcmi ze čtyřicátých let. Měl jsem s sebou album klasických ‚flashí‘ ode mě i od Jerryho a tihle Palauané vzývali americkou námořní pěchotu, protože je na konci války osvobodila od japonského jha. Takže jsem na ta domorodá těla dělal USMC vzorky a úplně se mi rozbřesklo, jaký je to úžasný kulturní mix toho, co je či není správné a skvělé. Poznal jsem, jak jsou všechny ty hodnoty zaměnitelné.“²⁹⁸

²⁹⁸ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XXI

12.0. Asie

Asie tvoří téměř třetinu světové pevniny a ze všech geografických území nabízí nejrozmanitější škálu přírodních podmínek – proto je zde přítomna jak tatuáž „severského typu“, tak i skarifikační podoby tropických oblastí. Pevninská Asie však nikdy tetování příliš neholdovala. V Číně a také v Indii, kde ženy užívají jen dočasné předsvatební mehendi, se stálému dotváření sama sebe nedostalo tolik prostoru, kolik by člověk u populace, která dnes čítá více než dvě miliardy lidí, odhadoval. V rámci celého kontinentu je nejzajímavější umělecké horimono japonské, jemuž bude patřit samostatný oddíl (část 12.3.).

12.1. Pevninská Asie

V Číně prošel zvyk tetování několika zvraty, ale obecné oblíby se nedočkal. „Nejstarší zmínky o tetování v Číně jsou z oblasti Jang-c’ a pochází asi z roku 1100 př. n. l. Existovaly dva typy tetování. První tetování bylo používáno jako označení vyhnanců do odlehlých provincií a mělo velmi tvrdý sociální dopad. Druhý typ tetování byl dobrovolný, byla to móda, která prý přišla přes Arábii až z Egypta a tvořily ho motivy květin, motýlů a jemné ornamenty. Nikdy se však příliš nerozšířilo, poslední zprávy o něm jsou z období vlády dynastie v letech 300 – 100 př. n. l. a pak zaniklo. Potom následovala období, kdy tetováním Číňané pohrdali a to trvá vlastně až do dnes.“²⁹⁹ Číňanům bylo dobře známo tetování japonské, o němž se píše v roce 297 v jedné z kronik, ale další zmínky mají vesměs negativní podtón, protože tetovaz byla vnímána jako barbarský zvyk nebo forma trestu.

V zemi pod himalájskou střešou světa, v Nepálu, se tetovalo. V oblasti intenzivních kulturních kontaktů s Tibetem, Čínou a severní Indií docházelo k míšení různých trendů. Výrazně se zdobili muži i ženy v nepálském Bhaktapuru, kde byla na tělech zobrazována hinduistická božstva, květiny, ptáci nebo mřížkované práce. „Pokud se někdo zeptal ženy, proč se dala tetovat, odpověděla: Je to nádherné a musím se v tomto životě nechat zranit, protože budu mít výhody v životě příštím. Tetování nevybledne a povídá se, že když zemře tetovaný, může své ozdoby prodat v ráji. Nevím však přesně, proč se má prodávat – snad aby se člověk dostal do ráje, když vzniknou problémy.“³⁰⁰ Ženy nepálských Tharuů si tetovaly předloktí.

Už ve středověku ale dorazily do Evropy zprávy o zvláštním tibetském hodnostním značení. K tomu měly sloužit vytetované černé pásy kolem paží a nohou. Někteří autoři připomínají i terapeutická tetování Tibeťanů, kdy se k barvivu vypichovanému do důležitých bodů přidávají i léčivé bylinky. Asi prvním

²⁹⁹ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.5.

³⁰⁰ ed. Rubin, Arnold: *Marks of Civilization*, Los Angeles 1988, str. 139

cestovatelem, jenž do Tibetu zavítal (nebo o něm věděl z doslechu), byl **Odoriko z Pordenone** (kolem 1270-1331). Františkánský mnich, který se do dějin zapsal i jako **bratr Oldřich Čech z Furlánska**, prošel též jižní Asii a Čínu. Hojnost jídla a mnohost lidí jej zaujala více než popis „Kathájců“, přesto píše o „*liliových květech*“: „*Nadto je známkou urozenosti [mužů] v oné zemi mít dlouhé nehty. A někteří si nechávají své nehty růst do takové délky, že přímo rostou kolem ruky. A u žen největší [známkou] krásy je mít malé nohy. A z toho důvodu mají matky ve zvyku, jakmile se jim děvče narodí, podvázat pevně jejich nohy tak, aby již nikdy nemohly ani o kousek vyrůst,*” stojí v díle, z něhož opisoval autor fiktivního cestopisu tzv. Jana Mandevilla.³⁰¹

Etnograficky je řádně zdokumentováno tetování u Kaošanů na Tchaj-wanu. Tito lidé, jejichž jméno znamená v překladu Horalé, si i přes snahu Japonců a Číňanů uchovávali dlouhou dobu tradiční obyčeje. U kmenů Atayal či Bunun byl praktikován obřadní lov lebek. Romantičtější byla ale kaošanská zvyklost tetovat novomanžele stejnými znaky na důkaz vzájemné lásky a nerozlučnosti. Unikátním tetováním ve tváři, které vypadalo jako zalomené hranaté V, se proslavily některé Tchajwanky: „*Na asijském ostrově Formose zase ženy provdané se tetují a sice vzorcem, který jako trojhranný pruh vede od středu horního retu po obou stranách k uchu.*“³⁰² Šíře pruhu dosahovala i několika centimetrů. V Koreji si údajně někteří kupci nechali na čele udělat kruhová znamení.

Bohatou historii má tetováž v Thajsku. V čínských textech se píše o Thajcích, lidech žijících v domech na kulech, jejichž muži se trvale barvili. Koncem 18. století dokonce král Bangkoku **Phra Phutthayotfa** (Rama I.) „nařídil, že všichni svobodní občané musí mít vytetována jména svých pánů a měst, v nichž bydlí, což téměř zamezilo vyhýbání se výkonu královských služeb. Tato praxe se postupně vyvinula v masové registrace a „označování lidí“ na počátku každé královské éry.“³⁰³ Ve Vietnamu si prý obyvatelé (Vietové) vypichovali ornamenty již před dvěma tisíci lety. Později tak konali na příkaz panovníka, jenž doufal, že tetováním ochrání své poddané před mořskými nehodami. O daleké východní zemi Kandžigu, což je Vietnam či Laos, píše benátský kupec **Marco Polo** (asi 1254-1324) následující: „Jak muži, tak ženy mají celé tělo pomalováno různými ptáky a zvířaty, neboť mají mistry, kteří se nezabývají jiným, než že jehlou vypichují obrázky, buď na obličej, na ruku, na nohou i na břicho; vybarvují je pak černou barvou, která se ani vodou ani ničím jiným nedá smýti. Ta žena nebo muž, kteří mají na sobě nejvíce těchto figur, jsou pokládáni za nejkrásnější.“³⁰⁴

³⁰¹ cit. dle Liščák, Vladimír: „Odorik z Pordenone – první Čech v Číně?“, in *Nový Orient* 59/2004, č. 1, str. 44

³⁰² Vlach, Jaroslav: *Žena ve zvycích a mravech národů*, Praha 1913, str. 15

³⁰³ Wyatt, David K.: *Dějiny Thajska*, Praha 2004, str. 137

³⁰⁴ Polo, Marco: *Milión. O záležitostech Tatarů a východních Indií*, Praha 1961, str. 202 (přel. M. Mattušová)

Velmocí tetování vždy bývala Barma, dnes Myanmar. „V Barmě si muži tetovali velice rozsáhlé vzory složené z figur ptáků, savců a ryb, kterých bylo velké množství – často i tři sta a prostor mezi nimi byl vyplněn ornamenty. Nejoblíbenější zvířata byli tygři, muži věřili, že získají skrze ně velkou sílu a statečnost. Tetování mělo také svého nositele ochránit před neštěstím. Někdy byl mezi zvířaty na prsou vytetovaný Buddha, jak medituje.“³⁰⁵ Mnoho století nato si mnozí námořníci brali bohatě tetované domorodce s sebou do Evropy, kde je předváděli jako atrakci v cirkusech nebo v přístavech. Nejen „žirafim krkům“ padaungských žen, ale i barmskému tetování věnovala zmínku v cestopisu z roku 1980 **Stanislava Ramešová**. „Mezi náhorními kmeny přežívá do současnosti. Vytetované znaky mají svůj význam. Všude jiný. U Čjinů jsou v podélné řadě po tvářích vytetovány kroužky. Pět je symbolem žen, šest patří mužům. Podélné čáry po nose a bradě, spousty drobných teček kolem rtů. Na krk patří droboučké kroužky. Věří se, že zemře-li žena bez vytetovaných kroužků na krku, bude po smrti poslána do země zlých duchů, chybějí-li kroužky na tvářích, bude jí chybět i plné uspokojení v manželství.“³⁰⁶ Ze středního Myanmaru, konkrétně od Taungthuů, pochází, i v kontextu této dizertace, šokující příklad ženského tetování. „Jeden z horských kmenů má zvláštní zvyk tetovat ženské obličej tak, že jsou zcela černé; černé jako vyleštěná krbová mříž. Obyvatelé Barmy říkají, že se jejich král jednou zamiloval do zdejší krásné dívky, a nařídil jí, aby s ním odešla do paláce. Příbuzní nemohli odmítnout, a proto – ve snaze učinit ji odpudivou – potetovali jí celý obličej. Rozzuřený panovník pak ve svém vzteku nakázal, že všechny ženy tohoto kmene budou navždy nosit tvář začerněnou.“³⁰⁷

Jižně od Bengálského zálivu jsou Nikobarské a Andamanské ostrovy, na nichž se k tetování užívalo i pigmentu vyrobeného z těla žely. Andamanci, jejichž část patřila k negritské populaci spřízněné s filipínskými Aěty či malajskými Semangy, sice preferovali malování těla, ale tetování bylo též známo a užíváno. „Nahé lidi, ke kterým patří i všichni Andamanci, právě obyčej zdobného tetování nejvýrazněji odlišuje. U severních skupin bylo jen u žen, u jižní skupiny u mužů i žen. Ongeové a Džaravové ale tetování, ať už ozdobné nebo obřadní, neuvítají. Ostatní Andamanci se tetují nejjemnějším tečkováním, pomocí drobných úlomků a střípků obsidiánu, sopečného skla anebo tvrdých kamenů,“ píše **Lidio Cipriani**.³⁰⁸

Z těchto ostrovů je blízko do Indie. Tam nikdy tetování nebylo hojně rozšířeno. Omezovalo se víceméně na drávidské obyvatelstvo. Tatuáž bývala ochranou proti neštěstí a neplodnosti – do pigmentu se prý přimíchávalo mateřské mléko, aby tetovaná dívka nezůstala nikdy bez manžela. Matky obdržely speciální

³⁰⁵ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.7.

³⁰⁶ Ramešová, Stanislava: *Země zlatých pagod. Setkání s Barmou*, Praha 1980, str. 218

³⁰⁷ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 574

³⁰⁸ Cipriani, Lidio: *Na ostrovech Andamany*, Bratislava 1964, str. 128

značku. Do drávidské jazykové skupiny se řadí i Todové, zajímavé etnikum, jež jako jedno z mála národů planety vyznávalo mnohomužství (*polyandrii*). Jedná se o příbuzenské pravidlo umožňující sňatek jedné ženy s více manžely – v tomto případě nejčastěji s několika bratry, u nichž manželka střídavě v několikadenních intervalech žije. Monografii o Todech vypracoval autor antropologického přepisu příbuznosti **William H. R. Rivers**: „*Tetují se jen ženy. Vzory sestávají z kroužků a teček spojených v přímé linky, a nejčastěji je vidíme na hrudi, ramenou a horní části paží. Věřím, že s tetováním je spjat zvláštní rituál, ale bohužel se mi nepodařilo získat uspokojující informace,*“ uvedl v roce 1906.³⁰⁹

Riversovu zprávu upřesnil **George P. Murdock**, jenž píše i o mužské skarifikaci. „*Muži obvykle odkrývají vystupující jizvy na levém rameni – výsledek propichování žhavou tyčkou kvůli magické léčbě únavy.*“³¹⁰ Během koloniální nadvlády Britů se v Indii užívalo trestanecké tetování godna, které na obličejích vyznačovalo spáchaný přečin. Tvář si zdobily i ženy sekty Namdháří, které měly tvář i šaty popsány Rámovým jménem v sanskrtu jako znak absolutního odevzdání se. Slavná je fotografie, která v říjnu 1971 pronikla na obálku časopisu *National Geographic*. Postupem času se dostaly i do Indie moderní, převážně japonské a západní styly, přičemž tam, kde se v minulosti tetovalo, tradiční způsob zaniká. „*V Gudžarátu v severozápadní Indii je tetování široce rozšířeno mezi 'kmenovými vesnickými komunitami, ale tradiční tetování je stále více vnímáno jako staromódní a nositel jako venkovský 'balík'. Ženy si navzájem dělají tradiční nebarevná tetování, u mužů se vyskytují modernější vzory prováděné cestujícími tatéry.*“³¹¹ Ti si nosí i alba motivů.

Do nedávné doby se tetovali Nágové, někdejší lovci lebek v Asámu pod himalájskými vrchy a kolem řeky Brahmaputra ve východní Indii. Tito hrdí lidé bojovali proti Britům a v roce 1956 povstali i proti indické vládě, takže si vynutili vznik státu Nágsko s jistou autonomií. Kromě propichování nosních přepážek a uší se Nágové kráslili i pigmentem. Úspěšní muži měli na hrudi a břicho veliké rozevřené písmeno V. Tetovaly se též ruce. Ženy mívaly ornament i na čele a nosily trvale vyryté podkolenky či „ovinuté šňůrky“ na lýtkách. Pomocí šípů se vytvářely hlubší zářezy, do kterých se vtíral pigment z rostlinných šťáv. V letech 1963-69 pobývala opakovaně v Asámu čs. cestovatelka **Milada Ganguliová**, jež vydala o svém putování pěknou knihu – i s barevnými fotografiemi tetovaných Nágů.

Lov lebek je domovem i v jihovýchodní Asii – Indonésii, Malajsii a na Filipínách, k čemuž patří i tetováže. „*Stále aktuální je tetování u Malajců na Malajském poloostrově a některých indonéských ostrovech. Tetují se dívky a chlapci*

³⁰⁹ Rivers, W. H. R.: *The Todas*, London 1906, str. 578

³¹⁰ Murdock, George P.: *Our Primitive Contemporaries*, New York 1934, str. 111

³¹¹ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 17

v pubertě velice hustými a náročnými vzory. Motivy jsou různé, většinou zvířecí a ornamenty. Nejčastěji používané barvy jsou vyrobené z kurkumy a přírodního indiga... Netetovaná kůže je přirovnávána k prasečí a za povahové vlastnosti netetovaného se považuje zbabělost, nesamostatnost a neschopnost vést rodinu.“³¹²

Na Luzonu ve Filipínách bývalo ozdobeno celé tělo, takže místní vypadali, jako by byli oblečeni do vyšívaných šatů. Trnem se vytvářela vodorovná čára na čele a kolem krku svérázný pásek. Filipínští Tagalové a Visajové měli vlastní ornamentiku. Různými obrázky si dodávali hrozivou podobu i malajští piráti, kteří preferovali figurální ráz ozdob.

Sumatra, Jáva, Celebes, Moluky a další ostrovy– to jsou dnes oblíbené destinace cestovatelů nebo mladých lidí ze Západu. Řada z nich se zajímá o mizející kulturu domorodců a jako upomínky na exotický pobyt si nezřídka domů odvázejí tradičně zhotovená tetování. Ve svém románovém debutu se o mentawajské tetování na Siberutu rozepsal i úspěšný spisovatel **Josef Formánek**: „*Tehdy hrálo tetování v bratrovražedných válkách důležitou roli. Nebyl to pouze prostředek, jak zkrášlit tělo, aby se v něm duši líbilo, či pouhý iniciační obřad vstupu do dospělosti, ale také jakási občanka. Podle ní lidé v jakémkoli povodí poznali, ve které oblasti, či dokonce vesnici byla kůže ozdobena rituálním tetováním, jež naznačovalo síly proudící v těle a zároveň symbolizovalo lidi, duchy, prales a zvířata,*“ píše se v soudobé beletrii s mnoha realistickými prvky.³¹³ Mentawajské tetování sestává z různě pospojovaných čar na hrudi, pažích a nohou, privilegovaní mužové mají své vzory.

12.2. Borneo

Z hlediska dějin tetování nelze opomenout Borneo, třetí největší ostrov světa s rozlohou 746 500 km². Kalimantan, jak se tomuto kusu země také říká, je zajímavý jednak tím, že se zde i do dneška udrželo tradiční tetování a také proto, že zde žili a žijí Dajakové – pro leckteré Evropany „ti praví divoši“. Nejenže Dajakové, což je souhrnný název pro desítky kmenů původních obyvatel, obývali oblast tropických pralesů, hojně se tetovali a praktikovali lov lebek, ale také se věnovali *exokanibalismu*. I když oficiální zdroje hovoří o tom, že naposledy domorodci zabíjeli kvůli zisku hlav v roce 1945, kdy se vypořádávali s japonskými vojáky, skutečnost je nejspíš jiná. Ještě v sedmdesátých a dokonce i v devadesátých letech se antropologové setkávali s relikty tohoto zvyku. „*V roce 1970 si jeden návštěvník dajacké vesnice prohlížel stěny chýše a v deníku si postěžoval, že rozvěšené lebky vypadaly hodně čerstvě – na jedné useknuté hlavě byly nasazeny i zánovní brýle.*“³¹⁴

³¹² Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.7.

³¹³ Formánek, Josef: *Prsatý muž a Zloděj příběhů*, Praha 2004, 3. vydání, str. 97-98

³¹⁴ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. V

I česká etnoložka **Blanka M. Remešová**, jež zkoumala umění Dajaků a věnovala mu diplomovou práci na FF UK (2000), vyprávěla, jak jí příslušníci kmene Kendajan referovali, že při mezikmenových válkách je zvykem bezprostředně po zabití vyříznout a sníst syrové srdce či mozek nepřítele. Dajakové představují asi tři čtvrtiny obyvatel Bornea, dělí se do řady skupin a kmenů. K nejznámějším patří Kajánové, Kenjahové, Ngadžu, vnitrozemští Dajakové, Murutové, Ukitové, Punanové, Sarawakové ze severu, Dusunové či mořští Dajakové s nejslavnějšími Ibany. Náboženství bylo animistické a vládl zde kult předků.

Místo v etnografické literatuře si Dajakové vydobyli lovem lidských hlav. Množstvím lebek se poměřoval úspěšný muž, a získávala se tak sociální prestiž. „*Způsob, jímž odřezávají hlavy svých obětí, se mezi různými kmeny navzájem liší. Mořští Dajakové oddělují hlavu u krku, a tak uchovávají obě čelisti. Na druhé straně horští Dajakové se hlav zmocňují velmi ledabylým způsobem – mají ve zvyku je rozštípnout nebo rozseknout pomocí parangů. Často lze vidět, že z hlav byly useknuty značně velké části... Příslušníci těchto kmenů u sebe obvykle nosí malý košík určený k tomu, aby se do něj dala hlava. Je vždy velmi úhledně upleten, ozdoben řadou různých lastur a propleten lidskými vlasy,*“ píše se v dobové zprávě úředníka ze Sarawaku.³¹⁵ Hrdí bojovníci si také potrpěli na své tetováže – ibansky *pantang*, kajansky *tedek*, znaky svých úspěšných válečnických schopností.

Nejdovednější tetovači pocházeli z kmenů Iban, Kajan, Kenjah nebo Kelabit. Na Borneu bylo tetování rozlišováno na mužské a ženské. Mužské tělo mohlo být potetováno celé, ale některé vzory byly určeny jen jistým partiím. Velmi známé jsou dajacké kruhové, cyklické či růžicovité ornamenty na ramenou nebo na zápěstí. Pro rozsáhlejší motivy, jako třeba psa (častý prvek v umění), šcorpiona či draka, byly vyhrazeny vnější strany stehen. Osobitým vzorem se tetoval krk. „*Tetování rukou vypovídalo o muži statečném a úspěšném v boji, tedy o získání několika lidských hlav. Oproti tomu existoval také speciální znak, který se tetoval na zadní stranu krku. Tento obrazec – například u kmene Murut to byl čtverec – označoval muže zbabělého, který z boje utekl...* Díky tetování byli od sebe muži při kmenových bojích jednoznačně odlišeni. Důležitou vizitkou bylo tetování pro muže, který cestoval. Podnikání dlouhých a náročných cest se považovalo za projev mužnosti, statečnosti a dospělosti. Přišel-li cestující k jinému kmeni, mnohdy nehovořil jejich řečí, ale jeho tetování mluvilo za něj,“ píše etnoložka.³¹⁶ Jiným způsobem promlouvalo i zdobení těch méně úspěšných – bezhlavé torzo mohlo být velmi snadno identifikováno členy vlastního etnika.

Mužská tetováž měla s lovem hlav přímou spojitost. Antropolog **Charles Hose** popisuje ve svém článku o tetování na Borneu (1906) způsob značení u

³¹⁵ Hogg, Gary: Kanibalové a jejich oběti, Praha 1995, str. 138

³¹⁶ Remešová, Blanka: „Mezi Dajaky na Borneu“, in *Magazín Koktejl*, únor 2000, č. 2

různých etnik: „Mezi sarawackými Kajany si mohl muž, pokud uzmul hlavu nepřítele, nechat pokrýt tetováním vnější části paže a prsty, ale jestliže se na zabití pouze podílel, musel se spokojit s jedním tetovaným prstem, obvykle palcem. U řeky Mendalan je vzorec na stehně vyhrazen jen hlavu uzurpujícím hrdinům...“³¹⁷ Dusunové si zase po každém zabití dělali značku na zadní část ruky. Tetování vypovídalo i o společenském postavení jedinců. Vyšší vrstvy měly právo užívat „cennější“ ornamenty než chudí. Také mohli využít služeb nejzručnějších specialistů.

Lepší provedení mívalo také ženské tetování. Zdobení zdůrazňovalo vyspělost a atraktivitu ženy, její dovednosti při vedení domácnosti. Pověstné byly i těžké náušnice, jež někdy svou vahou roztrhly boltec. Tetování mělo ženu chránit před nepozemskými silami a duchy. Obecně se začínalo ve věku jedenácti let a tři roky poté už byly nejdůležitější části těla potetovány. „Jednotlivé kmény měly své ornamenty, které používaly a znalo je i okolí. Pro ženy kmene Kajan bylo typické tetování pouze horizontálními nebo vertikálními čarami, a to tak hustými, že mezi nimi nezůstalo žádné volné místo. Bylo-li vidět nevyplněné místo, považovala se žena za méně atraktivní. Kmen Ukit zase používal výhradně geometrické vzory. Ženy byly tetovány především na krku, nohou, rukou a prstech. Tetování prstů signalizovalo schopnosti dívek vykonávat domácí práce.“³¹⁸ Tetováže měly být dokončeny dříve než dívka otěhotněla. Pozdější vyrývání vzorů se jinak považovalo za velmi neslušné. Zmíněné skutečnosti dokládá i konkrétní popis tetováže kajanských dívk. „Kajanské ženy bývaly extenzivně tetovány: na pažích, na rukou a především na stehnech. Proces tatuáže je dlouhý – obvykle trvá tři až čtyři roky – a je prováděn tetovací jehličkou, na niž se klepe malým kladívkem. Často se musela operace přerušit, neboť se dotyčná zmítala v bolestech a horečkách... Ženy Kajanů se dělily na tři kasty. První byla spřízněna s náčelníkem, druhou tvořily svobodné ženy a třetími byly otrokyně. Z tetování se dalo lehce rozpoznat sociální postavení konkrétní ženy; čím komplikovanější vzory, tím vyšší status ve společnosti.“³¹⁹

Bližší popis si zaslouží technika. Tetovaly obvykle ženy, funkce tetovačky mohla být dědičná. Specifikem dajacké tetováže je existence dřevěných vzorkovníků pocházejících od zručných řezbářů. Motiv se nejprve otiskl na tělo a poté se pomocí jehly (ale i tří čtyř najednou), klacíku a kladívka vyťukával předtištěný vzor. Vnášený pigment byl směsicí sazové černě, vody a cukrového sirupu. Rána se čistila rozdrobenou rýží. Během operace ležel tetovaný na podlaze a umělkyně i její asistentka nohou napínaly upravovanou pokožku. Vytetovat jeden ornament trvalo přibližně měsíc. „A protože se nikdy neužívá dezinfekce, nově tetovaná část se často zanítí, ke škodě tetování, ale uvážíme-li všechny tyto věci, je úžasné, jak zřídka lze

³¹⁷ Hose, Ch., Shelford, R.: „Materials for a Study of Tatu in Borneo“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, London 1906, vol. 36, str. 60-90

³¹⁸ Remešová, Blanka: „Mezi Dajaky na Borneu“, in *Magazín Koktejl*, únor 2000, č. 2

³¹⁹ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 173-174

najít pokažený tetovaný vzor.“³²⁰ Na proces tetování se vázalo mnoho tabu. Při úmrtí v rodině se muselo ihned přestat; o období měsíčků se nesmělo ani uvažovat, *alimentární* neboli potravinové tabu zakazovalo požití masa z jistého druhu ještěrky a operaci mohly znemožnit i špatné sny. Pověrečná představa se vázala i k samotnému aktu probíhající tetováže: při první uroněné kapce krve měl operovaný věnovat tetovači malý dárek, u Kajanů zvaný *lasat mata*, který měl zabránit umělcově oslepnutí a měl zahnat další neštěstí.

Svět Dajaků byl obýván mnoha duchy a vše se řešilo i ve spirituální rovině. Duchové, ibansky *antu*, disponovali řadou schopností. A protože existovali patroni dobří i zlí, bylo moudré si je předcházet. Jak může být nadpřirozeno pro domorodého člověka důležité, ukázal například **Lucien Lévy-Bruhl** v práci o prelogickém myšlení z roku 1925: „*Všudypřítomnost duchů, nejrůznější kouzla neustále hrozící ve tmách, mrtví úzce zapojení do života lidí, všechny tyto představy jsou pro primitivy nevyčerpatelným zdrojem emocí a právě ony vtiskly jejich duševní činnosti její příznačné rysy.*“³²¹ S animistickými představami se přímo pojil lov lebek i tetováž. „Zdá se, že v minulosti bylo tetování jedním z hlavních nástrojů celistvosti – udržovalo tělo a jeho základní součásti pohromadě v nebezpečném světě. Možná i proto říkají dajačtí Ngadžuové: tetovaný muž je dokonalý a svatý člověk, a jen takový může ono perfektní tetování získat...“³²² Tatuáž a její umístění mívalo u Dajaků složitou symboliku. Kupříkladu jeden z místních stromů na prsou zajišťoval nezranitelnost, tetovaný pták značil postavení v sociální hierarchii a ochraňoval před zlomocnými silami džungle, stejně tak činily listy arekové palmy na pažích. Tělo bývalo pokryto i dalšími zvířaty, rostlinami a ornamenty, jejichž účelem bylo zvětšení síly bojovníka, zastrašování či užitečné maskování v terénu. Murutové měli o původu tetováže vlastní pověst. V dávných dobách jistá žena pomohla krokodýlům zplodit potomky, a šťastní rodiče jí obratem dali slib, že nikdy neublíží lidem z jejího kmene, pokud si na rámě nebo na nohy vytetují symboly těchto plazů.

Šamané používali tatuáž k terapeutickým účelům. Samotný proces se prováděl ve zvláštních domech. „Lov lebek a tetování byly těsně spjaty s magií, rituálním a společenským životem Dajaků... Tatuáž na pažích byla za života znkem statusu, ale účel plnila i po smrti. Měla osvětlovat temnotu při přechodu Řeky Mrtvých, již strážil přízrak Maligang. Pokud byl dotyčný tetován, směl projít; pokud byl tetován a zemřel v bitvě, měl zajištěno místo poblíž Bawang Daha – Jezera Krve, kde zbohatl aniž pracoval a užíval si společnosti duší žen, jež skonaly při porodu. Jestliže ale zemřelý tetován nebyl, shodil jej Maligang do řeky, kde jeho duši sežraly

³²⁰ Hose, Ch., Shelford, R.: „Materials for a Study of Tatu in Borneo“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, London 1906, vol. 36, str. 60-90

³²¹ Lévy-Bruhl, Lucien: *Myšlení člověka primitivního*, Praha 1999, str. 62

³²² Krutak, Lars: *Traditional Dayak Tattoo in Borneo*, Fairbanks 2001 (www.vanishingtattoo.com) získáno k 1. květnu 2005

larvy.“³²³ Kajanské ženy braly svá tetování jako pochodně, které jim osvětlí cestu v záhrobí a nenechají je zabloudit. Některé kmeny Kenjahů věří, že „*hodně tetované dámy se budou po smrti moci koupat v mystické řece Telang Julan a ze dna budou zdvíhat perly, zatímco nedostatečně potetované ženy zůstanou stát na břehu a ty vůbec nezdobené se nebudou smět ani přiblížit...*“³²⁴ S analogickou představou tetováže jako vstupenky do úspěšného posmrtného života se setkáváme v Nepálu, Melanésii a také u indiánských kmenů.

Přestože se na řadě míst Kalimantanu udrželo tradiční zdobení, které spojuje svět lidí, rostlin, zvířat a duchů v organický celek, bylo by naivní se domnívat, že se pralesům Bornea vyhnula moderní civilizace. Tetování prožívá obdobný úpadek, jakým prošla další součást dajacké kultury – lovení hlav. Za časů, kdy se britská samospráva snažila zvyk kmenových válek vymýtit a místní se jej naopak nechtěli vzdát, se cenila každá ulovená lebka. Proto se původně prestižní získávání nepřátelských trofejí „zvirtlo“ v ubohé stínání hlav starých lidí, osamělých cestovatelů, spících nebožáků i dětí, a dokonce se uřezávaly hlavy přirozeně zemřelých. Nezadržitelně se ztrácí i klasická tatuáž. Používání tradičních vzorů je na ústupu; staré významy jsou jen prázdnými pojmy. Na tetování je někdy pohlíženo jako na archaický primitivismus. „*Ženy se téměř přestávají tetovat a muži, kteří zůstávají ve vesnici, upřednostňují obrazce, jimiž chtějí působit zajímavěji. Na svá těla si nejednou nechávají vytetovat věty typu ‚I love you‘ či obrazy Ježíše Krista. V horším a častějším případě to jsou obrazy různých souložících lidských párů či ženská těla v ne zrovna lichotivých polohách.*“³²⁵ I tak může vypadat kulturní změna, která zasáhla někdejší pyšné lovce lebek.

12.3. Japonsko

Nejstarší nálezy, které naznačují zvyk tetování na japonských ostrovech, jsou archeologického charakteru. Jedná se o artefakty tzv. kultury *džómon*, která v dlouhém neolitickém období let 8000 až 300 př. n. l. produkovala keramiku „provazcového“ vzoru. Nádoby byly, podobně jako u středoevropského lidu se šňůrovou keramikou, dotvářeny pomocí obtisknutých lan a provázků. Z hlediska dějin tetování jsou nejzajímavější figurky *dogú*, ne nepodobné známým „venuším“. Jejich těla jsou zdobena ornamenty a kolem hrdel mají sošky náhrdelníkové ozdoby. Zdá se, že vyražené body na trupu mohly skutečně představovat tetováž. Další figurky z hrobu nedaleko Ósaky, známé jako *haniwa*, mají vzorečky i v obličejových partiích, takže „*tetování mohla sloužit dekorativním, náboženským nebo status-*

³²³ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. V

³²⁴ Hose, Ch., Shelford, R.: „Materials for a Study of Tatu in Borneo“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, London 1906, vol. 36, str. 60-90

³²⁵ Remešová, Blanka: „Mezi Dajaky na Borneu“, in *Magazín Koktejl*, únor 2000, č. 2

určujícím významům“. ³²⁶ První písemnou zmínkou je text z roku 297, jenž je obsažen v čínské kronice *Wej ti*. „*Těla si potírají na růžovo a šarlatovo, stejně jako Číňané používají pudr. Muži, velcí i malí, si všichni tetují tváře a zdobí těla vzory...*“ ³²⁷ Taková tetování měla tehdy nejspíše rituální funkci, později se ale stala trestem. Čínské kroniky píší o kresbách na kůži s jistým despektem, jako tomu bylo například v případě z roku 445.

Je zajímavé, že japonské tetování tak významně ovlivnilo soudobou uměleckou tatuáž, přestože jeho kořeny tkví nejspíše v zakrývání trestaneckých cejchů. „*Pro tetování existuje v japonštině několik výrazů: irezumi, šisei a horimono. Zatímco prvními dvěma slovy se obvykle označuje menší, lokální tetování, termín horimono se vžil hlavně v předmoderní době, kdy tetování dosáhlo nejen mimořádné oblíbenosti, ale také vysoké technické a umělecké úrovně. Slovo horimono označovalo především velkoplošné obrazové kompozice, pokrývající velké části povrchu těla.*“ ³²⁸ Taková tatuáž byla později vícebarevná, kdežto *irezumi* označovalo práce černé. Podobně jednoduchá byla dozajista i nejstarší trestanecká tetování, která se objevila v 7. a 8. století, kdy byla japonská společnost silně ovlivněna Čínou. V roce 720 bylo zapsáno takovéto rozhodnutí japonského císaře: „*Hamako, muradži z Azumi: připravoval jsi vzpouru a tvůj přečin zasluhuje smrt. Prokáži však velikou velkorysost a trest smrti zmírním – odsuzuji tě tedy k potetování.*“ ³²⁹ Tetování nahradilo krutou stigmatizaci provinilců, jakou předtím bývalo odříznutí ušního boltce nebo nosu. Kompilované kroniky *Kodžiki* či *Nihon šoki* přinášejí nejedno cenné svědectví. Až do 16. století byli tetováni zločinci a odpadlíci společnosti, stejně jako šlechtici, kteří odmítli spáchat obřadné *harakiri* – vyvrženecká třída Eta. Stylem *irezumi* se tetovali i tzv. nedotknutelní, vrstva zvaná Hinin, kam náleželi žebráci, prostitutky, kejklíři a trestanci. Psanci mívali na předloktí vepsán kříž anebo čáru na paži, častým symbolem kriminálníků byl piktogram „pes“ na čele. Označení lidé byli ostrakizováni a zcela vyřazeni i z rodinného života, pro Japonce tak žádoucího.

V 17. století se na Nipponu začíná mluvit o tetování i ve zkrášlujícím smyslu. Kupříkladu v populárním erotickém románu o rozkošnicích z roku 1682, který napsal **Ihara Saikaku**, jsou pasáže o vytetovaných projevech lásky, jež si na svá těla zvěčňovaly kurtizány a prostopášnice. Taková tetováž se nazývala *irebokuro* (volně přeloženo „vstříknutá krásná skvrna“). Obvyklým motivem byl japonský znak pro život doprovázený jménem milenců nebo nejlepších zákazníků. Tetovaly se paže i slabiny. Výrazem loajality a sebeodevzdání byly ve stejné době i nápisy na zádech

³²⁶ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 11

³²⁷ Boháčková, L., Winkelhöferová, V.: *Vějíř a meč – Kapitoly z dějin japonské kultury*, Praha 1987, str. 35

³²⁸ Winkelhöferová, Vlasta: *Dějiny odívání – Japonsko*, Praha 1999, str. 217

³²⁹ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. IX

potulných buddhistických mnichů, kteří se honosili tetovanými znameními svých náboženských slibů a zaříkávání – *namu amida bucu*. Vláda tyto tělesné malůvky zakazovala a potírala.

Důležitý zlom přišel v 18. století s obdobím kultury Edo, tedy hlavního města, jež se později přejmenovalo na Tokio. Prosperující obchod, umělecký kvas a noční život daly tehdy Japonsku mnohé, nač je tato země dosud pyšná: ať již divadlo *kabuki* nebo zápasnický styl *sumó*. Zásadní byly i tisky z desek, jimiž se vydávaly černobílé i barevné dřevorezy ukijoe čili „obrazy prchavého světa“. Takové ilustrace, neodmyslitelná součást populárních spisků, nejenže odrážely skutečnost, ale též významně ovlivňovaly i dobový vkus. Na dřevorytech začaly následně vycházet rovněž vzory pro tetování. „*V polovině osmnáctého století, během období Edo, se stala čínská novela Suikoden obrovsky populární mezi všemi společenskými třídami. Suikoden vypráví o dobrodružství skupiny 108 zbojníků, kteří, podobně jako Robin Hood a jeho druhové, zasvětili životy boji proti bohatým a zkorumpovaným vládním byrokratům. Nejoblíbenější verze byly bohatě ilustrovány formou dřevorytů ukijoe pocházejících od nejvýznačnějších umělců té doby... Někteří z oblíbených mužů mimo zákon, jakým byl Šišin, muž devíti draků, a Bašó, jenž měl na zádech obraz rozzuřeného tygra, nosili rozsáhlá tetování po celém těle.*“³³⁰ Romantický hrdina Ročošin, který na rozdíl od Bašóa s šelmami neválčil, měl zase po těle vytetované květinové vzory. Ve skupině byly i tři ženy. Obliba původně čínského opusu tkvěla v jeho antiautoritativním zaměření, neboť mnohým byl represivní režim Tokugawů trnem v oku – měsíčně bylo jen v Edo veřejně popraveno až 2000 lidí. Exekuce nabývaly formy deliktu: travič se musel sám otrávit, vrah byl ubodán, žhář upálen a výjimečný hříšník byl uvařen za živa (*kamajude*). Ale zpět k tatuáži. Nejnápaditějším ilustrátorem *Suikodenu* byl bezpochyby **Utagawa Kunijoši** (1798–1861). Během let vytvořil stovky variací těchto rytin, až dospěl k sérii, v níž měla úplně každá ze 108 postav svou podobiznu. Mnoho zobrazených tetování bylo pak čtenáři kopírováno.

„Vášeň pro tetování projevovali zejména obyvatelé města Edo a návrhy na oslnivé ornamenty vytetované v barvách po celém těle byly někdy i dílem předních výtvarných umělců. Zpočátku si dávali svá těla bohatě tetovat hlavně muži z nižších společenských vrstev (jako hasiči, nosiči palankýnů, poslové, řemeslníci, hazardní hráči a kejklíři), kteří při své práci a povolání nosili často jen bederní pás, řemeslnickou zástěru haragake, anebo krátký kabátek s polorozhalenou hrudí. Mohli tak svá krásně tetovaná záda, prsa i končetiny vystavovat neustále na odiv.“³³¹ Mezi oblíbené motivy patřily zejména draci, okrasní kapři *koi* a u hasičů další vodní symboly. Požárníci byli důležitou součástí Eda, obrovského města postaveného ze

³³⁰ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 12

³³¹ Winkelhöferová, Vlasta: *Dějiny odívání – Japonsko*, Praha 1999, str. 217

dřeva a papíru, kde bylo žhářství větším proviněním nežli vražda. V módním trendu tetování se záhy shlédli i bohatší Japonci. Tehdejší atmosféru může přiblížit spisovatel **Tanizaki Džuničiró**, jenž v roce 1910 vydal povídku o tetovači z historického Eda: „*Byl to věk, kdy lidé stále ještě vyznávali ‚pošetilost‘ coby vzácnou ctnost a kdy svět nebyl takovou štvanicí a třenicí jako dnes... A všichni bez výjimky natolik toužili se zkrášlit, že si dokonce do těla daného jim přírodou nechávali vstříkovat barviva. A i kurtizány z Jošiwary a z Tacumi ztrácely svá srdce pro muže, kteří měli nádherné tetování. Tetovat se dávali někdy dokonce i samurajové. Na přehlídkách, které se občas konaly v Rjóoku, se účastníci navzájem uznale plácali po nahých tělech, pyšnili se jeden před druhým nezvyklými vzory, kritizovali se mezi sebou...*“³³² Není pochyb, že obdivovanými výtvoři už tehdy nebyly jednobarevné kresby, nýbrž ono vysoce umělecké, legendární a velebené horimono.

Toto tetování, s významem „vypichované umělecké dílo“, nabývalo skutečně obrovských rozměrů a tomu odpovídala i jeho finanční náročnost. Vzory vycházely z dějin Japonska, mýtů a legend země nebo ze šintoistického náboženství. „*Obzvláště motiv draka je dokonale propracován. Jednotlivé vzory se neumísťují nahodile, ale mají svá tradiční místa. Obecně platí, že tetování pokrývá vždy určitou část těla celoplošně jako kus oděvu. Může tak připomínat plášť s tříčtvrtečními rukávy, kombinézu s dlouhými či krátkými kalhotami nebo samojediný rukáv. Netetuje se v obličejí. Nejčastěji používané barvy jsou černá, červená, žlutá a modrozelená. Přípravují se z přírodních materiálů jako je hovězí žluč, kurkuma, šafrán, purpur, indigo, smůla, sezamový olej, uhlí, saze, křída, slupky ořechů, kůra různých stromů a mnohé další.*“³³³ Charakteristické je, že se ponechávají i pásy čisté, nezkrášené kůže, aby malby vynikly. Horimono sestává ze tří elementů: načrtnutí (sudžibori), stínování (bokaši) a dobarvování (šu). Díky stínování a užití světlosti vypadají některé „malby“ skoro trojrozměrně, věrně. Tetováž se v Japonsku stala uměním. A v neposlední řadě také rituálem.

Samotný proces tetování byl tradičně složen z přípravných fází, kdy tatér konzultoval vybraný motiv se zákazníkem. Malby symbolizovaly i různé vlastnosti nositele. Po diskusích, kdy byl zákazník s umístěním i typem tetování spokojen, se obrys lehce předtetoval a pak vystínoval. Teprve poté – mnohdy i další den – se dostalo na barevné vyplňování. Během práce se pil čaj, jedla lehká strava a konverzace měla navodit příjemnou, poklidnou atmosféru. Tradičním instrumentem byly ocelové jehly hari v dřevěném, kostěném nebo bambusovém držátku. Zkušený tetovač (*horiši*) měl k dispozici více druhů: od těch slabších pro vytváření kontur až po svazečky silnějších jehel na barevné plochy. Na ty se poklepávalo paličkou.

³³² český překlad in Winkelhöferová, Vlasta: *Dějiny odívání – Japonsko*, Praha 1999, str. 217

³³³ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.5.

„Nástroj se drží v pravé ruce. Levá ruka napíná kůži. Mezi prsteníčkem a malíkem drží řemeslník kartáč naplněný sumi. Jehlový nástroj nabere inkoust z kartáče a potom jej přitlačí na vyznačenou linku. Proces se opakuje po každém vtlačení. Hladký a jednoduchý úkon se podobá pohybu pomalého šicího stroje, kousek po kousku je tak linka barvena.“³³⁴ Bylo rovněž zvykem, že nápadité a dokončené horimono dostalo svoje vlastní jméno.

V 19. století se už tetování věnovali věhlasní a vyhledávaní mistři. Po roce 1872, kdy byly vyhlášeny reformy Meidži, jež měly strnulé Japonsko otevírat modernímu Západu, bylo tetování vládou zakázáno. Panovala obava, že euroamerický svět bude považovat tatuáž za primitivismus a bude místními pohrdat. „Paradoxně tyto zákony umožňovaly tetovacím umělcům tetovat cizince, ale ne Japonce. Někteří z velkých mistrů tetování si založili salony v Jokohamě a vydělali jmění tetováním zahraničních námořníků. Jejich úžasným schopnostem se brzy dostalo ocenění. Přilákali mnoho vysoce postavených klientů včetně vévody z Clarence a jeho bratra, vévody z Yorku (pozdějšího krále Jiřího V.), ruského careviče (pozdějšího cara Mikuláše II.) a další evropské hodnostáře. Japonští tetovači rovněž pokračovali v nelegálním tetování domácích zákazníků...“³³⁵ Do té doby dosti unikátní barevné zdobení zahájilo na tělech fascinovaných evropských námořníků a obchodníků své vítězné tažení světem. Břehy Japonska opouštěly klasické, rytinami ovlivněné práce, květinové vzory, zvířata i abstraktnější vlnky, oblaka nebo blesky. Vliv takové tetováže na nejaponské umělce byl pak vskutku značný a doslova celosvětový.

Jedním z mladých mužů, kteří se koncem 19. věku vypravili do Žaponska, jak se Zemi vycházejícího slunce říkalo v Čechách, byl Brit **George Burchett**. Sedmnáctiletý mladík vystoupil v roce 1889 z paluby lodi HMS Victory na jokohamskou půdu. Nadšený příznivec tetování, z něhož se během let měl stát londýnský tetovač číslo jedna, se o svém setkání s legendárním japonským mistrem jménem **Horičijo** rozepsal ve svých memoárech: „V Jokohamě jsme mohli na břeh a já měl příležitost se setkat s největším tetovačem, jaký tu kdy žil... Hori je starobylý japonský titul pro tatéry. Jsou, nebo alespoň byli, něco jako kněžský stav, mající zručnost, která se dle mého nadpřirozena dotýká. Nejenže aspektem jejich úžasného talentu je rychlost, jakou pracují. Ale žádný Hori se nevyrovná přesným linkám, precizním detailům, zářivým barvám a jemnému stínování, jež vytvořil Horičijo.“³³⁶

Burchett, o němž ještě padne zmínka v kapitole 18.2. o moderním tetování, navštívil mistrův salon, kde se odmítl nechat ozdobit jen některým z jeho žáků. Po oznámení, že i on se amatérsky věnuje tetováži, se mu dostalo cti hovořit s mistrem.

³³⁴ Richie, Donald, Burma, Ian: *The Japanese Tattoo*, New York 1980, str. 89

³³⁵ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. IX

³³⁶ Burchett, George, Leighton, Peter: *Memoirs of a Tattooist*, London 1958, úvod

Drobný Horičijo seděl na podlaze s polštáři, usmíval se a s kozí bradkou vypadal spíš jako mandarín než japonský umělec. Poté, co dozdobil tlustého Francouze, věnoval se i mladému hostu. „*Zeptal se mě: ‚Nechtěl byste malou ještěrku na své rámě?‘ Jen jsem kývl, neschopen slova. Žák mu podal kostěnou hůlku a on se jal propichovat mou kůži tak jemně a rychle, že jsem téměř nic necítil, zatímco ještě namácel jehlu do mističek, které mu přidržoval další student. Střídal je, znovu a znovu. Za několik chvil jsem měl na paži překrásnou ještěrku, zelenou, hnědou a žlutou, s pěkně vystínovanými šupinami a červenýma očima i jazykem.*“³³⁷ Žák hotový obrazec otřel hedvábím a požádal Angličana o placení. Mistr mu udělal dobrou cenu: padesát jenů. Horičijo byl zámožný muž, právě on tetoval zmíněné členy evropských královských rodin. Později dostal od milionáře **Maxe Bandela** pozvánku do New Yorku, kde pracoval řadu let a ovlivnil americkou tetovací scénu.

Tetování je dosud v Japonsku fenoménem, jemuž se věnují věhlasní umělci. Dodržují se dávné zvyky, běžně jsou publikovány knihy ornamentů. Tetuje se už ale také moderními elektrickými strojky, byť někteří vyznávají starý způsob práce. Západnímu stylu se říká *jobori*, domácímu tetování *wabori* a práci tradičními metodami *tebori*. Skupinou, s níž je tetování tradičně spojováno, je japonská mafie – obávaná Jakuza. Její počátky lze vysledovat až do středověku, kdy se jednalo o organizované gangy hazardních hráčů, psanců a nemajetných dělníků. Tehdy však ještě existoval přísný kodex, který členům zakazoval dopouštět se násilí na obyčejných lidech. Z příslušníků *Jakuzy* „*vyrostli nejen pasáci prostitutek, ale v jejich hernách, které sloužily zároveň jako nevěstince, i mistři karetní hry hanafuda. V pravidlech zmíněné hry byly nejhorší tři karty: osmička – ja, desítka – ku a trojka – za. Složíte-li číslovky dohromady, dostanete název.*“³³⁸ Obzvlášť se cenila schopnost snášet bolest a za žádnou cenu nevyzradit kumpány. *Jakuza* zná stále specifické významy tetováže. Hlavní důvody pro značení v této zločinné organizaci přesně shrnul **Steve Gilbert**: „*Jakuza tetováním vyjadřuje své ideály. Protože je bolestivá, je důkazem odvahy; protože je stálá, je průkazem doživotní loajality ke skupině; a protože bývala ilegální, učinila navždy z člověka psance...*“³³⁹ Dle agentury NPA měla *Jakuza* v roce 1996 odhadem přes 120 tisíc členů.

Tetování však na japonských ostrovech nebylo spojováno pouze se zločinností a zdobnou kulturou, ale rovněž s lokálními, domorodými skupinami. „*Na ostrovech Amami a Ósumi, patřícímu k ostrovům Rjúkjú (souostroví oddělující Východočínské moře od Tichého oceánu), je tetování zvykem pouze žen. Dávaly si většinou tetovat jen hřbety obou rukou. Tetování bylo vždy stejné, neuměly však už vysvětlit jeho význam a pouze oznamovaly, že poprvé ho prý zavedl Okinawa. Obvykle si dávaly vypichovat tyto vzorky děvčata ve třinácti letech zvláštními osobami zběhlými v tomto*

³³⁷ Burchett, George, Leighton, Peter: *Memoirs of a Tattooist*, London 1958, úvod

³³⁸ Čech, Stanislav, Řezníček, Matouš: *Zločin kolem nás*, Praha 1997, str. 131

³³⁹ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. IX

umění. Třemi svázanými jehlami jim dělali tři řady bodnutí, do kterých potom vetřely obyčejnou tuš, používanou na psaní. Vznikla barva indigově modrá.“³⁴⁰ Vzorky byly většinou prosté a drobné (křížky, hvězdičky, šipky, lístky). Starší ženy jich měly více, tudíž bylo zdobení jasnou zprávou, že paní je už zadána. Tak tomu bylo na samém jihu Japonska, ale zajímavější vpichy si pořizovaly severanky – ženy Ainů.

Ainové, nejslavnější tetování Asiaté, obývají sever ostrova Hokkaidó a jsou patrně prapůvodními obyvateli Japonska. Přišli sem z Kamčatky, Kuril a Sachalinu, kde sídlili ještě v 19. století. Živili se lovem a rybolovem. Používali otrávené šípky. V historických dokumentech se o nich píše již v 7. století, kdy jsou nazýváni Emiši nebo Ezodžin. Etnografie o ně projevovala od počátku zájem pro jejich zvláštní kulturu (kult medvěda) a také kvůli kuriózním vytetovaným knírům žen. „*Oblíbeno jest u žen tetování; když ne jinak, malují si na horním rtu umělý knír barvy modročerné, který sahá od ucha k uchu, chtějí takto aspoň uměle napodobiti ozdobu mužů, která dle všeho velice se jim zamlouvá,*“ psal národopisec **Jaroslav Vlach**.³⁴¹ I další autoři v tatuáži vousů viděli sklony k emancipaci, spíše ale byla znakem sexuální zralosti. Jisté však je, že toto zdobení bylo ainským ženám nařizeno jednou z jejich bohyň. Kulturně danou nutnost ženského tetování u Ainů dokládá, že „pokud zemřela mladá dívka, bylo jí tetování doplněno o (další) modrou barvu, aby našla u bohů zalíbení“.³⁴²

Kromě kníru si Ainky tetovaly i rozšířený úsměv, muži se naopak netetovali vůbec. „*Když jsou holčičce dva roky, matka zahájí znetvořující a bolestivý akt tetování rtů, bez něhož by se dívka nikdy nevdala... Výsledkem několikaleté, zdlouhavé práce je rozsáhlý temně modrý kus diamantového tvaru obklopující ústa až k uším.*“³⁴³ Někde se začínalo tetovat v pěti letech i později, každopádně celý motiv kolem pusy se dokončil až v pubertě a symbolizoval pohlavní dospělost. V minulosti se tetovala i předloktí, zápěstí a prsty. Dříve také bývalo povinností si po sňatku vytvořit čáru vedoucí od uší přes oči i čelo a přidat kroužky na rukou, ale takové značky nosilo už v roce 1911 jen pár stařenek.

Ainy studoval ruský etnograf **Dimitrij N. Anučin** (1843-1923). K práci se užívalo ostrého náčiní a směsi sazí, kterou si připravovala každá matka sama. Ainové se též rituálně jizvili – porodní báby údajně nařezávaly novorozencům kůži a vtíraly do ní barvivo z výtažku březové kůry. Ani dnes, kdy je znalý člověk zvyklý na ledacos, se při pohledu do tváří „fousatých“ žen neubrání údivu. Ainky v tom ale nebyly samy: „Ženy na Aleutách měly zalíbení ve vytetovaných vousech. Píchalý si i

³⁴⁰ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 145

³⁴¹ Vlach, Jaroslav: *Národopis všech světadílů*, Praha 1911, str. 472

³⁴² Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.6.

³⁴³ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 516

bradu, krk a ramena drobnými tečkami, do kterých potom vtíraly uhelný prach smíchaný s močí.“³⁴⁴ O tetování v arktických oblastech více vypovídá kapitola 13.0.

³⁴⁴ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 146

13.0. Arktik

Spojnicí mezi Asií a Severní Amerikou je kapitola věnovaná lidem žijícím v mrazivém prostředí: tedy národům chladné Sibiře, Čukotky, Aleut, ale především Inuitům, kteří z největšího kontinentu přešli do Nového světa a stále obývají rozsáhlou arktickou oblast. Unikátní inuitské tetování bylo prováděno podkožním protahováním děrované jehly s nití obarvenou sazemi a příměsí oleje. Tetovány byly ženy dle věkových stupňů, muži v závislosti na loveckých úspěších. Krášení zosobňovalo i životní příběhy, zemřelé vyprovázelo na onen svět a dotvářelo komplexní magicko-náboženské představy lidu zasněžených plání: „*Arktické tetování bylo živoucím symbolem této lovecko-sběračské kultury.*“³⁴⁵

13.1. Inuité (Eskymáci)

Tito obyvatelé, kteří se nazývali *endoetnonymem* Inuité (Lidé), vytvořili v mrazivých oblastech severovýchodní Sibiře, Aljašky, Kanady a Grónska svébytnou kulturu. Arktický antropologický typ s okrouhlými plochými tvářemi, šikmýma očima a nevysokou postavou se v nepříznivém prostředí dokázal výborně přizpůsobit a přežít stovky let. Ještě v 19. století se jejich úhrnný počet odhadoval až na 100 000, ale zavlečené nemoci i postup bílé civilizace radikálně snížily jejich stav. Inuité se obvykle dělí do šesti skupin: asijské, aljašské, od řeky McKenzie, centrální, labradorské a grónské. „*Podle mého mají nepochybně uměleckou zručnost, a pokud je tato část jejich kultury jen málo vyvinutá, tak myslím, že důvodem je jen jejich těžký boj o existenci, který jim na umělecké vyjádření neponechává tolik času,*“ myslel si polární badatel **Fridtjof Nansen** (1861-1930) v knize z roku 1893.³⁴⁶

Všichni Eskymáci se tetovali, byť v odlišné míře. A nečinili to jen v nedávné minulosti, nýbrž po dlouhé generace. V oblasti zmrzlého severu byly nalezeny až 3000 let staré figurky ozdobené „tetováním“. Nedaleko Aljašky, v zálivu Kialegak, bylo objeveno mumifikované torzo ženy přibližně z let 370–390, jejíž tetováž paží připomíná grónské vzory z Ammassaliku. Nejslavnějším dokladem o krášení Inuitů, kterým dávní Vikingové říkali Skraelingar (Řvouni), je nález ze zaniklé osady Qilakitsoq na západě největšího ostrova světa. Místo asi 500 kilometrů za polárním kruhem bývalo zimním tábořištěm a jeho název znamená „nebe je nízko“. V říjnu 1972 se sem dva grónští bratři **Hans a Jokum Gronvoldové** vydali lovit bělokury. Před asi tisíci lety a později zde žili lidé kultury Thule, které archeologové označují za předky moderních Eskymáků. Oba sourozenci zahlédli nedaleko osady puklinu, v níž našli zvláště tvarované seskupení kamenů. Při bližším ohledání zjistili, že navršená mohyla obsahuje mumifikované pozůstatky šesti žen a dvou dětí

³⁴⁵ Krutak, Lars: *Tattoos in the Arctic*, Fairbanks 2000 (www.vanishingtattoo.com) získáno k 1. květnu 2005

³⁴⁶ Nansen, Fridtjof: *Eskimo Life*, London 1893, str. 197

rozložených ve dvou hrobech. Pět žen z šesti mělo potetované tváře. Objev tehdy nevyzvolil žádný větší ohlas.

Až po pěti letech, v roce 1977, si nové vedení Grónského muzea uvědomilo možnou závažnost nálezů. Výjimečně dobře zachovalá těla byla rok nato z hrobky odborně vyzdvižena pod vedením profesora **J. P. Harta Hansena**. „*Věkové rozpětí mrtvých se pohybovalo od šestiměsíčního nemluvněte po tři ženy ve věku asi padesáti let. Nebyli zde žádní dospělí muži. Tělíčko dítěte bylo v nejlepším stavu; díky své drobnosti totiž nejrychleji ztratilo tělesnou teplotu a výborně se zachovalo. Bylo konzervováno tak dokonale, že se objevitelé zpočátku domnívali, že našli panenku.*“

³⁴⁷ Díky pracovníkům Kodaňského muzea a radiokarbonové metodě byly mumie datovány do období 1425–1525 našeho letopočtu. To sice není příliš, v kontextu severské archeologie se ale jednalo o mimořádný úspěch. „*Hlavní odměnou byl pro archeology objev tetování na tvářích pěti žen. Tetování bylo provedeno pomocí jehly a nitě namáčené do směsi sazí, popela a rostlinných štáv. Vědci rozpoznali různé umělecké styly, což naznačovalo, že ženy pocházely z rozdílných komunit.*“ ³⁴⁸ Tetováž na lících, nad obočím, na čele a zvláště pak na bradě se obdivuhodně podobala eskymáckému zdobení doby nedávné, což stejně jako užitá technika prokázalo kontinuitu tetování v arktických oblastech.

Kromě tetovaných mumií patrně z 15. století jsou známi i takto krášlení Eskymáci ze dvou století následujících. Ve zprávě cestovatele a objevitele Sira **Martina Frobishera** (1535-1594) z roku 1576 stojí: „*Ženy jsou ve tvářích poznačeny pruhy modré směrem k bradě a kol svých očí... Též, některé z žen jejich, poškrábány mají obličej souměrně v oblasti brady, lící a čela, a i na svá zápěstí nanášejí barvu, jež má odstín tmavě azurový.*“ ³⁴⁹ O století později, v roce 1654, byla čtveřice domorodců unesena z Nuuku do norského Bergenu, kde byli portrétovaní. Obě ženy měly na tvářích vypíchaný již známý typ čar. Tento nejstarší známý obraz Inuitů doplňuje ve fondech dánského Národního muzea taktéž portrét **Marie z Paamiutu** z roku 1753, na němž je dobře patrné tetování brady i linky na obou zápěstích.

Tatuáž Inuitů podrobně zmiňují i renomovaní etnografové z doby pozdější. Například legendární **Franz Boas**, zakladatel americké kulturní antropologie a vystudovaný fyzik, jehož Eskymáci přivedli k zájmu o přírodní národy, ve své první monografii z roku 1888 píše: „*Ornamenty na hlavě jsou časté a někdy i krásně vyvedené. Ženy mají ve zvyku zdobit svá líce tetováním. To je konáno, jakmile dosáhnou dvanácti let věku, protahováním jehly a nitě pokryté sazemi pod kůží, nebo*

³⁴⁷ Bahn, Paul G.: *Hroby, hrobky a mumie*, Praha 1997, str. 174

³⁴⁸ Bahn, Paul G.: *Hroby, hrobky a mumie*, Praha 1997, str. 174

³⁴⁹ cit. dle Krutak, Lars: *Tattoos in the Arctic*, Fairbanks 2000 (www.vanishingtattoo.com) k 1. květnu 2005

propichováním tetovacími nástroji, zanášené body užívají v obou případech stejné substance, jež je směsí štávy z *Fucusi* a sazí, nebo se střelným prachem, který tak dodává modrou barvu. Obličej, paže, ruce, stehna a prsy jsou tělesnými částmi obecně tetovanými.³⁵⁰ Ženská tvář byla tetována různými druhy čar, stejným stylem a drobnou ornamentáží se běžně tetovaly ruce.

Jak si na základě studia národopisné literatury povšiml i **S. K. Neumann**, tetování bylo dívkám přidáváno podle tzv. věkových stupňů; některé Inuitky dostávaly své stálé ozdoby až po první menstruaci. Takový důkaz, spjatý s iniciačním rituálem přechodu, není mezi „primitivními“ národy nijak ojedinělý. Podle jedné teorie byly takřka všechny ženy Inuitů tetovány na bradě proto, aby byly při nepřátelských útocích za rozbřesku rozpoznány a ušetřeny masakru coby velmi cenná a žádaná „komodita“ zmrzlého severu. U jednoho kmene Beringovy úžiny etnograf **Sergej Bogojavlenskij** vypátral případ, kdy měly čáry na bradě sociální smysl: místní se domnívali, že dáma, která se příliš směje, bude mít linky rozpité a pokřivené, naopak vážná, tvrdě pracující žena si udrží svou ozdobu rovnou.

Ač mělo eskymácké tetování u žen výsadní postavení, neznamená to, že by se vyhnulo jejich mužům – zdatným lovcům. Ti si na svá těla pořizovali tetování jako doklady prvního úspěšného zabití tuleně, mrože, polárního medvěda nebo velryby. Tato „vražedná tetováž“, na ostrově St. Lawrence nazývaná *kaqileq*, sestávala z drobných teček umístěných různě po těle: na ramenou, kolenech, loktech, zápěstích nebo kotnících. Získané obrazce měly v budoucnu plnit i ochrannou funkci a zabránit zranění těchto partií. Magii, kterou etnologové od prvního vydání *Zlaté ratolesti*, dělí na homeopatickou a kontaktní, využívá i další eskymácké tetování. Podle terénních výzkumů antropologa **Roberta Spencera** sloužilo zdobení aljašských Inuitů k okouzlení úlovku, k „přivolání velryb blíže k lodi, a aby se zvíře stalo poddajnějším a lépe se harpunáři zasahovalo“.³⁵¹ Podobnostní magie pracovala, dle mínění samotných nositelů, v případě stylizovaných vytetovaných velrybích vábniček v koutcích úst. K léčbě bolesti či zlepšení zraku sloužily na principu kontaktní magie příčné linky přes víčka. Někteří Inuité rovněž věřili v jisté akupunkturální souvislosti mezi kožními body a orgány v těle. Účel tatuáže byl vesměs preventivní. Jen ve výjimečných případech tetoval přímo léčící šaman: kupříkladu malý kroužek na hrudním koši měl dodatečně vyléčit potíže se srdcem a zahnat zlé síly.

Specialistkami na tetování byly starší ženy. Díky svým dlouholetým zkušenostem s pořizováním oděvu, bot, propichováním kožek a kožichů, dokázaly tetovačky precizně „šít“ i lidskou kůži. Ne náhodou nazývají sibiřské národy tetování slovem *šitie*. U Eskymáků se užívalo kostěné nebo později i kovové jehly, jíž byla do

³⁵⁰ Boas, Franz: *The Central Eskimo*, Washington 1888, str. 561

³⁵¹ Spencer, R. F.: *The North Alaskan Eskimo*, Washington 1959

vzniklé rány opakovaně zatažena nit' ze šlach obarvená směsicí sazí či grafitu – „jako tetovací barva se používá i tuha, proto je tento nerost také eskymáckým obchodním artiklem.“³⁵² Do směsi se přidával olej či moč. Ta měla údajně očištný účinek. Tetování bylo obvykle vytvářeno volně, takřikajíc bez předlohy, jen výjimečně si je umělkyně na kůži předkreslila. Celý proces vyžadoval několik tatérských sezení. Antropolog Lars Krutak, jenž pobýval u Inuitů z ostrova St. Lawrence, popsal, jaké tu měla krev z tetování domnělé léčebné účinky. I proto ji ženy tatérky někdy vylizovaly přímo z rány. „Jedna umělkyně, která prošivala kůži, si občas líznula krve, protože to pomáhá a je to dobré na oči.“³⁵³ Samotná operace byla extrémně bolestivá, což platí i pro regeneraci tetovaného místa. Následné otoky a opuchliny končily v řadě případů velmi těžkou infekcí a nezřídká i smrtí. Na Aljašce bylo praktikováno též pohřební tetování – nafluq, které mělo ochránit jak ducha samotného zemřelého, tak i vynašeče mrtvého před negativním spirituálním útokem. Tatuáž sloužila rovněž na posmrtné cestě k odlišení muže a ženy.

13.2. Sibiř

O archaickém zdobení u Eskymáků psal i český odborník na indiánské kultury **Václav Šolc**: „Velmi žádoucí ozdobou bylo tetování, především v obličejích žen. Tuto výzdobu si jejich předkové pravděpodobně přinesli ze Sibiře.“³⁵⁴ V drsném podnebí Sibiře praktikují tetování všechna známější etnika (Chantové, Mansové, Něnci, Evenkové). Magické zdobení zdejších národů je výtečně zpracováno v dílech sovětských a ruských etnografů: velké místo mu při výzkumech věnovali **B. Zujev, S. E. Melnikov, V. Pavlovskij, N. Sorokin, N. A. Abramov, S. I. Ruděnko, V. N. Černěcov, I. Gluškov, P. S. Pallas** i **A. Ahlquist** a další.³⁵⁵

Je zajímavé, jakou podobu si ornamenty i techniky tetování ve vzdálených arktických oblastech zachovaly. Odolní lidé severu jsou spjati nejen způsobem života v obdobném prostředí, jazykem, vírou, ale také prvky kultury – tetování nevyjímaje. Protože je zdobení podobně jako u Eskymáků prováděno nejběžněji pomocí jehly a nitě, nazýval se tento proces obecným ruským výrazem šit'jo nebo také již zmiňovaným slovem šitie. Častěji byly tetovány opět příslušnice ženského pohlaví. „Ženy Evenků si tetují kůži obličeje tak, že vytvoří vzor luku ze samých drobných bodů. Jakuti a Jukagiři na horním toku Kolymy a Omolony v Madaganské oblasti a Indigirky v Jakutské oblasti tetují již svá novorozeňata. Matka novorozeněte namočí jehlu a nit do tetovacího pigmentu – nejčastěji saze z olejových lampiček smíchané s rozehřátým tukem a poté, co se tato směs do nitě nasákne,

³⁵² Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 147

³⁵³ Krutak, Lars: *Tattoos in the Arctic*, Fairbanks 2000 (www.vanishingtattoo.com) získáno k 1. květnu 2005

³⁵⁴ Šolc, Václav: *Indiánské historie*, Praha 1977, str. 43

³⁵⁵ Za literaturu a další informace vděčím zejména dr. Tomáši Boukalovi, jenž se Sibiří dlouhodobě zabývá.

vyšívá vzory dítěti na bradu a horní ret.“³⁵⁶ Tyto informace se nepodařilo ověřit z jiných zdrojů.

Chantové a Mansové, tito chovatelé sobů a sibiřští „indiáni“, se tetují od nepaměti. První písemné zmínky o tatujrovcích Ost'aků, jak se jim dříve říkalo, pocházejí z roku 1715 a autorem tohoto svědectví byl **G. Novickij**. U obou etnik byla tetovací praxe hájemstvím žen. Před muži se o ní málo mluvilo. Mužům ženy ani nevysvětlovaly, za jakým účelem do kůže otiskují obraz ptáka, jednoho z nejčastějších motivů zdejší tetováže. Přesto se tetovala obě pohlaví. Kdy se tak dělo, v tom se svědectví velice rozcházejí. Jedni etnografové tvrdili, že už v dětství (Ahlquist), další v čase zralosti (Melnikov) a jiní hovořili o dospělosti a dokonce i o pozdním stáří (Černěcov) nebo při nemoci (Sorokin). Mužům byly tetovány rodové a osobní značky, ženy nosily různé piktogramy. Zdobily se ruce, tváře, záda a spodní části nohou. K vypichování u Chantů a Mansů, kteří jen zřídka užívali šití, sloužila čelist s ostrými zuby štiky, jehla nebo jakýkoli jiný ostrý nástroj. Vzory bývaly drobné, do pěti centimetrů.

Velmi dobře zmapována je zásluhou **Valdemara G. Bogoraze** tatuaž u Čukčů, původních obyvatel poslední výspy Asie z poloostrova Čukotka, kteří byli známi svým obyčejem dobrovolné smrti kmetů a stařen. „*Tetování je prováděno u desetiletých dívek, ale i mladších, přestože vyžaduje vysokou odolnost. Bradu [žen] kráslí několik vertikálních linek, bezdětné ženy si tetují obě tváře třemi rovnoběžnými, dozadu ubíhajícími čarami. To je považováno za kouzlo proti neplodnosti... Muži nejsou tetováni, jen poblíž eskymáckých ležení.*“³⁵⁷ Tito mužští sousedé Inuitů se tetovali kroužky, tečkami nebo půlměsíčky v koutcích úst. Bogoraz zaznamenal i folklórní příběhy, v nichž jsou ženy s potetovanými nosy považovány za veliké hrdinky a manželky par excellence. Vyšité obrázky jednoduchých figurek na těle představovaly člověka anebo ochranné síly. „*U kolymských Čukčů jsem slyšel, že v dávných časech si muž, který zabil nepřítele, dal vytetovat tečku na vnější pravé zápěstí. Za každý další obdobný čin přidal tečku navíc, takže někdy vznikla pěkná řada teček od zápěstí až k lokti. V dnešní době, u Přímořských lidí, nosí prostou značku na kloubech ten, kdo uspěl v zabítí své první velryby nebo polárního medvěda,*“ stojí v monografii z roku 1909.³⁵⁸

Tetování byli i Korjaci, jež obývali Kamčatku, a Nivchové (dříve Giljaci) žijící na dolním toku Amuru a na ostrově Sachalin. Zde byl národ ovlivněn japonskými Ainy, o jejichž specifickém zdobení žen bylo již psáno (část 12.3.). Také partnerky Nivchů se tetovaly, nicméně umělé vousy a černé rty zde nebyly

³⁵⁶ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.7.

³⁵⁷ Bogoraz, Valdemar G.: *The Chukchee*, Leiden 1909, str. 254

³⁵⁸ Bogoraz, Valdemar G.: *The Chukchee*, Leiden 1909, str. 256

zaznamenány. Těmi se naopak pyšnily některé dámy na Aleutských ostrovech, na přírodním „rozpadlém mostě“ mezi Asií a Aljaškou. První zmínky o zdobení Aleut'aneč pocházejí z konce 18. století, tedy krátce poté, kdy byli tito lidé roku 1741 poprvé viděni **Vitusem Jonassenem Beringem** (1681-1741). Jeden z ruských národopisců popsal v roce 1786 tetování obličeje, rukou, podpaží a páteře, k němuž se užívalo geometrických vzorů, figur, teček, čar, ale též zvířat, květů a realistických zobrazení předmětů denní potřeby. Tetovalo se rybími kostmi a troudem. Místní umění dotvářel bohatý folklór. Na aleutském ostrově Atka bylo antropoložkou **Margaret Lantisovou** zdokumentováno rovněž léčebné tetování: „*Nit potřená střelným prachem (dříve nejspíše sazemi) byla prošita propíchanou kůží v okolí bolavého kloubu nebo obecně v místě bolesti*“.³⁵⁹ Že tetování na Aleutách ale mělo také umělecké kvality, dosvědčil v roce 1896 **K. Kulagin**, když detailně popsal zemřelou ženu. Na její bradě byla pečlivě vytvořená loďka s celou sedící posádkou. Možná že muži měli pádlovat až k břehům Severní Ameriky, kde si i indiánské sousedky Eskymáků z kmene Kučinů paprskovitě zjizvovaly bradu.

³⁵⁹ Krutak, Lars: *Tattoos in the Arctic*, Fairbanks 2000 (www.vanishingtattoo.com) získáno k 1. květnu 2005

14.0. Severní Amerika

Na obou amerických kontinentech si indiánské kmeny tetovaly tělo či obličej, často obojí současně. Za první nepřímý důkaz tatuáže v Americe bývá označována kamenná, asi půl metru vysoká figurka z Punta Arenas na jižním kontinentě z doby kolem roku 500. Tento artefakt představuje ženu tetovanou nebo malovanou dvěma řadami bodů na každém rameni. Daleko mladší je nález mumií z nekropole v peruánském Anconu datovaný asi do roku 1100. Mrtvá torza mají na sobě poměrně propracované vzory. Přibyly i další. „V roce 1992 byla v Chiribaya Alta, jižní Peru, nalezena mumie. Na předloktích, rukou a lýtcích měla ornamentální tetování znázorňující stylizované opičky, ptáky a plazy. Další tetováže byly na krku a v horní části zad. Ty jsou kruhové, prosté, a zůstaly skryty pod dlouhými vlasy a oděvem. Schované umístění značek vybízí k možnosti, že mohly mít terapeutický význam.“³⁶⁰

Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda se tetování do Nového světa dostalo s příchodem obyvatel přes Aljašku (toto osídlení hájil humpolecký rodák **Aleš Hrdlička**) či z Polynésie, jak uvádějí odvážnější migrační teorie. Také mohlo v obou Amerikách vzniknout zcela nezávisle, což se však jeví – při poměrně nedávném zabydlování tohoto světadílu – jako málo pravděpodobné. U původních obyvatel obou subkontinentů převládaly geometrické a jednobarevné motivy. Domorodci Severní Ameriky jen zřídkakdy zanašeli pigment hlouběji pod kůži. Také někteří „antropologové přišli s teoriemi, že indiáni užívali rostlinných barev, které se poměrně rychle vpily a tělo je 'strávil'.“³⁶¹ Je také známo, nakolik severoamerické kmeny preferovali malování a barvení k válečným účelům.

14.1. Vybrané kulturní areály

Odborný zájem o tetování severoamerických indiánů, kteří se dělí dle kulturních regionů, způsobů obživy nebo jazykových skupin, nebyl v předminulém století valný. Etnolog **A. T. Sinclair**, jenž na základě literatury zkoumal indiánské tetováže a v roce 1909 vydal přehledový článek v časopise *American Anthropologist*, si postěžoval: „Jednou z největších těžkostí pojednání o našem předmětu je to, že podrobnosti i pouhé zmínky často chybí, i když tato praxe musela býti běžnou. I ty nejmenší náznaky mají velkou cenu.“³⁶² S přihlédnutím k obrovské práci, jakou musel vykonat, mají jeho jednovětná konstatování, že se třeba algonkinské kmeny téměř všude tetovaly, velkou historickou hodnotu. Kromě Eskymáků a kanadských indiánů se bohatě tetovala etnika severozápadního pobřeží, kultury Jihovýchodu a

³⁶⁰ Dorfer, L., Moser, M., Bahr, F., Spindler, K., Egarter-Vigl, E., Giullén, S., Dohr, G., Kenner, T.: „A Medical Report from the Stone Age?“, in *Lancet* 1999/354, str. 1023

³⁶¹ Steward, Samuel M.: *Bad Boys and Tough Tattoos*, New York 1990, str. 185

³⁶² Sinclair, A. T.: „Tattooing of the North American Indians“, in *American Anthropologist* 1909/11, č.3, str. 362-400

naopak málo se trvale zdobili obyvatelé tzv. Velkých plání, mayovkami zpopularizovaní. Ale například Vraní indiáni z Montany (Upsarokové), préríjnými kmeny ovlivnění lovci bizonů, si kromě malování „někdy tetovali obrazce na hrud' za pomoci dikobrazích ostnů a rozdrčených uhlíků. Ženy měly vytetovánu linku na bradě, tečku na nose a drobný kroužek na čele.“³⁶³ Dobře známé jsou drastické iniciace a tance Slunce u Čejenů a Mandanů (Siouxové), při nichž byly skalpovacím nožem vytvářeny i jizvy. Další známá americká kultura – Pueblané na jihozápadě USA (Hopiové, Zuňiové) – se dle záznamů netetovala vůbec.

Tuto znalost měli indiáni Kalifornie (Miwokové, Modokové, Pomové), typičtí sběrači kaštanů a žaludů, o něž se zajímal jeden z největších amerických antropologů **Alfred L. Kroeber**. Ve své příručce z roku 1925 píše: „Ženy Yuroků měly celou bradu tetovánu, od krajů úst dolů, jen dvě úzké linky zůstávaly světlé. Začínalo se třemi vertikálními pruhy, jež byly rozšiřovány až se téměř setkaly. Okraje občas ohraničovala řada teček. Tento styl byl v celé severozápadní Kalifornii běžný.“³⁶⁴ Totéž se dělo u kmenů Yuki či Wailaki, dívky byly v pubertě jizveny kusem obsidiánu.

První písemné památky o tetování indiánů Severní Ameriky pocházejí již ze 17. století, kdy je zmiňují cestovatelé a misionáři. Například v roce 1615 si francouzský objevitel **Gabriel Sagard-Theodat** psal poznámky o Hurónech obývajících oblasti kolem kanadských jezer. Hurónům, vlastním jménem Onkvaonvům čili Pravým mužům, se dostalo od Francouzů nelichotivého pojmenování „divoši“ odvozeného od slova *hure*, jež značí hlavu divokého prasete. V Theodatově zprávě čteme: „Co ale považuji za nejzajímavější a nejnápadnější vrtoch, jest jejich zvyklost, že aby byli považováni za statečné a vzbuzovali strach u svých nepřátel, tak berou ptačí nebo rybí kůstky ostré jako břitva, jimiž si rozrývají a dekorují svá těla... Během procesu tohoto dávají najevo ceněnou odvahu a trpělivost. Určitě cítí bolest, k níž nejsou necitliví, ale zůstávají nehybní a klidní, zatímco jejich druhové vypouštějí z ran potoky krve. Následně vtírají černotu nebo prach do zářezů, aby vyřezané figury zůstaly stejné až do konce života a nikdy nevyzimely, podobně jako značky, které lze zahlédnout na údech poutníků vracejících se z Jeruzaléma.“³⁶⁵

Tito Indiáni, kteří díky úsloví „hurónský řev“ pronikli i do češtiny, byli v roce 1648 oslabeni epidemií neštovic a následného roku z větší části vybiti nepřáteli Irokézi. Mužové z kmene Opravdových zmijí, což je algonkinský výraz pro Irokéze, si pak za zabitě protivníky mohli potetovat stehna odpovídajícími motivy. U etnik, jež daly později vzniknout kmenovému svazu Irokézké ligy, symbolizovalo tetování vysoké společenské postavení. Do původního uskupení Pěti národů patřili i

³⁶³ Murdock, George P.: *Our Primitive Contemporaries*, New York 1934, str. 270

³⁶⁴ Kroeber, Alfred Louis: *Handbook of the Indians of California*, Washington 1925, str. 77

³⁶⁵ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. X

Mohavkové – mužové postrádající strach z výšek, kteří svůj účes proslavili natolik, že se mu dodnes říká jejich jménem. Mohavkem byl taktéž tetovaný náčelník **Sa Ga Yeath Qua Pieth Tow**. Ten se v roce 1710 podíval jako účastník čtyřlenné delegace do Londýna a byl zde malířem **Johnem Verelstem** zdařile portrétován. Výsledný obraz je jedním z nemnoha vizuálních dokladů indiánské tetováže. Písemných je vícero: „*Za účelem namalování stálých značek podstupují krutou bolest. K tomu užívají jehel, naostřených bodců, či trnů. Těmito nástroji propichují pokožku a činí obrazce zvířeny neb monster, například orla, hada, draka, a dalších figur, které se jim zlíbí, a ty ryjí na své tváře, své krky, své hrudě a další části těl... Tento obyčej je tak rozšířen, že jak věřím, bylo by téměř nemožné najít u těchto domorodých kmenů jednotlivce, jenž takto není označen. Pokud je taková operace provedena na celém těle, je nebezpečná, zvláště za studeného počasí. Mnoho jich poté skonalo... Domorodci musí hynouti jako mučedníci marnivosti kvůli tomuto bizarnímu zvyku,*“ psal ve svém dopise (tzv. *relaci*) do Paříže jeden z jezuitských kněží **Francois J. Bressani**, který v roce 1653 působil na misiích ve východní Kanadě.³⁶⁶

Na misiích nebyli ale jen Francouzi. Například kanadským Delavarům se zásluhou působení křesťanské sekty Moravských bratří, potomků pobělohorských exulantů, říkalo dokonce Moravští indiáni. U jejich jižnějších příbuzných Delavarů, vhodněji Lenapů, žijících na území dnešních států New Jersey, New York, Delaware či Pensylvánie, bylo tetování odznakem výjimečných mužů. V roce 1742 popsal pensylvánský reverend **John Heckwelder** zestárlého hrdinu mnoha válek z delavarského kmene Monsejů: „*Tento muž, který byl v pokročilém věku, měl ten nejúžasnější zjev, a nemohlo na něj býti pohlíženo bez údivu. Kromě těla zhusta zjizveného, což způsobily a propíchalý šípů nepřátel, nebylo na něm místa, kde by nebyl tetován... Celý obličej, krk, ramena, paže, stehna a nohy, stejně jako prsa a záda, byly pokresleny scénami rozličných dějů a událostí, kterým byl vystaven; krátce, byla zde celá historie, dobře známá lidem jeho národa a byla taková, že kdo by ji slyšel, těžko by uvěřil...*“³⁶⁷ Ne náhodou říkala okolní etnika Lenapům „Dědové“ a chovala k nim úctu.

Také bojovníci kmene Čikasů, z jazykové rodiny Muskogí, prosluli jednak válkami a také hrozivým tetováním, které si na hrud' a paže pořizovali jakožto doklad svých úspěchů. Jejich modře „popsaná“ prsa byla pro soukmenovce stejně čitelná jako písmena pro vzdělaného Brita – tak to alespoň tvrdil jistý **James Adair** v roce 1720. Tetováže měly i další významy. Na jižní Aljašce se rozličnými znameními odlišovala kmenová příslušnost, u Odžibvejů se kvůli léčbě bolestí zubů či hlavy tetovalo čelo, líce i spánky. Běžně se jednalo o druh iniciačního rituálu. Tetování

³⁶⁶ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. X

³⁶⁷ Heckwelder, John: *Indian Nations*, Pennsylvania 1876, cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. X

bylo propojeno se světem magie a náboženských představ. Jak již bylo zmíněno, u některých Siouxů se očekávalo předvedení tetováží při cestě na onen svět. A samozřejmě: dodávalo mužům i ženám erotickou přitažlivost, protože i Indiáni se chtěli protějškům zalíbit. Nedělo se tak jen prostřednictvím tetování, ale též malováním a piercingem. Kupříkladu kmen Numipuů z Idaho a Oregonu byl Francouzi překřtěn na Nez percés, tedy Propíchnuté nosy, kvůli charakteristickému zvyku úpravy nosní přepážky.

Etnonymum Čipevajové zase značí „tečkované kůže“, ale ne kvůli tetování, nýbrž pro tradiční způsob výroby oděvu. Jenže i své kůže si tito kanadští indiáni propichovali. *„Tetování bylo užíváno jako zdraví léčící postup, užívaný v případech svalových bolestí, jako revmatismu, vymknutých kotníků nebo bolení zad. Jen pár lidí znalo tuto proceduru a užití ingredience. Léčili se dospělí i děti. Informátorce od Rudého jezera se po několika tetováních ulevilo od bolestí v koleni a loktech. Předtím bez úspěchu vyzkoušela různé léky a dokonce navštívila „státního U. S. doktora. Zřetelné značky měla na nohou i zápěstích,“* stojí ve zprávě z terénního výzkumu.³⁶⁸ Tatuaž (čipevajsky *Āja'sōwin*) nevytvářela žádné obrazce, medicínské zákroky byly různé velikosti. Prý vypadaly jako borůvky rozeté po těle. Náčíním (*djabōn'igan*) byla tyčka, obvykle klacík z keře na jednom konci prodloužený třemi či čtyřmi jehličkami. Složení substance, jež se zanášela pod kůži, nechtěli tetující osoby prozradit – možná to byl střelný prach smíšený s usušenými bylinkami a vodou. Tetované místo se nejprve označilo a pak začalo vypichování. *„Já jsem se to naučila od mé maminky a ta před lety od jiné velmi, velmi staré paní. Málo mužů má tuhle znalost,“* říkala domorodá léčitelka v první polovině 20. století. Jiný zdroj vyprávěl, že: *„V jedenaosmdesátém [1881] jsem v rezervaci viděl starou ženu, která měla na čele vytetovaný kříž. Všechny strany byly stejné, velké asi půl palce. Tmavomodré. Obrazec, pokud sám vím, neměl žádný smysl. Prostě jí něco trápilo, a tak jí bylo od těch potíží pomoheno.“*³⁶⁹

14.2. Jižní oblasti USA

Jinak tomu bylo na jihovýchodě USA a na Floridě, kde bylo tetování ozdobou. *„Všichni se rádi zdobili; náčelníci nosili jako odznak hodnosti na hlavě měděný kroužek nebo čelenku z perí, kouzelník si zdobil hlavu hadími kůžkami. Bojovníci se zdobili havraními pery, při slavnostních příležitostech si připevňovali na hlavu například celého vycpaného jestřába s hrozivě roztaženými křídly. V uších nosili drápy velkých dravců. Náčelníci a vysoce postavení představitelé rodů se směli zdobit kostěnými a mušlovinovými, později pak skleněnými perlami. Hojně byl*

³⁶⁸ Hilger, M. Inez: *Chippewa Child Life and Its Cultural Background*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, *Bulletin 146*, Washington 1951, str. 93

³⁶⁹ Hilger, M. Inez: *Chippewa Child Life and Its Cultural Background*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, *Bulletin 146*, Washington 1951, str. 94-95

rozšířen i zvyk tetování. Krikové si holili hlavy a ponechávali si od čela k týlu jen jakýsi hřeben z vlasů, případně chomáč vlasů trčící na temeni hlavy vzhůru...“³⁷⁰ Latinsky psané doklady o tetování pocházejí už z roku 1591.

Národy kolem Mexického zálivu (Načezové, Čoktové, Kapóové, Krikové) se tetovaly vskutku důkladně, o čemž podal svědectví etnograf **John R. Swanton**. Zdoben byl obličej, paže i nohy. Mužové měli výsadu nošení speciálních ornamentů v případě zabití protivníka či jiných činů, jež si vyžádaly výjimečnou statečnost. Tetovalo se černě, modře a červeně. „*Ženám byla od mládí tetována čára nad vrcholkem nosu, některé měly linku uprostřed na bradě směrem dolů... Viděl jsem jich několik, jež byly cele potetovány od pasu vzhůru. Dokonce i prsy měly celé tetované, přestože tato část těla je velmi citlivá.*“³⁷¹ Nejběžněji zvěčněným motivem u obou pohlaví bylo slunce a hadi. Pracovalo se obvykle šesti spojenými jehličkami na dřevěné rukojeti, do ranek se pak vtíral prach z uhlíků. Tetovaný, jehož často zachvátila horečka, musel následně jíst pouze kukuřici, pít čistou vodu a pokud se jednalo o muže, měl nakázáno vyhýbat se kontaktu se ženami. Mužské tatuáže z Louisiany popsal roku 1873 dějepisec Charles C. Jones. „*Bojovníci, kteří sebe proslavili nějakým smělym skutkem, mohli mít na levém rameni vypíchnán tomahavk. Pod ním byla vepsána hieroglyfická značka podmaněného národa.*“³⁷² Tradiční zdobení, které je námětem této práce, bylo doloženo rovněž mezi Indiány Virginie, Karoliny, na západě i v dalších státech USA.

Než se přesuneme k nejzajímavější kulturní oblasti kontinentu, na Severozápad, není marné setrvat při toku Mississippi. Podél koryta této řeky se v letech 1757 až 1762 pohyboval francouzský námořní důstojník **Jean Bernard Bossu**, jenž několik měsíců žil s domorodými Osagy (Osedži). Ti jej přijali za svého přítele a mimo jiné mu na stehno vytetovali jelena. O své operaci napsal: „*Nemohu vám ani vypovědět, jak moc jsem trpěl a jaké to stálo úsilí, zůstat netečný. Dokonce jsem s přítomnými ženami žertoval. Přihlížející, překvapeni mým stoicismem, hlučeli, tančili a ujišťovali mne, že jsem skutečný muž. Opravdu to velmi bolelo a týden mne spalovala horečka. Nikdy byste nevěřili, jak blízcí mi poté tito lidé byli... Je to druh rytířství, k němuž jsou vyvoleni jen ti s velikými zásluhami. Takové značky znásobují jejich válečné činy. Ten, kdo se tetuje bez důvodu, bude degradován.*“³⁷³ Bossu hned připojuje jeden případ povinné detetuače. Osedžský muž, jenž se vyhýbal boji a ruch bitvy znal jen z doslechu, si vytetoval válečnou sekeru, aby okouznil svou vyvolenou. Prohřešek byl záhy odhalen. Kmenová rada následně rozhodla, že nezasloužená

³⁷⁰ Šolc, Václav: *Indiánské historie*, Praha 1977, str. 121

³⁷¹ Swanton, John R.: *Indian Tribes of the Lower Mississippi and Adjacent Coast of the Gulf of Mexico*, Washington 1911, str. 57

³⁷² Jones, Charles C.: *Antiquities of the Southern Indians, Part. of the Georgia Tribes*, New York 1873, str. 80

³⁷³ Bossu, Jean Bernard: *Travels in the Interior of North America*, Oklahoma 1962[1768], cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. X

ozdoba bude viníkovi z kůže nožem vyřiznuta. Francouz za nebohého Indiána orodoval a nabídl jiné odstranění – opíem jej uspal a neprávem zcizený ornament mu vyleptal roztokem.

14.3. Severozápadní pobřeží

Obzvláštní význam náležel tatuáži na severozápadním pobřeží. Kolem ostrova Vancouver, ve státě Washington a kanadské Britské Kolumbii žily kmeny Haidů, Tlinkitů, Cimšjanů, Kwakiutlů, Nutků, Selišů či Bellakulů s poměrně jednotnou kulturou. Pověstné je jejich typické umění a zvláště řezbářství, jež dalo vzniknout řadám totemových sloupů a také maskám. Haidové, stejně jako Maorové či Markézané, byli skvělí umělci, a tak je možno usuzovat, zda ornamentální dřevěná výzdoba může mít souvislost i s tetováním. Existovala zde také instituce tzv. *potlače*. A například „muži Haida chodili při slavnostech zcela nazí, ženy jen v krátkých sukních, takže podle vytetovaných obrazců mohl každý hned poznat hodnost a jejich rodinu.“³⁷⁴ Indiáni se dělili na tři společenské třídy: vznešenou „šlechtu“, svobodný lid a otroky. Zvláštní důležitost se přikládala klanovým, rodovým a rodinným vazbám. „*Co se týče kmenů severozápadní Ameriky, tetování totemu je mezi nimi všeobecně rozšířeno,*“ říká **Émile Durkheim**.³⁷⁵

Právě Haidy, kteří žili na Ostrovech královny Charlotty, si zvolil jako téma své práce **James G. Swan** z Bostonu. Úspěšný obchodník neváhal v roce 1849 opustit ženu se dvěma dětmi, aby se stal dobrodruhem a zmapoval mizející kulturu domorodců pacifického pobřeží. K místním Indiánům choval respekt. Po své první všeobecně pojaté etnografické práci (1874) sháněl u vlády USA prostředky na vydání specializované publikace o tatuáži Haidů, ale neuspěl. Výjimečně fundovanou knížku *Tattoo Marks of the Haida*, jednu z mála monografií věnovaných tetování tradiční Severní Ameriky, financoval nakonec sám a v roce 1878 vydal jako čtvrtou výroční zprávu American Bureau of Ethnology. Autor v ní o indiánském *ki-da* píše: „Tetování Haidů tvoří heraldické vzory nebo rodinné totemy, či znaky nositelů, a jsou podobné řezbám zdobícím sloupy nebo památníky v okolí náčelnických domů. Tyto obrazce jsou pravidelně umístěny na mužských zádech mezi rameny přímo pod krkem, na prsou, na čelních stranách obou stehů a na nohách rovnou pod koleny. Ženy mají tetována prsa, obě ramena a předloktí, zadní ruce od lokte dolů k zápěstí i obě nohy od kolene dolů ke kotníkům... Téměř všechny Indiánky na severozápadním pobřeží mají tetovaná znamení na rukou a pažích, některé i na obličejích, ale obvykle tyto značky jsou spíše tečky či linky bez zvláštního významu. Ale u Haidů má každý symbol svůj smysl; ty na rukou a pažích žen říkají jméno rodu, jestli náležejí ke klanu medvěda, bobra, vlka, orla nebo některé ryby... Přestože je velmi snadné podle tetování odlišit haidskou ženu od jiných kmenů, stále velmi málo bělochů chápe

³⁷⁴ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 146

³⁷⁵ Durkheim, Émile: *Elementární formy náboženského života*, Praha 2002, str. 129

jejich přesné významy... A protože jsou Haidové, muži i ženy, velice málo zbarveni, podobně jako jiní čistokrevní Indiáni, někteří se světlou kůží jako Evropané, tak tetované symboly velmi dobře vynikají.“³⁷⁶ Běžný byl i piercing nosu.

Tetovalo se dlouhodobě; odborníky byli téměř vždy muži. Někteří vyhlášení mistři měli jakési skicáře, plné oblíbených nebo rodům patřících motivů. Stylizovaným podobám zvířeny, ptáků či ryb patřily i alegorické významy. Obrázek se na kůži nejprve předkreslil – hlavně u lidí s tmavší pletí – a pak vypichoval pomocí několika svázaných kostěných nebo kovových jehel. Nedávno byla v depozitáři amerického muzea objevena Swanem dodaná tetovací sada, obsahující štětce, misku, magnetit a hlavně „pera“ s různým počtem vsazených jehliček. Při tetování se používalo také jednoduché formy „lokální anestézie“ z léčivých bylin. Samotný proces byl veřejný a přihlížela mu velká společnost. Haidové používali k tatuáži i červené barvivo. „Každý Indián měl své vlastní ornamenty, jež byly jeho výhradním vlastnictvím a právem a nikdo druhý je za žádných okolností nesměl kopírovat a používat.“³⁷⁷ Toho se však už dávno nedbá. Komplikace s majiteli by dnes měli nejspíše tisíce lidí, protože právě vysoce estetické motivy Haidů, i decentněji tetujících Tlinkitů, Nutků, Kwakiutlů nebo Činuků patří k nejčastějším námětům neo-tribal tetování v moderní společnosti.

³⁷⁶ Swan, James G.: *Tattoo Marks of the Haida*, Washington 1878, nestránkováno

³⁷⁷ Šolc, Václav: *Indiánské historie*, Praha 1977, str. 64

15.0. Střední a Jižní Amerika

Zmínky o tetování ve Střední Americe přinesli hned raní conquistadoři. Když vstoupil v roce 1519 na mexické pobřeží **Hernán Cortés** (asi 1485-1547), jenž do Nového světa nepřišel, aby „*ryl v zemi, ale aby získal zlato*“, byli on i jeho lidé překvapeni zpodobněním bůžků a bohů přímo na kůži Indiánů. Španělský historik **Gonzalo Fernández de Oviedo** (1478–1557), autor prvního a nejobsáhlejšího vyličení *conquisty* aztéckého Mexika, ve svém čtyřsvazkovém díle *Historia Natural de las Indias* uvádí: „*Vepsány na tělech svých mají obrazy démonů, vyvedené v černé barvě a držíce u nich celý život, propíchnutím masa a kůže, a zachycují prokleté figury jejich.*“³⁷⁸ Pro věřící křesťany byly vytetované obrázky na tělech zobrazením d'áblůvým. Stylizovaní krokodýlové, hadi či žáby se stávali v jejich očích demony, pekelnými monstry a pohanskými modlami.

15.1. Mezoamerika

Proto se jali, s pomocí Boží, tento jim odporný zvyk spolu s barbarstvím vymýtit. Aztékové přinášeli bohům i lidské oběti: Statečný zajatec „*dobrovolně přichází a mluví: ‚Ted' odcházím, ale musíte o mně mluvit v mé vlasti.‘ A když je takto dopravili před tvář Vicil-opočtliho, vrhají jednoho po druhém na obětní kámen, předávají je kněžím, předávají je šesti kněžím. Ti je strhnou hrudí vzhůru a rozříznou jim hrud' tlustým a širokým obsidiánovým nožem. A srdce zajatců se nazývá orlí plod, klenot. Zvednou je vysoko k slunci, k ‚Šipillimu-Tyrkysovému' princí, ‚Kvav-tlevanitlovi-Stoupajícímu orlu', dávají mu je, živí ho tím srdcem... Mrtvé pak svrhnou, svalí ze schodiště chrámu. Klapou, koulí se jako dýně, narážejí, převalují se, až skončí dole na Komoře Vicil-opočtliho.*“³⁷⁹ Tak zapsal obřad františkán **Bernardino de Ribeiro de Sahagún** (asi 1500-1590), jenž do Mexika přibyl pouhých osm let po skončení *conquisty*. Právě díky němu a jeho šedesátileté práci mezi indiány víme, že tito lidé nebyli jen válečníky, ale pokládali si i hluboké otázky. Sahagúnova kolosální *Historia general de las cosas de Nueva España* nechává mluvit indiány vlastní řečí.

Jedním z nejagilnějších věrozvěstů byl **Diego de Landa**, františkán působící v letech 1549 až 1562 na Yucatánu. Kněz, jehož *Relación de las Cosas de Yucatán* je důležitým pramenem pro poznání dějin Mayů, byl později šokován, že se tolik „lidí obrácených na víru“ stále tajně tetuje svými nečistými božstvy. O tetování (vypichování) uvádí: „*Ti, kdo to dělali, pomalovali nejprve žádané místo barvou a pak do pomalovaných míst jemně řezali; spolupůsobením krve a barviva zůstávaly na těle trvalé stopy. Vzhledem k tomu, že tento zásah byl velmi bolestivý, prováděl se po malých částech. Trpěli potom dost nemocemi, protože kresba se zaněcovala a*

³⁷⁸ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XI

³⁷⁹ ed. Slavík, Ivan: *Sláva a pád Tenočtitlánu*, Praha 1969, str. 60-61

hnisala. Navzdory tomu všemu se posmívali všem těm, kdo tetováni nebyli.“³⁸⁰ I mayské ženy se od pasu nahoru, s výjimkou prsů, tetovaly. Ňadra se vynechávala kvůli kojení. Kresba ženského tetování však byla jemnější než ornamenty mužů, u nichž tyto trýzní vykoupené vzory bývaly dokladem statečnosti.

Dále de Landa píše: „*Když chytili zločince, v místě se shromáždili a poznačili mu obličej od brady po čelo i na tvářích jako trest, jenž musel být velmi ponižující.*“³⁸¹ O původním mayském tetování se už o mnoho více nedozvíme, protože právě uvedený františkán podepsal v roce 1562 rozkaz, aby byly na hranici spáleny stovky mayských kodexů. „*Našli jsme velké množství knih... a neobsahovaly nic než pověry a ďábelské lži, tak jsme je všechny spálili, čehož oni nad očekávání litovali a zřejmě tím velice trpěli,*“ napsal křesťan, jenž Satana nevyháněl toliko ohněm, ale i bičem a mučením.³⁸² Pro podmaněné měli křesťané připraven zvláštní dárek: „*Prosili jsme mnichy hieronymiány, aby nám dali svolení, že můžeme mexické indiány a domorodce z okolních obcí, kteří se vzbouřili a pobili Španěly, třikrát vyzvat ke smíru, a kdyby přijít odmítli a začali válku, že z nich můžeme udělat otroky a vypálit jim železem na tvář takovéto znamení: .g.*“³⁸³

Pohnutá doba poznala i zvláštní osud. V roce 1511 ztroskotala v karibské oblasti loď, jejíž přežili členové dorazili až k pobřeží Yucatánu. Byl mezi nimi i voják **Gonzalo de Guerrero**, zřejmě první a na dlouhou dobu i jediný běloch tetovaný tradičním mayským způsobem. Podle kusých informací vyprávějících o jeho životě byl nejprve indiány zajat, aby poté s několika druhy přeběhl do soupeřícího městského státu. Zde se stal otrokem. Po dvou letech nesvobody přežil jen on a katolický duchovní **Gerónimo de Aguilar**. Guerrero později konvertoval k místnímu ritu, našel si mezi domorodci družku a začal dokonce válčit proti španělským dobyvatelům. „*Jako důkaz, že svou přeměnu myslí vážně, nechal se kompletně pokrýt mayským tetováním, což byl obyčej odpovídající jeho společenskému postavení.*“³⁸⁴

Španělský zběh už byl vojenským náčelníkem a proslavil se bojovými dovednostmi proti Evropanům. Zatímco Aguilar se ke svým krajanům roku 1519 vrátil, a Cortésovi byl tlumočnickem a nedocenitelnou studnicí znalostí o mexických indiánech, Guerrero nikoli: „*Bratře Aguilare, já jsem ženat a mám tři děti, a když někdy dojde k boji, zdejší indiáni mě mají za kasíka a kapitána; jděte sbohem, vždyť já mám tvář tetovanou, a uši propíchnuté. Co by o mě řekli ti Španělé, kdyby viděli, jak vypadám? A pak, podívejte se na mé dětičky, jak jsou hezké,*“ odpověděl Guerrero, citovaný **Bernalem Díaz del Castillo** v jeho *Pravdivé historii dobývání*

³⁸⁰ cit. dle Morley, Sylvanus G.: *Mayové*, Praha 1977, str. 98

³⁸¹ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XI

³⁸² cit. dle Polišenský, Josef a kol.: *Dějiny Latinské Ameriky*, Praha 1979, str. 34

³⁸³ Díaz del Castillo, Bernal: *Pravdivá historie dobývání Mexika II.*, Praha 1980, str. 395-396

³⁸⁴ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XI

Mexika. ³⁸⁵ O desetiletí později mýty opředěného přeběhlíka nepřemluvil ani conquistador **Francisco Montejo**. „*V jednom zálivu objevil osadu zvanou Chetumal a zjistil, že v sousedství žije Gonzalo de Guerrero, jeden z Valdíviových druhů, který, jak už bylo řečeno, se zachránil. Ačkoliv za ním Montejo vyslal posly, aby ho přesvědčili, že se má připojit ke svému krajanovi, Guerrero znovu odmítl.*“ ³⁸⁶ Roku 1536 pak byli Španělé u pobřeží Hondurasu napadeni skupinou Mayů. Jaké bylo jejich překvapení, když po úspěšné bitvě na řece Ulúa našli mezi indiánskými mrtvolami i tetovaného bělocha – Guerrera.

V Mezoamerice se jistě tetovalo i dříve. Nepřímé důkazy, keramická reliéfní razítka s různými magickými vzory, lze nalézt v olmécké kultuře a rovněž v archeologických nálezech ze starších aztéckých dějin. Později se tetovali i nepřátelé Aztéků – obávaní Huastékové, kteří mumifikovali utáté hlavy. Sousední etnika je považovala za divochy. „*Huastékové si tetovali tváře a tělo vlnovkovitými liniemi vzorů. Ženy se zdobily šperky z tyrkysu a smaragdů a účes si upravovaly za pomoci stočených ptačích per. Muži si obrušovali zuby a zdobili je různými barvami, stejně jako tělo, jehož zbarvení kolísalo od žluté po červenou,*“ připomíná etnolog **Oldřich Kašpar**. ³⁸⁷ Dokladem je i známá skulptura *Huastecký jinoch* z Tamuínu, jež má ornamenty „*potetováno*“ celé tělo. Více informací o domorodých zvycích ve Střední a Jižní Americe podávají misionáři, od poloviny 16. století často jezuité, kteří se přidali k františkánům, dominikánům nebo augustiniánům. Léta Páně 1664 byla práce na tzv. *vnějších misiích* povolena i nešpanělským členům Tovaryšstva Ježíšova, takže čtrnáct let nato se do Ameriky vypravila i první skupina z Čech. Misionáři si pochopitelně všímali i „bezbožného“ tetování.

15.2. Jižní Amerika

Tetování v Novém světě bývalo spjato s rituály dospívání, s „medicínskou praxí“, hrdinskými činy, kmenovým značením a nadpřirozenými významy. U obyvatel Amerik lze vysledovat dvě skupiny tetování: v první jsou tetováni jak muži, tak i ženy, zatímco kmeny druhé skupiny vyhrazují tatuáž výhradně svým paním. Indiáni zpravidla spojovali první menstruaci se zákazy a nařízeními: kupříkladu některé dívky z Paraguaye byly rituálně tetovány, celý rok poté nesměly požit maso nebo ryby a jedinou povolenou – netabuizovanou – prací bylo tkaní a předení. U původního obyvatelstva jižní části Nového světa převládaly geometrické vzory v jednobarevném provedení. Unikátní kolekci jihoamerické ornamentáže zaznamenal italský fotograf **Guido Boggiani** (1861-1901), jenž navštívil Paraguay, Brazílii a

³⁸⁵ Díaz del Castillo, Bernal: *Pravdivá historie dobývání Mexika I.*, Praha 1980, str. 83-84

³⁸⁶ Kašpar, Oldřich, Vrhel, František: *Etografie mimoevropských oblastí. Amerika II.*, Praha 1986, str. 86

³⁸⁷ Kašpar, Oldřich: „*Zpráva o huastéckých indiánech z provincie Pánuco a jejich náboženství – Mexický rukopis ze 17. století*“, in *Český lid 90/2003*, č. 4, str. 336

Bolívii. „Zdejší indiánské kmeny nadchly vnímavého výtvarníka silou estetického výrazu. Čamakokové, s nimiž měl nejčastější kontakty, byli nepřekonatelní ve výrobě barevných ozdob i předmětů denní potřeby. Jejich snědá těla v kombinaci s hebkým peřím bílých volavek i marnotratně pestrým papoušcím peřím v tropické vegetaci ho musela vzrušovat. Stejně jako záhadné ornamenty, které si na vlastní kůži malují ženy kmene Kaďuveo.“³⁸⁸

Oblastmi, v nichž je tetování obzvláště rozšířeno, jsou Amazonie a Brazílie, kde se malovalo či tetovalo mnoho etnik. Kulturně rozmanitý a těžko dostupný areál byl ještě do nedávna oblíbeným místem mnoha etnografů, kteří snili, že právě oni se proslaví „objevem“ úplně neznámého, civilizací nepoznamenaného kmene s co možná nejzajímavější sociální skladbou či kulturou. Terénní výzkum v Brazílii podnikl strukturalista **Claude Lévi-Strauss**. Například u skupiny Mbayá-Guajkurú, kam patří i oni známí Kaďujejové, si „šlechtici malovali těla... nebo se tetovali – malby a tetování bylo zevním znakem jejich urozenosti a plnily stejnou funkci jako erby... Kdysi byly tyto vzory vytetovány nebo malovány; dnes se udržel jen druhý z obou postupů.“³⁸⁹

Slavného etnologa tatuáž a výrazná ornamentika fascinovala. Historické pozadí zvyku hledal v denících misionáře **Sáncheze Labrador**: „Proč domorodci mění a kazí vzhled lidského obličeje? Hledá nějaké vysvětlení: Tráví snad hodiny kreslením svých arabesek proto, aby ošálili kručící žaludek? Nebo proto, aby je nepřátelé nemohli poznat? Ať si vymyslí cokoli, vždycky jde o nějakou šalbu. Proč? Přes všechny odpor, který v něm tyto malby vzbuzují, i tento misionář je si vědom, že pro domorodce mají prvořadý význam a že jsou v jistém smyslu samy sobě účelem.“³⁹⁰ Lévi-Strauss shledával v krášlení pohrdání přírodou, přechod ke kulturnímu bytí a rovněž dualismus mužů a žen. A co víc, od kaďujejských ornamentů vyvozoval i vztahy v jejich sociální organizaci. Tohoto momentu si povšiml antropolog **Clifford Geertz**. „Myšlení přírodních národů’ vlastně vychází z myšlenky poprvé uvedené ve ’Smutných tropech’ ve vztahu ke Kaďujejům a jejich sociologickému tetování: že totiž celkový souhrn zvyků etnika vždy tvoří uspořádaný celek, systém.“³⁹¹

Takový hlubší, nepopisný pohled byl ještě cizí botanikovi **Alberto Vojtěchu Fričovi** (1882-1944), jenž třeba uvádí, že šťávy stromu džinipapo (*Genipa americana*) „používají některé kmeny indiánské k tetování, jiné k malování svých těl a obličejů. Tam, kde tetují, tam najdeme v Jižní Americe pouze jednoduché, mnohdy nepřesné čáry a geometrické obrazce. Taková ozdoba se dělá jednou pro celý život, a udělá-li se nepěkně – a to je při nedostatku praxe velice pravděpodobné, nese ji

³⁸⁸ Frič, Pavel, Fričová, Yvonna: *Guido Boggiani. Fotograf*, Praha 1997, úvod

³⁸⁹ Lévi-Strauss, Claude: *Smutné tropy*, Praha 1966, str. 123 a 128

³⁹⁰ Lévi-Strauss, Claude: *Smutné tropy*, Praha 1966, str. 129

³⁹¹ Geertz, Clifford: *Interpretace kultur*, Praha 2000, str. 388

majitel nezměněnou až do smrti...“³⁹² Frič, který si Jižní Ameriku zamiloval a do Prahy počátku 20. století přivezl indiánského druha **Čerwuiše**, zaujal mimo tetování i prazvláštní obyčej. Jedná se o tzv. kuvade (*couvade*), imitativní mužské těhotenství a porod, kdy manžel rodičky křičí bolestí a v šestinedělí je s ním zacházeno, jako by novorozeně povil on, a nikoliv žena. Mnoho o jihoamerických indiánech, včetně malování a tetování jejich těl, mohou vypovědět obrazy malíře **Vladimíra Kozáka**, jenž v ohromném množství zachytil výjevy ze života kmene Šetá, Boróro, brazilských Šavantů a dalších.

Důvod, proč se v Jižní Americe neužívalo jen tetování, ale velmi hojně pouhé malování, je ve stálosti používaných barev. Pigment vydržel na pokožce i po několika vykoupáních a dle svědectví etnografů měli indiáni viditelné stopy zdobení i po dvou týdnech od vyhotovení! Jedním z mužů pralesa, který měl prazvláštní osud, byl antropolog německého původu **Curt Nimuendajú**. Osobní přítel **Roberta H. Lowieho**, strávil v brazilských končinách velkou část života. Mimojiné mu učarovali indiáni Timbirá, kteří se rozsáhle pomalovávali. V precizní monografii z roku 1946 popisuje druhy pigmentu. „*Znají pět barev: 1) černou, latex z kaučukovníku smíchaný s drceným dřevěným uhlím; 2) červenou, ze semen urucú; 3) žlutou, ze štávy kořene urucú; 4) modročernou, ze štáv ovoce genipa; 5) bílý jíl. Ze všech zmíněných se první tři aplikují na tělo i předměty, čtvrtá zdobí jen tělo a pátá, s nemnoha výjimkami, se nanáší pouze na objekty... Genipa zůstává zpočátku bezbarvá, ale po několika hodinách získá černomodrý tón, který zůstane na pokožce i přes dva týdny.*“³⁹³

Přestože není kráslení omezeno na centrální část kontinentu, lze soudit, že zdejší práce patří k těm vůbec nejvýraznějším. Indiáni z kmene Karažá tetují zástupce obou pohlaví modrým kruhem na lících s rozměrem 10 až 15 milimetrů. „*Jeho obvod nejdříve naznačí dřevěným razídkem, potom ho ostrým kamínkem vyřezou a na ránu položí chomáč bavlny. Když rána přestane krváčet, vetřou do ní štávu genipapo, a tím zabarví jizvu na modro.*“³⁹⁴ U Passeů tetovala matka dceru, otec syna. Polokočovní Desánové na dolním toku řeky Uaupés si na bradu vytvářeli dvě paralelní linky. U brazilských Munduruků označovali muže své krve bolestivou tetovází, takže těla byla od hlavy až k patě pokryta kresbami geometrických útvarů. Běloši těmto respektovaným bojovníkům od řeky Tapajós přezdívali pro typické malby v obličeji Caras Pretas čili Černé tváře. A protože cennou trofejí Munduruků byly useknuté hlavy, druhým jejich přízviskem se stalo Řezači hlav (Paiquizé). U Mehinaků (Xingu) byly zvláště tetovány ženy náčelníků, jejichž souběžné tetování

³⁹² Frič, Alberto Vojtěch: *Indiáni Jižní Ameriky*, Praha 1943, str. 125

³⁹³ Nimuendajú, Curt: *The Eastern Timbira*, Berkeley, Los Angeles 1946, str. 51 a 53

³⁹⁴ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 146

zad, nohou a ramen *hipyulai* mělo „symbolizovat schopnost převzít tradiční mužskou roli“. ³⁹⁵

Výzkumy ve střední Brazílii (Mehinakú, Kustenaú, Waurá, Yaulapiti) prováděl v letech 1887/88 etnograf **Karl von den Steinen**, s nímž jsme se už seznámili na Markézách (kapitola 8.1.). I zde si všímal tatuáží: „*Muži mají tetovánu linku nebo dvojlínu, která zvýrazňuje vnitřní kontury kolem lopatek, ženy rámě nebo klouby.*“ ³⁹⁶ Další indiáni z Amazonie, lovci a sběrači Kajapó, se pyšnilo spíše skarifikacemi. Poprvé se tak mohli ozdobit v případě přemožení nepřítele, kdy na sérii alimentárních tabu navazovalo „*hrudní zjizvení ve tvaru velikého V zasahující od ramen až k pupku.*“ ³⁹⁷ Když kajapské ženě zemřel manžel, byla povinna si na důkaz smutku zvrásnit tělo. Zajímavé tetování však najdeme i jinde. Například v (Britské) Guayaně si Warranové a Akavajové z karibské jazykové rodiny vytrhávali obočí a na jeho místě se tmavě tetovali. Stejně tak si zdobili koutky úst. V nehostinných podmínkách Ohňové země dokumentoval vrýpnuté „tetování“ u Selk'namů (Šelknamů) etnograf **Martin Gusinde** (1931), známý zástupce vídeňské školy kulturních okruhů. „*Ostrým nožem se dělá úzká, krátká, hloubková jizva, stejnoměrná rýha napříč ose ruky.*“ ³⁹⁸ Do vzniklé skarifikace se vetřel prášek z dřevěného uhlí. Tetování *hätetéi* pak mělo tmavomodrý odstín, který byl pokládán za velmi pěkný.

Nejen zdobný účel měla tatuáž Matsesů ze severovýchodního Peru. Ti si nápodobou jaguářích vousků chtěli přivábit lovecké umění této šelmy. Tetování není vyloučeno ani u Inků, zvláště pak se dá očekávat u nejvyšších vrstev společnosti, jak naznačily peruánské mumie. Už v roce 1533, kdy **Francisco Pizarro** (asi 1478-1541) vyvrátil inckou říši, křesťané „*vyložili indiánům, v jakém bludu setrvávají a že z jejich modly mluví ďábel, který je oklamal. Napomínali je, aby v něj už nadále nevěřili a neřídili se jeho radami, a poučili je i o jiných věcech týkajících se jejich modloslužebnictví.*“ ³⁹⁹ Jihovýchod Peru dosud obývají nepočetní Amahuakové, kteří si malovali tváře ovocnými šťávami. Jedna z nich, červenooranžová barva (*achiote*), prý působila jako dobrý repelent na hmyz. „*I když existují zprávy, že se Amahuakové v obličejí dříve tetovali (užívajíc jehlic z palmových trnů a vetřením barviva do vpichu), pouze Jawachiwayambova prvá žena je takto značena,*“ stálo ve zprávě z 1964. ⁴⁰⁰

³⁹⁵ Gregor, Thomas: *Mehinaku – The Drama of Daily Life in a Brazilian Indian Village*, Chicago 1977, str. 174

³⁹⁶ von den Steinen, Karl: *Unter den Naturvölkern Zentral Brasiliens*, Berlin 1894, str. 189

³⁹⁷ Meggersová, Betty J.: *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise*, Chicago 1971, str. 77

³⁹⁸ Gusinde, Martin: *Die Feuerland Indianer. Erste Band – Die Selk'nam*, Wien 1931, str. 229

³⁹⁹ de Xerez, Francisco: *Pravdivá zpráva o dobytí Peru*, Praha 1970, str. 70

⁴⁰⁰ Huxley, Matthew, Capa, Cornell: *Farewell to Eden*, New York 1964, str. 82

Na území Peru a východního Ekvádoru žili Chívarové (Šuárové, Jíbarové), které neproslavila tatuáž ani jejich malování obličejů, nýbrž umění stahovat lidské lebky a dělat z nich čtvrtinové miniaturky. Tyto trofeje zvané *tsantsa*, hlavičky se zachovaným výrazem v obličejí a vlasy, patří i dnes k nejpůvodnějším exponátům pražského Náprstkova muzea. Finský etnolog **Rafael Karsten** proces vzniku *tsantsy* v roce 1935 detailně popsal: „*Může se stát, že krvavou hlavu s sebou nesou několik dní, než je příležitost ji ‚stáhnout‘ (muka sukúrtinyu). Když je vítězů několik a hlava jen jedna, někteří se od zbytku oddělí se slovy ‚Jdeme za nepřáteli, sehnat si své vlastní hlavy‘ ... Hlava se položí na velký list. Vzadu na hlavě, od vrcholu dolů, se nožem udělá řez, načez se skalp i kůže v obličejí pomalu a pečlivě stáhne z lebky. O stahování tváře se říká, že je to neobtěžnější část celé práce, protože zde kůže nesjede lehce, ale svalstvo musí být nařezáváno ostrým nožem. Lebka a všechny přilnavé kusy masa se zahodí a skalp se dále preparuje. Připevní se k liáně, ponoří do nádoby s vroucí vodou, kde se chvíli nechá. Vařením se odstraní mikroby, trochu se smrkne a zpevní. Z nádoby se pak vyndá, napíchne na do země zaražený kolík a nechá vychladnout... Zmenšování trofeje může začít. Z ohně se vyndají tři žhavé kameny a jsou prostrčeny do hlavy skrze krk. Hlavou se otáčí, aby se kameny uvnitř přesypaly. Procedura se opakuje i s ohřátým pískem, což má možná potrápiti duši zabitého nepřítele... Jak se trofej vysušuje a zcvrkává, tak je hlava a zvláště obličej zručně tvarován prsty, takže opět nabude lidských rysů, a vypadá jako hlava trpaslíka.“⁴⁰¹ Obličej je po několik dní opakovaně modelován. Pro představu: velikost hotové *tsantsy*, dozdobené sešitím úst a učesáním vlasů, odpovídá pomeranči.*

Když se Chívarové vydávali do boje, pečlivě se „vyparádili“, aby své soky ohromili svým divokým zjevem. Na hlavu si nasadili čapku z opičí kůže, vlasy dozdobili papouščími a tukaními pírky, do ušních dírek vstrčili co možná největší trubičky. Kolem krku měli náhrdelník ze zubů jaguára a na zápěstích stočené lidské vlasy. Všechny ozdoby měly válečníkovi dodat sílu a odvalu. Také sloužily k rychlému odlišení spřízněných duší od nepřátel. „Nepokryté části těla – obličej, prsa, záda, paže i nohy – si černě malovali štávou genipa... Jíbarové říkají, že se do boje natírají proto, aby se podobali iguanči (démonům), což značí, že si chtějí osvojit něco z divokosti a moci těchto nadpřirozených stvoření. Mimo to, ještě v polotmě je možné odlišit černě zmalovaného indiána od toho, který takové známky nenosí... „*Když máme naše ušní trubičky (arúsa), ničeho se nebojíme*“⁴⁰², vyprávějí. Vzhledem k tomu, že válka probíhala často v noci, mělo zdobení racionální základ. Účel mělo ale i ve dne, kdy hustá rostlinná šťáva sloužila jako ochrana kůže před slunečními paprsky.

Důležitou oblastí Jižní Ameriky je divoké a nehostinné Gran Chaco zasahující severní Argentinu, Paraguay a část Bolívie. Zdejší Indiáni se výrazně

⁴⁰¹ Karsten, Rafael: *The Head-Hunters of Western Amazonas*, Helsingfors 1935, str. 293-300

⁴⁰² Karsten, Rafael: *The Head-Hunters of Western Amazonas*, Helsingfors 1935, str. 288-289

tetovali v obličejí. „Když je dětem pět až sedm let, jsou tetovány. U Chorotiů to bývají zpravidla muži, ženy však též. U Ašluslajů pouze ženy... Chorotijské tetování obměňuje ornamentiku, mezi Ašluslaji je tatuáž typická, neměnná.“⁴⁰³ Pětileté děvče Chorotiů dostalo nejprve malý kroužek s vnitřním křížkem na čele, k němuž se v sedmi letech přidala tetovaná čára na nose. Tak se pokračovalo. Osmnáctiletá slečna měla navíc čáry na obou tvářích, dospělé ženy měly okrášlenu i bradu. Muži měli podobný věkový systém. Coby nástroje se užívalo kaktusových trnů. Tetování bylo doplňováno malbou tváře, zvláště v okolí očí. Švédský antropolog **Erland Nordenskiöld**, z jehož díla tu bylo citováno, se však nezajímal jen o etnika Gran Chaka. Zajímal se také o staroperuánské uzlové „písmo“ – v kečujštině pojmenované *kipu*. I když v tomto případě nelze hovořit přímo o psaném projevu, je nasnadě, že *kipu* – podobně jako tetování – mohlo obeznámenému příjemci sdělovat mnoho zajímavých, symbolických a užitečných informací.

⁴⁰³ Nordenskiöld, Erland: *Indianerleben – El Gran Chaco (Südamerika)*, Leipzig 1912, str. 74-77

16.0. Afrika

Kvůli tmavému zbarvení pokožky Afričané klasickému tetování moc neholdují – daleko častěji užívají plastickou, skarifikační tatuáž, kdy je do ran způsobených nožem nebo ostrým předmětem vtírán různý barevný materiál. Nejčastěji prach nebo popel se slinami či močí. Taková operace, při níž se porušená kůže úmyslně nenechá zahojit, vede ke vzniku hlubokých anebo vystupujících jizev. „*V Africe existuje také zvláštní technika úmyslného znečištění rány, v důsledku čehož dochází k jakési řízené infekci a rozmnožení specifického druhu bakterií způsobujících plastické poškození kůže uměle uspořádané do složitých ornamentů.*“⁴⁰⁴ Tyto vzory mívají kmenový, sexuální nebo iniciační význam a obecně zdůrazňují odolnost a odvahu ega, jemuž dodávají velké vážnosti. Mohou také souviset se vstupem do mnoha tzv. tajných společností.

16.1. Černá Afrika

Plastickým tetováním s vysoce estetickým účinkem jsou proslavena nilotská etnika súdánské oblasti (Nuerové, Dinkové, Šilukové), vůbec nejvyšší lidé světa, pro které je dobytčářství osudem. „Za vším hledej krávu,“ zapsal si do deníku antropolog E. E. Evans-Pritchard pozměněné motto.⁴⁰⁵ „*Domorodci z Chartúmu tetují svým dětem již v raném věku na tváře kmenové znamení. Řezné rány natírají směsí ledku, popelu a bylin. Po několika dnech poraněná místa zduří a zůstanou pak viditelná jako široké jizvy, charakteristické pro súdánské černochoy.*“⁴⁰⁶ V Dárfúru se do ran vtírala sůl. Dívky Dinků mívaly nad pupkem a v jeho okolí rozlehlé řady vystupujících drobných teček, někteří bojovníci mají na čele rovnoběžné řezy, připomínající vrásky. Gōro – to bývalo pojmenování pro jizvové tetování v jazyce Šiluků. „V Tanzanii mají příslušníci kmene Kioke zajímavý obřad, kdy na ochranu vtírají do zářezů na těle prášek zvaný lukago vyrobený z usušených hadů. Příslušníci některých kmenů z Nigérie (Hausa, Joruba, Ibo) mají tetování tak mohutné, že pro zasvěcovaného mladíka či dívku s sebou nese vážné zdravotní nebezpečí v poměrně velké ztrátě krve a možnosti pozdější infekce.“⁴⁰⁷ Taková zdravotní rizika, kdy se užívají stále stejné nástroje, jsou zejména pro dnešní Afričany (na pandemií AIDS nejhůře postiženém kontinentě světa) skutečně záležitostí ohrožující jejich životy.

První nepřímé důkazy o skarifikační tetováži lze vysledovat ve skalním africkém umění. Například některé z postav saharských maleb mají náznaky takového zdobení těla. Umělecké výtvořiny z horských masívů ve střední a západní

⁴⁰⁴ Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, Praha – FF UK 1997, str. 11

⁴⁰⁵ Evans-Pritchard, Edward Evan: *The Nuer*, Oxford 1969, úvod

⁴⁰⁶ Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha 1960, str. 39

⁴⁰⁷ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.3.

Sahaře (Tasíli-n-Ažžer, Adar des Iforas, Hoggar či Tibesti) jsou datovány do doby před 8000 až 5000 lety. Například složitý soubor ze stanoviště Van-Bender v Tasíli obsahuje více čárkovaných postav: „Nejstarší malby jsou zřejmě obě postavy s bíle pomalovaným tělem a s páskami ve vlasech. Větší z nich má v pásce i pero. Ozdoby se skládají ze čtvercových motivů na zápěstích a ramenou a z rovnoběžných čar na stehnech,“ píše **Henri Lhote**, etnograf a jeden z nejlepších znalců Sahary.⁴⁰⁸ I torza těl jsou částečně tečkovaná. Známa je světlými body ozdobená postava s rohy. Další indicie přinášejí archeologické nálezy – keramika, sošky, nástroje denní potřeby. Výrazný vliv na tělesné zkrášlování má na africkém světadílu pochopitelně jeho horké klima, které nevyžaduje tolik oblečení a dovoluje vystavovat takřka nahá těla. Se zajímavými doplňky: šperky, malováním, tetováním, cikatrizací a rovněž bohatými účesy, které zvláště tu nabyly nevšedního významu (obřadní, iniciační, statusové atd.). Vztah zdobení těla a teplého prostředí je námětem, jenž by zaujal nejednoho představitele směru kulturní ekologie či kulturního materialismu s antropologem **Marvinem Harrisem** v čele.

Obzvláště důležitým regionem, kde je tetování nejvíce rozšířeno, zůstává tropická rovníková Afrika. Výjimečně bohatý výskyt nacházíme v Nigérii, Kongu a Zairu. U etnik Bangala, Bazoko, Bapoto či Wangata si muži i ženy vytvářeli plastické výstupky na čele, takže vzniklé hrbolky vypadaly skoro jako kohoutí hřebínek. Každá z uvedených národností má své styly – od čela hustě zdobeného tečkami až po jedinou dlouhou jizvu na středu hlavy. Ženy kmene Sango a Sakara se dokonce štípají do čela a vytahují si kůži tak dlouho, až si vytvoří jakési permanentní zauzlované růžky. „Tetování v Kongu tvoří dlouhé řezy na zádech, prsou a bříše ve tvaru kosočtverců sesazených hranami k sobě asi s dvoucentimetrovými mezerami. Stejný vzor nosí na bříše ženy kmene Džembe v Zairu. Má přímou souvislost s kultem plodnosti a je měřítkem krásy ženy... Muži v Nigérii mají tetovanou vnější stranu paží vzorem, který je tvořen střední rovnou přerušovanou linií od ramene k zápěstí a na ní kolmými krátkými zářezy. Na lícních kostech nosí dva až tři vodorovné zářezy, znamení odvahy bojovníka.“⁴⁰⁹ Dobře zdokumentovaná je skarifikace u Jorubů v Nigérii.

Zdobení Jorubů, jednoho z nejznámějších afrických etnik, popsal v roce 1921 **Samuel Johnson**, jenž přidal i náčrt čtyřadvaceti obličejových vzorů, jež měly „odlišit členy jorubských královských rodin“.⁴¹⁰ Skarifikační ornamenty byly nalezeny už na terakotových plastikách kultury z města Ife (10. až 12. století) a Owo (14. století). Zvláštní smysl získala domorodá okrasa v nešťastném období evropských otrokářských nájezdů. „Když bylo otroctví běžné, obličejové zářezy byly

⁴⁰⁸ Lhote, Henri: *Jsou ještě jiná Tasíli*, Praha 1982, str. 281

⁴⁰⁹ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.3.

⁴¹⁰ Johnson, Samuel: *History of the Yoruba*, Lagos 1921, str. 104-109

*vykrajovány, aby příbuzní lépe rozpoznali své ztracené děti, pokud by se taková příležitost naskytla... Jedinci tak věděli, ke kterému kmeni patří. Značky se lišily i podle jednotlivých rodin uvnitř kmene. Někde se využívalo i vážného znetvoření obličeje v domnění, že takto značení lidé nebudou přitažliví a uniknou tím zlům otroctví.“*⁴¹¹ Normálně se jizvení užívalo jako etnický identifikátor, magická ochrana nebo znak nějaké společenské skupiny. Například některé dědičné profese disponovaly svými značkami: takový tatér měl na levé tváři tři čárky a pravou si ozdobil čtyřmi linkami. Vyznavači jorubského boha hromu, jenž byl jen jedním božstvem z propracovaného panteonu, si poznačili paži dvěma speciálními jizvami. V případě úmrtí si truchlící pořizovali jizvu *osilumi*.

Cikatrizace má celou řadu variant. Jizvy mohou být vytažené ven, pootevřené, vroubkované, přímé nebo točivé. Například na plastickou skarifikaci používali Jorubové i zvláštní háčky, kterými se napíchnutá kůže vytahovala a teprve pak byla naříznuta nožem. Tečkované jizvy se dělaly špičkou nožů nebo též upravenými hřebíky. Někdy se prostě vyřízl celý kus pokožky, jinde se do otevřené rány vkládaly palmové listy, aby oddělené části nesrostly a nezahojily se. „*Jorubské ženy mají variabilní a početné vzory na nejběžnějších místech jakými jsou obličej, krk, hrud', břicho, záda, paže a ruce, lýtka i stehna. Muži nosí kolo na lících, krku a pažích.*“⁴¹² V Nigérii byla nejběžnějším instrumentem trojúhelníková břitva zvaná ugelle nebo uche, dále pak kratší nože a ostré nástroje s břity ve tvaru písmene ypsilon. Aby byla zjizvení výraznější a trvanlivější, tak se do krvácejících útrob vtíraly saze, popel z lamp smíšený s alkoholem a jiné směsi. V době novější se dostalo i na mix uhlí a benzínu. Štáva z listu rostliny *abotiko* dodávala nazelenalý odstín, jiné zintenzívnily modročerný tón. Po operaci se užívalo rozličných uzdravovacích postupů a výtažků z bylin.

U Jorubů se vyskytovalo i ojedinělé tetování novorozenců, kteří záhy po narození zemřeli. V zemi s vysokou dětskou mortalitou se taková miminka nazývají *abiku* – doslovně „*ti, kteří se narodili, aby zemřeli*“ – a někdy jsou na rameni označeny třemi čarami, aby jim při eventuálním znovuzrození byla v novém životě věnována příkladná péče. Jorubové věří i v magickou medicínu: „Lékem na těžkou migrénu jsou tři rýhy na čele a medikamentem proti hadímu uštknutí je zářez, který obemkne levý kotník.“⁴¹³ Totožným způsobem se ve středoafrickém Togu „léčí“ epilepsie, jež je v zemi vnímána negativně. Nemocní vyhledávají vedle odborných lékařů i léčitele, a tak asi 80 procent epileptiků v zemi má na čele zjizvení. „*Jestliže bývají záchvaty zřídka, skarifikace jsou úzké, krátké (1-3 mm), u konečků vlasů na čele a skryté; ale když přicházejí často a hodně lidí o nich ví, tak jsou skarifikace*

⁴¹¹ de Negri, Eve: „Tribal marks, decorative scars and painted patterns“, in *Nigeria Magazine* 81 (1964), str. 106-116

⁴¹² ed. Rubin, Arnold: *Marks of Civilization*, Los Angeles 1988, str. 91

⁴¹³ ed. Rubin, Arnold: *Marks of Civilization*, Los Angeles 1988, str. 96

rozsáhlé, dlouhé, zasahují čelo a pacient dává najevo znak svého společenského odsouzení.“⁴¹⁴

Afričtí obyvatelé se trvale kráslili na většině míst kontinentu. Dříve se tetovalo v Etiopii, kde se zralé ženy nechávaly zdobit na krku. Jejich kolegyně, specializované tatérky, se nazývaly *nekašky* a do kůže vtíraly saze a vypichovaly je jehlami. Dosud se tetují Koptové. „*Tetování je považováno za opravdovou krásu i v jazyce konžského etnika Babwa, kde výraz lipomo limbesu znamená jak krásu, tak tetování. Výběr míst, která jsou tetována a zjizvována, závisí na oděvu, jenž je nošen. Nikdo si nenechá tetovat část těla, kterou by nemohlo jeho okolí obdivovat.*“⁴¹⁵ Obličej si zdobí ženy a muži v Kamerunu. Zdejší Pangwové nařezávají kůži nožem a rány potírají horkou pryskyřicí, podobně je tomu v Beninu u žen, kde se jako nástroj používal skleněný střep. Nigerijští Tivové, kteří jsou v etnografii známi pro svůj systém rozšířených rodin, vyřezávaly ornamenty zvláštním nožikem zvaným *kusa*. Jizvy prý dodaly oběma pohlavím větší erotickou atraktivitu. Další národnost v Nigérii značila své ženy pomocí šesti stupňů tetování: první fází bylo jizvení břicha, pak čela a předloktí, čtvrtá v pořadí byla záda, páté paže s rameny a teprve po šestém stupni, kdy se linkami pokrývala stehna, se dívka stávala sňatkuschnou ženou. Týž postup dodržovali Luluové.

Pro etnolingvistiku je zajímavý příklad zairsko-zambijského kmene Tabwa, kde se skarifikaci říká kulemba. Slovo však „znamená i ‚psát a vepsat‘, ‚kreslit a malovat vzory‘, ‚očkovat rostlinnou medicínou‘, ale rovněž ‚uspět a dosáhnout cíle‘.“⁴¹⁶ Jak může africké zdobení probíhat, zaznamenal roku 1921 **Diedrich Westermann** u Kpellů v Libérii. O pěstitelích manioku uvádí: „*Brzy ráno, to je čas, kdy se vykrajuje tetování. Tetovač říká ženě: ‚Pojď!‘, bere si břitvu a brousí ji před ženou. Sama si řekne, kde chce mít tetování a jakého druhu. Ženu pokreslí popelem, a když se bojí, tak ji dva muži pevně přidrží. Tetovač vezme břitvu a řeže. Fik fik a je hotovo.*“⁴¹⁷ Do rány se ještě přidá barva. Významnou stopu pro pátrání v typech domorodého zdobení zanechal český malíř **Zbyněk Štolovský** (1909-1956), jenž portrétoval Tuaregy, Fulby, Samby nebo příslušníky kmene Beri-Beri (Kanurijce). Důsledně si všiml detailů, včetně tetováží, o čemž vypověděl i u Sambů: „*Před usedlostí nalézám starou ženu, jejíž hlava je pokryta krátkými šedivými vlasy podobnými chmýří. Kus dřívka jí zdobí nos, její prsa jsou jen kus suché visící kůže. Žena sedí netečně, svráštělá a špinavá, oči vyhaslé. Ne, nahota starých lidí není*

⁴¹⁴ Grunitzky, E. K., Balogou, A. A., Dodzro, C. K.: „Clinical and epidemiological aspects of traditional therapeutic scarification in epilepsy in Togo“, in *Bulletin de la Societe de Pathologie Exotique et de Ses Filiales*, 93(4): 2000, str. 251-254

⁴¹⁵ Jiroušková, Jana: *Dějiny odívání – Černá Afrika*, Praha 2003, str. 132

⁴¹⁶ Roberts, Allen F.: „Tabwa Tegumentary Inscription“, in ed. Arnold Rubin: *Marks of Civilization*, Los Angeles 1988, str. 41-56

⁴¹⁷ Westermann, Diedrich: *Die Kpelle – Ein Negerstamm in Liberia*, Göttingen/Leipzig 1921, nestránkováno

hezká. Ted' vychází ze dveří vstupní chaty mladá žena. Je také úplně nahá, celé tělo má pokryté tetováním – prsa břicho i záda.“⁴¹⁸

Jizvení v dolní části trupu, především v okolí pohlavních orgánů, bylo běžné v jihovýchodní Africe (Makuové, Jaové). U keňských Kikujů, kteří v padesátých letech minulého století povstali proti britským kolonizátorům, „byli muži stejně jako ženy tetováni a později se sami stávali operatéry.“⁴¹⁹ Další obyvatelé Keni, muži kmene Elgeyo, vyžadovali cikatrizaci u toho, kdo zabil v boji protivníka. „Starší mužové, kteří svého času také zabili nepřátele, mu na pravém předloktí udělají zářezy v podobě osmi paralelních kruhů, zvaných caulli. Každý kruh se skládá z řady malých paralelních zářezů kolem paže. Jedná-li se o leváka, udělají caulli na levé paži. V případě, že nepřítel byl před smrtí probodnut čtyřmi oštěpy, má muž, který vrhl první oštěp, nárok na pět kruhů, druhý na čtyři, třetí na tři a čtvrtý na dva kruhy,“ píše **J. G. Frazer.**⁴²⁰ Hodně se tetovali Mosijové v Burkině Faso, Bamilekové v Kamerunu, etnika v Čadu či mosambičtí Makondové, pyšní na své řezbářské umění a tetování trupu, které má vlastní složitou terminologii.

Tetování znali i Sanové, prapůvodní obyvatelé pouště Kalahari. „Umělecký talent Křováků se projevuje také při slavnostech, kdy zdobí svá těla ornamenty v žluté, červené a bílé barvě, a pochopitelně i při tanci. Při slavnostních obřadech se také provádí – ne však ve velké míře – tetování těla.“⁴²¹ U Křováků, jak se sanským lovcům s unikátními mlaskavkami v řeči přezdívá, se některé ženy tetovaly růžicí kolem pupku. Zářezy do stejného místa se opakovaly čtyřikrát až pětkrát, aby byly lépe viditelné. Křovačky do antropologické literatury pronikly ale spíše zásluhou své *steatopygie*, což je výraz pro obří pozadí, jež vzniká nadměrným nahromaděním tuku v hýžděové krajině. Pojmem je i tzv. křovácké ucho, málo vyvinutý ušní boltec. Zvláštní antropologickou skupinou jsou i negrilští Pygmejové, jejichž jméno vychází z řeckého *pygmaios*, tj. „*velký jako pěst*“, neboť jsou menší než 150 cm. O obyvatelích tropických pralesů čteme: „Také tetování (tečkované tetování) není Pygmejům zcela neznámé; zvláště u žen vidíme rozmanité vzorky tetování. Je však jisté, že tyto zvyky byly převzaty od negrů a jsou to také negři, kteří tetování provádějí. Pygmejové dávají vesměs přednost pomalování těla,“ napsal v roce 1933 slavný český expert **Pavel Šebesta.**⁴²²

⁴¹⁸ Štolovský, Zbyněk: *Malířovy toulky západní Afrikou*, Praha 1989, str. 311

⁴¹⁹ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 264

⁴²⁰ Frazer, James George: *Zlatá ratolest – Druhá žen*, Praha 2000, str. 145

⁴²¹ van der Post, Laurens: *Ztracený svět Kalahari*, Praha 1967, str. 281

⁴²² Šebesta, P., Lebzelter, V.: *Anthropologie středoafričtých Pygmejů v Belgickém Kongu*, Praha 1933, str. 15

16.2. Maghreb a Blízký východ

Ugandští Langové se zase tetovali způsobem, který podle některých afrikanistů velmi připomíná zdobení z núbijského hřbitova v Kubbanu, o němž byla řeč v kapitole 7.2. Archeologické nálezy z Nubie nejsou jedinými důkazy historické tetováže. Písemný záznam pochází z hraničního území Arabského poloostrova a Asie – z Blízkého východu. Už v Chammurabiho zákoníku ze starověké Mezopotámie je doložena trestná nebo majetnická forma takového stigmatu. „*Koupí se otrok stal majetkem svého pána a ten se před případnou ztrátou pojistil označením otroka. Toto značkování znamenalo jasnou třídní diskriminaci. Otrokovi byla podle všeho na čele vytetována nebo vypálena pánova značka a případně na něj byly vloženy okovy nebo pouta. Značkování prováděl gallábum (= lazebník, holič), ale běda mu, označkoval-li otroka značkou jiného pána. Pokud nedovedl uspokojivě prokázat, že jednal z nevědomosti, stálo ho to ruku.*“⁴²³ Ze starověku je známo tetování Asyřanů. V okolních oblastech se později zrodily i tři velké monoteistické náboženské systémy: judaismus, křesťanství a islám. Jedno mají společné – všechny tetování oficiálně zakazují.

Mojžíš takové zdobení upřel Židům, ač se sousedé Izraelitů jistě tetovali. Ostatně takové počínání zakazuje i Bible. Ve Starém zákoně přímo stojí: „*Nad mrtvým pak nebudete řezati těla svého, a žádného znamení vyrytého na sobě neučiníte: Já jsem Hospodin*“ (Leviticus 19:28). Další zmínka pro „*kněží, čeho se měli varovati*“ je „*A brady své nebudou holiti, ani těla svého řezati*“ (Leviticus 21:5). V českém ekumenickém překladu se dokonce píše: „Nebudete svá těla zjizvovat pro mrtvého, ani si dělat nějaké tetování.“ Úplně zřejmý je následující verš: „*Synové jste Hospodina Boha vašeho, protož nebudete se řezati*“ (Deuteronomium 14:1). Podle některých výkladů byl však i sám **apoštol Pavel** tetován, protože v novozákonních listech Galatským píše (Ga 6:17): „*Ať už mi nikdo nepůsobí těžkosti, vždyť já nosím na svém těle jizvy Ježíšovy,*“ což bude u raných křesťanů více vysvětleno (kapitola 17.1.).⁴²⁴ Obdobně tetování nepovoluje ani Korán a sunna. V muslimské *sunně*, v souboru činů a názorů **proroka Muhammada**, se píše: „*Od Ibn 'Umara, kéž je s ním i s jeho otcem Alláh spokojen, že posel boží, kéž mu Alláh požehná a dá mu mír, proklel tu, která vlasy přivěšuje, i tu, která tetuje, i tetovanou... Od 'Abdulláha, že bůh proklel ty, které tetují, i tetované, ty, které si vytrhávají chloupky, i ty, které si kvůli kráse pilují zuby a mění, co stvořil Bůh vznešený...*“⁴²⁵ Z textu je patrné, že v době Prorokově se tetování (patrně poměrně

⁴²³ Bič, Miloš: *Při řekách babylónských*, Praha 1990, str. 189

⁴²⁴ cit. dle. posledního vydání kralického překladu z roku 1613 (dle *Bible Svata – písmo svaté Starého a Nového zákona*, Praha – Česká biblická společnost 1994, str. 112 a 114) a ekumenického Praha 1995, str. SZ 115 a NZ 182

⁴²⁵ cit. dle výběru Pelikán, Petr: *Sunna – pramen islámského práva*, Praha 1997, str. 141

běžně) praktikovalo, jako je tomu stále například u Beduinů, Berberů nebo Tuaregů. Zde tetování značí zvláštní ozdobu žen a symbol krásy.

Nejinak tomu bývalo u žen v Alžíru nebo Maroku. „*Tajemný a potěšující efekt nařikajících a skoro bez výjimky nádherných očí, které na člověka vykukují zpoza adžaru, je často zvýrazněn užitým tetováním čela a rozšířením obočí,*“ stojí v knize z roku 1911.⁴²⁶ Z té doby pochází i údaj o dívkách Kabyľů, což jsou berberští obyvatelé alžírských hor: „*U Kabyľův afrických děvčata na znamení, že jsou svobodna, tetována jsou malým modrým křížkem na čele mezi obočími, na nose a na jedné tváři; hodlá-li se provdati, postará se, aby znamení toto nehašeným vápnem neb černým mýdlem se odstranilo,*“ píše **Jaroslav Vlach**, ale o této informaci lze pochybovat a není nijak ověřena.⁴²⁷ V arabském světě je zakotvena tradice předsvatebního zdobení načervenalou henou: zdobí se ruce i tvář. Zmínky o takovém krášlení žen lze najít už v denících Švýcara **Johanna L. Burckhardta** (1784-1817), který roku 1812 objevil skalní komplex v Petře. Přestože je tetování muslimům výslovně zakázáno, obdobný cikatrizační zvyk se prý projevoval u poutníků do Mekky. Orientalista **Richard Francis Burton** (1821-1890), jenž v přestrojení putoval Arábií, „*popisuje zajímavý rituál, který viděl v Mekce. Čtyřicet dní starého chlapce – rodáka z Mekky – vezme jeho otec před svatyni Ka'bu. Tam mu ostrým nožem udělá na každé straně obličeje tři zářezy, které vedou jakoby z vnějších koutků očí přes líce ke koutkům úst. Tyto jizvy mají všem na první pohled sdělit, že se jejich nositel narodil ve svatém městě, a je dítětem štěstěny.*“⁴²⁸ V muslimském životě sehrál úlohu i zákaz zobrazovat živé bytosti. „*Neopírá se o Korán, pouze o tradici. Po staletí určoval ráz islámských výtvarných projevů, rozvíjejících ve vymezeném prostoru zejména umění kaligrafie, arabesky, geometrických a rostlinných ornamentů.*“⁴²⁹

V roce 1965 publikoval profesor **John Carswell** z americké univerzity v Bejrútu odborný článek o pouličním tetovači. Profesionál, v libanonském hlavním městě jediný muž svého řemesla, pracoval ve čtvrti „červených luceren“. Tento rodilý Palestinec se nenaučil tetovat od svých předků, nýbrž od Australana při službě v britské armádě. Tetování říkal *dāgh* nebo *shām*. Jeho klienty byli především stálí zákazníci bordelů a prostitutky. **Muhammad Chalil Ghusmán Djabís** si na nedostatek práce rozhodně nemohl stěžovat. „*Říkal, že práci má ihned, jakmile se posadí; to je pravda, protože když začal, hned se kolem něj vytvořil malý hlouček diváků a potenciálních zájemců. Odhadl, že v plném pracovním dni může tetovat něco mezi 35 až 50 zákazníky. Jeho ceny se různí od jedné do pěti libanonských liber,*

⁴²⁶ Joyce, Athol T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations*, Toronto 1911, díl I., str. 225

⁴²⁷ Vlach, Jaroslav: *Žena ve zvycích a mravech národů*, Praha 1913, str. 15

⁴²⁸ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.1.2.

⁴²⁹ Kropáček, Luboš: *Duchovní cesty islámu*, Praha 1998, str. 138

v závislosti na složitosti vzorku a klientovi.“⁴³⁰ Tetoval klasickou technikou. Poté, co si platící zákazník, jedno zda křesťan či muslim, vybral jednoduchý obrázek ze stěny s namalovanými motivy, byl mu požadovaný ornament – nejčastěji meče, srdíčka, libanonský cedr, kříže, mořské panny, lvi či lebky – předkreslen na vyholenou kůži. Design se zvětšil třemi spojenými jehličkami, které se namáčely do inkoustu. Toho měl tatér dva druhy. Červený a černý, který byl směsicí sazí, mýdla, kapky vody a alkoholu s údajně antiseptickými účinky. Pracoval rychle, zlehka a „*stoprocentně bezbolestně*“. Někteří zákazníci požadovali rovněž tetování, jimž sami přisuzovali léčivou schopnost. Sám tetovač tuto víru zlehčoval, jen žertem si říkal doktor. „*Mnoho tetování se dělá ze sentimentálních důvodů, jména matek či milovaných. Jak ale tetovač poznamenal, není snazší cesty někoho začít nenávidět, když máte jeho jméno na sobě.*“⁴³¹ V Káhiře mají prý malí chlapi na ruce vytetováno své jméno, datum narození a adresu, kde bydlí, aby se ve změní uliček neztratili. V arabské kultuře je však tetování vnímáno jako cejch a záliba nižších vrstev společnosti, podobně jako tomu bylo i v Evropě.

⁴³⁰ Carswell, John: „A Professional Tattooer in Beirut“, in *Man*, Vol. 65, 1965, str. 41

⁴³¹ Carswell, John: „A Professional Tattooer in Beirut“, in *Man*, Vol. 65, 1965, str. 43

17.0. Evropa

Tetování znala i Evropa. Přestože je Starý kontinent archeologicky výjimečně dobře zmapován, o pravěkém zdobení svědčí jen nálezy misek a červeného okru, kterým se dávní lidé malovali. Nepřímým důkazem tetováží mohou být zvláštní šídla z Francie, Portugalska, Rumunska a Skandinávie, o nichž se mnozí experti domnívají, že nejspíše sloužily k propichování kůže. První nepopíratelnou tatuáží na evropském kontinentě je patnáct značek na Ötziho těle (kapitola 7.1.). Poměrně spolehlivé zmínky o tetování můžeme dosledovat v dílech antických autorů, kteří o „barbarském“ zdobení referovali, ale i v hmotné kultuře.

17.1. Antika a středověk

Hérodotos z Halikarnássu (484-425 př.n.l.) zmiňuje tatuáž u Thráků na území dnešního Bulharska a Makedonie, kde prý sloužilo jako odznak důstojenství. „*Pro Thráky je býti značen (estichtai) dokladem vznešeného rodu, a býti nepoznačen (astikton) je považováno za osobu původu nízkého.*“⁴³² V moderním českém překladu (1972) se užívá přímo slova tetování. „*Mladé dívky nehlídají a dovolují jim souložit, s kýmkoli se jim zachce. Vdané ženy však přísně střeží, kupují je od rodičů za velké peníze. Tetování se u nich považuje za znamení urozenosti. Kdo není tetován, toho pokládají za člověka nízkého původu. Za nejkrásnější věc považují lenošení.*“⁴³³ Religionista **Mírcea Eliade**, vycházející i z jiných antických zdrojů, o tetování uvedl: „*Má několik symbolických významů: na jihu se tetuje šlechta, na severu ženy a otroci, na památku na utrpení, způsobené Zalmoxisovi,*“ zbožštěnému reformátorovi.⁴³⁴ Tetování dokladují též řecké vázy původem z Atén, na nichž jsou zachyceny thrácké ženy s podobiznami vysoké zvěře na nohou a pažích. S tetovážemi (nebo malováním) jsou zvětčovány i ženy z bájí: vražedkyně Orfea nebo ženská postava z pověsti o králi Lykúrgovi. V prvním případě tomu tak je např. na váze *lekythos* z roku 460 př. n. l., která je uložena v Bostonu (drobná růžice na pravém lokti a levém zápěstí, značky V na pravém předloktí), druhým důkazem je 2360 let stará nádoba na víno z Apulie, jež patří do fondu Britského muzea (lámané linky na rukou i nohou). Ostatně o Orfeově zabití menádami se v řeckých mýtech vypráví toto: „Thráctí muži, kteří krveprolití přežili, se rozhodli své ženy tetovat, aby vícekrát nevráždily kněze. Ten zvyk se udržel do dnešního dne.“⁴³⁵

V raném Řecku, kam tetování doputovalo patrně z Persie nebo Egypta, bylo nejprve výsadou vážených mužů a symbolem prestiže. Později však, podobně jako v Římě, kleslo na atribut lůzy, zločinců a otroků. **Hérodotos** – „Otec dějepisu“ a

⁴³² cit. dle ed. Caplan, Jane: *Written on the Body*, Princeton 2000, str. 4

⁴³³ Hérodotos: *Dějiny*, Praha 2004, str. 288, kniha V:6 (přeložil Jaroslav Šonka)

⁴³⁴ Eliade, Mircea, Culianu, Ioan P.: *Slovník náboženství*, Praha 1993, str. 248

⁴³⁵ Graves, Robert: *Řecké mýty*, Praha 2004, str. 110

rovněž starověkého zeměpisu a etnografie – ve svých *Dějínách* uvádí, že vlivní Peršané značili otroky, uprchlíky a válečné zajatce na čelo. „*Jak (Thébané) přicházeli, barbari je popadli a některé zabili, hned jak se přiblížili, většinu jich pak na příkaz Xerxův vypálili znamení královo, počínaje jejich vůdcem Leontiadem.*“⁴³⁶ Aténané prý zase vězňům vyrývali znak sovy.

Sókratův žák **Xenofón z Atén** (kolem 430-355 př. n. l), účastník vojenského tažení do Malé Asie, popisuje „*kmen nazývaný Mossynoikoi, ve věžích přebývající, se kterým se setkal na pobřeží Černého moře. Tito lidé ukazovali svým řeckým hostům děti z dobrých rodin... cele ozdobené na zádech a předku, tetované (estigmenous) květinami.*“⁴³⁷ Později byli tetováni někteří římsí legionáři sloužící na hranicích Říše, kteří přišli do kontaktu s necivilizovanými hordami. Podle **Plinia staršího** (23-79) se tetovali Sarmaté kočující na Kavkaz, **Tacitus** (55-120) píše o **germánském tetování v podobě kance**. Další klasičtí autoři, jako **Plútarchos**, **Aristofanés**, **Seneca** či lékaři **Dioskúridés** a **Galénos**, uvádějí vedle trestaneckého cejchování takové zkrášlování u Ilyrů, Galů, Dáků nebo Britů – v Anglii se tento zvyk udržel až do příchodu Normanů. Antické zápisy však nejsou vždy jednoznačné.

Konkrétně o dáckém tetování se můžeme dočíst: „*Někteří starověcí autoři tvrdí, že prý se Géto-Dákové tetovali. Podle jiných bylo tetování příznačné pouze pro dácké otroky. Zprávy nejsou v tomto ohledu dosti přesné, takže z nich nemůžeme vyvozovat žádné závěry,*“ píše rumunský badatel, odborník na slovo vzatý.⁴³⁸ Nejednoznačný je i pramen samotného **Gaia Iulia Caesara** (100-44 př.n.l.) – slavné *Zápisky o válce galské*, v nichž stojí: „*Všichni Britanové se však natírají barvivem z borytu, které barví na tmavomodro, a o to je pohled na ně v boji hroznější. Vlasy nosí dlouhé a holí se celí kromě hlavy a horního rtu.*“⁴³⁹ Bohatě zdobená těla bojovníků mohla být malována, ale i tetována. Jisté je, že tyto charakteristické kresby daly Piktům jejich pojmenování: „*Byli to obyvatelé dnešního Skotska gaelského původu, kteří dostali jméno podle svého zvyku malovat si těla bílou a bledě modrou hlinkou z pictus – latinsky pomalovaný...*“⁴⁴⁰ Někteří autoři ze 3. století psali o „píchání špendlíky“ místo malby, jak jest i v *Chronikonu* biskupa **Isidora ze Sevilly** (asi 570-636). O Skytech z druhého konce Evropy, kteří brali lidské skalpy a z lebek si zhotovovali číše k pití vína, zase sovětský archeolog **A. P. Smirnov** napsal, že „*si rádi zdobili oděv různými vzory, zřejmě bylo mezi nimi rozšířeno i tetování. Vzory (ornamenty) měly svou symboliku spjatou s rodovými a kmenovými představami.*“⁴⁴¹ Zvláště oblíbená bývala figura gryfa.

⁴³⁶ Hérodotos: *Dějiny*, Praha 2004, str. 438, kniha VII:233 (přeložil Jaroslav Šonka)

⁴³⁷ cit. dle ed. Caplanová, Jane: *Written on the Body*, Princeton 2000, str. 5-6

⁴³⁸ Daicoviciu, Hadrian: *Dákové*, Praha 1973, str. 21-22

⁴³⁹ Caesar, Gaius Iulius: *Zápisky o válce galské*, Praha 1964, str. 120 (přeložil Ivan Bureš)

⁴⁴⁰ Polišínský, Josef: *Dějiny Británie*, Praha 1982, str. 25

⁴⁴¹ Smirnov, A. P.: *Skytové*, Praha 1980, str. 151

V antických „nebarbarských“ regiorech bylo tetování (a vypalování cejchů) užíváno ke stigmatizačním účelům jako forma trestu. O návrzích **Platóna**, zápisech **Cicerona** a **Petronia** už víme z kapitoly 6.0. Samo slovo *stigma*, jež dnes vnímáme jako neodstranitelné znamení morálně nebo fyzicky nedostatečného člověka, mělo v řečtině i v latinských textech význam vypálení, vypichování nebo tetování značek. Historik starověku **C. P. Jones**, který analyzoval obrovskou masu dobových materiálů, došel v roce 1987 k překvapivému závěru, že klasické tetování bylo daleko častějším typem trestu než cejchování žhavým železem – moderně řečeno *branding*. „*Značkování zvířat bylo běžnou praxí, ale vypalování u lidí bylo Řekům takřka neznámé, a dokonce i mezi Římany bylo podobně řídké.*“⁴⁴² Pro antické autory byla na tetování zřejmě nejzajímavější technika, takže se řecký základ slovesa *stizein* (píchat) ujal. Vzniklé podstatné jméno *stigma* zprvu značilo vpichy po uštknutí hada, později tečku, skvrnu nebo jakoukoliv značku včetně tatuáže. Etymologickou souvislost lze najít i u anglického *sting* (bodnutí), *stick* (propíchat) a *stitch* (píchání, steh). Totéž platí pro německé *stechen* (bodat, rýpat) a *sticken* (vyšívát), od něhož není daleko k přejatému *štychu* češtiny.

V pozdní antice se o trestanecké formě stigmatu zmiňuje například filozof **Boëthius** (480-524), překladatel Platóna a Aristotela, čekající ve vězení na popravu. Popsal dva zločince, které ostrakizoval ostrogótský král **Theodorich**, jehož konzulem býval. „*Narídil jim, že pokud neopustí město Ravennu do předepsaného dne, budou tetováni na svých čelech a vyhoštěni.*“⁴⁴³ Příkladů je více. Podle učence **Suetonia** (70-160), autora *Životopisů dvanácti císařů*, dal zvrhlý **Gaius Caligula** (Botička) pro potěšení označit některé dvořany. „*Mnoho lidí váženého stavu dal nejprve zohavít vypáleným znamením a pak je odsoudil k pracím v dolech, ke stavbě silnic nebo k boji se šelmami, nebo je zavřel jako šelmy do klece, kde museli lézt po čtyřech, anebo je dal přerážnout pilou.*“⁴⁴⁴ Egocentrický megaloman, který díky *proskripcím* senátorů získával jmění, možná jako námět stigmatu zvolil vlastní jméno. Za vlády císaře **Valeriána**, jenž jako první římský *César* zemřel v zajetí (260), se tetovala čela odsouzených k *metalla* čili k práci v dolech a kamenolomech. Na hygienu a komfort kriminálních se příliš nedbalo, tudíž je dobře možné, že tetování mohlo vést k otravám krve i smrti. Již dávno po rozpadu říše nechal tisíc poražených povstalců tetovat byzantský císař **Konstantin VI.** (793). Kronikář **Theofanés Vyznavač** (752-818), odpůrce obrazoborectví, ve své *Chronographii* popsal, jak byla mužům v řetězech vepsána do tváří slova „zrádce“ a byli posláni do vyhnanství. Stejný osud stihl později i jeho samého. Plných šest písemných zdrojů hovoří o prazvláštním tetování z třetí etapy *ikonoklasmu*, konkrétně z roku 836.

⁴⁴² Jones, C. P.: „Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity“, in *Journal of Roman Studies*, 77/1987, str. 141

⁴⁴³ cit. dle Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, str. 84

⁴⁴⁴ Suetonius Tranquillus, Gaius: *Životopisy dvanácti císařů*, Praha 1966, str. 182 (přeložil Bohumil Ryba)

Byzantský imperátor **Theofilos** nařídil, aby dva kněží, obvinění z modlářství, byli exemplárně potrestáni. „A pak prefekt nařídil popsání čel jejich. Kati přistoupili blíž a zatímco oba světce připoutali k lavicím, počali popisovat jejich tváře. A dlouho propichujíc jim líce, vepsali jim jambické verše.“⁴⁴⁵ Báseň prý ve stručnosti přiblížila jejich delikt.

Tetováž se v celém Středomoří zkrátka stala nepohodlným a nechtěným stigmatem, a tak není divu, že se ze strany bývalých kriminálních či dezertujících vojáků zvyšoval zájem o její odstranění. Jeden ze speciálních návodů detetuace popisuje římský lékař Áetios z Amidy ve spisu *Medicae artis principes* ze 6. století. K tomu používá směs z vápna, jedlé sody, pepře, medu a mnoha dalších substancí. „Ještě než směsici přiložíte, nejprve tetování očistěte a namažte jej pryskyřicí. Pět dní ponechte místo zavázané. Šestého dne propíchejte tetování špendlíkem, vypusťte krev a ránu lehce posolte. Poté přidejte lék podle receptu a opět místo pevně obvažte. Nechte směs pět dní působit, šestého přidejte pírkem další mast. Tetování do dvaceti dnů zmizí, bez větších stop a postižení.“⁴⁴⁶ Lze si ale představit, že to nebylo tak prosté a ani tolik úspěšné. Musely po něm zůstat jizvy, jež byly takřka stejně diskriminující.

Jednoduchá řešení navrhovali lékaři už dříve. **Scribonius Largus**, mj. osobní lékař císaře **Claudia**, jenž své poznatky léčby i lidových praktik shrnul v *Receptáři* (54 n.l.), doporučoval užití rozdrcených brouků smíchaných se sírou, voskem a olejem. Podle **Archigenése** (97 n.l.) stačila směs s velmi silným octem, **Marcellus** (138 n.l.) doporučoval na „velmi dlouhou dobu aplikovat holubí trus s octem.“⁴⁴⁷ Výše zmíněný **Áetios** kromě detetuáže přesně popsal, kterak tetování v antice vznikalo. „Stigmata jsou značky na tvářích nebo jiných částech těla. Takové zahlédneme na ruce vojáků. K operaci používají inkoust vytvořený dle této formule: dřevo z ‚egyptské borovice‘ (akácie) a zvláště pak kůru, jednu libru; rezavějící bronz, dvě unce; žluč, dvě unce; a jednu unci vitriolu. Vše rozdrťte a promíchejte. Rozemelte bronz s octem a smíchejte jej s dalšími ingrediencemi tak, aby vznikl prášek. Rozmočte prášek ve dvou dílech vody a jednom díle šťávy z pórku a dobře protřepejte. Pak omyjte místo, kde bude tetování, pórkovou šťávou a vypichujte vzorek ostrými jehlami, než poteče krev. Poté zaneste inkoust.“⁴⁴⁸

Není pochyb o tom, že se užívalo též jednodušších tuší. Také se netetovali jen vojáci – dle milánského biskupa **Ambrosia** (340-397) popsání císařovým jménem – a trestanci, nýbrž i první křesťané. Ti tak činili dobrovolně. Na důkaz vzájemnosti a

⁴⁴⁵ cit. dle Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, str. 84

⁴⁴⁶ cit. dle. Jones, C. P.: „Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity“, in *Journal of Roman Studies*, 77/1987, str. 143

⁴⁴⁷ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. I

⁴⁴⁸ cit. dle. Berchon, Maurice: *Histoire medicale du tatouage*, Paris 1869, str. 94-95

oddanosti Bohu i komunitě si vypichovali křížky, nápisy INRI, X, JN, alfu a omegu, Ježíšův akronym IXΘΥΣ, či jehňata. Z jednoho textu, popisujícího nahánění manichejských v severní Africe, je znám „*kněz jménem Clementianus nalezený s nápisem na stehně MANICHAEUS DISCIPULUS CHRISTI IESU.*“⁴⁴⁹ Císařem, jenž prohlásil křesťanství legitimním náboženstvím Říše, byl **Constantinus I. Veliký** (274-337). Ediktem milánským z roku 313 jej zrovnoprávnil s ostatními vírami a zúčastnil se i prvního ekumenického koncilu v Níkaji (325). Už v roce 316 zmírnil trestanecké tetování v obličejí, protože mohlo být stejně tak dobře vyznačeno na pažích nebo lýtcích. Bylo by však chybou vidět v Konstantinovi velikého lidumila – nikterak mu nevalil krutý druh popravu: lití rozžhaveného olova do útroh odsouzeného. Nicméně tetování bylo (i v souvislosti s biblickými zákazy) dále omezováno. Jako vrtoch služebníků Satana zhodnotil tetovává například **sv. Basileios Veliký** (330-379), řecký církevní otec, teolog a bojovník proti ariánství. „*Žádný člověk si nenechá narůst dlouhé vlasy a nepotetuje sebe, jako to činí pohanští, ti apoštolové Satanovi, kteří sami sebe rozmazlují opovržením hodnou zahálkou a lascivními myšlenkami. Nepaktujte se s těmi, jež trny a jehlami sebe značí tak, že jejich krev kape na zem.*“⁴⁵⁰ O čtyři století později, v roce 787 na koncilu v Celchyth (Chelsea), bylo tetování papežem Hadriánem I. zakázáno úplně coby ritus paganorum, který první dokonalé božské dílo. Uznávanou kapacitou na ranně křesťanskou tatuáž byl **Franz Joseph Dölger**, který v letech 1911 a 1929 upozornil na fakt, že klér vědomě rozeznával tetování profánní od ceněných religiózních značek, které byly Bohu projevenou poctou.

S vítězným tažením křesťanství však zvyk v Evropě uvadal. Církev jej napadala jako dílo ďáblové a později jako znak čarodějnictví. „*Drobné modré či červené vpichy, někdy i větší značky zvící zaječí tlapky, či těla žáby, symbolizovala sejetí nositele s vyznavačstvím ďábla.*“⁴⁵¹ Tetování se omezilo na výjimečné případy, o nichž se dozvídáme z dochovaných zápisů. Nejznámějším tetovaným ze středověku je anglosaský král **Harold II.** (1022-1066). „*Několik hodin po bitvě u Hastingsu v roce 1066, když nemohl být nalezen mezi množstvím zohyzděných těl král Harold, přivezli na bojiště Edith, která byla královou milenkou a důkladně znala jeho nahé tělo. Poznala ho a byla schopná dokázat, že to je skutečně král. Posloužilo jí jeho unikátní tetování: Na hrudi, nad ztichlým srdcem, bylo starými saxonskými písmeny vypícháno slovo ‚Edith‘. Niže jasnějšími znaky slovo Anglie.*“⁴⁵²

Jisté znovuoživení zájmu o tatuáže přinesly až křížové výpravy čili kruciáty do Svaté země v 11. a 12. století a též pouti. „*Ze svatých míst se poutníci snažili přinést alespoň zrníčko hojivého požehnání: část mučednickova těla, nebo aspoň*

⁴⁴⁹ Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, str. 98

⁴⁵⁰ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XVII

⁴⁵¹ Hambly, Wilfrid Dyson: *The History of Tattooing and Its Significance*, London 1925, str. 45

⁴⁵² Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 20

*předměty s ním jakkoli spojené – útržky z pohřebních tkanin, listy a květy z hrobů, ampulky s vodou z posvátných pramenů, svítilny hořící na posvátných náhrobcích.“*⁴⁵³ Válečníci si dováželi suvenýry v podobě tetovaných symbolů či křížů, které jim měly zajistit ochranu, a když zklamaly, tak alespoň řádný pohřeb křesťana. Památeční tetování měl údajně i statečný bojovník a anglický král **Richard I. Lví srdce** (1157-1199), který přispěl k dobytí Akkonu křižáckými vojsky. Známy je manuskript **Williama Lithgowa**, který podnikl pouť do Palestiny v roce 1612. „*Brzy ráno k nám přišel muž, nějaký Eliáš Areacheros, křesťanský obyvatel Betléma, ... jenž několika z nás vyryl na paže jméno Ježíšovo nad Kristův hrob a svatý kříž, což byla naše volba i tužba.*“⁴⁵⁴ Nechat si v Jeruzalémě „vypíchat obrázky“ nebylo ojedinělé, a proto zde působila i řada tetovačů, kteří jako jediní udržovali tuto dovednost v rámci západní civilizace.

Minulá kapitola přinesla setkání s bejrútským **Johnem Carswellem** a ani zde nebude jinak. Američan se totiž v roce 1956 zasloužil o unikátní objev. V Jeruzalémě se seznámil s tatérem **Jákobem Razzúkem**, u nějž se řemeslo dědilo z pokolení na pokolení už od 17. věku. Dotyčný předvedl vědci své nástroje, poučil jej o metodách tetování a ukázal i zděděný vzorkovník se 184 klasickými motivy, které on i jeho předkové tetovali poutníkům do svaté země. Většina zákazníků byla vyznavači koptské církve a pocházela z Egypta. Nejvíce práce měl Razzúk o Velikonocích. „*Během průměrného roku prý potetuje minimálně dvě stě Koptů. Všichni koptští poutníci jsou skoro povinni opatřit si tetování, protože bez tohoto viditelného dokladu by jejich krajané pouť nepovažovali za platnou. Klienty jsou i putující z řad jiných křesťanských vyznání. To je potvrzeno přítomností arménských, syrských, latinských, a slovanských designů ve sbírce,*“ píše se v knize reprodukci *Coptic Tattoo Designs*, jíž Carswell vydal v limitovaném nákladu 200 kusů.⁴⁵⁵ Tato historická sbírka naznačuje, jaký mohl být v dřívějších časech o zdobení zájem a také jak obrázky na kůži asi vypadaly.

Unikátním reziduem je tetování křesťanských žen na Balkáně, kde bylo součástí lidové kultury. Krojované ženy i babičky se šátkem, pracující v zemědělství a zpívající si při tom lidovky, měly svá předloktí tetována křížky, hvězdičkami a sněhovými vločkami. „*V zemích balkánských udrželo se tetování (náboženských symbolů) mezi katolíky Srbochorvaty a Albánci, kde má patrně původ svůj ve středověkých útiscích katolictví. Tétují tu staré ženy (vješte žene), obřad jmenuje se nabocati križ,*“ uvádí *Ottův slovník naučný*.⁴⁵⁶ Tak se dělo i v Bosně a Hercegovině. Dle národopisce **Leopolda Glücka** (1894) se taková ženská tatuáž skládala z ornamentů, které jsou vždy variantou kříže, ale jiný badatel **Ciro Truhelka** (1896)

⁴⁵³ Darkevič, Vladislav P.: *Argonauti středověku*, Praha 1984, str. 110

⁴⁵⁴ Scutt, R. W. B., Gotch, Christopher: *Art, Sex and Symbol. The Mystery of Tattooing*, New York 1974, str. 27

⁴⁵⁵ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XVII

⁴⁵⁶ *Ottův slovník naučný*, díl XXV., Praha 1906, str. 295

zmiňuje krom kříže i slunce, měsíc, hvězdy, smrk, klas, kruh, dům nebo stylizovaný dvůr. Tetování se vyskytovalo bez výjimky na viditelných a nezakrytých částech těla – v horní části prsou, na dlaních a loktech. Dělaly ho vesměs starší ženy. Tradičně se tetovalo na josefský svátek (19. března), v předvečer jarního slunovratu.

Z toho bylo usuzováno, že se jedná o prastarý přežitek, ale jiní „vypichování kříže“ označovali za přínos kněží, kteří chtěli v nestabilním regionu zamezit renegátství od římsko-katolického ritu. Dívky byly tetovány mezi 13. až 16. rokem života. *„Často si děvčata navzájem prokazují tuto milostnou službu, která divákům přináší mnoho zábavy, zvláště pokud tetují choulostivé děvče, které při tom dělá různé grimasy a na každé bodnutí reaguje výkřikem. Zapálí smůlu a do findžanu, malého čajového šálku, chytají kapající pryskyřici, se kterou smíchají saze, jež zároveň chytají ze spalované smůly na plechový plát. Tuto černou pastu nanášejí v žádoucí kresbě ostrou dřevěnou hůlkou na kůži, kterou nejprve v místě určeném k tetování napnuly, a potom až do krve vypichují jehlou, obtočenou téměř až po špičku nití. Tetované místo potom ováží a po třech dnech umyjí. Toto tetování se dělá obyčejně v neděli nebo ve svátek, vždy přímo na slavnostních bohoslužbách.“*⁴⁵⁷ Bosenské práce jsou však raritou a masovější zálibu v tetováži Evropě vrátily zaoceánské plavby, které odstartovaly tzv. první renesanci tetování.

17.2. Moderní společnost

Pouť napříč dějinami i kulturami směřuje k současnému tetování. Zlom mezi tatuáží v tradičních a moderních společnostech však nelze oddělit tak jednoduše jako kapitoly. K teoretickému vymezení moderní společnosti (stavěné v protikladu ke společnosti ne-moderní, primitivní, archaické, preliterární, nekomplexní) přispěla řada sociologů, ekonomů, antropologů nebo filosofů (**F. Tönnies, H. J. Maine, L. H. Morgan, É. Durkheim, R. Redfield, P. L. Berger, C. Lévi-Strauss, P. A. Sorokin** a jiní). Moderní společnost může být definována *„jako produkt radikálních změn, k nimž došlo v oblasti ekonomiky, mocenských vztahů, sociálního uspořádání, stylu života i výkladu světa v zemích západní Evropy a Severní Ameriky od počátku novověku.“*⁴⁵⁸ Vedle tržních a průmyslových novinek je nutno hledat kořeny proměn v éře velkých zámořských objevů i v době evropské koloniální expanze, díky nimž navázal Starý světadíl kontakt s cizím, mnohdy neznámým světem a jeho národy.

Koncem 18. století se do měnicí se Evropy vrátil fenomén tetování. Zasloužili se o to dobrodruhové a námořníci, kteří měli na tělech trvalé suvenýry z dalekých krajin. Už roku 1691 se v Anglii objevil domorodý **Giolo**, v roce 1774 připlul s Cookovou výpravou **Omai**, ale i sami námořníci si z Polynésie, Asie a obou Amerik dováželi tetováže. Postupem času se stále více z nich chlubil tetováním

⁴⁵⁷ Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha 1999, str. 147-148

⁴⁵⁸ Petrusek, Miloslav, Vodáková, Alena a kol.: *Velký sociologický slovník II.*, Praha 1996, str. 1200

z rajských ostrovů – a čím dál méně tatuáží bylo pravých. Falzifikáty se vyskytly brzy a obsahovaly větší množství evropských motivů. Náměty se začaly proměňovat i přibývat. Tak vznikly slavné kérky: „*Námořníci jsou lidé vynalézaví a kde existuje poptávka, tam je také nabídka... Tetovala se srdce se šípem, iniciály, palmy, dívky, kotvy a další. Některé symboly nabyly dalšího, pro všechny námořníky společného významu. Například palma byla symbolem jižních moří a později bezstarostného života vůbec, trojice z kotvy, kříže a srdce symbolizovala naději, víru a lásku a podobně. O rozšíření tetování na námořníky, kteří se plavili i jinde než v jižních mořích se zasloužil rozvoj lovu velryb, spojený s rozvojem ruchu v přístavech a vzájemný obchod mezi Evropou, Amerikou a ostrovy, který kvetl zejména v období 1780-1850.*“⁴⁵⁹ Na kontinent se také dostávali tetování domorodci, kteří způsobovali pozdvižení – vystupovali v cirkusech, na poutích a zábavách.

Něco společného s oběma skupinami měla trojice proslavených „bílo-modrých“ mužů. Osud Ira **Jamese F. O'Connella** byl zmíněn v Mikronésii (kapitola 11.0.), doplnění si proto zaslouží **Jean Baptist Cabri** a **John Rutherford**. Prvně jmenovanému se na Nuku Hivě, kde léta žil s Markézany, dostalo rozsáhlého zdobení, jež v evropských městech vzbuzovalo senzaci. Cabri se s Rusy, kteří jej v roce 1804 zachránili, dostal přes Kamčatku do Petrohradu a do Moskvy. „Vystupoval na jevišti v „tancích divochů“ a všichni mocní v zemi jej považovali za pravou kuriozitu. Ačkoliv v mnoha věcech přivykl opět mravům evropským, stále s potěchou vzpomíná na muže, jež dříve zabil a za vepře vyměnil nebo snad snědl. Jeho kraulařské dovednosti, v nichž i mezi samotnými Nukuhivany vynikal, předurčily jej k setkání s lektorem plavání kadetní školy vojenského námořnictva v Kronštadtu, kde nyní žije,“ napsal Langsdorf v roce 1813.⁴⁶⁰ Cabri, nejspíš první veřejně předváděný Evropan s bohatým tetováním, později cestoval s divadlem a prý zemřel ve své vlasti (asi 1816 ve Valenciennes).

Mužem, jenž své historky stejně jako O'Connell s Cabrim přibarvil sňatkem s domorodou princeznou, byl Rutherford. Ten se do Bristolu vrátil v roce 1828 ze Zélandu a šokoval maorskými rýhami ve tváři. Spirálové čáry mu údajně zhotovili jeho vězňové, u nichž deset let žil, ale podařilo se mu prchnout a po zastávce na Havaji, kde pojal za choť další vznešenou krásku, vystoupil na rodnou hroudu. Alespoň takovou verzi předkládal publiku, které lákaly tištěné letáky s jeho podobiznou. Ačkoliv bristolský rodák „později přiznal, že ne všechny jeho příběhy byly skutečně pravdivé, jeho maorské tetování pravé bylo.“⁴⁶¹ Roku 1830 publikoval výtažky z notně „prášilovského“ deníku Novozélandčan **George L. Craik**. Pak se

⁴⁵⁹ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.2.

⁴⁶⁰ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. VII

⁴⁶¹ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 23

však Rutherfordova stopa zcela ztrácí. Zlí jazykové tvrdili, že pro svůj hrozivý zjev mohl dojít klidu jen mezi Maory, svými novými pobratimy.

Během 19. století začala v přístavech kvést nová profese, specializovaná výhradně na zdobení těla tetováním. V největších přístavních městech vznikaly první tetovací salony – nejslavnější se nacházely v Antverpách, Londýně, Jokohamě, Bombaji, Šanghaji, Buenos Aires, Hamburku, Marseille i v Alžíru. V těchto střediscích – původně pokoutných brlozích – se někteří tatěři stali vyhlášenými mistry. Mnohdy se pak odhodlali odejít dále do vnitrozemí, kam rozšířili své dovednosti. A ne jeden civilista, mající romantické tužby po exotice, si za laciný peníz nechal vymalovat obrázek. K námořníkům, vojákům, prostitutkám či barovým povalečům se už ale brzy měla přidat zcela jiná sociální skupina – skutečná honorace. Tetování se stávalo módou, jíž neunikli příslušníci bohémy ani aristokracie. Ostatně „v západním světě jsou tetování hlavně asociována s těmi, kteří patří k nižším společenským třídám – s kriminálníky, námořníky, děvkami, vojáky, dobrodruhy, podivíny a jinými – a na druhou stranu této škály patří výstředníci vysoké společnosti, bohatí a aristokratičtí, intelektuálové, umělci a všichni taci, kteří činí život barevnějším.“⁴⁶²

Tatuaž zasáhla i britskou královskou rodinu. „Eduard VII., princ z Walesu, byl prvním tetovaným. Stalo se tak při návštěvě Jeruzaléma, na jeho velké cestě. V roce 1862, když bylo princovi dvacet let, povolali známého tatěra Françoise Souwana: Princ si vybral vzor zahrnující jeruzalémský kříž, který Souwan na jeho předloktí dokonale vytetoval. Souwan rozpoznal ve svém zákazníkovi právoplatného dědice britské koruny, a proto odmítl plat a žádal prince, aby tetování přijal jako výraz úcty.“⁴⁶³ Král **Eduard VII.** (1841-1910), starající se předně o svět dostihů a zábavy, nezůstal u tetování jediného. O dvacet let později, roku 1882, poslal své syny dokonce ke stejnému jeruzalémskému tetovači. To už však byli jak vévoda z Clarence, i jeho bratr, vévoda z Yorku a pozdější král **Jiří V.** (1865-1936), na cestě zpět z Jokohamy, kde využili služeb pověstného **Horičija** (kapitola 12.3.). Oba následníci trůnu si na palubu lodi *HMS Bacchante* odnášeli malé památky – dle Burchettova očitého svědectví ozdobil předloktí vévody z Yorku nádherný drak. Jeho autor, velký japonský mistr, později odplul do USA, kde vytvořil monumentální práce: da Vinciho *Poslední večeři Páně* nebo výjevy ukřižování přes celá záda. V New Yorku šířil slávu barevného *horimono*, jehož vliv na tetování byl masivní. Do světa se také vydaly kresby orientálních draků, hadů, okrasných kaprů či bojovníků.

Přestože první známý londýnský profesionál, **David W. Purdy**, v jehož pozůstalosti se dochovala brožurka *Jak tetovat*, pracoval již od sedmdesátých let, teprve příklad členů královské rodiny rozhýbal i nejvyšší společenské kruhy. Dle

⁴⁶² Schiffmacher, H., Riemschneider, B.: *1000 Tattoos*, Köln 1996, str. 20

⁴⁶³ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 20

kunsthistorika **Jana Baleky** se ve druhé polovině 19. století nechalo v Evropě tetovat až 20% lidí! „Ale čím více ubývá tetování mezi divochy a pohany, tím větší obliby dochází to umění mezi panstvem evropským. Anglický král Edward dal se tetovati na pravém rameni již jako princ Waleský, královna Aleksandra nad zápěstím pravé ruky. Choť prince Valdemara dánského má jako náruživá veslařka vytetovanou na levém rameni modrou kotvu. Znamení takových nejsou prosti ani car ruský, ani král švédský. Velkokníže Aleksej zdoben jest bohatším tetováním než kterýkoli Maor. Princ řecký honosí se na prsou vytetovaným drakem s rozpjatými křídly. Za příklady těmi šli pak i princové prusí, ba i milionářky americké,“ uvedl **Josef Kořenský** v roce 1903.⁴⁶⁴ Mezi nejznámější tetované celebrity patřili ruský car **Mikuláš II.** (1868-1918), řecký král **Geórgios I.** se ženou Olgou, švédský král **Oskar II.**, německý císař **Wilhelm II.** (1859-1941), španělský král **Alfonso XIII.** (1886-1941) nebo později dánský král **Frederik IX.** (1899-1972). K nim se přidali i další. Například hady kolem pasu měla vytetovány **Randolph Churchillová**, matka malého Winstona. „Když se mluví o elitě, je nutno připomenout, že ani naši monarchové [a jiní] neodolali nové módě. Tetovaný byl i následník trůnu František Ferdinand d'Este nebo třeba pěvkyně Ema Destinnová a to na velmi intimních místech.“⁴⁶⁵

Tím, co způsobilo obrovský vzestup tetování nebyl jen zájem aristokracie, dobových hvězd hodných nápodoby, ale také technický převrat. V letech 1875/76 patentoval **Thomas Alva Edison** elektrické pero, které vyšívalo vzorek nebo podpis do kartonu či na plátno. V roce 1890 Samuel O'Reilly, majitel salonu na newyorském Chatham Square, představil ranou verzi tetovacího strojku. Elektrická mašinka na tetování – tattaugraph, jak ji její autor nazýval – několikanásobně zvýšila rychlost šíření tetováže. V USA byla patentována 8. prosince 1891 pod číslem US 464.801. V Británii si práva vyřídil O'Reillyho bratranec **Tom Riley**. Právě v jeho salonu *Raffael* se nechávala tetovat smetánka, jíž podnikatel dokázal zaujmout propagací: v roce 1904 potetoval na pařížském *Hipodromu* celou krávu.

Téhož léta si slavný tetovač **Charlie Wagner**, jenž se během kariéry zlobil na spoustu lidí, kteří se za něj vydávali, nechal registrovat podstatně vylepšenou verzi injekčního strojku (US 768.413). Ten se během uplynulého století už jen málo změnil – princip zůstává doposud stejný. Wagner experimentoval i s tzv. trvalým *makeu-pem* (rty, obočí), značil psy, vymýšlel chemickou detetaci, prodával vybavení a pokoušel se i o akupunkturu léčbu strojkem bez barvy. S vynálezem mašinky začala nová etapa tetování. Práce se neuvěřitelně zrychlila. Bylo možno tetovat daleko rozsáhlejší plochy kůže. Počty tetovaných exponenciálně vzrostly, protože mohly být dělány větší plochy najednou. „*Tetováže vytvářené novým*

⁴⁶⁴ Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha 1903, str. 154

⁴⁶⁵ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.2.

strojkem byly daleko méně bolestivé, levnější a jednodušší i rychlejší, což hodně přispělo k rozšíření kérek mezi nižšími třídami a k následnému opouštění tatuáží u majetných.“⁴⁶⁶ Co ale kleslo, byla kvalita prací. Většina salonů nevytvářela vlastní vzory, pouze kopírovala značně nevkusné předlohy, a tak se ve většině případů z „umění“ stala pouhá řemeslná práce bez fantazie a tvůrčí invence. Autoři rozdávali tisíce papírových vizitek, dnes ceněných na burzách.

Počátkem 20. století se nejuživnějším střediskem tetování postupně staly Spojené státy americké. Permanentní zkrášlování zde mělo tradici již od roku 1870, kdy si německý imigrant **Martin Hildebrandt** zřídil na newyorské Oak Street první tetovací studio moderního typu a prohlašoval, že předtím „potetoval tisíce vojáků a námořníků, když cestoval mezi konfederačními a unijními vojsky během občanské války.“⁴⁶⁷ Většinou dělal srdíčka, vojenské insignie a jmenovky; vypichoval je setem Jehliček na dřevěné rukojeti. S mašinkou přišla ale i jiná novota – předkreslené vzory. Tato tištěná alba prostých tetovacích motivů, jejichž prvním autorem byl tatér a kreslič Lew „The Jew“ Alberts, zapříčinila rozšíření podobných námětů po celé zemi. „Albertsovy náměty byly inspirovány komerčním uměním té doby. Populární obrázky překresloval tučnými a vzosnými linkami, aby tetování dodal sílu a jednoduchost. Tatéři si jeho motivy kupovali jednak proto, že měly jistou uměleckost a byly lehce kopírovatelné. Mnoho srdcí, růží, hadů, draků, orlů, plachetnic a dalších tradičních typů amerického tetování pocházejí od Lew Albertse. Sentimentální, vlastenecká a náboženská témata dominovala v Americe další půlstoletí.“⁴⁶⁸ K častým námětům patřily též svlečené krásky, vtipy, nápisy, nože, lebky, divoká zvířata a symboly s vojenskou tematikou. Kolem roku 1900 prý nebylo v USA většího města, kde by chyběl odborník na tetování.

Pakliže se z tetování stávala masová móda, našli se i „fajnšmekři“, kteří byli ochotni za lepší mistrovské práce vydat více peněz. Pečlivě vyvedené a originální dílo z rukou uznávaného mistra bylo časově i finančně náročnější. „Podle dobových názorů se lidské tělo zdobené tetováním stávalo uměleckým dílem a řada tetování byla pověstná, například tetování Krásné Ireny (osm let vznikající tetování v černé a červené barvě pokrylo celé tělo motivy fauny a flóry), nebo paní Frankenbergové, která si dala vytetovat Poslední večeri Leonarda da Vinci.“⁴⁶⁹ Vysoké renomé měli krom Japonců pracujících na Západě (**Horičijo, Horitojo**) i mnozí další. K **Charlesi Wagnerovi** (†1953), jehož celou sbírku, majetek i poznámky odvezl majitel domu hned po smrti na smetiště, se řadil londýnský „**Profesor**“ **George Burchett** (†1953) a jeho gentlemanský rival **Sutherland MacDonald** (†1937) nazývaný dobovým tiskem „**Michelangelo**“. Jejich pozice byla výjimečná. Například Burchett, který

⁴⁶⁶ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 50

⁴⁶⁷ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 16

⁴⁶⁸ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XIV

⁴⁶⁹ Baleka, Jan: *Výtvarné umění – výkladový slovník*, Praha 1997, str. 365

první tetování udělal spolužákovi coby jedenáctiletý hoch, měl řadu asistentů i žáků a jednu dobu vedl v Londýně tři svá studia najednou. I další získali slávu. Renomé měl „salon Christiana Warlicha v Hamburku, který se sám označoval za Krále tetování a tetoval i náměty od Dürera. Další proslulý Němec byl Carl Kivke, který za svou kariéru tetoval na 30 tisíc lidí. V Paříži působil Paul Remi, v Kodani zase Ole Hansen a tamtéž založil také Gustav Bechmann jedno z nejstarších a nejrozsáhlejších alb tetování na světě.“⁴⁷⁰ Studia méně slavných řemeslníků bývala špeluňkami v blízkosti tržnic, kasáren, přístavišť i čtvrtí červených luceren, na jejichž zdech visely plakáty a neony osvětlovaly ukázky „mistrovy“ práce – mnoho tetování bylo koupeno spontánně podle alb. V pozůstalosti tetovačů zůstaly lákavé cedule s klasickými srdíčky ‚Mamce‘, vlnadnými děvami, kvítky, kříži, madonami atd. Už roku 1912 se poprvé objevily samolepky s „tetováním“, dnes běžný bonus ve žvýkačkách a čtrnáct let nato se odhadovalo, že v USA existuje na dva tisíce tetovacích umělců.

Avšak tatuáž došla i Starý kontinent. Tetování tu prý dříve „nosil král Jindřich IV. Navarský (1553-1610)“, to ale rozhodně nebylo běžné.⁴⁷¹ Poměry se časem změnily ve Francii, kde sice už kolem roku 1860 bylo mnoho přístavních dílniček, ale zámožnější klientelu odpuzovalo prostředí, špína a pokoutné „vypichování“. Na jehlách zůstávala zaschlá krev, inkoust se ředil slinami i podivnými tekutinami. Tetování dlouho patřilo ke znakům lůzy. Lékař **Maurice Berchon**, jemuž učarovaly dějiny tetováže, které zpracoval v díle *Histoire medicale du tatouage* (1869), sledoval i francouzské tetovače, techniky, vystřihování šablon, vzorky a vznikající zdravotní komplikace. Píše: „Je tu naděje, že demonstroványi skutečnostmi byla lékařům i ctěné veřejnosti dostatečně prokázána závažná rizika tohoto zvyku, pro který není v žádné civilizované zemi racionálního vysvětlení.“⁴⁷² Jak to vypadá, veřejnosti to dostatečně vysvětleno nebylo – tetovalo se dál a po elektrifikaci tetování ještě víc. Tetovaly se i ženy, a to i ty, jež neměly úplně uvolněné mravy. Na počátku 20. století byly prý ve Francii dívky tetovážemi natolik posedlé, že tetovací studia stávala hned vedle obchodů se šperky. „V roce 1922 bylo v Anglii zákonem zakázáno tetování u žen mladších 21 let, jako reakce na obrovskou módní vlnu v Paříži a Anglii na přelomu 19. a 20. století.“⁴⁷³ V Británii však bylo tetování užíváno již dříve a legálně – až do roku 1879 se značili vojáci, což těšilo důstojníka Earla Robertse, autora výroku: „Nejenže to pomůže morálce mužstva, ale zlepšit to i identifikaci mrtvých.“⁴⁷⁴ Chyceným dezertérům bylo vytetováno písmeno D, vojákům se špatným charakterem pak písmena B a C. Často si tetování

⁴⁷⁰ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.2.

⁴⁷¹ Jelski, Andrzej: *Tatuaż*, Warszawa 1993, str. 48-49

⁴⁷² cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XII

⁴⁷³ Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, Praha – FF UK 1997, str. 15

⁴⁷⁴ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XIII

nesli i žoldnéři Cizinecké legie. „Je znám případ vojína od 4. p. pluku z Marakeše, kterému bylo zakázáno zdravít, neboť měl na dlani pravice vytetovaný neslušný obrázek.“⁴⁷⁵

Souvislost s armádou má i český příspěvek k historii tetování. Po první světové válce se tetování stalo v Evropě běžnou záležitostí, i když se spíše udržovalo mezi níže postavenými sociálními skupinami. V pražském antropologickém muzeu je dokonce zachována zajímavá sbírka tetováží, kterou shromáždil ve dvacátých až čtyřicátých letech **Jiří Malý** (1899-1950) – druhý profesor antropologie na Karlově univerzitě, spoluautor protirasistického spisu *Rovnocennost lidských plemen* (1934) a žák profesora **Jindřicha Matiegky**. Na Albertově je v lihu uchováno třicet destiček s napnutou lidskou kůží s tetováním a dvě paže dospělého tetovaného muže. Sbíрка většinou pochází z těl legionářů. „Dnes můžeme o sbírce s určitostí říci jen to, že většina exponátů pochází od vojáků. Tento fakt potvrzuje jak původní popiska na nádobách – ‚Lidská kůže s tatuáží jako upomínka na vojenskou službu‘ – tak tematika tetování – nápisy ‚Meines Lebens Schönste Stunden sind beim Militär verschwunden‘, ‚Sibir 1914-1915‘, romantické obrázky, motivy zamilovaných párů v intimním objetí, obrázky žen, zbraní, indiánské a kovbojské motivy atd.“⁴⁷⁶ Často se objevuje český lev, projev touhy po domově. Tetování bylo vesměs provedeno tuší a inkoustem, umělecká kvalita malůvek je zanedbatelná. Bližší dokumentace chybí. Tyto exponáty, pocházející z albertovské pitevny, využíval údajně profesor Malý při svých přednáškách, kdy zabrousil i do etnografické problematiky.

Ve svém článku *Něco o tetování* (1935), publikovaném v časopise *Bezpečnostní služba*, doktor Malý uvádí: „Tetování má podle mého názoru velkou důležitost a praktický význam pro krim. potřeby našich bezpečnostních orgánů, protože je jedním z velmi bezpečných prostředků ke zjištění totožnosti. Často jsou tatuáže velmi podrobné, nápisy v nich uvádějí buď úplné jméno nebo alespoň jeho počáteční písmena, mnohdy jest v tetování proveden nějaký obrázek, který má vztah k zaměstnání nebo k některému rušnému období tetovaného, často nacházíme vytetované číslo pluku, případně jiného vojenského útvaru, u něhož tetovaný sloužil, zároveň s letopočtem, takže se dá v tatuáži mnohdy číst jako v otevřené knize.“⁴⁷⁷ Kérky naložené v lihu slouží ke studijním účelům katedry antropologie. Obdobnou kolekci tatuáží má ve svých fondech i Patologické muzeum Tokijské univerzity. Přes 105 uchovaných exemplářů z dvacátých let 20. století tam shromáždil lékař **Masaiči Fukuši**. Přestože se „jedná spíše o kuriozity, najde se několik rozsáhlých uměleckých tetování, která byla oddělena od původních majitelů a zachována jako kulturní

⁴⁷⁵ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 24

⁴⁷⁶ Kostecká, Jana: „Tetování – historie a současnost“, in *Neon* duben 2000, č. 4, str. 61

⁴⁷⁷ cit. dle Kostecká, Jana: „Tetování – historie a současnost“, in *Neon* duben 2000, č. 4, str. 61

artefakt.“⁴⁷⁸ Několik kusů je zachováno v celotrupové velikosti. Zvláštní vkus měli i soukromí sběratelé, jak dokládá text ze třicátých let: „*Nechybělo ani zájemců, kteří kupovali potetovanou lidskou kůži do svých alb za značné částky. Zvláště někteří francouzští lékaři si v takových sbírkách libují.*“⁴⁷⁹

Zatímco mezi světovými válkami zažívalo americké tetování zlatý věk, v Evropě se schylovalo ke strašné etapě lidských dějin. Náznaky, že něco není úplně v pořádku, pronikly i do československého parlamentu. V rozpravě ze 14. července 1927 zazněl názor poslance Krejčího, jak označit potulné cikány. „*Bude zajisté velmi účelným, aby nejen cikán, nýbrž i jiný tulák, který, je-li přistižen při potulce nebo při krádeži, zapírá své jméno a svůj původ, byl vhodně označen. Toto vhodné označení lze zcela bezbolestně a nenásilně provést vhodným tetováním.*“⁴⁸⁰ V sousedním Německu se roku 1933 stal říšským kancléřem **Adolf Hitler** (1889-1945), který kromě likvidace politických protivníků zakázal i tetovací salony. Ještě v roce 1934 vydal **Adolf Spamer** shrnující práci o německých přistavních „shopech“, ale krátce nato „*byla všechna studia na základě Hitlerova speciálního nařízení zakázána, vyjma jednoho v Hamburku, jehož majitel musel podepsat prohlášení, že bude tetovat výhradně cizince... aby nekazil ‚čistou, neposkvrněnou árijskou pokožku‘.*“⁴⁸¹

Nacistická zvláště využila tetování k identifikaci vězňů v koncentračních táborech. V Osvětimi byly tetováže těch šťastnějších zavedeny roku 1942, méně šťastní směřovali do plynových komor bez vytetovaného čísla na paži. Zrůdností a sadismem byla známa **Ilsa Kochová** (1906-1967), bestiální manželka velitele tábora Buchenwald. „*S oblibou vyhledávala mezi mrtvolami vězňů ty, které byly tetované. Časem jí to nestačilo, a tak se dívala do umývárny v době, kdy se tam vězni koupali a vyhlížela si příští oběti s nejpěknějším tetováním. Přednost prý dávala tak zvanému marockému nebo čínskému tetování. Tito nešťastníci pak pod falešnou záminkou končili v bunkru nebo umírali násilnou smrtí v kamenolomu. Z jejich kůže si nechávala dělat různé předměty. Šlo o stínítka na lampy, peněženky, dámské kabelky, obaly na knihy a podobně.*“⁴⁸² V Buchenwaldu bylo zřízeno tzv. patologické oddělení, které mělo dodávat „výukový materiál“ lékařské akademii SS ve Štýrském Hradci. Ale nezůstalo jen u toho. „*Taková stolní lampa, jejíž stínítko bylo z jednotlivých barevných tetování a jejíž podstavec tvořila holenní kost zabitého vězně a na malíčku nohy byl připevněn bílý knoflík, jímž se lampa rozsvěcovala, byla darována vedoucím patologie dr. Müllerem veliteli tábora Kochovi jako dárek k narozeninám... Pouze v samých začátcích se v táboře spokojovali s přirozenými*

⁴⁷⁸ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 192

⁴⁷⁹ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 23

⁴⁸⁰ cit. dle „Co zaznělo v parlamentu před více než sedmdesáti lety“, in *MfD*, 23. dubna 1999, str. 4

⁴⁸¹ Steward, Samuel M.: *Bad Boys and Tough Tattoos*, New York 1990, str. 195

⁴⁸² Srokosz, Vladislav: „Zpívající koně“, in *Cesty a osudy bohumínských odbojářů*, Bohumín 1995, str. 101

úmrtími z řad tetovaných vězňů, brzy se přešlo k jejich násilnému likvidování, k usmrcování tetovaných injekcemi. Kdo na tuto myšlenku přišel první, to se již nedá zjistit. Jisté ale je, že se obviněná na jejím uskutečnění podstatně podílela,“ stojí v poválečném obžalovacím spise Kochové s číslem 4Js-360/49-o Js I/49.⁴⁸³ Jak probíhalo vyšetřování ženy, přiblíží následující výpověď:

„M. Dubost (obrácen k svědkovi): Víte něco o tetovaných lidech?

A. Balachowsky: Ano.

MD: Mohl byste nám, prosím, říci, co o tom víte?

AB: Tetované lidské kůže byly uloženy v Buchenwaldu v bloku 2, tzv. „bloku patologie“.

MD: V bloku 2 bylo mnoho tetovaných lidských kůží?

AB: Na bloku 2 byly tetované lidské kůže stále. Nevím, bylo-li jich mnoho, neboť kůže byly dodávány nepřetržitě a byly posílány dále. Nebyly to jen tetované lidské kůže, nýbrž i kůže prostě jen vydělané, které tetované nebyly.

MD: To se tedy lidem stahovala kůže z těla?

AB: Stáhli jim kůži a pak ji vydělali...

MD: Podle vaší výpovědi to byla ustálená zvyklost, ve které se pokračovalo dokonce i po Kochově popravě?

AB: Ano, docházelo k tomu po celou tu dobu, nevím ovšem, v jakém rozsahu...“⁴⁸⁴

Hlavní proces v Dachau v dubnu 1947 přitahoval pozornost. Manželka **Karla Otty Kocha**, již během války soudili sami nacisté pro podezření z násilností a zpronevěry 700 000 říšských marek, vinu odmítla. K přelíčení byly dodány tři kusy tetované kůže a zcvrklá hlava jako důkazní materiál. Jedním svědkem byl **dr. Kurte Sitte**, jenž se opíral o „běžnou znalost v lágru“, ale během výslechu přiznal, že lampu na vlastní oči neviděl. Další svědek **Kurt Froböss** potvrdil, že spatřil Kochové fotoalbum, na jehož deskách bylo tetování, které znal. Bývalo na těle jeho kamaráda. Totéž říkal **Kurt W. Leeser**, jenž prý identifikoval přítelovu tatuáž na stínítku. Kochová, přezdívána „Čubka z Buchenwaldu“, byla odsouzena na doživotí a teprve 1. září 1967 spáchala sebevraždu. Permanentní značka na těle se však po válce stala osudnou i mnohému nacistovi – příslušníci jednotek SS, kteří byli na levém rameni nebo v podpaždí tetování nechvalně proslulými blesky a také svou krevní skupinou.

Krvavý konflikt poznamenal na dlouho i kulturu tetování, ačkoliv prý i „tři účastníci Jaltské konference byli tetováni: Winston Churchill měl na paži vytetovanou kotvu, Josif V. Stalin měl na prsou lebku a Franklin D. Roosevelt rodový znak.“⁴⁸⁵ Zájem o tetování poklesl. Američan Alan Govenar formuloval ve své dizertaci o dějinných pramenech k tatuáži (1984) myšlenku, že poválečný pokles popularity tetováže mj. přímo souvisel s nechvalně proslulým tetováním Židů v koncentračních táborech. Na druhou stranu vneslo období války do tetování řadu

⁴⁸³ Bartel, Walter a kol.: *Buchenwald varuje*, Praha 1964, str. 188-189

⁴⁸⁴ Bartel, Walter a kol.: *Buchenwald varuje*, Praha 1964, str. 189

⁴⁸⁵ Bosáková, Renata: *Tetování žen*, Praha – DP na FSV UK, 2002, str. 14

vlasteneckých motivů, především v USA a Anglii. Přesto se meziválečný *Golden Age*, doba vysoké společenské akceptovatelnosti tatuáže, nenávratně vytratila. Nastoupila éra přísných padesátých let. Tetování bylo opět jasně maskuliní záležitostí. Znamý tatér z Chicaga vzpomíná na tuto dobu: „*Když jsem konečně odhalil potíže, které vždy provázely ženské tetování, založil jsem svůj přístup na odmítání žen, dokud jim nebylo 21 let, nedoložily mi svatební listinu a nebyly doprovázeny manželem. Jedinou výjimkou byly lesbičky... V těch upjatých a nepřejících padesátých letech musela studia kvůli našťvaným mužům, rozčileným rodičům a přátelům nebo milencům přijímat zákaznice jen s velikou opatrností.*“⁴⁸⁶

V roce 1955 však sama americká vláda, obávající se agrese komunistů, vyzvala své obyvatele, aby si pro případ války raději trvale vyznačili krevní skupinu. Řada lidí tak učinila. V polovině let padesátých také **Milton Zeis** založil první korespondenční kurz tetování. Památeční kέρky si vozili vojáci jak z války korejské, tak i později z Vietnamu, zatímco pacifističtí odpůrci se pyšnili mírovými symboly a lístky marihuany. Znamou osobností byl **Lyle Tuttle**, od roku 1957 majitel salonu v San Francisku, jenž tetoval *hippies* a tatuáž propagoval i v televizi a dalších médiích. V letech šedesátých ale vytáhly americké úřady do boje. V lékařství se dokonce vedl spor o to, zda tetování způsobuje rakovinu kůže. Kvůli přenosu žloutenky pomocí zdobících nástrojů například město New York v roce 1961 tetováž načas zakázalo. Teprve poté se začaly jehly sterilizovat, začala opravdu moderní éra. V USA – v tetovací supervelmoci – je však i dnes toto zdobení regulováno ve čtvrtině států zákony.

Tetování bylo tabuizováno i v zemích východního bloku, kde byla profesionální linie přímo zakázána a „dodala tetování punc zakázaného ovoce a přispěla k rozvoji strašlivě nevkusné, primitivně provedené tetováže, spojené s rizikem přenosu chorob a dalšími možnými komplikacemi.“⁴⁸⁷ Po únoru 1948 žádné salony vypichující „buržoazní nešvar“ neexistovaly. O to lépe se dařilo amatérským obrázkům v uzavřených, například vězeňských komunitách. Tento trend, v dobové odborné literatuře pojímaný jako projev asociálů či psychicky narušených jedinců, v Československu dlouho přetrval. Ale i nemálo mladíků si z povinné vojenské služby na druhém konci republiky domů přiváželo tuší a verzatilkou zhotovená srdíčka, meče, znaky útvarů nebo jména vzdálených lásek. V knížce o módě z roku 1962 si můžeme přečíst, že „*dnes již můžeme označit tetování u nás za projev primitivismu a nevkusu.*“⁴⁸⁸ Změny nastaly po listopadu 1989. Prvním oficiálně otevřeným profesionálním salómem v ČSFR bylo pražské UZI v roce 1992, jež následovaly desítky dalších, které svými moderními a

⁴⁸⁶ Steward, Samuel M.: *Bad Boys and Tough Tattoos*, New York 1990, str. 127

⁴⁸⁷ Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, Praha 1995, kap. 2.2.

⁴⁸⁸ Zítek, Odolen: *Lidé a móda*, Praha 1962, str. 140

kvalitními pracemi dávají zapomenout na barevné fleky na údech a hrudích delikventů a také lidí, kteří toužili po krásné ozdobě, ale neměli si ji kde pořídit.

Jinak se tetování dařilo ve světě. V průběhu bouřlivých šedesátých let se schylovalo k novodobé „druhé renesanci tetování“, jak je tato etapa západními autory nazývána. Za poslední dvě dekády urazilo permanentní vyrývání obrovský kus cesty. Tetovací praxi se začali věnovat mladí lidé, často s vyšším vzděláním. V tetování začali hledat nové kvality, které nenacházeli v umění obecném a respektovaném. Není bez zajímavosti, že tatuáž stále patří do jakési nezařaditelné formy, někde mezi řemeslo, zaměstnání a pokleslé umění, přestože špičkoví tatéři (**Paul Booth, Tom Renshaw, Dan Higgs, Zeke Owens, Tintin** nebo **Kuronuma** alias **Horijoši II.**) splnili přísná umělecká kritéria a do oficiálního umění již pronikly roztodivné performance, *body-art*, *graffiti*, *conceptual art* nebo digitální média.

„Mladší tetovači, často absolventi univerzity nebo lidé se zkušenostmi z uměleckých škol a médií, začali objevovat taje tetování jako druh sebevyjádření. Na rozdíl od tradičních tatérů upřednostňují ti mladší kreativitu před ekonomickými výhodami, specializují se na tetování na přání zákazníka – běžně velkých rozměrů – a zvažují obrázky i klienty, pro které budou pracovat. V závislosti na jejich zázemí a estetických tendencích tito noví umělci kreslí výtvořky z rozličných uměleckých zdrojů. Fantasy/sci-fi ilustrace, tradiční japonské styly, kmenové ornamenty, portréty, i abstraktní expresionismy – to jsou hlavní vlivy na soudobé fajnové tetování,“ napsal americký sociolog v roce 1988.⁴⁸⁹ Tetovači se cítí být umělci, fotografie výjimečných děl jsou vystavovány i v galeriích. V devadesátých letech měla úspěch výstava v newyorské Soho. Zájem o tatuáž projevil i vysoké umění, lačné nových impulsů. Pořídit si výtvar od legendárního mistra má cosi společného i s tím, jak se umění kupuje a o něm diskutuje. V tetování je přítomen i zvláštní prvek pirátství – pěkné věci z magazínů se kopírují a unikáty se recyklují v jiné podobě. Kritici označují tetování za vyšlechtěný kýč.

Noví tetovači zlepšili techniku, přidali bohatou barevnou škálu, která se užívá od osmdesátých let, kdy se uplatnily speciální nezávadné práškové barvy. *„Průměrná tetovací paleta ze začátku sedmdesátých let byla limitována černou, červenou, zelenou, hnědou, žlutou a někdy bílou. ‚Námořník‘ Jerry Collins (Norman Keith Collins) už v šedesátých letech jako první použil modrou a purpurovou, ale tyto barvy se dostaly do rukou jen několika tatérů. Od těch dob se barvy rozšířily o řadu odstínů, všeobecně používaných v tatérově repertoáru.“*⁴⁹⁰ Už od sedmdesátých let je čím dál patrnější odklon od pouhého tetování v tradičně zdobených komunitách, i když se tatuáž v moderní společnosti uplatnila hlavně jako

⁴⁸⁹ Sanders, Clinton R.: „Marks and Mischief: Becoming and Being Tattooed“, in *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 16(4), 1988, str. 401-402

⁴⁹⁰ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 26

znak příbuzenství, sociálních (motorkáři, underground) či profesních skupin (námořníci, vojáci) nebo jako módní doplněk a výraz individuality či postojů. Zásadní změnou soudobého tetování, která úzce souvisí s tezí dizertace o nabývací dominanci estetické funkce, je dlouhodobý přechod od obskurní, řemeslné výroby k široce akceptované formě umění. **Clinton R. Sanders** si tohoto trendu povšiml, když zkoumal transformující se tetování v USA. Ve své práci definoval tetování jako formu sociálního umění, jež má vnitřní obsahy, ale přitom někdy disponuje i nespornou estetickou kvalitou. V textu stojí: „*Současné tetování prochází proměnou od (obecně nedocenené) dovednosti k (částečně legitimní) umělecké formě.*“⁴⁹¹ Při pohledu na nádherná, propracovaná díla dnešních taterů nelze než souhlasit. „*Touha po dokonalosti začíná převládat nad pouhým přáním být tetován.*“⁴⁹² S konkurencí stoupla preciznost, a tak je rozumné nikam nespěchat a dobře vybrat svého tetovače. Vyplatí se i zeptat, nač se dotyčný umělec specializuje – někdo dělá nejlépe portréty, jiný vetřelce a další třeba kmenové vzory.

Spektrum kvality i námětů tetování je široké. V současnosti lze vyčlenit několik skupin nejrozšířenějších a nejžádanějších motivů. Psycholožka **Dagmar Křížová** rozdělna tetováže v zásadě na verbální a obrazové. Napočítala též 23 tématických okruhů tetování: „1. romantické, 2. námořnické, 3. erotické, 4. znaky řemesel, 5. vojenské, 6. zvířata, 7. rostliny, 8. geometrické tvary, ornamenty, 9. humoristické, 10. nadpřirozené bytosti, 11. symboly, 12. obrazce s dobrodružným obsahem, 13. tetováže manifestující sociální postoj, životní styl, 14. fašismus, militarismus, 15. brutalita, násilí, motivy moci a síly, 16. náboženské, 17. Psychedelické motivy (fantastika), 18. hudební, 19. etnografické, 20. motivy smrti, 21. motivy typu Harley Davidson, 22. naivní (dětské) a 23. sportovní.“⁴⁹³ K tomuto systematizování lze mít řadu výhrad, nicméně jako jedno z orientačních dělení postačí.

Velmi oblíbené mezi všemi vrstvami je právě takzvané *neo-tribal* tetování. Tyto „kmenové“ vzory vycházejí z tradic mimoevropských etnik: Haidů, Tlingitů, Samoánců, Maorů, Dajaků, Ibanů, Indonésanů či Markézanů, tak jak byly postupně představeny v této dizertaci a fungují jako spojka mezi archaickými společnostmi a postmoderní kulturou. Používá se jasných obrysů s vysoce stylizovanými geometrickými i přírodními ornamenty. „*Kmenový styl byl prima, protože tetování osvobodil od orientace na vizuální obsah,*“ říká o abstraktnějších tvarech jejich „objevitel“ **Don Ed Hardy**, muž, jenž dal tetování americkým středním vrstvám.⁴⁹⁴ Tzv. indiánské tetování sestává z idealizovaných motivů původních kultur Ameriky

⁴⁹¹ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 24

⁴⁹² Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, Praha – FF UK 1997, str. 30

⁴⁹³ Křížová, Dagmar: *Tetování a jeho sociálně psychologické aspekty*, Praha – UK 1996, str. 21

⁴⁹⁴ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XXI

(bizoni, koně, hlavy válečníků, portréty, čelenky, totemy). Jiným typem je *asijská tatuáž*. Ta vychází hlavně z původních japonských motivů (mnohobarevní draci, lvi, kapři, opice). Módní jsou „*keltské*“ prvky (uzly, bojovníci, meče, sekyry, slunce) a stále oblíbené symboly smrti či hrůzy (démoni, lebky, kostry, upíři, kříže). S tím souvisí sci-fi a fantasy tematika, velice ovlivněná malíři jako je **H. R. Giger** (vetřelci, biomechanika) nebo **Luis Royo** (krásky fantastických tvarů). Tetují se ale i původní „*flashe*“ (srdce, kotvy, vlajky), čemuž se ve světě říká *old-skool*. Samostatnou kapitolu tvoří portréty slavných osob (J. F. Kennedy, Marilyn Monroe, Elvis, herci, zpěváci, politici), realistické výjevy, nápisy, hudební skupiny, hrozby, flóra, fauna, osobní symboly, egyptské a čínské znaky, přezdívky, znamení zvěrokruhu atd. Zřejmý je odklon od humorných témat a jmenovek milenců, milenek a životních partnerů. „*Jména milovaných bývala dříve každodenním chlebem tatérů, ale drtivá většina tetovačů je dnes odmítá dělat. Jména vyjadřují impulsivního, umělecky nesofistikovaného zákazníka z dělnické třídy, protože jen ti se dnes nechávají tetovat takovým způsobem,*“ což ale nemusí být pravidlem.⁴⁹⁵ Zvláštním druhem prací jsou dívčí delfinci a motýlkové, které tetovači nemilují, ale každé léto z nich žijí (ekonomický aspekt). Muži nejběžněji volí místo na ramenou a na hrudi, v módě jsou tatuáže na předloktích a lýtcích. Ženy dávají přednost tetování na lopatkách, pažích, kotnicích, nad zadkem anebo v tříselech.

Jak dnešní tetování probíhá, podrobně vypoví psycholožka, která v českém studiu několik let pracovala. „*Nejprve je zvolená oblast pečlivě očištěna dezinfekcí a v případě ochlupení i oholena, poté se přiloží předem vyhotovený obtisk (zpravidla jen základní linie), který slouží tetovači jako šablona. Někdy tetovač kreslí přímo na pokožku. Veškeré používané nástroje včetně barev jsou sterilní, pracuje se v chirurgických rukavicích. Jako první se tetují obrysy, dále jemnější linky a naposled barevné plochy. Jehly upevněné do tetovacího strojku (různého počtu a uspořádání závisícího na požadovaném efektu) jsou namáčeny do barvy a umožňují podobný postup při tetování, jako při kreslení perem na papír, s tím rozdílem, že strojek díky kmitání jehel s vysokou frekvencí značně vibruje. Tetovač plynulými pohyby vytváří homogenní a nepřerušovanou linii. Přebytky barvy zůstávající na povrchu pokožky se v průběhu tetování stírají a omývají dezinfekcí. Krvácení je zpravidla jen nepatrné – kapky – nebo vůbec žádné. Tetovač průběžně svou práci kontroluje a podle potřeby opravuje. Zákazník po celou dobu výkonu sedí nebo leží, a to pokud možno nehybně... V případě potřeby může jak on, tak i tetovač požádat o přestávku. Větší a náročnější tetování zhruba nad pět hodin se provádí na vícekrát. Po dokončení tetování tetovač pečlivě očistí zbytky barev a krve dezinfekcí, nanese silnou vrstvu vazelíny urychlující zacelení kůže v prvních 24 hodinách a celou oblast překryje gázou. Tím zabrání zanesení infekce.*“⁴⁹⁶ A dílo je hotovo.

⁴⁹⁵ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 92-93

⁴⁹⁶ Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, Praha 1997, str. 25-26

Tetovači zájemcům poradí, usměrní jejich extrémní, nevkusná či hloupá přání. Renomovaný americký tatér říkal: „*Ze zásady nedělám firemní loga, značky společností. Podle mě je to ta nejodpornější sračka na světě. Co má společného zajíček Playboy s mužem v naší kultuře? Nic! A jakou spojitost má vyplazený jazyk Rolling Stones s tvým životem? Je to jenom marketingový symbol. Nedělám ani anarchistické věci a politické slogany, protože jsou spojené s fašizujícími pravičáky.*“⁴⁹⁷ Další kolega přidal jinou historku: „*Přišel mi sem chlápek a chtěl něco na čelo. Odmítnul jsem. Ornamenty na obličejí... Myslím, že to lidi ještě neumí přijmout, teda pokud zrovna nejsi maorský náčelník.*“⁴⁹⁸ I práce tatéra má svá úskalí: při tom, jak je tetování intimní akt, bývají nevídanou návštěvou nevykoupání či zapáchající klienti. Naproti tomu „odměnou“ je různorodost práce a desítky setkání. Tetovač si musí klienta získat, uklidnit jej. Konflikt musí být minimalizován, zatímco zisk maximalizován, přičemž řada umělců je zodpovědná a nevytetuje nesmysl, byť by přišla o peníze.

Lidé jehly rádi improvizují a dělají své věci. Na tzv. *tattoo conventions*, velkých mítincích, se pak trumfují v soutěžích o nejlepší dílo, nejlepší záda či nejzvláštnější obrázek. „*Přestože první con v moderním slova smyslu (komerční událost s tetovači, magazíny, fanoušky a kláněmi) byl zorganizován Davem Yurkewem v Texasu 1976, již předtím existovaly jiné, menší akce. Jedna se udála v německém Hamburku roku 1956; Les Skuse v Británii hostíval každoroční Bristol Tattoo Club Party a Milt Zeis v Americe pořádal sešlosti tatérů už ve čtyřicátých letech.*“⁴⁹⁹ V ČR se první větší con konal v roce 1998; v nedalekém Německu jsou takové akce už běžnou záležitostí. Elitní tetovači se sdružují v profesních organizacích. V polovině osmdesátých let byla v Anglii založena *The Association of Professional Tattoo Artists* (APTA), jež dnes sdružuje stovky zkušených mistrů z celého světa. Ve Spojených státech amerických, mekce moderní tetováže, funguje podobných organizací celá řada: TCA (od roku 1970), ESTCA (od 1973), velcí rivalové NTA (od 1974) a novější APT (od 1992), PTAG a další. Asociaci mají i Češi. V roce 1984 proběhl v americkém Houstonu první ročník mezinárodního kongresu tetovaných a tamtéž „byla v lednu 1996 první světová konference o tetování.“⁵⁰⁰ Význam těchto akcí, soutěží, přehlídek prací a salonů, vydávaných periodik, internetových ezinů a následných diskusí tkví především v konstituování komunity tetovaných lidí, kteří mají stejnou zálibu a mohou ji s ostatními sdílet. Všichni o kérékách rádi hovoří, chtějí mít kontakty, přátele a dosáhnout věhlasu.

⁴⁹⁷ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 84-85

⁴⁹⁸ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 145

⁴⁹⁹ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 198

⁵⁰⁰ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 6

Komunita ale již dávno není uzavřená. Tetování podstoupilo mnoho proměn. Vyšlo z nuzných poměrů, ale nyní hrdě vstupuje mezi široké vrstvy – mezi učitele, právníky, lékaře, podnikatele, modelky, herečky, sportovce i ty největší celebrity. „Není pochyb, že nápadné změny ve stylu i technikách tetování přispěly k nárůstu popularity během posledních dekád. S vývojem vzorů – od standardizovaných *flashí* po klientem vymyšlené práce – se tetování stalo zajímavé i pro lidi, kteří by o tom dříve ani neuvažovali.“⁵⁰¹ Například v Texasu, kde začali v roce 1994 s registrací tetovacích studií, jich bylo při prvním sčítání 137, ale o deset let později už hodně přes šest set. Podle **Myrny Armstrongové** z Texas University, která se o tetování dlouhodobě zajímala, představovali šedesát procent tetovaných středoškoláků jedničkáři a dvojkaři. Posun do společenského mainstreamu je zjevný. Je též možné, že tatuáž stojí na počátku své nové „civilizované“ existence. A nezáleží na tom, zda tetovaný pojímá své tělo jako ozdobenou duchovní svatyni nebo se chce ozvláštnit erotickým doplňkem. Někteří autoři, osobně zainteresovaní, dokonce píší, že „tetování je jedinečná, nesnadná forma umění, protože musí existovat na stále se měnícím, napínajícím se, pohybujícím se, žijícím plátně. Při konečné analýze – tetování je vrcholem zdobení.“⁵⁰² Na druhou stranu je zřejmé, že mnohé z toho, co dělalo tetování jedinečným a dávalo mu kouzlo, bude ztraceno.

17.3. Námořníci, vězni a cirkusáci

Ačkoliv tatuáž dospěla do dnešní podoby, kdy se stává téměř uměním a ornamenty se chlubí i nejedna žena z vyšší společnosti, zůstane dlouho spjato se třemi zcela odlišnými skupinami. V 19. i 20. století se při vyřčení slova „tetování“ vynořil v mysli obraz protřelého námořníka nebo recidivisty s jednoduchými, nainými, často i humornými malůvkami a velmi svéráznými hesly. „Dnes najdeme tetování obyčejně u lidí nižší duševní úrovně... Nejčastěji je nalézáme u cikánů, u kočovných komediantů, vojáků, pasáků, prostitutek, některých řemeslníků, dělníků, ojedinele u některých herců a masérů, ale hlavně u námořníků a trestanců,“ píše **Otakar Nováček** v roce 1937.⁵⁰³ Kérky zdobily všechny tělesné partie. Vydařené ozdůbky hýřily vulgaritou a využívaly i změn v objemu některých orgánů. Na přelomu obou věků doplnili mořské vlky, vojáky a kriminálníky varietní umělci, kteří díky svým extenzivně potetovaným tělům lákali diváky pod cirkusová šapitó. Na rozdíl od prvých skupin se někteří konkrétní cirkusáci zapsali do dějin tetování, protože jejich trupy ozdobili vyhlášení tetovači a na toulkách světem si též sami vydobyli věhlas. Není výjimkou, že i dnes si mnohý fanoušek či tatér povzdychne nad zašlou slávou tradičního, poloamatérského řemesla, kdy se do kůže vrývaly emocemi nabitě symboly lásky, nenávisti, vlastenectví, vzdoru, pomsty, osobních výher, tragédií a neopakovatelných příběhů ze života.

⁵⁰¹ ed. Taylor, M. C.: *Pierced Hearts and True Love*, New York – The Drawing Center 1995, str. 39

⁵⁰² Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 7

⁵⁰³ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 8-9

Námořníkům vděčí soudobé tetování za mnohé. Právě tito bouřemi ošlehaní mužové žijící v nuzných poměrech rozšířili pozapomenuté kráslení těla do všech koutů světa. Od objevitelských plaveb **Jamese Cooka** (1728-1779) až po dnešní osazenstvo hypermoderních letadlových lodí je tetování alfou a omegou těchto profesionálů. „*Námořník bez kérky je něco jako loď bez grogu – nemůže vyplout,*“ uvedl onehdy **Samuel O'Reilly**, jeden ze slavných newyorských tetovačů.⁵⁰⁴ Vypíchané obrázky si námořníci nejprve pořizovali jako exotický suvenýr z dalekých cest. Později se tetování stalo napodobovanou módou i těch, kteří dálné končiny nenavštívili, ale časem přibyla i svébytná symbolika a pověry, až se z námořnického zdobení stala tradice. Zatímco francouzské námořnictvo pod vlivem studie o škodlivosti tetování z pera armádního chirurga **Maurice Berchona** tuto praxi zakázalo (1861), jinak tomu bylo ve Velké Británii, USA a snad i Německu. Na konci 19. století bylo u amerického námořnictva odhadem osmdesát až devadesát procent mužů tetováno. Podobný poměr zkrášlených námořníků byl údajně i na slavné vzbouřenecké lodi *Bounty* – permanentní, nesmývatelné zdobení měla převážná většina členů posádky. „*Na sklonku 18. století bylo tetování tak běžné, že některé vzory byly registrovány i britským královským námořnictvem. Z těchto zápisů víme, že asi osmdesát procent vzbouřenců na Bounty bylo tetováno. Například: Fletcher Christian měl hvězdu na levé části hrudi a tetování na zádech, George Stewart hvězdu na levé části hrudi a, srdce a šipky na levé paži a tetování na zádech, Peter Heywood byl potetován celý a Edward Young měl srdce a šipku na pravé paži a pod tím iniciály a datum 1789.*“⁵⁰⁵ To byl i rok, kdy v zátocě ostrova Pitcairn klesla *Bounty* na dno.

Americký spisovatel **Herman Melville**, autor *Bílé velryby*, si do deníku poznamenal, že kolegové z jeho lodi excelovali ve vytváření obrázků. „*Dva z těchto vypichovačů byli výjimečně ceněni, protože svým způsobem byli mistry oboru. Každý měl krabičku plnou náradí a barvicí hmoty, a své dovednosti si natolik považovali, že na konci plavby prý nashromáždili až 400 dolarů. Na objednávku by vám vypíchali palmový list, kotvu, krucifix, ženskou, lva, orla nebo cokoliv byste si ráčili.*“⁵⁰⁶ Mužové z palub křižníků americké občanské války si na svá prsa tetovali potopené koráby nepřítele. Dle dobových svědectví měla posádka lodi *Kearsage* drobné hvězdičky na čele jako památku na vítěznou bitvu z 19. června 1864, kdy zničila jižanskou loď *Alabama*. Další vzory mariňáků byly spjaty rovněž s obdobím španělsko-americké války. Zvláště v upomínku lodi *Maine*, potopené v roce 1898 v Havaně. Američtí námořníci pokračovali v tetování i po následující dekádu.

Zlom nastal roku 1909, kdy US Navy přišlo s výnosem, který uváděl, že

⁵⁰⁴ Scutt, R. W. B., Gotch, Christopher: *Art, Sex and Symbol*, New York 1974, str. 90

⁵⁰⁵ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 21

⁵⁰⁶ cit. dle Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XIV.

*„neslušné nebo obscénní tetování je důvodem k nepřijetí do služby, ale aspirantovi má být dána příležitost k úpravě vzoru, a pak může být, pokud splní ostatní podmínky, přijat.“*⁵⁰⁷ Slavný tetovač **Charles Wagner**, mezi jehož nejlepší zákaznky patřili právě námořníci, si posléze postěžoval, kolik času strávil předělávkami spoře oděných slečen, na něž byl dříve tak pyšný. Po armádní vyhlášce se specializoval na výrobu miniaturních podprsenek, sukýnek, kalhotek a šatiček. Wagner se do sporu s byrokracií dostal ještě jednou během druhé světové války – v roce 1944. Tehdy byl newyorským magistrátem viněn, že v rozporu s hygienickými předpisy řádně nesterilizuje jehly. U soudu se hájil silnými argumenty. Neměl prý na to čas, protože musel přetetovat co nejvíce vysvlečených krás, aby mladí mužové mohli narukovat k US Navy. Urychlené tetování byla vlastně služba vlasti. Soudce mu dal za pravdu, vyměřil desetidolarovou pokutu, nicméně jej vyzval k lepšímu čištění tetovacích jehel. Krátce poté byl sankcionován i tatér **William Irving**, neboť zanesl pigment pod kůži nezletilého zákazníka.

Od počátků, kdy se mořští vlci dávali v přístavech tetovat, byly nejoblíbenějšími vzory kotvy, srdíčka, květiny, lodě s napnutým plachtovým, ženské (nahotinky, Japonky, havajské tanečnice, dobové idoly), náhrobky, kompas, státní vlajky, znaky, vojenské insignie, hesla a také mořské panny, delfini, žraloci, želvy nebo velryby. Důvod odlišných tatuáží byl často i prozaický – zvýšila se šance být identifikován při pádu přes palubu a třeba vytetovaný kříž měl utonulému zajistit křesťanský pohřební ritus. K dalším obrázkům se pojily přesné významy. *„Každý správně prosolený námořník měl na lýtkách vytetovány velké holky nebo alespoň na hrudi smějící se i plačící dítě s nápisem ‚Sweet and Sour‘ (Líbezný a mrzutý)... Když jste měli na moři za sebou 5000 mil, byl vám na hrud' vytetován modrý ptáček. Po deseti tisících mil jste dostali dalšího na druhou stranu. Pokud jste absolvovali druhou plavbu, byli jste bohatší o prádelní šňůru s pověšeným prádlem a dámskými punčochami. Při překročení rovníku jste si vydobyli Neptuna na noze, pro ochranu prase na chodidle a kohouta na druhém, tedy kouzlo, které vás mělo uchránit před utonutím. Točící se vrtule na zadku (lodní šroub) vám měly pomoci dosáhnout břehu v případě, že byste padli přes palubu. Všichni námořníci, kteří byli v Honolulu – nebo alespoň chtěli takové zdání vzbudit – měli na bicepsu vytetovanou dívku tančící hula, která se při zatnutí svalů ‚roztančila‘.“*⁵⁰⁸

Drak se rovnal návštěvě Číny, kotva označovala plavbu v Atlantském oceánu, loď s nafouklými plachtami bývala dokladem proplutí Hornova mysu, provázek kolem zápěstí byl značkou palubního dělníka atd. Někteří mořeplavci uvěřili pověře, že vytetovaný Kristus na zádech je ochráněn před bolestí z výprasku karabáčem. *„Často se předpokládá, že tetování mezi námořníky bylo a je určeno nižším vrstvám. Z viktoriánské doby je znám případ britského admirála, lorda Charlese Beresforda,*

⁵⁰⁷ cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XIV.

⁵⁰⁸ Webb, Doc: „Sailors 'n Tattoos“, in *TattooTime* #3, Honolulu 1985, str. 3-13

*jehož obrovské tetování ‚Hon‘ zdobilo záda od ramen až k hýždím.‘*⁵⁰⁹ Tetovači měli v oblibě zvláště civilní námořníky. Ti salony navštěvovali ve skupinkách a soutěžili o nejlepší a největší kέρky. A jistě také proto, že na rozdíl od vojáků a vojenského námořnictva nedostávali žold měsíčně, ale byli vypláceni dvakrát tak často, jak upozornil Doc Webb (1978).

O placení se mnoho nestarala jiná tradičně „počmáraná“ vrstva společnosti – pobudové, zloději, zlodějíčkové, kuplíři a vůbec všichni kriminálníci. Jak bylo řečeno, lidé, kteří překračovali meze zákona, byli stigmatizováni jak v antice, tak i v Evropě 19. století. Byl to způsob, jak říci: „*Tvé tělo patří nám. A klidně ti můžeme udělat i tohle.*“⁵¹⁰ Kérovali se však i sami vězni. Význam takového tetování je často výrazem odstoupení od převažujících norem, odklonem od „normální“ společnosti. Ve vězení je nezřídka náplní volného času, aby se dotyčný neukousal nudou, přičemž ještě získá respekt okolí a ve svých očích se zvýznamní. Pro mnohé je identifikací s novou komunitou. Někdy dodává vyprázdněnému životu aspoň nějaký smysl. Specifické kέρky mohou být znaky etnicity, délky trestu, spáchaného činu nebo emblémem skupinového členství a sociální stratifikace. Američanka **Margo DeMello**, která podnikla rozsáhlý výzkum ve věznicích USA, publikovala závěry v časopise *Anthropology Today* (1993). „*V kultuře tetování rozeznávám čtyři oddělené sféry, které zahrnují profesionální tetování (ke kterému patří povedená umělecká tetováž oblíbená střední třídou), poloprofesionální sféru, pouliční tetování a vězeňské tetování. To patří na spodní konec této hierarchie... Vězeňská tetování mohou být velmi primitivní až relativně vyspělá. Nejjednodušší metodou je ruční vypichování.*“⁵¹¹ Lepší výsledky přináší práce s užitím podomácku zhotovených přístrojů, v nichž jehlu pohánějí motorčky z magnetofonů, holicích strojů nebo kartáčků. Jak autorka uvádí, pro americké vězně bylo v devadesátých letech tetování druhým „*největším rajcem v krimu*“.⁵¹² Primát měly drogy.

Klasikem, který patrně jako první zkoumal tetování trestanců, byl turínský profesor psychiatrie a kriminologie **Cesare Lombroso**. Roku 1876 vydal spis *L'Uomo Delinquente*, ve kterém přišel s teorií, že kriminálníci jsou pozůstatkem primitivního typu člověka, což se vedle různých měřitelných tělesných znaků projevuje i zálibou v tetování. To údajně charakterizuje člověka s bestiálními pudy. „*Prohlédl 5343 kriminálních a zjistil, že asi deset procent dospělých a čtyři procenta mladistvých bylo tetováno. Vypsal a uspořádal stovky tetovaných vzorků, které, jak tvrdil, měly mít velkou důležitost v analýze zločinecké mentality. Příklady, na něž měl být dáván zřetel: hesla vyjadřující nedostatek respektu k autoritám nebo touhu*

⁵⁰⁹ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 22

⁵¹⁰ Trachtenberg, Peter: *7 Tattoos. A Memoir in the Flesh*, New York 1997, str. 164

⁵¹¹ DeMello, Margo: „The Convict Body: Tattooing Among Male American Prisoners“, in *Anthropology Today* Vol. 9, Issue 6, 1993, str. 10-13

⁵¹² DeMello, Margo: „The Convict Body: Tattooing Among Male American Prisoners“, in *Anthropology Today* Vol. 9, Issue 6, 1993, str. 10-13

po pomstě; obscénní slova a obrázky; tetování penisu (jistý důkaz, že máte co do činění s nebezpečným zločincem!); tetováže označující členství v tajných zločinných organizacích, a slova psaná v šifrách. Vězeňskému personálu doporučoval „zaznamenávat témata a počty tetování, stejně tak jako věk kriminálního v době tetování a umístění tatuáže na těle.“⁵¹³ Lombroso se domníval, že založil nové odvětví kriminální antropologie, ale přitom svůj obor zavedl na dlouho do slepé uličky. Jeho přínosem však zůstávají statistické výčty tetovaných italských hříšníků a také ranné reprodukované nákresy evropského tetování v 19. století.

V popularizačním článku z roku 1896 některé své favority popsal: „*Jistý T., 34 let věku, jenž strávil mnoho let za mřížemi, neměl – s výjimkou tváří a beder – místo o velikosti koruny, které by nebylo tetováno. Na čele šlo přečíst ‚Martyr de la Liberté‘, slova obklopená hadem jedenáct centimetrů dlouhým. Na nose měl křížek, který si zkoušel vyleptat kyselinou... Kupříkladu, M. C., 27 let starý, který byl nejméně padesátkrát odsouzen za buřičství a přepadení, nosil celou svou historii na kůži. Jeden obrázek odkazoval na loď L'Esperance, s níž ztroskotal na pobřeží Irska. Koňská hlava představovala zvíře, které ve dvanácti letech ubodal nožem. Helma byla policistou, jehož se pokusil zabít. Bezhlavá žena se srdcem na krku značila jeho paní, jež byla frivolnou. Loutna připomínala přítele, dobrého hráče na kytaru. Hvězda, špatný to vliv, do kterého se narodil. Královská koruna – to byla touha zničit království.*“⁵¹⁴ Dále uvedl příklad muže z Itálie, který měl na těle 105 malůvek. Lombroso také připomenul, že některé tetovací značky slouží jistým společnostem jako průkazky členství – bavorští lupiči, specializující se na přepady cestujících, vytvořili asociaci *Thal und Land*, pročež si do kůže vyrývali písmena T&L. „*Tetování je, dozajista, jednou ze základních charakteristik primitivních lidí. Nic není přirozenější než vidět znovuobjevení tolik užívaného divošského a prehistorického zvyku mezi třídami, které s nimi mají ve své hloubi tolik společného: násilné povahy, otupenou citlivost, dětinskou marnivost, dlouhotrvající návyky nečinnosti a často také nahoty. Díky této studii zdá se mi prokázáno, že tento obyčej je zcela divošský, a nachází se jen zřídka mezi některými osobami, jež vypadly z našich ctnostných vrstev,*“ uzavřel **Cesare Lombroso** svůj text o „*atavistických choutkách*“.⁵¹⁵

Dalším expertem na tatuáž delikventů byl doktor **Alexander Lacassagne** z lékařské fakulty v Lyonu. Ten využil faktu, že systém francouzského vězeňství zavedl už v roce 1808 povinné záznamy o tetování svých „zákazníků“ a roku 1881 publikoval práci *Les tatouages, etude anthropologique et medico-legale*. Z vlastních šetření v káznících, pro která vyvinul zvláštní metodu obkreslování tetování, vybral

⁵¹³ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XII.

⁵¹⁴ Lombroso, Cesare: „The Savage Origin of Tattooing“, in *Popular Science Monthly*, Vol. IV., duben 1896

⁵¹⁵ Lombroso, Cesare: „The Savage Origin of Tattooing“, in *Popular Science Monthly*, Vol. IV., duben 1896

2000 vzorků. Kromě klasických srdíček, růží, žen či jmen zaznamenal i některé unikátní případy. Z hesel vynikají: „Smrt nevěrným ženám“, „Zabte prasata!“, „Zrozen pod nešťastnou hvězdou“, „Svobodu nebo smrt“, „Minulost mě podvedla, současnost mě trápí a budoucnost děsí“ nebo v uvozovkách optimistické „Celá Francie nestojí ani za hovno“. Populární bylo téma *Tří mušketýrů*, portréty Napoleona, Garibaldiho, mytického Bakcha, Apollóna nebo Venuše. Jeden recidivista měl prý na těle dokonce vytetovánu celou generálskou uniformu! Odsouzení měli popsán i obličej – zvlášť prorocká byla slova „Cela mě očekává“. Lacassagne samozřejmě objevil i nemravné zdobení těla. „*Pod pupkem našel následující slova: ‚Přijďte, dámy, k fontáně lásky‘; ‚Potěcha pro děvčata‘; ‚Ona na mě myslí‘. Na hýždích byly: pyj s křídly; penis s napnutými plachtami; had s hlavou směřující ke konečníku; dvojice očí nebo dva vojáci se zkříženými bajonety a zástavou se slovy ‚Vstup zakázán‘. Popsal též nálezy těchto obrázků na pánském přirození: srdcové eso, šíp, číslo z loterie, jména a iniciály. K jeho překvapení byla ale nejčastější penilní tetováží jezdecká bota s ostruhou.*“⁵¹⁶ Ta měla vztah k jisté sprosté slovní hříčce ve francouzském jazyce. Autor se nezdržel komentářů a své výtky vyslal i do Británie, neboť nechápal zdejší vzrůstající zálibu v tetování, které zasáhlo i královské kruhy (oddíl 17.2.).

Etnografické postřehy máme i z československých ústavů po roce 1930. Věci potřebné ke „khérování“ dodával chodbař. „Tak zvaná ‚tetovačka‘ je přístroj velmi prostý a také se dá lehce pořídit. Propašuje se od krejčího několik jehel, které se přivážou na kousek dřívka, upraveného seřezem na způsob tužky, a může se začít. Obyčejně se tetuje čínskou tuší, o níž je ovšem v kriminále nouze. Nesežene-li se tuš, je tu vždy při vynalézavosti kriminálníků po ruce nějaký ten ‚viks‘, povolený trestancům na nákup. Ve velké nouzi se používá i černé směsi ze sazí, které se někde říká rus (z němčiny). Ovšem to bývá zřídka, neboť po použití sazné směsi vznikají nebezpečné otoky, značně bolestivé. Někdy je nutna i lékařská pomoc, při čemž jistě oba něco u raportu ‚vyfásnou‘: mistr tatuér a jeho zákazník oběť.“⁵¹⁷ Zvláštní pozornost také zasluhuje tajná řeč lidí z okraje společnosti, známá i v českých zemích. Kromě jednoduchých symbolických značek na domech, tuláky a zloději nazývaných „cinky“, hovořily k obeznámeným osobám i na těle vytetované nebo vypálené cejchy. Ty sloužily k navázání bezproblémových kontaktů zločinců určité kasty. Bránily rovněž infiltraci ze strany konkurentů, provokatérů a policejních informátorů. Takové tetování lze dodnes najít u členů amerických gangů nebo východních a asijských mafiánských struktur.

Pevně daná pravidla má soudobé užití tetováže v kárných zařízeních USA, kde je dle fundovaných odhadů polovina mužů pokreslena. „Vězení je zvláštní planeta, bizarní a naprosto odpudivá. Basa má v sobě to nejhorší ze všech světů...“

⁵¹⁶ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XII.

⁵¹⁷ Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno 1937, str. 16-17

Strach, nenávisť a vztek se tu mezi stěnami převalují v tak koncentrované intenzitě, že ten, kdo sem zvenku přichází poprvé, má pocit, že se pohybuje ve zhoustlém ovzduší.“

⁵¹⁸ Tady stačí být ve špatnou dobu na nesprávném místě a nevhodná značka na kůži je hazardováním se životem. Tagy, inks nebo tats, jak se zde kérékám říká, odkazují mj. na členství ve vězeňských organizacích. Jednou z nejznámějších a nejkrutějších je rasistické Aryan Brotherhood, vzniklé v roce 1967 v San Quentinu. Tradičními symboly bílých neonacistů jsou vytetované nápisy AB, SWP (Supreme White Power), AW (Aryan Warriors), trojlístky se satanistickou číslicí 666, svastiky, dvojité ostré blesky (SS), 100% (stoprocentní běloši) atd. Podmínkou ke vstupu mezi AB je nějaký extrémně násilný čin, nezřídka zbití či vražda černocho, asiata nebo hispánce. Členství je doživotní a nezrušitelné. Obdobným tetováním se často chlubí i skinheadi, včetně českých a slovenských. Vedle obligátních hákových křížů jsou to číslovky 14 (označuje počet slov věty, za níž byl rasista **David Lane** roku 1985 odsouzen na 190 let do vězení), 18 (abecední kryptogram iniciál **Adolfa Hitlera**), 88 (kryptogram pozdravu *Heil Hitler!*) a zkratky RAHOWA (z anglického *Racial Holy War*), KKK (Ku-Klux-Klan) či ZOG (z anglického *Zionist Occupation Government*).

Smrtnými rivaly Árijského bratrstva jsou černošská *Black Guerilla Family* (tetování BGF, černý drak, zkřížené šavle nebo brokovnice) a mexická *La Nuestra Familia* (velké celozádové kéréky, iniciály NF, LNF, ENE či sombrero s dýkou). Tyto Mexičany ale nenávidí další hispánský gang *The Mexican Mafia* (EME, MM, orel s hadem) natolik, že i vězeňská správa dává bedlivý pozor, aby se členové obou skupin nedostali do styku, protože by setkání skončilo v tratolišti krve. Dalšími klany s téměř celostátní působností v USA jsou *Zulu Nation*, *Black Panthers*, *The Blue Birds* (tetovaný ptáček na krku), *Kumi African Nation* (415), *Neta* (portorikánské vlajky), *Texas Syndicate* (po těle skryté TS) a mnoho dalších. Tats ale mohou značit i jiné „zásluhy“ a informace. Běžně tetované FTW je zkratkou pro nihilistické motto „Fuck the World“. Zkratka SUR značí Jižana, původ trestance určují též tzv. *locas*, slzy v koutku oka mohou značit počet vražd, v Kalifornii se číslem paragrafu 187 označuje vrah a andělé jsou jeho ochrannými patrony. „*Vězni, ať už v sovětských lágrech nebo v nejmodernějších ústavech, dotáhli tetovací řemeslo na vysokou úroveň obrazců a inovace. Zaznamenaníhodným faktem je, že tato praxe je ve většině zařízení zakázána, neboť hrozí infekce kvůli nehygienickým podmínkám a průběhu. Tajně tetující si musí náčiní i tuše obstarat z dostupných předmětů a strávit bezpočet hodin vyrýváním kérek, aniž by byli přistiženi vězeňským personálem,*“ jenž by nářadíčko zabavil a rozdál přísné sankce. ⁵¹⁹

Jednoduché vypichování nahrazují pokoutně zhotovené strojky. „Výroba vězeňské tetovací pistole obvykle začíná odtržením štětín ze zubního kartáčku a zatočením držátka do tvaru písmene L. Dále se k němu připevní motorek z walkmana

⁵¹⁸ Hall, Douglas Kent: *Prison Tattoos*, New York 2000, str. 8

⁵¹⁹ Valentine, Bill: *Gangs And Their Tattoos. Identifying Gangbangers*, Winchester 2000, str. 2

nebo podobného přístroje a spojí se s kuličkovým perem. Dovnitř se vloží jehla, jež je na jednom konci spojená s motorkem kazetáku a na druhém je prostrčena špičkou pera. Jehlou bývá obvykle tvrdý kus drátu, třeba takový, jaký bývá v zapalovači na jedno použití, který je na jedné straně vypilovaný a vybroušený do hrotu,“ popsal výrobu instrumentu **Bill Valentine**, který pracoval dvacet let v nevadské káznici.⁵²⁰ K propojení se používá struny z kytary. Kůže se natře vazelinou, tužkou se motiv předkreslí a barvivem bývá obyčejný inkoust, tuš nebo mix sazí, popela i šampónu. Za práci se platí penězi, drogami, jídlem, tabákem nebo sexem.

Legendy se vyprávějí o tetování vězňů v sovětských gulazích a ruských kriminálech. Kainovo znamení hříchu si zde nesla přehršel lidí. Ocelový drát na čele si nechávali dělat doživotně odsouzení, počty lebek na ruku přinášely zprávu o tom, kolik lidských bytostí zprovodil tetovaný násilník ze světa. Častým námětem byly chrámy a katedrály – věžičky symbolizovaly počet let strávených v temných místnostech. Podobně se užívalo vícecípých hvězd a hvězdic. Zasloužilí gangsteři s vysokým postavením nosili na ramenou vojenské epolety s falešnými třásněmi. Někdejší zloději-samotáři měli vytetovanu kočku, týmoví zloději si na těle hráli koček několik. Výjimkou ve vězňenské komunitě nebyla ani tetováž jako druh trestu nebo varování: sexuálně obtěžujícímu recidivistovi se do zad „zabořil“ nůž, nejprve jen ve své vytetované formě. Ruské kriminály byly přeplněny i vytetovanými obrázky Lenina, Stalina, Brežněva a dalších politiků, které měly jejich nositelům přinést lepší zacházení. Další témata vycházela z pravoslaví, ruské ikonografie, ale pochopitelně nechyběly ani bizarní, primitivní, pseudohumorné kresbičky a říkačky. Nejen v Rusku byly oblíbeny vtipy: „očima“ potetovaná oční víčka, hořící větry ze zadnice, nápis „Zde odříznout“ kolem krku, na hýždích výzva „Udržuj čistotu!“, vytetovaná kravata, různě souložící postavičky, na bicepsu dívky s třesoucími prsy, kocour honící myš z levé na pravou půlku zadku, otočené ženské genitálie nad pyjem i jiné oplzlosti. Báje se vyprávějí o tatuážích penisu. Klasikou i mimo vězení byla vytetovaná lízátko, „roztažitelné“ jméno majitele či mouchy a oční bulvy.

Podivně působila ve své době i třetí tradiční a vlivná komunita tetovaných – kolosálně obarvení varietní umělci, cirkusáci, baviči a exhibicionisté. V 19. a na počátku 20. století zažíval cirkus v Evropě i v USA svou zlatou éru. Lidé byli ochotni vystát obrovské fronty a platit slušné částky za návštěvu zábavních parků a poutí, kde kromě provazochodců, žonglérů, klaunů a krotitelů zvíře vystupovali též polykači mečů, hadí ženy, trpaslíci, siamská dvojčata, vousaté obryně, albíni, chlupatí mužové, víceprstí nešťastníci, bezrucí houslisté, lidé-housenky, hermafrodité, tlouštíci či další pitoreskní hříčky přírody. V USA se proslavily i české srostlé sestry **Róza-Josefa Blažkovy**, které v roce 1910 údajně porodily i syna. „Když se dívám na lidské zrůdy a srovnávám se s nimi, smiřuji se pak snadněji s tím,

⁵²⁰ Valentine, Bill: *Gangs And Their Tattoos. Identifying Gangbangers*, Winchester 2000, str. 2-3

že já sám nejsem úplně dokonalý,“ říkal o těchto „velmi zvláštních lidech“ jeden z programových šéfů slavného cirkusu **bratří Ringlingových**.⁵²¹ K lidským kuriozitám se řadili i rozsáhle tetovaní umělci. Mezi jednotlivými cirkusy panovala rivalita, kdože bude mít nejvíce tetovaný „exponát“. Praotci těchto showmanů byli již zmiňovaní Francouz Cabri (tetován na Markézách), Angličan Rutherford (tetován Maory) a Ir O’Connell (asi tetován na Ponape), kteří měli krom tmavomodré kůže společné i neuvěřitelně přibarvené historky. Jejich exotické příběhy dobře zapadly do cirkusového koloritu, neboť bez řádně vypointované pohádky by pozornost návštěvníků neupoutala ani ta nejnádhernější mořská panna.

Jedním z extrémně úspěšných podniků těch dob bylo Americké muzeum principála **Phinease T. Barnuma**, který dal práci O’Connellovi. Sbíрка podivností (*Freak Show*), které majitel nazýval „záhadnými odchylkami od obvyklého běhu přírody“, byla založeno v roce 1841 v New Yorku.⁵²² Tento i desítky dalších cirkusů jezdily po Státech v dostavnících, ale jejich akční rádius se mnohonásobil v šedesátých a sedmdesátých letech, kdy východ se západem spojila železnice. Pouťové atrakce začaly nevídaně prosperovat, a tak prosperovalo i tetování, šířené do odlehlých končin Ameriky. Roku 1871 uskutečnil Barnum, jenž světu věnoval úslolí *barnumská reklama* pro dryáčnický styl propagace, fúzi se dvěma konkurenty a dal vzniknout největšímu cirkusu světa. K obrovské menažérii a muzejním exponátům přidal též třicet lidských „odchylek“. Dva roky nato získal i svou hlavní hvězdu.

Stal se jí albánský Řek **Géorgios Konstantin**, uměleckým jménem **Prince Constantine** nebo **Captain Costentenus**. Ten již předtím (1870) vzbudil pozornost učených společností ve Vídni, kde bylo **prof. Hebrou** a **dr. Heitzmannem** zakresleno celé jeho tělo a hlava v životní velikosti. *„Tetovaný muž je středního vzrůstu, pěkný, dobře stavěný a živěný. Má mohutné fousy. Viděn bez ošacení, budí dojem, že je oděn v těsně padnoucím a pohádkově vyšíváném obleku. Od hlavy až k palcům u nohou, a to dokonce i na penisu, je jeho pokožka pokryta temně modrými figurami, mezi nimiž jsou rozloženy menší figurky červené. Pouze pod pyjem, na šourku a na chodidlech není tetován... Jeho temeno pod vlasy a kůže pod bradkou jsou též tetovány. Na čele má na každé straně symetrické pantery, mezi kterými jsou písmena. Na lících, kde nejsou vousy, nacházejí se hvězdičky.“*⁵²³

Konstantin, který kromě řečtiny hovořil plyně persky, arabsky a domluvil se anglicky, německy, francouzsky i italsky, měl na těle celkem 388 figurálních tetováží. Umístění sfing, hadů, slonů, labutí, opic, koček, šelem, draků, ryb či lístků,

⁵²¹ Drimmer, Frederick: *Velmi zvláštní lidé*, Praha 1996, prolog str. VII

⁵²² Gilbert, Steve (Stephen G.): „Totally Tattooed: Self Made Freaks of the Circus and Sideshow“, in sborník ed. Johnson, Randy, Secreto, Jim, Varndell, Teddy: *Freaks, Geeks & Strange Girls*, Honolulu 1996, str. 102

⁵²³ Z přepisu lékařského dopisu o „Tetovaném muži z Barmy“, in *Wiener Medizinische Wochenschrift* Num. 2, 1872 cit. dle. Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XV.

květin a ovocných plodů bylo následující: 50 na hrudi, 51 na levé a 50 na pravé paži, 37 na zádech, osm na krku, 52 na bocích a pánvi, jedna na pohlavím údu, 137 na nohách a konečně i dvě na čele. Ke svému zdobení přišel, alespoň dle verze, kterou sdělil akademikům ve Vídni, na svých toulkách Asií, kde byl zajat barbarskými piráty a za trest bolestivě tetován. Ačkoliv jeho výpovědi měly řadu trhlin, jeho znalost reálií jihovýchodní Asie byla nepopíratelná. „Byl prozkoumán několika orientalisty, kteří potvrdili skutečnost, že tetováže patřily k nejlepším barmským stylům. Odborníci byli toho názoru, že se nechal tetovat záměrně, neboť si naplánoval kariéru v showbyznysu.“⁵²⁴ To se mu povedlo. Jeho ornamenty vykazovaly v té době nevídanou preciznost a uměleckou kvalitu. „Princ Konstantin byl prozíravý člověk. Díky svému tetování vytvořil novou profesi. Byl následován stovkami mužů a žen, kteří se předváděli v bizarních představeních a byli populárními atrakcemi na trzích, karnevalech a cirkusech, které cestovaly po celé Evropě a Spojených státech.“⁵²⁵

Jednou z nich byla též **Irene „La Belle“ Woodwardová** (Krásná Irena), tetovaná elektrickým strojkem, jímž Wagner celoplošně ozdobil na padesát varietních artistů. Tato dáma, zvelebená květinami, ptáčky, srdíčky a romantickými motivy, o sobě prohlašovala, že se díky svému debutu v roce 1882 stala první kompletně tetovanou ženou v cirkusových dějinách. Její příběh, který vyprávěla i ušaslým Londýňanům, obsahoval pasáže o divoké zemi (Texas), kde se musí tetováním chránit před chtíčem rudokožců. Jinou Američanku, **Noru Hildebrandtovou**, která byla dcerou známého tetovače, prý k pořízení 365 tatuáží donutil sám krutý náčelník Sedící býk. Obě ženy brzy doplnila **Emma de Burghová**, pod pseudonymem Salome údajně nejtetovanější žena světa na přelomu století, jež se svým „mnohobarevným“ manželem **Frankem de Burghem** podnikla v roce 1893 veleúspěšné turné po Anglii a také Německu. Emma měla na svých zádech vytetovánu Poslední večeři Páně. Nejslavnější tetovanou dámou však byla jistá **Betty Broadbentová** (Lady Tattoo), absolventka církevní školy, která ukazovala své přizdobené tělo už v osmnácti letech od roku 1927. „Svá vystoupení začínala v dlouhé saténové nebo sametové róbě, v závislosti na počasí. Konferenciér pak zvolal: „A nyní, dámy a pánové, žena, která je jiná!“⁵²⁶ Betty, zvěčňená na mnoha pohlednicích, pak rozepnula šaty a ukázala tetované části těla, které nebyly zakryty plaveckým úborem. Změna mravů časem dovolila ukazovat i víc.

Je zřejmé, že na základě úspěšných vystoupení rostla tam, kam cirkus přijel, i poptávka po tatuáži. Proto se na cesty s lunaparky vydávali i potulní tetovači a celá mobilní studia. Oblíbenými obrázky byla křesťanská témata s madonami, kříži, jménem Ježíše a vlastenecké náměty jako vlajky nebo sochy Svobody. Je

⁵²⁴ Scutt, R. W. B., Gotch, Christopher: *Art, Sex and Symbol*, New York 1974, str. 154

⁵²⁵ Ferguson, Henry, Procterová, Lynn: *Umění tetování*, Praha 1998, str. 25

⁵²⁶ DeMello, Margo: *Bodies of Inscription*, Durham 2000, str. 59

odhadováno, že ve Spojených státech bylo kolem roku 1920 „zaměstnáno v cirkusech a kabaretech přes tři sta kompletně tetovaných osob. Někteří vydělávali i dvě stě dolarů týdně (velmi slušná sumička v oněch časech). Představa cestovat s komedianty a mít k tomu ještě takovou mzdu, musela být přitažlivá pro mnoho duší lačnicích po dobrodružství, na něž by jinak čekala trudná práce v zemědělství.“⁵²⁷

Vidina lehce nabytých liber přivábila k extenzivnímu tetování i bývalého majora britské armády **Horace Ridlera**, jenž svou pravou identitu odhalil až na sklonku života. V roce 1934 se totiž stal někým jiným. Přijal nové jméno **The Great Omi** (Velký Omi) a pod tímto pseudonymem je možná vůbec nejslavnějším tetovaným člověkem všech dob. Vzdělaný, hezký muž ze slušné středostavovské rodiny nejprve prohospodařil dědictví a zjistil, že se mu líbí cirkusácký život. Když mu ani zkušenosti od kavalerie nepomohly uspět jako krasojedci, tak si v roce 1922 pořídil první kěrky nevalné kvality. Pozornost ale rozhodně nevzbudil. Roku 1927 se rozhodl k zásadnímu kroku. Navštívil v Londýně tatéra **George Burchetta** a řekl mu, že se chce stát nejdívnějším lidským úkazem a přeměnit se v zebra! „*Pak mi vypověděl svůj plán. Měl jsem ho celého potetovat tmavě modrými nebo černými pruhy jako zebra. Přinesl si i vlastní nákres. Když jsem zjistil, že si chce nechat tetovat nejen tělo, ale i obličej, odmítl jsem to udělat. Vysvětlil jsem mu, že tak masivní tetováž je neodstranitelná. Že se od něj mohou odvrátit přátelé i rodina a jeho život se může stát utrpením a on společenským štvancem. Mohl jsem si ušetřit námahu, neboť Velký Omi byl pevně rozhodnut. Když bylo vše připraveno, začal jsem pracovat na nejtěžším úkolu, jaký jsem kdy dělal – proměnit lidskou bytost v zebra,*“ napsal legendární tetovač v memoárech.⁵²⁸ Tetování trvalo několik let. Ridler podstoupil i řadu plastických operací – upiloval si zuby, vytahal si ušní lalůčky, nechával si růst velmi dlouhé nehty a v propíchnutém nose měl prostrčený kel.

Burchett vzpomínal, jak to bylo jednu dobu zvláštní, když šel Omi po ulici a jednu půlku obličeje měl lidskou (netetovanou) a druhou už počáranou. „*Tetování hlavy, krku a tváří a jiných částí těla mě trvalo přes 150 hodin, a natáhlo se přes rok s mnoha dodatečnými sezeními. Mohl jsem pokračovat jen rychlostí dvou palců za den, a nikdy jsme se neviděli častěji než třikrát týdně. Obličej vyžadoval přes patnáct milionů vpíchnutí jehlou a s čistým svědomím mohu říci, že na těle jsem propíchnul půl miliardu dírek.*“⁵²⁹ Pochopení pro svého Zebramana měla jeho milující žena, která se stala varietní **Omette** a manžela uváděla melodickým hlasem v mnoha světových jazycích. Začátky – než byla transformace v roce 1934 dokončena a Omi připraven ke vstupu do světových metropolí – nebyly lehké. Ještě v dopise ze září 1935 si postěžoval: „*Chtěl jsem vystoupení odložit, ale nepřijali to. Když jsem byl příliš nemocný, abych šel do práce, natřeli černocho bílými pruhy a poslali ho na mé*

⁵²⁷ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XV.

⁵²⁸ Burchett, George, Leighton, Peter: *Memoirs of a Tattooist*, London 1958, kap. *The Great Omi*

⁵²⁹ Burchett, George, Leighton, Peter: *Memoirs of a Tattooist*, London 1958, kap. *The Great Omi*

místo...“⁵³⁰ Nakonec ale prorazil: dobyl londýnskou Olympii, Toronto i newyorskou Madison Square Garden, od roku 1938 vystupoval v Ripleyově americké show *Věřte nebo ne*, ukázal se na Broadwayi a Ameriku procestoval s cirkusy bratří Ringlingů i značkou Barnum & Bailey. S prvními výstřely druhé světové války se pokusil vrátit do British Army, ale nepochodil. Uspořádal alespoň turné pro členy Royal Air Force a část výdělků věnoval charitě. Kariéru ukončil v roce 1950 coby divadelník. Dožil v klidné vesničce v Sussexu, kde v roce 1969 skonal v pozhnaném věku 77 let.

S odchodem Velkého Omiho, nejvýraznějšího tetovaného zjevu v dějinách varieté, symbolicky pominula i cirkusová sláva. „*Pokud se zadíváme na fotografie tradičního cirkusového tetování, uvidíme, že tehdejší skvělé tetováže by byly skvělé i dnes. Constantine a Omi by způsobili senzaci, pokud by se objevili na moderní tattoo convention,*“ píše **Stephen G. Gilbert**, jenž se v mnohém zasloužil o poznání života tetovaných lidí – cirkusových atrakcí.⁵³¹ Po roce 1945 byly výstavky živoucích kuriozit trnem v oku lékařů, humanistů a stále méně lidí chtělo své deformace ukazovat, když je bylo možno léčit. A ani tetování už nebylo takovou zvláštností. Extrémně tetovaní lidé se ale najdou dosud. Donedávna byla nejpotetovanější ženou světa **Isobel Varleyová**, britská důchodyně ze Stevenage. Ještě před ní si slávu i menší jmění vysloužila **Krystyne „Kolorful“ Chipcharová**. Barevné tělo muže známého jako **The Enigma** je sestaveno z kousíčků *puzzle* a obrovský zmatek v obličejí má královna piercingu **Elaine Davidsonová** z Brazílie či šoumen **Prince Albert**. Poučenější obecnstvo ale dávno přestalo věřit báchorám a bludům o osobnostech z exotických krajin. Cirkusy omezily svůj program na vystoupení akrobatů, klaunů a drezúru zvířat, nicméně někdejší diváci si našli místo tetování jinou masovou zábavu: film, televizi a další média.

Tetování už totiž není přítomno pouze v našem okolním, bezprostředním světě, ale žije svým vlastním způsobem i v realitě interpretované, umělé a konstruované. Ačkoliv se dopad na cílové publikum nedá zveličovat, „*média vzhledem ke své společenské povaze a ke skutečnosti, že jsou důležitým zdrojem opravdu masově sdílených prožitků, jež na první pohled těsně souvisejí se skutečností, nabízejí jednu z nejmocnějších reprezentací skutečnosti*“.⁵³² Dnešní celebrity (herci, herečky, zpěváci, zpěvačky, sportovci, modelky a další lidé žijící na vysoké noze) jsou čím dál pyšnější na své tělesné ozdoby, včetně tetování, otevřeně o nich hovoří a dávají je na odiv. Podobný trend se dostal i do České republiky. „Velmi významným faktorem ovlivňujícím rozšíření tetování u nás je vliv zahraničí a zejména zahraničních a potažmo s tím i českých médií... Koncem osmdesátých let se tetování stalo standardním módním doplňkem celebrit ze světa showbyznysu – mezi tetovanými jsou například Johnny Depp, Julia Robertsová nebo Sean Penn a mnozí další. Pod vlivem

⁵³⁰ Tuttleovi, Lyle a Judy: „Omi You Were Great!“, in *Tattoo Historian*, vol. 11/1987, str. 17-21

⁵³¹ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. XV.

⁵³² Jiráček, Jan, Köpplová, Barbara: *Média a společnost*, Praha 2003, str. 140

těchto celebrit se nechávali tetovat další lidé a tyto populární osobnosti významnou měrou přispěly k rozšíření tetování. K popularizaci tetování u nás též přispěly i domácí osobnosti showbyznysu, které se svým tetováním nikdy nezapomněly pochlubit médiím.“⁵³³

⁵³³ Bosáková, Renata: *Tetování žen*, Praha – DP na FSV UK, 2002, str. 11

18.0. Modern Primitives

Původní záměr, předložený v projektu dizertační práce v roce 2003, a sice: „doplnit téma sondou do vnímání tělesné mutilace u skupiny Modern Primitives v ČR“⁵³⁴ jsem musel během uplynulých let přehodnotit. Po hlubší obeznámenosti s problematikou, dekádě věnované studiu tetování a konzultacemi s odborníky na úpravy těla (*bodymods*) si troufám říci, že **Fakirem Musafarem** vyložený pojem *Modern Primitives* (1967) v tuzemském prostředí není příliš relevantní. Jak již bylo uvedeno v kapitole 5.3., mělo jít o „ne-kmenovou osobu, která reaguje na prvotní nutkání a provádí něco se svým tělem,“ ale kdy rituální tělesné modifikace zároveň slouží jako drastický prostředek v duchovní transformaci a jsou cestou k větší spirituální citlivosti.⁵³⁵ Takový koncept má v tuzemsku dva problémy: jednak příliš úzké vymezení, a tak i lidé, kteří neberou svá tetování či skarifikace pouze jako estetický, povrchní doplněk jen zřídka tíhnou k podobné esoterice či přechodu k transcendentu skrze svá „zdobení“ a každý má své velmi individuální důvody; a za druhé: jen okrajová část (i velmi poučené části komunity) má nějaké ponětí o existenci subkultury tzv. Modern Primitives: „*Viš, jen málokdo si dnes jde pro svou kórku přes knihovnu... O tom, že pro akademiky existují nějakí Modern Primitives tady neví fakt skoro nikdo*,“ řekl mi jeden tatér.⁵³⁶

Přesto lze říci, že v současné době (2004 až 2011) existuje v České republice skupina tetovaných, kteří jsou uvedenému Musafarovu konceptu nejbližší. Jde v první řadě o zaměstnance a sympatizanty „body-tuningového studia“ Hell.cz, které bylo založeno v roce 2004. Studio Hell.cz⁵³⁷ se specializuje na extrémnější úpravy těla, mezi něž patří genitální či prsní piercingy, implantáty, mikrodermály, cutting, branding, skarifikace, klasické tetování, ale v Česku je ojedinělé praktikování tzv. suspensions – čili visení na hácích. Jednou z vůdčích osobností Hellu je řezač a vrchní piercer **Fousage** (civilním jménem **ing. Jiří Sedláček**), dle nějž právě ti jedinci, kteří se zavěšují za kůži tak ponejvíce činí z rituálních důvodů; „jde tak pro ně vlastně o osobní rituál přechodu; adrenalinový zážitek, introspekci, hledání prožitku zevnitř, přesahů a vnímání změněného stavu vědomí skrze bolest“.⁵³⁸ Prvního „viselce“, jak se iniciovanému jedinci přezdívá, zavěsili členové Hell.cz za kůži v roce 2004 a dle interních odhadů se za tu dobu účastnila těchto workshopů, které se konají třikrát čtyřikrát ročně s desíti osobami (dokonce i v přírodě), asi stovka jedinců, poněvadž někteří se již šli pověsit poněkolikáté. Dle viselců i těch, kteří věší, může jít u suspensions o vnitřní rituální významy až u 70 procent lidí.

⁵³⁴ Rychlík, Martin: *Projekt dizertační práce. Dějiny tetování a setkání archaismu s postmodernou v kultuře tzv. Modern Primitives*, Praha – FF UK, 2003, str. 3

⁵³⁵ Vale, V., Juno, A.: *Modern Primitives*, San Francisco 1989, str. 13

⁵³⁶ Osobní sdělení pražského tetovače z 15. října 2008; řízený rozhovor na téma *Modern Primitives*.

⁵³⁷ Detailně na stránkách <http://www.hell.cz> (navštíveno k 15. březnu 2011).

⁵³⁸ Osobní sdělení **Fousage** z 1. března 2011; řízený rozhovor na téma *Modern Primitives*.

V oblasti zavěšování za kůži na háky, blízké mandanským rituálům, existuje několik základních typů: *suicide* (zavěšenec vypadá jako oběšenec; je vytažen za kůži na zádech v oblasti lopatek, obvykle 2 až 6 háků), *superman* (člověk v letu; háky v párech na vršku zad, spodku zad, stehnech i lýtkách, asi 6 až 12 vpichů), *koma* (podobné supermanovi, také horizontální poloha, ale čelem vzhůru; háky na prsou, břiše, stehnech a někdy i holeních), *resurrection* (člověk visí v prohnuté poloze s nohama směrem dolů; háky na břiše a prsou, 4 až 6 kusů), *knee* (závěs za kůži na kolenech; mnoho variant napíchnutí a pověšení – často dochází k vytržení háku), *lotos* (kromě hlavních háků umístěných ve vrchní části zad jsou další ve stehnech a lýtkách, které zvedají nohy) a *torso* (podobné jako *resurrection*, ale háky jsou umístěny na břiše; viselec je tak zavěšen do tvaru obráceného písmena C).⁵³⁹

A kolik lidí má povědomí, že podobné rituály praktikovali mladí válečníci Siouxů v rámci Tance slunce? „Strašně málo. Spíše to lidé viděli v našich show; někdo si tím chce vyhnat adrenalin, pro někoho jde o překonávání tělesného šoku, zkoumání prožitku bolesti, ale zřejmě je snaha zvyšovat si svou laťku. Po začátečnických polohách, chcete víc a nové věci – přidat třeba ještě lotos nebo kolena,“ vysvětluje Fousage.⁵⁴⁰ Jediným, kdo prý o obřadu O-kee-pa hodně věděl, byl člen Hellu **Míla** – sám bez asistence si háky vpíchl a vytáhl se také do výšky.

Přímé etnické vzory jsou nejčastější u tetování: vedou zejména motivy z amerického Severozápadu čili tribal tatuáže ve stylu Haidů, Tlingitů (kapitola 14.3.). Vzory u mimoevropských kultur lze najít u úprav nosních přepážek a také vkládání „afrických“ retních terců. Těch provedl v Česku zřejmě nejprogresivnější Hell zatím jen asi pět. Domorodé vzory mají rovněž četné piercingy, včetně genitálních. Vědí lidé, že si takzvané *ampallangy* (propíchnutí pyje) dělali třeba takoví Dajakové – jde zde o antropologickou inspiraci? „*Vůbec ne. To nikdo netuší. Spíše než o nějaký antropologický, načtený spodek, jde asi o archetypální lidskou touhu se nějak ozdobit – a u propíchnutí penisu chtějí být muži prostě více chlapem. Dokázat si to.*“⁵⁴¹ V oblasti genitálních úprav jednoznačně vedou ženské piercingy: experty odhadovaný poměr je 60 až 70 procent všech zákroků na pohlavních orgánech.⁵⁴² Typy jsou různé: *christina* (vertikální šperk končící v klitorisu), *fourchette* (vertikální piercing stydkých pysků), *dyode* (v okraji žaludu), *ampallang* (horizontální piercing žaludu), *apadravya* (vertikální piercing žaludu), *hafada* (piercing šourku) či *Prince Albert* (piercing žaludu či trubice).⁵⁴³ Trendovou novinkou je tzv. *beading* čili vkládání kuliček do těla pyje, takže dojde ke zvětšení objemu – podobně jako to činili „primitivní“ Batakové na Sumatře.

⁵³⁹ Detailně na stránkách <http://www.hell.cz/suspension/typy-zavesu/> (navštíveno k 15. březnu 2011).

⁵⁴⁰ Osobní sdělení Fousage z 1. března 2011; řízený rozhovor na téma *Modern Primitives*.

⁵⁴¹ Osobní sdělení pražského piercera z 1. září 2009; řízený rozhovor na téma *Modern Primitives*.

⁵⁴² Aktuální ceny za genitální piercingy se v Česku pohybují od 500 do několika tisíc korun.

⁵⁴³ více Randall, Housk: *Piercing – Moderní antologie*, Praha 1998, str. 126-127

Nad rámeček běžných piercingů (nos, uši, brada, pupík) jdou u žen vpichy do bradavek – dle piercerů jde o přelomový šperk, který je cestou ke sbírání dalších, včetně těch intimních. Ale stále nejde o nejextrémnější úpravy těla. Těmi mohou být takzvané *splits* jazyka; jde o podélné naříznutí jazyka na způsob hadího. Studio Hell k dnešnímu datu udělalo zatím jen pět takových naříznutí (řezal Míla). Stále oblíbenější jsou implantáty pod kůži, včetně růžků. „Prvně jsme teď dělali *zkusmo i elfi uši, natažené do špičky. Máme na ně dalšího testovacího týpka – půjde o náš nový produkt, od kterého si hodně slibujeme. Když se mě někdo zeptá, jestli chce být člověk nebo elf, tak elf, to je přeci jasný,*“ říká Fousage.⁵⁴⁴ Nejprogresivnější jsou zřejmě mikrodermály – vkládané předměty z titanu, které získávají rovnoprávnou pozici vůči tradičnímu piercingu. V tetování se experimentuje s UV barvou, která je viditelná třeba jen v nočních klubech a v cizině se zkouší tetování očního bělma.

Stále běžnější je *cutting* (vyřezávání ornamentů) a *branding* (vypalování), dle expertů ve vzájemném poměru asi 90:10. Zajímavostí je, že někteří ozdobenci s vyřízlým obrazcem si kůžičky schovávají na památku. Patrně vůbec nejrazantnější tělesnou modifikací – pomíneme-li změnu pohlaví, jíž také jeden z členů studia Hell.cz prošel – je kompletní vyjmutí prsních bradavek včetně žláz!⁵⁴⁵ Lékaři prý takové počínání nechápu. Proč si zdraví lidé ničí své zdravé tělo? Tak zní ovšem otázka, která se vine napříč celými dějinami tetování a celou touto dizertací.

Důvodů je nekonečné množství; nejdou všechny postihnout. Příkladem zde budou alespoň dva. A nikoliv z nějaké domorodé „divoké“ společnosti, ale z České republiky 21. století. Už pět lidí si nechalo v Hellu záměrně zjizvit, poničit tvář, aby falešné jizvy zdůraznily jejich drsnost, fiktivní zranění. Jedním z nich byl bojovník ze skupiny historického šermu, dalším pak „ostrý šéf menšího gangu z Mostecka“, jak zněl skarifikátorův popis. Unikátní je pak další motivace. „Přišel k nám týpek odněkud z Ostravy, že by chtěl na zádech vyřezat malé křížky, čárky. Ptám se ho, a proč? Prý má rakovinu jater, zkusil u doktorů už všechno a někde na jihovýchodě Evropy mu povídá jakýsi šaman, že si takhle musí kůži rožezat, aby z něj odešli zlí duchové či co. Ale jak se tam bál té špíny, říznout se nenechal a přinesl si to k nám. Normálně chtěl řežbu z léčivých důvodů! Úplně stejně jako to měl mumifikovaný Ůtzi v pravěku...“⁵⁴⁶ Ano, právě takové příběhy čekají na moderní antropology.

⁵⁴⁴ Osobní sdělení Fousage z 1. března 2011; řízený rozhovor na téma *Modern Primitives*.

⁵⁴⁵ Identita této osoby je autorovi dizertace známa, ale vzhledem k tomu, že podobný zákrok není úplně legální, není zde jméno zmiňována. „Tvoje bradavky prostě patří státu; nemůžeš si je jen tak z těla vyndat,“ říká dotyčný – osobní sdělení z 19. prosince 2010; řízený rozhovor.

⁵⁴⁶ Osobní sdělení Fousage z 1. března 2011; řízený rozhovor na téma *Modern Primitives*.

19.0. Závěr a zhodnocení

Předkládaná dizertační práce ukázala, že tetování, toto dotváření těla, je ojedinele komplexním fenoménem, v němž se snoubí složka estetická, rituální, magická, účelová, individuální nebo sociálně-statutární. Ve svých důsledcích tak tatuáž dokáže vypovídat o kultuře či společnosti, ve které je praktikována. Může v ní být zahrnuta víra, předsudky, přesvědčení i vlastnosti či charakter osobnosti. V tetováži je obsaženo vidění světa. Text dostatečně prokázal, že existují významné symbolické rozdíly mezi tetováním ve společnosti původní a v civilizaci soudobé. Zatímco u přírodních národů byla forma mutilace vnímána jako kolektivní, integrační a komunitou sdílený prvek, tak ve společenství moderním je stále patrnější příklon k tetování jako formě individualizace, odlišení a dodání privátních významů. Podobné závěry vyvozují i jiní autoři: „*Na rozdíl od celých komplexů podmínek a motivů u afrického tetování (to lze považovat za projev uniformity kmenového společenství) je tetování v evropských civilizovaných zemích záležitostí jednotlivce, je tudíž individualizováno a má své subjektivní příčiny a pohnutky v individuální touze po výjimečnosti. Nyní probíhá individualizace v použití tetování jako druhu svérázného sebevyjádření, výtvarného a módního prostředku sebezdobení, sebezkrášlení,*“ píše česká psycholožka.⁵⁴⁷ A socioložka dodává: „*Tetování je tak víceméně soukromou záležitostí, je to osobní věc.*“⁵⁴⁸

Tetování ale ani dnes není pouze zkrášlujícím doplňkem, nezcizitelným šperkem, byť se stále výrazněji transformuje v přednostně estetickou záležitost. K tomu napomáhá i zřejmý trend zlepšování kvality profesionálního tetování. „*Protože [dnešní zákazník] pochází z vyššího socio-ekonomického prostředí než tradičně tetovaní, má nový klient vyšší příjmy, a klade tedy důraz na dekorativní/estetické funkce před členskou a sebedefinující funkcí tetování.*“⁵⁴⁹ Dokonalejší technika tetování, rostoucí konkurence, zkušenosti i um tatérů přibližují prastarý zákrok spíše specifické variantě umění, jak dosvědčují vítězné práce ze soutěží nebo oblíbených „konvencí“. Málokdo by si dnes nechal na tělo zvěčnit neumělé čáry. Je také možné, že zvýšená obliba tetování má spojitost s menším výskytem rituálů v moderní společnosti, na což upozornili zahraniční antropologové. Některým osobám může sloužit jako kompenzace obřadů v příliš sekulárním a „odkouzleném“ prostředí, čehož budiž dokladem subkultura *Modern Primitives* (kapitola 18.0.), o jejímž vymezení lze ale v ČR pochybovat.

⁵⁴⁷ Křížová, Dagmar: *Tetování a jeho sociálně psychologické aspekty*, Praha – DP na FF UK 1996, str. 11 a 34

⁵⁴⁸ Bosáková, Renata: *Tetování žen*, Praha – DP na FSV UK, 2002, str. 45

⁵⁴⁹ Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia 1989, str. 29

Se ztrátou obřadnosti, rituálů, souvisí patrně jistá „fetišizace“ a banalizace doby, kdy stále častěji chybějí autentické zážitky; ty jsou nahrazovány materiálními a viditelnými statky. Na snahu o zvěcnění citů upozornil etnolog **Ernest Borneman**. „*Fetišismus právě v naší civilizaci je tak mimořádně rozšířen, že může být označen za vlastní fixaci měšťanského věku. Možná je to v tom, že hospodářský a politický řád, v němž žijeme, je sám fetišistický: přikládá mrtvým věcem (kapitálu, úrokům atd.) hodnotu, jaká zcela odpovídá té, kterou přikládá kněz fetišistického náboženství svým kultovním předmětům. Především tendence ke zvěcnění psychických hodnot, zvěcnění emocí, ke změně duchovních hodnot v objekty, naprosto odpovídají fetišistické transsubstanciaci pocitů v objekty.*“⁵⁵⁰ Na podobné vlně se nese i jedna z dnes běžných motivací k tetování – nahrazení duševní neuspokojenosti, znuděnosti či prázdnoty vyplněním těla obrazci. Není jistě pochyb, že toto konstatování zdaleka neplatí pro všechny zájemce o pradávne zdobení lidského těla. Je jen jedním z pólů. Tím opačným jsou právě ti, pro něž je proces tetování skutečnou cestou k bohatšímu duchovnímu rozvoji.

Tato dizertace si všímá především dějin tetování, rozličných technik, významů, ale i dobově proměnlivého vnímání kulturně-společenského jevu. Přestože řada odpovědí byla zodpovězena, stále další a další otázky se vynořují. Obsáhlejší výzkum by si zasloužily dějiny tatuáže v československém prostředí, potažmo v areálu celé střední Evropy, monografické studie tetovaných komunit, stále chybí biografie významných tatérů, předních zástupců komunity, kteří znají nespočet lidských příběhů a motivů skrytých za nošeným tetováním. Na západ od českých hranic se o zdobení a problematiku těla zajímá mnoho profesionálních antropologů, etnologů, psychologů, historiků či sociologů. V českém prostředí bylo toto téma dosud opomíjeno, a tak je pravděpodobné, že podobných studií přibude i zde. Některé už i vznikají, jak je vidět z akademických prací věnovaných tetování (viz bibliografie 20.0.).

Komplexní, souborný text o tatuáži měl přinést nové skutečnosti, fakta a pohledy. Aby se to podařilo, seznámil jsem se nejen s bohatou literaturou, ale čerpal i z osobních zkušeností z návštěv tetovacích salonů, hovorů s tetovači, zainteresovanými kolegy a okrášlenými lidmi. Podnikl jsem i dotazníkové šetření názorů veřejnosti na tetování.⁵⁵¹ Nechtěl jsem se dopustit chyby jako švýcarský profesor **Jean Graven**, jenž v letech 1959-60 publikoval v mezinárodní kriminalistické revue studii o tetování zločinců, načež se ukázalo, že skoro jistě „v životě nehovořil s jediným tetovaným kriminálním, a dokonce ani žádného neviděl.“⁵⁵² Základní výzkumnou metodou etnologie zůstává i na počátku 21. století

⁵⁵⁰ Borneman, Ernest: *Encyklopedie sexuality*, Praha 1993, str. 145

⁵⁵¹ Rychlík, Martin: *Univerzálie lidského zdobení těla s důrazem na tetování (monografická studie)*, postupová práce při Ústavu etnologie FF UK, Praha 2001, 98 str. + CD

⁵⁵² Steward, Samuel M.: *Bad Boys and Tough Tattoos*, New York 1990, str. 197

přímé pozorování (*participant observation*) – umění dobře se dívat totiž nenahradí žádná statistika, žádná kabinetní analýza, vršení faktů ani plané teoretizování.

V závěru této dizertace si dovolím citovat historika tetování **Stephena G. Gilberta**, s nímž bez výhrad souhlasím: „Za všemi těmi významy tetování však stále leží tajemství. Proč tetování? Všech jeho účelů by mohlo být dosaženo jinými způsoby. Vypadá to, že pod povrchem zůstává další motiv: primitivní, hluboká a nevysvětlitelná fascinace propichováním kůže, pouštěním krve a dobrovolnou, stálou změnou těla. Této záhady se dotýkala řada autorů, jejichž práce jsou zde obsaženy, ale pořád zůstává něco mysteriózního: něco, co lze intuitivně vycítit, ale vzpírá se racionálnímu vysvětlení.“⁵⁵³

⁵⁵³ Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York 2001, kap. I

20.0. Použitá literatura

- Artamov, Michail I.: „Frozen Tombs of the Scythians“, in *Scientific American* 1965/212, s. 101-109
- Augé, Marc: *Antropologie současných světů*, Brno – Atlantis 1999
- Bahn, Paul G. ed.: *Hroby, hrobky a mumie*, Praha – Argo 1997
- Bahn, Paul G. ed.: *Příběh archeologie*, Praha – Argo 1997
- Baleka, Jan: *Výtvarné umění – výkladový slovník*, Praha – Academia 1997
- Barbieri, Gianpaolo: *Tahiti Tattoos*, Köln – Taschen 1998
- Bartel, Walter a kol.: *Buchenwald varuje*, Praha – NPL 1964
- Basedow, Herbert: *The Australian Aboriginal*, Adelaide – Preece & Sons 1929
- Bates, Daniel G., Plog, Fred: *Cultural Anthropology*, New York – Harper & Row 1990
- Baumann, Zygmunt: *Úvahy o postmoderní době*, Praha – SLON 1995
- Bell, F. L. S.: „Tattooing and Scarification in Tanga“, in *Man*, Vol. 49/1949, s. 29-41
- Bellinger, Gerhard J.: *Sexualita v náboženstvích světa*, Praha – Academia 1998
- Benedictová, Ruth: *The Chrysanthema and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Boston 1946
- Benedictová, Ruth: *Kulturní vzorce*, Praha – Argo 1999
- Beneš, Jan: *Člověk*, Praha – Mladá fronta 1994
- Berchon, Maurice: *Histoire medicale du tatouage*, Paris 1869
- Bernatzik, H. A. ed.: *Die Neue grosse Völkerkunde*, Stuttgart – Lesering 1962
- Bernatzikovi, H. A. a E.: *Duchové žlutých listů*, Praha – Orbis 1941
- Bianchi, Robert S.: „Tätowierung“, in ed. Helck, W., Otto, E.: *Lexikon der Aegyptologie*, Wiesbaden 1985
- Bič, Miloš: *Při řekách babylónských*, Praha – Vyšehrad 1990
- Bitsch, Jürgen: *Do hlubin džungle*, Praha – Orbis 1967
- Bjerre, Jens: *Poslední lidojedi*, Praha – Mladá fronta 1967
- Blanchard, Marc: „Post-Bourgeois Tattoo: Reflections on Skin Writing in Late Capitalist Societies“, in *Visual Anthropology Review*, 1991/7, č. 2, s. 11-21
- Blatová, Marcela: *Chování člověka a jeho odraz ve zdobení lidského těla tetováním*, DP na PřF UK 1995
- Blažková (Bauerová), Markéta: *Antropologie umění a zdobení lidského těla*, diplomová práce z Obecné antropologie na FHS UK, Praha 2003
- Boas, Franz: *The Central Eskimo*, Washington – Smithsonian Institution, Bureau of Ethnology 1888
- Boas, Franz (1898): „Facial Paintings of the Indians Northern British Columbia“, in *Bulletin American Museum of Natural History*, Vol. X., str. 13 – 48
- Bogoraz, Valdemar G.: *The Chukchee*, Leiden – Brill 1909 (vol. XI., ed. Franz Boas)
- Boháčková, L., Winkelhöferová, V.: *Vějíř a meč. Kapitoly z dějin japonské kultury*, Praha – Panorama 1987
- Borneman, Ernest: *Encyklopedie sexuality*, Praha – Victoria Publishing 1993
- Bosáková, Renata: *Tetování žen*, DP na FSV UK 2002
- Botíková, Marta: *Tradiční kultury indiánů SZ pobřeží Severní Ameriky*, Bratislava – Stimul 2000
- Boukal, Tomáš: *Torava*, Liberec – Dauphin 2003
- Bouzek, Jan: *Thrákové*, Praha – Panorama 1990
- Böttger, Walter: *Kultura ve staré Číně*, Praha – Panorama 1984
- Bradbury, Ray: „Ilustrovaná žena“, in *Kaleidoskop*, Praha – Odeon 1988, s. 671-682
- Brown, M. J.: *Maori and Polynesian. Their Origin, History and Culture*, London – Hutchinson & Co. 1907
- Brown, Peter: *Tělo a společnost*, Brno – CDK 2000
- Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa): *Vikingové jižních moří*, Praha – Orbis 1963

- Buckland, A. W.: „On Tattooing“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 1887/12, s. 318-328
- Budil, Ivo T.: „Cargo cult“, in *Cargo* 2/1999, s. 104–111
- Budil, Ivo T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha – Triton 1995
- Buchtová, Barbora: *Tatuáž jako znakově významový systém v zrcadle kybersémiotiky*, bakalářská práce na Filozofické fakultě MU, Brno 2009
- Buchvaldek, Miroslav a kol.: *Dějiny pravěké Evropy*, Praha – SPN 1985
- Burchett, G., Leighton, P.: *Memoirs of a Tattooist*, London – Oldbourne 1958
- Bushnell, G. H. S.: *Umění staré Ameriky*, Praha – Odeon 1970
- Campbell, Joseph: *Tisíc tváří hrdiny*, Praha – Portál 2000
- Camphausen, Rufus C.: *Return of the Tribal*, New York – Inner Traditions 1997
- Caplanová, Jane ed.: *Written on the Body: The Tattoo in European and American History*, Princeton 2000
- Carswell, John: „A Professional Tattooer in Beirut“, in *Man*, Vol. 65/1965, s. 40-43
- Cipriani, Lidio: *Na ostrovoch Andamany*, Bratislava – Osveta 1964
- Cook, James: *Cesta kolem světa*, Praha – Panorama 1982
- Cooperová, J. C.: *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, Praha – Mladá fronta 1999
- Coughlan, A.: „Alpine Iceman Was a Martyr to Arthritis“, in *New Scientist*, 1994/144, s. 1956
- Čapek, Josef: *Umění přírodních národů*, Liberec – Dauphin 1996
- Čapek, Karel: *Marsyas čili na okraji literatury*, Praha – Československý spisovatel 1984
- Čech, S., Řezníček, M.: *Zločin kolem nás*, Praha – Melantrich 1997
- Daicoviciu, Hadrian: *Dákové*, Praha – Mladá fronta 1973
- Daneš, Jirí V.: *Původ a zanikání domorodců v Australii a Oceanii*, Praha – ČGU 1924
- Danielsson, Bengt: *Gauguin na Tahiti a Markézách*, Praha – Vyšehrad 1983
- Darkevič, Vladislav P.: *Argonauti středověku*, Praha – Panorama 1984
- Darwin, Charles: *Cesta kolem světa*, Praha – Mladá fronta 1955
- Deleuze, Gilles: *Foucault*, Praha – Herrmann & synové 1996, 192 s.
- Deleuze, Gilles: *Podľa čoho poznáme štrukturalizmus?*, Bratislava – Kalligram 1993, 58 s.
- DeMello, Margo: *Bodies of Inscription: A Cultural History of the Modern Tattoo Community*, California – Duke University Press 2000
- DeMello, Margo: „The Convict Body: Tattooing Among Male American Prisoners“, in *Anthropology Today* Volume 9, Issue 6, 1993, s. 10-13
- DeSouzenelle, Annick: *Symbolismus lidského těla*, Praha – Unitaria 1994
- Díaz del Castillo, Bernal: *Pravdivá historie dobývání Mexika*, Praha – Odeon 1980
- Disman, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha – Karolinum 1998
- Dixon, Roland B.: *The Mythology of All Races. Vol. IX. Oceanic*, Boston – Marshall Jones Co. 1916
- Dorfer, L., Moser, M., Bahr, F., Spindler, K., Egarter-Vigl, E., Giullén, S., Dohr, G., Kenner, T.: „A Medical Report from the Stone Age?“, in *Lancet* 1999/354, s. 1023-1025
- Douglasová, Mary: *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, London – Routledge, 1966
- Drimmer, Frederick: *Velmi zvláštní lidé*, Praha – Smart 1996
- Dubovický, Ivan: *Základy obecné antropologie*, Praha – nepublikovaný text 1997
- Durkheim, Émile: *Elementární formy náboženského života*, Praha – Oikoymenh 2002
- Ebinová, Victoria: *The Body Decorated*, London – Thames & Hudson 1979
- Eldridge, Ch.: *The History of the Tattoo Machine*, xeroxovaný text Tattoo Archive, původně 1982
- Eliade, Mircea: *Mýtus o věčném návratu*, Praha – Oikoymenh 1993

- Eliade, Mircea: *Posvátné a profánní*, Praha – Česká křesťanská akademie 1994
- Eliade, Mircea: *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, Praha – Argo 1997
- Eliade, M., Culianu, I. P.: *Slovník náboženství*, Praha – Český spisovatel 1993
- Elkin, A. P.: *Korennoje naselenije Avstralii*, Moskva – Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1952
- Evans-Pritchard, Edward Evan: *The Nuer*, Oxford – Clarendon Press 1969
- Featherstone, Michael: „Body Modification: An Introduction“, in *Body & Society* 1999, 5(2-3), s. 1-13
- Fellowes, C. H.: *The Tattoo Book*, Princeton NJ – Pyne 1971
- Ferguson, H., Procterová, L.: *Umění tetování*, Praha – Rebo Productions 1998
- Fětek, O.: „Tetování, pozůstatek minulosti či aktuální problém“, in *Zdravotnické noviny* 1967, 13(30), s. 3
- Filipský, Jan: *Kdo byl kdo – naši orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, Praha – Libri 1999
- Fiksa, Radek: *Tetování, Žďár na Sázavou* – Sowulo Press 2005
- Forbis, Melissa M.: *This is my Body: Gender, Tattooing and Resistance in the U.S.*, DP na Temple University 1994 [získaná na <http://www.temple.edu/anthro/forbis/> k 1. květnu 2003]
- Forster, Johann Georg: *Cesta kolem světa*, Praha – SNKL 1964
- Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha – Herrmann & synové 1999
- Foucault, Michel: *Dějiny sexuality II. Užívání slasti*, Praha – Herrmann & synové 2003
- Foucault, Michel: *Dějiny sexuality III. Péče o sebe*, Praha – Herrmann & synové 2003
- Foucault, Michel: *Dějiny šílenství*, Praha – NLN 1993
- Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Liberec – Dauphin 2000
- Foucault, Michel: *Sen a obraznost*, Liberec – Dauphin 1995
- Foucault, Michel: *Slová a věci. Archeológia humanitných vied*, Bratislava – Kalligram 2000
- Frazer, James George: *Zlatá ratolest*, Praha – Mladá fronta 1994
- Frazer, James George: *Zlatá ratolest – Druhá žeň*, Praha – Garamond 2000
- Frič, Alberto Vojtěch: *Čerwuiš aneb Z Pacheka do Pacheka oklikou přes střední Evropu*, Praha – Titanic 2000
- Frič, Alberto Vojtěch: *Indiáni Jižní Ameriky*, Praha – Novina 1943
- Frič, P., Fričová Y.: *Guido Boggiani. Fotograf*, Praha – Titanic 1997
- Fuchs, P.: „Člověk a tetování“, in *Věda a život*, 1967, č. 7, s. 441-445
- Furst, Peter T.: *Halucinogeny a kultura*, Praha – Maťa a DharmaGaia 1996
- Geertz, Clifford: *Interpretace kultur*, Praha – SLON 2000
- Gell, Alfred: *Art and Agency. An Anthropological Theory*, Oxford – Clarendon Press 1998
- Gell, Alfred: *Wrapping in Images: Tattooing in Polynesia*, Oxford – Clarendon Press 1993
- Gennep van, Arnold: *Přechodové rituály - systematické studium rituálů*, Praha – NLN 1997
- Gerard, Jim: *Celebrity Skin*, Los Angeles – Thunder's Mouth Press 2001
- Gilbert, Stephen G.: *Tattoo History. A Source Book*, New York – Juno Books 2001
- Gilbert, Steve (Stephen G.): „Totally Tattooed: Self Made Freaks of the Circus and Sideshow“ in ed. Johnson, R., Secreto, J., Varndell, T.: *Freaks, Geeks & Strange Girls*, Honolulu 1996
- Gilman, Sander: *Making the Body Beautiful. A Cultural History of Aesthetic Surgery*, Princeton University 1999
- Goffman, Erving: *Stigma*, Praha – SLON 2003
- Goffman, Erving: *Všichni hrajeme divadlo*, Praha – Nakladatelství Studia Ypsilon 1999
- Golomštok, I.: *Iskusstvo dřevněj Meksiki*, Moskva – G. I. I. I. 1962
- Gould, Stephen Jay: *Jak neměřit člověka*, Praha – NLN 1998
- Govenar, Alan: „Christian Tattoos“, in *TattooTime* #2, Honolulu 1983, s. 4-11
- Graves Robert: *Řecké mýty*, Praha – KMa 2004
- Grebeníčková, Růžena: *Tělo a tělesnost*, Praha – Prostor 1997

- Gregor, Thomas: *Mehinaku – The Drama of Daily Life in a Brazilian Indian Village*, Chicago 1977
- Grögerová, Barbora: *Psychologie osobnosti tetovaného s důrazem na motivaci*, DP na FF UK 1997
- Gröning, Karl: *Decorated Skin. A World Survey of Body Art*, London – Thames & Hudson 1997
- Gusinde, Martin: *Die Feuerland Indianer. Erste Band – Die Selk'nam*, Wien – Anthropos 1931
- Gusinde, Martin: *Die Kongo-Pygmaen in Geschichte und Gegenwart*, Halle 1942
- Gustafson, Mark: „Inscripta in fronte - Penal Tattooing in Late Antiquity“, in *Classical Antiquity*, April 1997, Vol. 16/No. 1, s. 79-105
- Haddon, A. C. ed.: *Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits, vol. IV. Arts and Crafts*, Cambridge 1912 (reprint 1971)
- Hage, P., Harary, F., Milicic, B.: „Tattooing, Gender and Social Stratification in Micro-Polynesia“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 2, 1996, s. 335-350
- Hall, Douglas Kent: *Prison Tattoos*, New York – St. Martin's Griffin 2000
- Hambly, Wilfrid Dyson: *The History of Tattooing and Its Significance: With Some Account of Other Forms of Corporal Marking*, London - H. F. & G. Witherby 1925 (Detroit 1974)
- Hamet, A., Pospíchal, L.: „Problematika tetování u mládeže“, in *Praktický lékař* 1964/44, č. 4, s. 147-151
- Handy, Willowdean Chatterson: *Tattooing in the Marquesas*, Honolulu – Bernice P. Bishop Museum 1922 (reprint New York – Dover Publications 2008)
- Hansen, Jens Peder ed.: *The Greenland Mummies*, Copenhagen 1991
- Hardy, Don Ed: „The New Tribalism“, in *TattooTime* #1, Honolulu 1982, s. 3-9
- Harrer, Heinrich: *Přicházím z doby kamenné*, Praha – Olympia 1967
- Harris, Marvin: *Cannibals and Kings – The Origins of Cultures*, New York – Random House 1977
- Hellman, Hal: *Velké spory na poli vědy*, Ostrava – Hel 2000
- Hellwald von, Friedrich: *Völkerkunde I., II.*, Nürnberg – Barbeck, bez datace
- Henckmann, W., Lotter, K.: *Estetický slovník*, Praha – Svoboda 1995
- Hérodotos: *Dějiny*, Praha – Academia 2004
- Hilgerová, M. Inez: *Chippewa Child Life and Its Cultural Background*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, *Bulletin 146*, Washington 1951
- Hogenová, Anna: *Kvalita života a tělesnost*, Praha – Karolinum 2002
- Hogg, Gary: *Kanibalové a jejich oběti*, Praha – Svoboda 1995
- Horyna, Břetislav: *Úvod do religionistiky*, Praha – Oikoymenh 1994
- Horyna, Břetislav a kol.: *Filosofický slovník*, Olomouc – Nakladatelství Olomouc 1998
- Hovorka, D. von, Kronfeld U.: *Vergleichende Volksmedizin II.*, Stuttgart – Strecher und Schröder 1909
- Hose, C., Shelford, R.: „Materials for a Study of Tatu in Borneo“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, London 1906, Vol. 36, s. 60-90
- Hrdlička, Aleš: „Notes on the Indians of Sonora, Mexico“, in *American Anthropologist* 1904/6, č. 1, s. 51-89
- Hrdlička, Aleš: „Notes on the San Carlos Apache“, in *American Anthropologist* 1905/7, No. 3, s. 480–495
- Hubinger, V., Honzák, F., Polišínský, Jiří: *Národy celého světa*, Praha – Mladá fronta 1985
- Huxley, M., Capa C.: *Farewell to Eden*, New York – Harper & Row 1964
- Jelski, Andrzej: *Tatuaż*, Warszawa – Wydawnictwo Alfa 1993
- Jiráček, J., Köpplová, B.: *Média a společnost*, Praha – Portál 2003
- Jiroušková, Jana: *Dějiny odívání – Černá Afrika*, Praha – NLN 2003
- Joest, Wilhelm: *Tätowiren, Narbenzeichnen und Körperbemalen: Ein Beitrage zur vergleichenden Ethnologie*, Leipzig/Berlin 1887
- Johnson, Samuel: *History of the Yoruba*, Lagos 1921

- Jones, Charles C.: *Antiquities of the Southern Indians*. Particularly of the Georgia Tribes, New York – Appleton & Co. 1873
- Jones, C. P.: „Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity“, in *Journal of Roman Studies*, 77/1987, s. 139-155
- Joyce, A. T., Thomas, N. W.: *Women of All Nations I. a II.*, Toronto – Cassel & Co. 1911
- Kandert, Josef: *Afrika*, Praha – Svoboda a Mladá fronta 1984
- Karsten, Rafael: *The Head-Hunters of Western Amazonas. The life and Culture of the Jibaro Indians of Eastern Ecuador and Peru*, Helsingfors – Centraltryckeriet 1935
- Kašpar, Oldřich: „Zpráva o huastéckých indiánech z provincie Pánuco a jejich náboženství – Mexický rukopis ze 17. století“, in *Český lid 90/2003*, č. 4, s. 335-343
- Kašpar, O., Vrhel, F.: *Etnografie mimoevropských oblastí. Amerika II.*, Praha – skripta FFUK 1986
- Katz, Fridrich: *Staré americké civilizace*, Praha – Odeon 1989
- Keimer, Ludwig: *Remarques sur le Tatouage dans l’Egypte ancienne*, Le Caire – Imprimerie de L’Institut Francais D’Archéologie orientale 1948
- Kele, F., Mariot, P.: *Ostrovy a súostrovia Oceánie*, Bratislava – SPN 1992
- Kleese, Christian: „Modern Primitivism“, in *Body & Society* 1999, 5(2-3), s. 15-38
- Klíma, Josef: *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, Praha – ČSAV 1963
- kollektiv: *Boľšaja sovětskaja encyklopedija*, svazek XXV Str-Tich, Moskva 1976, s. 882
- kollektiv: *Encyklopedie osobností Evropy od starověku do současnosti*, Praha – Nakladatelský dům 1995
- kollektiv: *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. II, London 1992, s. 318
- kollektiv: *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. XI, London 1992, s. 578
- Kořenský, Josef: *K protinožcům II*, Praha – Otto 1903
- Kostelecká, Jana: „Tetování – historie a současnost“, in *Neon duben 2000*, č. 4, s. 52-61
- Kottak, Conrad P.: *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*, New York – McGraw-Hill 1994
- Kozílková, Petra: *Funkce a význam tetování Ta Moko u obyvatel Nového Zélandu*, bakalářská práce na Katedře antropologických a historických věd FF ZČU, Plzeň 2009
- Krakowová, Amy: *The Total Tattoo Book*, New York – Warner Books 1994
- Krämer, Augustin: *Die Samoa Inseln. Entwurf einer Monographie mit besonderer Berücksichtigung Deutsch-Samoas*, 2 díly, Stuttgart – Schweizerbartsche Verlag 1902 a 1903
- Krämer, Augustin: *Hawaii, Ostmikronesien und Samoa*, Stuttgart – Strecker & Schröder 1906
- Kroeber, Alfred Louis: *Handbook of the Indians of California*, Washington – Bureau of Ethnology 1925
- Kropáček, Luboš: *Duchovní cesty islámu*, Praha – Vyšehrad 1998
- Krupa, V., Genzor, J.: *Jazyky sveta v priestore a čase*, Bratislava – Veda SAV 1996
- Krupa, Viktor: *Legendy a mýty Polynésie. Polynéska kosmogonie*, Bratislava – CAD Press 1997
- Krupa, Viktor: *Polynézania*, Bratislava – Obzor 1988
- Krutak, Lars: „Im Zeichen des Wals“, in *Tätowier Magazin*, 5(39)/1999, s. 52-56
- Krutak, Lars: *Tattoos in the Arctic*, Fairbanks 2000 (www.vanishingtattoo.com)
- Krutak, Lars: *Traditional Dayak Tattoo in Borneo*, Fairbanks 2001 (www.vanishingtattoo.com)
- Krutak, Lars: *The Tattooing Arts of Tribal Women*, London – Bennett & Bloom 2007
- Křížová, Dagmar: *Tetování a jeho sociálně psychologické aspekty*, DP na FF UK 1996
- Kunčar, K.: „Tetováž a osobnost“, in *Protialkoholický obzor*, 1980/15, č. 2, s. 103-107
- Kunský, Josef a kol.: *Zeměpis světa I-IV*, Praha – Orbis 1965 až 1970
- Kunzle, David: *Fashion and Fetishism*, Totowa, New Jersey – Rowman and Littlefield 1982
- Kuwahara, Makiko: *Tattoo. An Anthropology*, Oxford/New York – Berg 2005
- Kybalová, Ludmila: *Obrazová encyklopedie módy*, Praha – Orbis 1984
- Kwiatkowski, P. F.: *The Hawaiian Tattoo*, Kohala Hawaii – Halona 1996

- Larrat, S., Schwarz, S.: *Tattoos FAQ*, staženo k srpnu 2002 (www.rabbithole.org)
- Le Bon, Gustav: *Psychologie davu*, Praha – Kra 1997
- Le Breton, David: *Titre signes d'identité: tatouages, piercings et autres marques corporelles*, Paris – Métailié 2002
- Leenhardt, Maurice: *Arts de l'Océanie*, Paris – Les Éditions du Chêne 1947
- Lenderová, Milena: *K hříchu i modlitbě*, Praha – Mladá fronta 1999
- Lévi-Strauss, Claude: *Cesta masek*, Liberec/Praha – Dauphin 1996
- Lévi-Strauss, Claude: *Myšlení přírodních národů*, Liberec – Dauphin 1996
- Lévi-Strauss, Claude: *Smutné tropy*, Praha – Odeon 1966
- Lévi-Strauss, Claude: *Štrukturálna antropológia I. a II.*, Bratislava – Kalligram 2000
- Lévi-Strauss, Claude: *Totemismus*, Bratislava – Chronos 1998
- Lévy-Bruhl, Lucien: *Myšlení člověka primitivního*, Praha – Argo 1999
- Lhote, Henri: *Jsou ještě jiná Tasíli*, Praha – Mladá fronta 1982
- Lipovetsky, Gilles: *Třetí žena - Neměnnost a proměny ženství*, Praha – Prostor 2000
- Lips, Julius: *O původu věcí*, Praha – Orbis 1960
- Liščák, Vladimír: „Odorik z Pordenone – první Čech v Číně?“, in *Nový Orient* 59/2004, č. 1, s. 44
- Loeb, Edwin M.: „Mentawai Social Organization“, in *American Anthropologist* 1928/30, č. 3, s. 408-433
- Lombroso, Cesare: „The Savage Origin of Tattooing“, in *Popular Science Monthly*, Vol. IV., 1896
- Loukotka, Čestmír: *Vývoj písma*, Praha – Orbis 1946
- Malaurie, Jean: *Poslední vládcí thulští*, Praha – Orbis 1961
- Malinowski, Bronislaw: *The Sexual Life of Savages (in NW Melanesia)*, London – George Routledge 1929
- Martínek, J., Martínek, M.: *Kdo byl kdo – naši cestovatelé a geografové*, Praha – Libri 1998
- Martínek, J., Martínek, M.: *Kdo byl kdo – světoví cestovatelé a mořeplavci*, Praha – Libri 2003
- Mauss, Marcel: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, Praha – SLON 1999
- McGuire, Joseph D.: „Ethnology in the Jesuit Relations“, in *American Anthropologist* 1901/3, č. 2, s. 257-269
- Meadová, Margaret: *An Inquiry into the Question of Cultural Stability in Polynesia*, New York – Columbia 1928
- Melville, Herman: *Ráj kanibalů. Vyprávění o pobytu v údolí Typee na jednom z markýzských ostrovů*, Praha – Orbis 1941
- Meggersová, Betty J.: *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise*, Chicago 1971
- Mifflinová, Margot: *Bodies of Subversion: A Secret History of Women and Tattoo*, New York – Juno 1997
- Miklucho-Maklaj, Nikolaj N.: *Rytíř černého plemene*, Praha – Mladá fronta 1953
- Miklucho-Maklaj, Nikolaj N.: *Sobranije sočiněnij v pjati tomach*, Moskva – Akademiya Nauk SSSR 1950
- Morley, Sylvanus G.: *Mayové*, Praha – Orbis 1977
- Morris, Desmond: *Nahá opice*, Praha – Mladá fronta 1971
- Morse, Albert: *The Tattooists*, San Francisco – AM 1977
- Moss, Rosalind: *The Life after Death in Oceania*, Humphrey, Milford – Oxford University Press 1925
- Murdock, George P.: *Our Primitive Contemporaries*, New York – The Macmillan Company 1934
- Murdock, George P.: „The Common Denominator of Culture“, in ed. Linton, Ralph: *The Science of Man in the World Crisis*, New York 1945, s. 124-142
- Murphy, Robert F.: *Umlčené tělo*, Praha – SLON 2001
- Murphy, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha – SLON 1998

- Musil, Jiří: *Sociologie soudobého města*, Praha – Svoboda 1967
- Myers, James: „Nonmainstream Body Modification: Genital Piercing, Branding, Burning and Cutting“, in *Journal of Contemporary Ethnography* 1992/21(3), s. 267-306
- Nakonečný, Milan: *Motivace lidského chování*, Praha – Academia 1996
- Nakonečný, Milan: *Sociální psychologie*, Praha – Academia 1999
- Nakonečný, Milan: *Základy psychologie*, Praha – Academia 1998
- Nansen, Fridtjof: *Eskimo Life*, London 1893
- Negri de, Eve: „Tribal marks, decorative scars and painted patterns“, in *Nigeria Magazine* 81/1964, s. 106-116
- Nenadálová-Hromádková, Mahulena: *Jak tetování lidé používají svá tetování*, DP na FSV UK 2004
- Neumann, Stanislav Kostka: *Dějiny ženy*, Praha – Otakar II. a Knižní klub 1999
- Neustupný, Jiří: *Pravěk lidstva*, Praha – Orbis 1946
- Nimuendajú, Curt: *The Eastern Timbira*, Berkeley, Los Angeles – University of California Press 1946
- Nordenskiöld, Erland: *Indianerleben - El Gran Chaco*, Leipzig – Bonnier 1912
- Nordenskiöld, Erland: *Indianer und Weisse in Nordostbolivien*, Stuttgart – Strecker und Schröder 1922
- Nováček, Otakar: *Tetování a tetování*, Brno – Moravské nakladatelství 1937
- Novotný, Stanislav: *Materielní kultura kmene Numfor SZ Nová Guinea*, DP na FF UK 1968
- O'Connell, James. F.: *Elf Jahre in Australien und auf der Insel Ponape*, Berlin – August Scherl 1929
- Ortnerová, Sherry: „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“, in *Dívčí válka s ideologií*, Praha – SLON 1998
- Parry, Albert: *Tattoo. Secrets of a Strange Art Practiced by the Natives of the U.S.*, New York – Collier 1971
- Pauliny, Ján: *Objevení Arábie*, Praha – Panorama 1990
- Pelikán, Petr: *Sunna - pramen islámského práva*, Praha – skripta PF UK 1997
- Petrie, W. M. Flinders: *The Arts & Crafts of Ancient Egypt*, Edinburgh & London – T. N. Foulis 1909
- Petrusek, Miloslav: „Století extrémů a kých. K vývoji a proměnám sociologie umění ve 20. století“, in *Sociologický časopis* (40) 1-2/2004, s. 11-35
- Petrusek, M., Vodáková, A. a kol.: *Velký sociologický slovník I. a II.*, Praha – Karolinum 1996
- Petříček, Miroslav: *Úvod do současné filosofie*, Praha – Herrmann & synové 1997, 180 s.
- Petříček, Miroslav: „Michel Foucault: Archeologie a genealogie jinakosti“ (str. 71-73) doslov in Spargo, Tamsin: *Foucault a teorie podivného*, Praha – Triton 2001
- Pijoan, José: *Dějiny umění*, díl I., Praha – Knižní klub a Balios 1998
- Polhemus, Ted ed.: *The Body Reader. Social Aspects of the Human Body*, New York – Pantheon 1978
- Polišenský, Josef: *Dějiny Británie*, Praha – Svoboda 1982
- Polišenský, Josef a kol.: *Dějiny Latinské Ameriky*, Praha – Svoboda 1979
- Polo, Marco: *Milión. O záležitostech Tatarů a východních Indií*, Praha – SNKL 1961
- Pospíšil, Leopold: *Etnologie práva*, Praha – SetOut 1997
- Pospíšil, Leopold: „Kultura“, in *Český lid* 80/1993, s. 355-387
- Pospíšil, Leopold: „Systémy víry: náboženství a magie“, in *Český lid* 80/1993, s. 388-412
- Post van der, Laurens: *Ztracený svět Kalahari*, Praha – Mladá fronta 1967
- Pritchard, Stephen: „Essential Marking. Maori tattooing and the Properties of Identity“, in *Theory, Culture & Society*, Vol. 18(4), 2001, s. 27-45
- Ramešová, Stanislava: *Země zlatých pagod. Setkání s Barmou*, Praha – Olympia 1980
- Randall, Housk: *Piercing – Moderní antologie*, Praha – Rebo 1998
- Ratzel, Friedrich: *Völkerkunde - Erster band*, Leipzig – Bibliographisches Institut 1887

- Ratzel, Friedrich: *Völkerkunde - Zweiter band*, Leipzig und Wien – Bibliographisches Institut 1895
- Reitzenstein, von F. F.: *Das Weib bei den Naturvölkern*, Berlin – Neufeld & Henius, 1923
- Remešová, Blanka: „Mezi Dajaky na Borneu“, in *Magazín Koktejl*, únor 2000, č. 2
- Rieger, Stefan: „Exkurs: Analýza diskursu“ (str. 168-172) a „*Memoria a oblivio. Zaznamenávání člověka*“ (str. 368-382) in Pechlivanos, M., Rieger, S., Stuck, W. a Weitz, M.: *Úvod do literární vědy*, Praha – Herrmann & synové 1999
- Richie, D., Burma, I.: *The Japanese Tattoo*, New York – Weatherhill 1980
- Rivers, W. H. R.: *The Todas*, London – MacMillan & Co. 1906
- Robley, Horatio G.: *Moko; or Maori Tattooing*, London – Chapman and Hall 1896 (reprint London – Kessinger Publishing 2005) [vyšlo rovněž v nepřesném českém překladu jako *Maorské tetování*, Žďár nad Sázavou – Sowulo Press 2008]
- Rosenblatt, Daniel: „The Antisocial Skin: Structure, Resistance, and Modern Primitive Adornment in the United States“, in *Cultural Anthropology* 1997/12, č. 3, s. 287-334
- Rubin, Arnold ed.: *Marks of Civilization. Artistic Transformations of the Human Body*, Los Angeles – UCLA Museum of Cultural History 1988
- Ruděnko, Sergej I.: *Der zweite kurgan von Pazyryk*, Berlin 1952
- Ruděnko, Sergej I.: *Frozen Tombs of Siberia – The Pazyryk Burials*, London – J. M. Dent & Sons 1970
- Ruděnko, Sergej I.: „Tatujrovka azijackich eskimosov“, in *Sovětskaja etnografija* 14/1949, s. 149-154
- Rudgley, Richard: *Kulturní alchymie. Omamné látky v dějinách a kultuře*, Praha – NLN 1996
- Rychlík, Martin: *Tetování – variabilní univerzálie zdobení lidského těla*, DP na FF UK 2003
- Rychlík, Martin: *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*, Praha – NLN 2005
- Rychlík, Martin: „Eskymácké tetování“, in *Art magazín Tetování*, 2/2005, str. 40 – 43
- Rychlík, Martin: „Alpský Ötzi, nejstarší tetování světa“, in *Art magazín Tetování*, 4/2005, str. 28 – 31
- Rychlík, Martin: „James Cook, praotec novodobého tetování“, in *Art magazín Tetování*, 5/2005, str. 62 – 65
- Rychlík, Martin: „Kanibalové“, in *Art magazín Tetování*, 6/2005, str. 38 – 41
- Rychlík, Martin: „Příběhy hrůzy – lidské kůže bez majitele“, in *Art magazín Tetování*, 3/2006, str. 29 – 34
- Rychlík, Martin: „Guido Boggiani“, in *Art magazín Tetování*, 4/2006, str. 28 – 32
- Rychlík, Martin: „Námořník O’Connell“, in *Art magazín Tetování*, 5/2006, str. 28 – 32
- Rychlík, Martin: „Indiáni I. – Úvod a Apačové“, in *Art magazín Tetování*, 2/2006, str. 28 – 32
- Rychlík, Martin: „Indiáni II. – Umění Severozápadu“, in *Art magazín Tetování*, 6/2006, str. 28 – 32
- Rychlík, Martin: „Indiáni III. – Práví Mayové vs. Apocalypso“, in *Art magazín Tetování*, 1/2007, str. 28 – 34
- Rychlík, Martin: „Tetováním k diplomům“, in *Art magazín Tetování*, 2/2007, str. 28 – 33
- Rychlík, Martin: „Maorové generála Robleyho“, in *Art magazín Tetování*, 3/2007, str. 28 – 34
- Rychlík, Martin: „Tetovaný muž z Barmy“, in *Art magazín Tetování*, 4/2007, str. 28 – 34
- Rychlík, Martin: „Okouzující a kouzelné vlasy“, in *Art magazín Tetování*, 5/2007, str. 28 – 33
- Rychlík, Martin: „Tetování z českých archivů“, in *Art magazín Tetování*, 2/2008, str. 28 – 33
- Rychlík, Martin: „Bolí bolest všechny stejně?“, in *Art magazín Tetování*, 5/2008, str. 20 – 23
- Rychlík, Martin: „Kůže jako amulet“, in *magazín Koktejl*, 1. června 2009, str. 32 – 40
- Salzmann, Zdeněk: „Jak se antropolog dívá na výtvarné umění“, in *Český lid* 4/1999, s. 293-301
- Salzmann, Zdeněk: *Jazyk, kultura a společnost*, Praha – Academia 1996 [supplement *Českého lidu* 83/1996]
- Sanders, Clinton R.: „Marks and Mischief: Becoming and Being Tattooed“, in *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 16(4), 1988, s. 395-432
- Sanders, Clinton R.: *Customizing the Body. The Art and Culture of Tattooing*, Philadelphia – Temple University Press 1989

- Sapir, E., Spier, L.: *Notes on the Culture of the Yana*, Berkeley – University of California Press 1943
- Sarnecká, Judith Holland: „Trauma and Tattoo“, in *Anthropology of Consciousness*, 2001/12, č. 2, s. 35-42
- Schiffmacher, H., Riemschneider B.: *1000 Tattoos*, Köln – Tachen 1996
- Scutt, R. W. B., Gotch, C.: *Art, Sex and Symbol*, New York – A. S. Barnes 1974
- Simmel, Georg: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, Praha – SLON 1998
- Simmons, D. R.: *Ta Moko: The Art of Maori Tattoo*, Auckland – Reed Methuen 1986
- Sinclair, A. T.: „Tattooing of the North American Indians“, in *American Anthropologist* 1909/11, č. 3, s. 362-400
- Sinclair, A. T.: „Tattooing – Oriental and Gypsy“, in *American Anthropologist* 1908/10, č. 3, s. 361-386
- Sinclair, Keith a kol.: *Dějiny Nového Zélandu*, Praha NLN – 2003
- Slavík, Ivan ed.: *Sláva a pád Tenočtitlánu*, Praha – Odeon 1969
- Smeaton, Winifred: „Tattooing among the Arabs of Iraq“, in *American Anthropologist*, 1937/39, č. 1, s. 53-61
- Smirnov, A. P.: *Skytové*, Praha – Panorama 1980
- Smith, Grafton Elliot: *Dějiny člověka*, Praha – Jan Leichter 1938
- Soukup, Václav: *Dějiny antropologie*, Praha – Karolinum 2004
- Soukup, Václav: *Dějiny sociální a kulturní antropologie*, Praha – Karolinum 1996
- Spencer, R. F.: *The North Alaskan Eskimo*, Washington – Bureau of American Ethnology 1959
- Spennemann, Dirk H. R.: *Tattooing in the Marshall Islands*, Australian National University Press 1998
- Spennemann, Dirk H. R.: *Tetování na Marshallových ostrovech*, Žďár nad Sázavou – Sowulo Press 2007
- Spindler, Konrad: *Muž z ledovce*, Praha – Mladá fronta 1998
- Stein, P. L., Rowe, B.: *Physical Anthropology*, New York – McGraw-Hill 1993
- Steinen, von den, Karl: *Unter den Naturvölkern Zentral Brasiliens*, Berlin 1894
- Steinen, von den, Karl: *Die Marquesaner und Ihre Kunst; Studien über die Entwicklung primitiver Südseeornamentik nach eigenen Reiseerlebnissen und dem Material der Museen*, Band I: Tatauierung; Band II: Plastik; Band III: Sammlung, Berlin – Dietrich Reimer Verlag 1925/28, 199 + 292 + 90 s. [faksimile (reprint) Saarbrücken – Verlag Fines Mundi 2008]
- Stevenson, Robert Louis: *Do jižních moří*, Praha – Panorama 1973
- Steward, Samuel M.: *Bad Boys and Tough Tattoos. A Social History of the Tattoo with Gangs, Sailors and Street Corner Punks 1950-1965*, New York – Haworth Press 1990
- Stingl, Miloslav: *Kunst der Südsee*, Leipzig – Seeman 1985
- Stingl, Miloslav: *Neznámou Mikronésii*, Praha – Svoboda 1976
- Stingl, Miloslav: *Očarovaná Havaj*, Praha – Svoboda 1981
- Stingl, Miloslav: *Ostrovky lidojedů*, Praha – Svoboda 1970
- Stingl, Miloslav: *Poslední ráj. Polynésie mezi včerejškem a zítřkem*, Praha – Svoboda 1974
- Stingl, Miloslav: *Vládcové jižních moří*, Praha – Naše vojsko 1996
- Stuchlík, Milan: *Etnografie mimoevropských oblastí. Austrálie a Oceánie*, Praha – skripta FF UK 1964
- Suetonius, Gaius Tranquillus: *Životopisy dvanácti císařů*, Praha – Odeon 1966
- Suk, Jiří: „Foucaultův příchod do Čech: ‚Archeologická‘ a ‚genealogická‘ metoda z perspektivy historika“ (str. 51-65) in *Soudobé dějiny IX/2004*, č. 4
- Swan, James G.: *Tattoo Marks of the Haida*, Washington – Bureau of Ethnology 1878
- Swanton, John R.: *Indian Tribes of the Lower Mississippi and Adjacent Coast of the Gulf of Mexico*, Washington – Smithsonian Institution, Bureau of Ethnology 1911

- Šebesta, Pavel, Lebzelter, V.: *Anthropologie středoafričských Pygmejů v Belgickém Kongu*, Praha – ČAV 1933
- Šebesta, Pavel, Lvová, S.: *Mezi nejmenšími lidmi světa*, Praha – Mladá fronta 1956
- Šejnoha, Josef: *Kriminální psychologie*, Praha – Detektiv 1930
- Široký, V.: „Tetováž a smysl života“, in *Protialkoholický obzor*, 1982/17, č. 1, s. 37-39
- Šnajdr, D.: „Společensko-medicínské aspekty tetování v současné společnosti“, in *Praktický lékař* 64, 1984/20
- Šolc, Václav: *Indiánské historie*, Praha – Československý spisovatel 1977
- Tannenbaum, Nicola: „Tattoos: Invulnerability and Power in Shan Cosmology“, in *American Ethnologist* 1987/14, č. 4, s. 693-711
- Thein, Karel: „Éros a syntax“ (str. 317-324), in Foucault, Michel: *Péče o sebe*, Praha – Herrmann 2003
- Thévoz, Michel: *Illusions of Reality. The Painted Body*, New York – Rizzoli 1984
- Torgovnicková, Mary: *Gone Primitive: Savage Intellectuals, Modern Lives*, Chicago University Press, 1990
- Trachtenberg, Peter: *7 Tattoos. A Memoir in the Flesh*, New York – Crown Publishers, 1997
- Tregear, Edward: „The Maoris of New Zealand“, in *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 19, 1890, s. 96-123
- Turnbull, Clive: *Tod auf Tasmanien*, Berlin – Rütten und Loening 1963
- Turner, Bryan S.: *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*, London – Sage 1992
- Tuttleovi, Lyle a Judy: „Omi You Were Great!“, in *Tattoo Historian*, vol. 11/1987, s. 17-21
- Tylor, Edward Burnett: *Úvod do studia člověka a civilizace (Anthropologie)*, Praha – Laichter 1897
- Vaculík, Pavel: *Čeští malíři domorodců ve světě*, DP na FF UK Praha 1997
- Vaillant, George C.: *Aztékové*, Praha – Orbis 1974
- Vale, V., Juno, A.: *Modern Primitives*, San Francisco – Re/Search 1989
- Valentine, Bill: *Gangs And Their Tattoos*, Winchester 2000
- Van Dinter, Maarten Hesselt (2005): *The World of Tattoo*, Amsterdam – KIT Publishers
- Veblen, Thorstein: *Teorie zahálčivé třídy*, Praha – SLON 1999
- Velkoborský, Jan: „Problém tetování u kriminálních osob mužského pohlaví“, in *Československá psychologie* 10, 1966, č. 6, s. 563-579
- Vitebsky, Piers: *Svět šamanů*, Praha – Knižní klub a Práh 1996
- Vlach, Jaroslav: *Národopis všech světadílů*, Praha – Kober 1911
- Vlach, Jaroslav: *Žena ve zvycích a mravech národů*, Praha – Kober 1913
- Vodičková, Lada: *Kulturní fenomén tetování*, diplomová práce na Katedře psychosociálních věd a etiky HTF UK, Praha 2009
- Waardenburg, Jacques: *Bohové zblízka - Systematický úvod do religionistiky*, Brno – Georgetown 1997
- Webb, Doc: „Sailors 'n Tattoos“, in *TattooTime* #3, Honolulu 1985, s. 3-13
- Webb, Spider: *Pushing Ink. The Fine Art of Tattooing*, New York – Simon & Schuster 1979
- Westermann, Diedrich: *Die Kpelle – Ein Negerstamm in Liberia*, Göttingen/Leipzig – Vandenhoeck 1921
- Winkelhöferová, Vlasta: *Dějiny odívání – Japonsko*, Praha – NLN 1999
- Wolaková, Ewa: *Plavecké ostrovy*, Praha – Orbis 1975
- Wolf, Josef: *Abeceda národů*, Praha – Horizont 1984
- Wolf, Josef: *Poslední svědkové pravěku*, Praha – Svoboda 1970
- Wolf, Josef a kol.: *ABC člověka*, Praha – Orbis 1977
- Wyatt, David K.: *Dějiny Thajska*, Praha – NLN 2004

Xerez de, Francisco: *Pravdivá zpráva o dobytí Peru*, Praha – Mladá fronta 1970

Zamarovský, Vojtěch: *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha – Brána a Knižní klub 1996

Zamarovský, Vojtěch: *Bohové a králové starého Egypta*, Praha – Mladá fronta 1979

Záruba, H., Votoček, J.: *Dějiny lásky. Láska primitivní – díl I.*, Praha – Nakladatelství L. Šotka 1925

Zítek, Odolen: *Lidé a móda*, Praha – Orbis 1962

Zrůstová, Lucie: *Tetování aneb vizualizace sebe sama*, bakalářská práce na Katedře obecné antropologie FHS UK, Praha 2008

Zuska, Vlastimil: *Estetika - úvod do současnosti tradiční disciplíny*, Praha – Triton 2001

Žába, Zbyněk: *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, Praha – Svoboda 1968

21.0. Příloha A – autorovy vybrané články o tetování z tisku

- I. Rychlík, Martin: „ ‚Tetování‘ z českých archivů“, in *Art magazin Tetování*, 2/2008, str. 28 – 33
- II. Rychlík, Martin: „Mumifikovaný Ötzi – nejstarší přímý doklad tetováže“, in *Art magazin Tetování*, 4/2005, str. 28 – 31
- III. Rychlík, Martin: „James Cook, praotec moderního tetování“, in *Art magazin Tetování*, 5/2005, str. 62 – 65
- IV. Rychlík, Martin: „Maorové generála Robleyho“, in *Art magazin Tetování*, 3/2007, str. 28 – 34
- V. Rychlík, Martin: „Námořník O’Connell“, in *Art magazin Tetování*, 5/2006, str. 28 – 32
- VI. Rychlík, Martin: „Princ Konstantin, tetovaný muž z Barmy“, in *Art magazin Tetování*, 4/2007, str. 28 – 34
- VII. Rychlík, Martin: „Guido Boggiani – uchovatel indiánské krásy“, in *Art magazin Tetování*, 4/2006, str. 28 – 32
- VIII. Rychlík, Martin: „Tetování amerických indiánů I. – Úvod a Apačové“, in *Art magazin Tetování*, 2/2006, str. 28 – 32
- IX. Rychlík, Martin: „Tetování amerických indiánů II. – Umění a tatuáže severozápadního pobřeží USA“, in *Art magazin Tetování*, 6/2006, str. 28 – 32
- X. Rychlík, Martin: „Tetování amerických indiánů III. – Praví Mayové vs. Apocalypto“, in *Art magazin Tetování*, 1/2007, str. 28 – 34
- XI. Rychlík, Martin: „Eskymácké tetování“, in *Art magazin Tetování*, 2/2005, str. 40 – 43
- XII. Rychlík, Martin: „Tetováním k univerzitním diplomům“, in *Art magazin Tetování*, 2/2007, str. 28 – 33
- XIII. Rychlík, Martin: „Bolí bolest všechny stejně?“, in *Art magazin Tetování*, 5/2008, str. 20 – 23
- XIV. Rychlík, Martin: „Je nějaké umění primitivní?“, in *Art magazin Tetování*, 1/2008, str. 28 – 33
- XV. Rychlík, Martin: „Příběhy hrůzy: lidské kůže bez majitele“, in *Art magazin Tetování*, 3/2006, str. 29 – 34
- XVI. Rychlík, Martin: „Kůže jako amulet“, in *magazín Koktejl*, 1. června 2009, str. 32 – 40
- XVII. Rychlík, Martin: „Modrá láska z Boskovic“, in *Art magazin Tetování*, 3/2007, str. 6
- XVIII. Rychlík, Martin: „Okouzluující a kouzelné vlasy“, in *Art magazin Tetování*, 5/2007, str. 28 – 33

22.0. Příloha B – resumé v anglickém jazyce (Summary)

The presented dissertation concerns tattooing as the main theme - its history, functions, techniques, media presentations, individual motivation and general human attitudes towards decorating (and mutilating) the body. The author, ethnology / social anthropology student Martin Rychlik (Department of Ethnology Charles University in Prague), provides a comprehensive overview of many aspects of tattooing – considered as a universal cultural custom, so far poorly mapped in the Czech republic.

Tattooing is a very complex and archaic phenomenon that has roots in the ancient Stone Age. The first direct archaeological proof was found in 1991, in Soelden near the Austro-Italian border. The mummified remains of a 5300 year-old hunter/shepherd emerged from a melting glacier and got nickname „Oetzi“. Other well known tattooed mummies are the Egyptian Middle kingdom priestess Hathor and the frozen Scythian chief from Pazyryk.

Many "primitive" tribes worldwide have adopted tattooing as a means of expression. Among the best documented are those of the Maori, Ainu, Samoans, Dayak, Tahiti islanders, Inuit, South American Indians and nomadic Siberian groups. The first so-called renaissance of tattoo is associated with Captain James Cook's overseas travels and his introduction of the word "tattoo" or "tatu" into Western languages. For a long period, tattooing was commonly perceived as a type of brand used by sailors, prostitutes, bikers or criminals. However, the last three decades have seen a second tattoo renaissance: pricking (and scarification) have undergone vital changes and have been transformed into primarily aesthetic decoration while other functions have vanished – as shown in the essential affirmation of this ethnography.

The author proposes that there exist or have existed eight main tattoo functions that can be variously and freely combined: ritualistic, aesthetic (erotic), religious (magical), medical preventive, communicative, social, hierarchical and, finally, individualistic. The work itself is divided into twenty sections, each analysing the topic in a specific context: a brief introduction, structure, proposition, commented literature and sources, general purposes of body adornment, functions, physical characteristics of skin, the oldest proofs of tattoo, history and ethnography, tattooing in the modern era, motivation of the tattooed, media analysis, tattoo in the arts, film and literature, conclusion, and full bibliography. There are also three appendices (this English summary, authors articles and DVD disk).

The methodological background of the presented thesis is grounded in the works and postmodern philosophy on corporal concepts by Michel Foucault. Anthropological studies are still influenced by cultural analysis of the body developed by US ethnographer Mary Douglas (distinguishing between pure vs. impure categories etc.) and others. Cardinal method used in this thesis is a dense and holistic case study: a monography.

Although the thesis of doctoral student Martin Rychlik, led by lecturer Oldrich Kaspar, concerns many aspects of tattooing and body modification exceeding 280 pages in length, it still raises several unanswered questions touching on history, ethnography and contemporary practice. In conclusion, by emphasizing holistic view this dissertation offers a concise and detailed introduction to this very archaic form of art – tattooing.

P o z n á m k y:

P o z n á m k y:

P o z n á m k y: